VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN R.P.R

Din cuprins:

23 AUGUST 1957

*

Versuri de : DEMOSTENE BOTEZ ; CRISTIAN SIRBU ; ION POTOPIN ; ION GHEORGHE ; MIHAIL COSMA ; VICTOR EFTIMIU ; VERONICA PORUMBACU ; PETRE STOICA ; FLORENȚA ALBU

*

AUREL MIHALE
Casa de piatră

*

FRANCISC MUNTEANU
Născut în Europa
(fragmente de roman)

*

MIHAI NOVICOV
Fratele Vertuta
(Amintiri din ilegalitate)

*

F. BRUNEA-FOX
Cronică bucureșteană

*

HENRI WALD
Legile istoriei filozofiei

*

DAN BĂDĂRĂU
P. Apostol : Probleme de logică dialectică în filozofia lui G. W. F. Hegel

*

RADU COSAȘU
Regenerarea reportajului

*

AL. PIRU
Recitind pe Sadoveanu

*

AL. PHILIPPIDE
Cartea străină

*

NAGY ISTVAN
Despre ce am dori mai mult să citim

*

PETRU COMARNESCU
Cronica plastică

*

D. I. SUCHIANU
Cronica cinematografică

PUNCTE DE REPER

CARȚI NOI

REVISTA REVISTELOR

Biblioteca Centrală Regională Hunedoara-Deva

8

AUGUST 1957 — ANUL X

10 APR 1971

Rugăm stăruitor pe cititorii și colaboratorii noștri să ne comunice observațiile lor critice privitoare la materialul publicat de noi și să ne facă sugestii și propuneri referitoare la cele ce doresc să găsească în cuprinsul revistei.

*

MANUSCRISELE NEPUBLICATE
NU SE INAPOIAZA

*

REDACȚIA: Bd. Ana Ipătescu Nr. 15 Raionul I. V. Stalin, București
Telefon: 1.88.85, 1.94.91 și 2.20.40

ADMINISTRAȚIA: Șoseaua Kiseleff nr. 10, Raionul I. V. Stalin, București
Telefon: 7.79.46

*

ABONAMENTE ANUALE: lei 60

ABONAMENTE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN INTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

Faceți abonamente pe 3, 6 și 12 luni.

008
V-54

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN R.P.R.

Apare sub conducerea unui comitet de redacție

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

Biblioteca Județeană
"OVID DENSUSIANU"
Hunedoara - Deva
Nr. Inv. P1553744

8

AUGUST - 1957 - ANUL X

24
P/544744

CUPRINSUL

Pag.

23 August 1957 5

*

DEMOSTENE BOTEZ: Istorie universală 7
CRISTIAN SIRBU: 1944 9
ION POTOPIN: Remember; Setea pădurilor 10
ION GHEORGHE: Balada grîului; Reculegere; Intoarcerea poamelor . . . 12
MIHAIL COSMA: Ofrandă 15

*

AUREL MIHALE: Casa de piatră 16

*

VICTOR EFTIMIU: Treceam prin iad...; Figurantul necunoscut; François Villon ne recita balade; Cuptor 39
VERONICA PORUMBACU: Ah, stelele...; Ce-mi rămîne...; Oraţia de nuntă a muntelui; Ploaie de vară 42

*

FRANCISC MUNTEANU: Născut în Europa (fragmente de roman) 44

*

PETRE STOICA: Sufletul omului; Noul oraş 99
FLORENŢA ALBU: Bărăganului; Noapte; Sărbătoare 100

*

MIHAI NOVICOV: Fratele Vertuta *(amintiri din ilegalitate)* 102

POEŢII LUMII

FRIEDRICH SCHILLER: Dor *(în romîneşte de Al. Philippide)* . . . 134
FEDERICO GARCIA LORCA: Plînsul; E drept *(în romîneşte de I. Frunzetti)* . 135

*

F. BRUNEA-FOX: Cronică bucureşteană 136

CRONICA IDEILOR

HENRI WALD: Legile istoriei filozofiei 144
DAN BĂDĂRĂU: P. Apostol: Probleme de logică dialectică în filozofia lui G. W. F. Hegel 148

TEORIE ŞI CRITICĂ

RADU COSAŞU: Regenerarea reportajului 151
AL. PIRU: Recitind pe Sadoveanu 161

PE DRUMUL REALISMULUI SOCIALIST

EUGENIA TUDOR: Insemnări despre proza lui V. Em. Galan 168

CARTEA STRĂINĂ Pag.

AL. PHILIPPIDE : O carte despre arta traducerii 175

DISCUȚII

NAGY ISTVAN : Despre ce am dori mai mult să citim 179

PUNCTE DE REPER

PETRU MANOLIU : D. Ernest Van Den Haag și „cultura populară americană“ 186
HORIA BRATU : „Lightly got-lightly gone“ — Amurgul unui mit literar . 193

CRONICA LIMBII

AL. GRAUR : Limbă și societate 196

CRONICA PLASTICĂ

PETRU COMARNESCU : Cincizeci de ani de la moartea pictorului N. Grigorescu 201

CRONICA CINEMATOGRAFICĂ

D. I. SUCHIANU : Gopo 210

CĂRȚI NOI

AL. PIRU : Victor Eftimiu : „Pe urmele zimbrului“ 217
FLORIN MUGUR : Violeta Zamfirescu : „Iarba dragostei“ 219
V. MOGLESCU : Francisc Munteanu : „Hotel tristețe“ 220
R. IACOB : Illyes Gyula : „Poporul pustelor“ 221
TEODOR VIRGOLICI : Romulus Cioflec : „Boierul“ 223
EMIL MANDRIC : N. Niculescu-Buzău : „Suveniruri teatrale“ 224
REMUS LUCA : John Morisson : „Profetul din Pandaloop“ 225
CRIȘAN TOESCU : A. E. Baconsky : „Colocviu critic“ 226

REVISTA REVISTELOR

— Din țară —

Proza din „Gazeta Literară“ Nr. 24—29 ; Însemnări pe marginea criticii din „Scrisul bănățean“ 228

— De peste hotare —

„Sinn und Form“ (Alfred Margul Sperber) : „The Saturday Review“ (Radu Lupan) ; „Molodaia Gvardia“ (V. Nic.) ; „Spectator“ (R. L.) ; „Les nouvelles littéraires“ (S. Herișan) 231

23 AUGUST 1957

Cei treisprezece ani parcurși de la 23 August 1944 ne oferă o perspectivă suficientă pentru aprecierea primelor rezultate ale revoluției noastre culturale, care nu sînt nici mărunte, nici puține. Nu facem o figură de stil, dacă spunem că pînă mai eri am strălucit doar printr-o sublimă absență în fața opiniei mondiale și nu pentru că nu existau valori care să ne reprezinte, dar un întreg complex de circumstanțe politice-economice-sociale, creat de oligarhia conducătoare, impuneau îndeletnicirilor intelectuale un silnic anonimat ; despre noi nu știam decît noi înșine ; să mai amintim semnificativa anecdotă a cărților poștale venite din America sau Anglia cu adresa BUKAREST—BULGARIE?

Secole de-a rîndul, cercurile diriguitoare ale țării noastre, la început boierimea, mai pe urmă și burghezia, și-au impus politica lor antinațională, care în domeniul culturii și al artei era dominată de cel mai deșănțat cosmopolitism, de cel mai prostesc dispreț pentru tot ce era românesc ; iluzia lor că stăpînesc un popor care dacă are o conștiință, apoi aceasta-i amorfă, neconturată, necristalizată, mai puțin decît primitivă, era susținută chiar și de unii ideologi ai burghezo-moșierimii ; moda cerea să cauți în Eminescu pe imitatorul lui Lenau, în filozofia românească urmele lui Schopenhauer sau Bergson, să concesionezi restaurarea mînăstirilor unui arhitect străin, să cumperi sicrie zburătoare de la italieni și să-ți calci cămășile la Paris. Aurel Vlaicu a trebuit să-și construiască avionul din ofranda cîtorva prieteni, Enescu a trebuit să fie recunoscut întîi de occident ; Valery era mai popular pe malurile Dîmboviței decît în ori care altă parte a lumii, în vreme ce Arghezi era suduit la toate răspîntiile.

A existat într-adevăr vremea aceasta de ostracizare a creatorilor de valori naționale valabile și nu trebuie să uităm că lupta intelectualului român împotriva cosmopolitismului și pentru promovarea valorilor naționale începe încă înainte de Grigore Alexandrescu, că fiecare personalitate a trecutului nostru, savanți ca Babeș ori ca Pîrvan, inventatori ca Vlaicu, scriitori ca Alecsandri, Eminescu, Caragiale și alții au fost nu numai creatori de cultură românească, ci și militanți pentru afirmarea caracterului național al culturii noastre. Dar despre condițiile în care au creat făuritorii culturii noastre e de-ajuns să ne amintim strigătul îndurerat al regretatului Camil Petrescu „de ce țările mici nu pot avea scriitori mari în condițiile capitalismului ?“ *demascînd mizeria materială în care erau siliți să trăiască intelectualii români în orînduirea capitalistă.*

In treisprezece ani, lumea întreagă, cu voie sau fără voie, a trebuit să se convingă că existăm, că valorile culturii noastre nu sînt mai prejos de cele ale altor culturi, unele cu vechi tradiții. In cîțiva ani Caragiale a fost jucat de la Moscova la Buenos Aires, ansamblurile noastre de dansuri trec din triumf în triumf, tinerii noștri cîntăreți cîștigă concursuri internaționale, literatura noastră nouă străbate continentele, teatrul Național din

București este recunoscut ca una din cele mai bune trupe de teatru din lume.

Sîntem cunoscuți — și nu ca o țară exotică de unde se extrage petrol, „mîndri de micul nostru Paris" — ci ca o națiune care își desvăluie cultura sa specifică, destinul său propriu de sine hotărît. Prin lupta partidului, prin politica sa, politica adevăratelor noastre interese naționale, poporul romîn a dobîndit conștiința de sine și după cum în domeniul economiei și al politicii interne și internaționale, linia partidului s-a dovedit cea mai justă și cea mai conformă intereselor poporului și idealului său social, tot așa linia partidului în domeniul culturii s-a dovedit cea mai fructuoasă pentru dezvoltarea culturii noastre noi.

Ar fi simplist să explicăm toate succesele acestea și în general înflorirea fără precedent a culturii în țara noastră, doar prin condițiile de viață și de muncă ce au fost create intelectualității după 23 August 1944 care, bine înțeles, au o importanță covîrșitoare.

Important, și chiar foarte important este și faptul că intelectualul a coborît din turnul de fildeș, munca intelectuală a devenit o întreprindere de interes social ; medicul, inginerul, scriitorul, actorul, sînt totodată și activiști ai vieții publice ; numeroși intelectuali — personalități de mare suprafață în domeniile lor de activitate — au fost aleși deputați ; și aceasta nu putea să n-aibă consecințe deosebit de favorabile pentru cultură.

Dar aceasta încă nu e totul.

Nu trebuie să uităm că plastica și literatura noastră, jocul actorilor noștri la Paris și la Veneția, interpretarea cîntăreților și a dirijorilor noștri, au cucerit prin puternicul lor caracter realist. Linia realistă în artă și în literatura noastră are tradiții vechi și puternice ; toate creațiile valabile ale culturii noastre de la începuturi și pînă azi, sînt realiste, și tocmai de aceea autentice, adevărate, caracteristice. Îndrumînd arta și literatura pe linia dezvoltării puternicei tradiții realiste moștenită de la înaintași, partidul a dovedit din nou justețea politicii sale. Îndrumarea atentă, înțeleaptă a partidului a ferit arta și literatura noastră de rătăciri sterile, le-a pus în contact nemijlocit cu viața poporului — unicul izvor valabil, real al artei adevărate — a educat pe creatori în spiritul patriotismului și al internaționalismului proletar, al umanismului socialist. „O deosebită atenție trebuie dată educației patriotice a oamenilor muncii. Prin opere literare și artistice, prin presă, radio, conferințe trebuie cultivată dragostea de patrie, tradițiile progresiste, amintirea luptelor eroice ale poporului pentru independență națională și libertate, a participării Romîniei la războiul antifascist, a luptei revoluționare a clasei muncitoare și a partidului, mîndria pentru marile realizări obținute de popor sub conducerea partidului, întărind hotărîrea oamenilor muncii de a înfrunta ori ce greutăți cînd o cer interesele patriei și ale socialismului", — *spune Rezoluția Plenarei C.C. al P.M.R. din 28 iunie—3 iulie 1957, reafirmînd și întărind aceste principii ale politicii partidului în domeniul culturii.*

Acesta este tîlcul succeselor noastre dincolo de hotare, care nu sînt pur și simplu afirmarea maturității culturale, ci și victorii ale tendinței realiste, ale ideologiei socialiste care din ce în ce mai des, și în tot mai multe domenii cîștigă în duelurile sale cu ideologia burgheză.

V. R.

DEMOSTENE BOTEZ

ISTORIE UNIVERSALĂ

Am citit istoria lumii, dela începuturi,
Cea cu suliți, și cu săbii și cu scuturi.
Am citit istoria urilor universale,
In care omul trebuia să umble-n zale.
Am aicea șirul cela nesfîrșit de împărați.
Suflă-n file viața lor ca niște zvonuri:
Toți au ucis, mișel, părinți sau frați,
Ca să se urce, grandioși, pe tronuri.
Ca umbrele de nori care plutesc pe lacuri,
Le rătăcesc fantome prin pagini și prin veacuri.
Am citit istoria asasinatelor în purpură
Și-a plăgilor ce pe dedesupt supură.
Am citit istoria scrisă fălos cu sînge.
Atît de cel învins, cît și de cel ce-nvinge.
Istoria atîtor uitate cimitire,
Cu oseminte-mpărștiate în neștire.
Nu e palat istoric cu stemi imperiale,
In care n-a stat unul ascuns între perdele,
In care nu sînt pete de sînge pe podele,
Și noaptea nu trec umbre prin camerele goale.
Da, am citit această prea rușinoasă carte,
O enciclopedie de-ambițiuni deșarte.
In gloriola fiecărui personaj istoric
Am simțit și umbra craniului lui Yorick.
Cunosc și geografia victoriilor celebre,
Pe hartă însemnate cu tibii și vertebre,
In locurile-acelea a fost un abator,
In care pentru aur și glorii, un nebun
Trecu prin foc și săbii de-avalma un popor,
Sau l-a jertfit, mai falnic, pe un afet de tun.
Dela Homer încoace e-o lungă Iliadă,
In marmoră săpată de-un ascuțiș de spadă,
Și-apoi, transpusă-n cîntec, inscripții și în tomuri,
Cu figurini de ctitori pe un vitrai de domuri.
Cald oploșiți pe lîngă bucătării de curte,
Scribi ai acelor vremuri, de dragul unei turte,

Au adulat cruzimea, la regi contemporani,
Prin artă să străbată prin miile de ani.
Vili cronicari ai vremii, din marea lor recoltă,
N-a însemnat niciunul o filă de revoltă.
Alături de Cezar, la lojă, în arenă,
Ei au brodat cu lauri însîngerata trenă,
Şi n-au murit pe ruguri, sau liberi, ca colonii,
Ci au pierit pe scară, alături cu bufonii.
Istoria-omenirii nu este cum s-a scris,
Cu ditirambi pe moaşte de negru paraclis.
Istoria-omenirii e cronica cea mută,
De nimeni încă scrisă, de nimeni începută.
A suferinţei grele şi-a jertfei fără nume,
A gloatei anonime ce a căzut în lume.
Mulţimile acelea de cronicari uitate,
Care-au visat şi-atuncea mai multă libertate.
Istoria aceasta nescrisă, printre linii,
Cu tot ce cucerită romanii şi elinii,
Cu crîncene războaie, creştine şi păgîne,
E-n fond caietul zilnic al luptei pentru pîne.
Oricare-a fost motivul, eroii ei şi scena,
Chiar şi atunci cînd lupta s-a dat pentru Elena,
Şi-o simt trăind în marea mişcare de acum,
În care merge-n rînduri şi pe acelaş drum.
Pe unde altă dată plebeii sîngerară,
Spre zorii libertăţii, mulţimea proletară.

CRISTIAN SÎRBU

1944

Îmi amintesc de ziua-aceea mare.
Zbura un vultur roșu rupt din soare
Printre copaci. Periferia încă
Mai picotea în liniștea adîncă.

Pe sub salcîmi, cu inima mirată
Treceam pe lîng-o școală bombardată,
Pe lîngă niște zdrențuroase case
Și îmi păru că-s tare bucuroase.

— S-a clătinat încîrligata cruce? —
Le întrebai. Și-un om într-o răscruce
Prea plin de diminețile din 'sine
Își flutură batista înspre mine

Ca de pe un peron febril al vremii
De-atunci, ce își schimba simbolul stemii,
De unde-un tren, prin zone largi de moarte,
Mai trebuia să meargă mai departe...

Iar vulturul de foc desprins din soare
Crescuse mult cît ziua-aceea mare
Cu care-apoi ne pardosirăm vatra.
Și am pornit cu armele spre Tatra.

ION POTOPIN

REMEMBER

Acelor spice arse şi astăzi le aud
Prin holda părăsită, cenuşa-n vînt cum sună
— Era, atunci, pe culme un răsărit de lună
Ca şi o schijă-nfiptă în trupul verii crud!

Şi răsăreau coloane cu pas metalic, dur
Corola dimineţii s-o spargă-n baionete
— Era tăiat văzduhul cu-n paloş de rachete
Si sîngele-i albastru curgea peste păduri.

Intrezărit o clipă, un strop de rouă, viu
Pe-un fir de iarbă verde ce nu arsese încă
Făcu să-şi piardă noaptea tristeţea ei adîncă
In care stam cu toţii închişi ca-ntr-un sicriu.

Din cei care trecurăm, strivindu-l, mulţi, acum
Privesc din holda coaptă ce se alintă-n soare
— Ei au căzut în luptă să fie sărbătoare.
Această zi născută din omenescul scrum.

SETEA PĂDURILOR

Pădurea ce culege azi din soare
un cer senin pe-a frunzelor tipsie
sălta de-atunci statornice ulcioare
să strîngă doar un strop de apă vie.

Cădeau pe culmi atîtea negre şaluri
şi-n cer trosneau albastre oseminte
şi-ngenuncheau pădurile pe dealuri
în piept cu schija soarelui fierbinte.

Mari crengi își căutau zadarnic trunchiul
în zbor făcînd să tremure văzduhul
iar anotimpul îi punea genunchiul
pădurii-n piept, să-și dea-ntr-o clipă duhul.

Căști verzi ardeau și-un fum de sgură, acru
plesnea ca șerpii-n cîmp din vîrful cozii
dar palpita de-atunci în arbori, sacru
cerul de azi, boltit peste explozii.

De-atunci, pădurea a urcat întruna
an după an, mai sus, sfiosul freamăt
și i-a spălat cu apă dulce luna
atîtea răni ce-o înnecau în geamăt.

Precum pădurea, noi, cu-aceiași sete
culegem azi pe-a inimii tipsie
nu lacrima ascunselor regrete
ci amintirea verii cea mai vie.

Cum e pădurea de azur aproape
primind sărutul soarelui pe ramuri
noi, visul de atunci purtat în pleoape
l-am ridicat să bată viu în flamuri.

ION GHEORGHE

BALADA GRÎULUI

Şi grîul aştepta să fie înecat
Tăvălit în pulberea mălurii-amare!...
Cum fremăta-n vapoare-furnicar roşcat
Cînd a simţit mirosul apelor de mare!...

Cum se-ascundea în ruptele cămăşi
Ale hamalilor care-l duceau în spate!
Voi, boabele de grîu — ce ochi frumoşi
Şi-nlăcrimaţi de nostalgii şi bunătate!...

Şi numai pentru vina de a fi prea multe
Erau întotdeauna-n mare înecate,
Să nu se-nduioşeze, să n-asculte
La glasul gurii-nfometate.

Cum tremura de strigăte pustia udă
De geamătul fără de seamăn al seminţii!...
Cum mai plîngeau hamalii să nu o mai audă,
Ţinînd de saci cu pumnii şi cu dinţii.

Urla ţărîna noastră şi a nimănui
Cu gura sîngerată de şenilă
Asemenea căţelei ce rămîne fără pui,
Căindu-se că prea a fost fertilă...

Numai o zi din luna-ceea-n care
Ţărîna naşte boabele deobicei,
De undeva, de dincolo de zare
Venea spre ţipetele ei

Şi grîul ce-aştepta să fie înecat,
Tăvălit în pulberea mălurii-amare
Imbrăţişîndu-i gleznele în faţa-i s-a plecat
Intors de-apururea cu spatele la mare.

RECULEGERE

Alunece pe umedele buze de pahare
Un strop ca ochiul cald de porumbel
Să-l ascultăm, să-l auzim cum sare
Cum se rostogolește pînă la el.

Auziți cum alunecă, stropii-n pămînt
Pînă pe buzele celui plecat dintre noi.
Vai, prieteni, omul acesta s-a frînt
Sub cea din urmă adiere de război

Ca un stejar care pleca din loc
Și urca din munte în munte
Îl aplecaseră viscolele de foc
Și-i arseseră negrul frunziș de pe frunte.

Și tocmai rătăcita rafală
Care umbla prin cîmp după ultimul trunchi
L-a atins cu aripa fierbinte de zmoală
Aplecîndu-l pentru-o clipă-n genunchi.

Albii, strugurii de august îi sclipeau în palme
Și-i mirosea și se uita prin ei la soare
Zîmbind cu stîngăcie-n fața clipei calme
Nezgîriată pe obraji de schije și trasoare.

A prins o broboană-ntre buzele arse
Și s-a descoperit ca-ntr-o rugă măreață.
Lovit, cu fruntea spre slavă se-ntoarse
Și mustul broboanei îi curgea pe față.

Izul de poamă al lunii de vară
Cînd i-a curs spre suflet, nu l-a mai găsit.
Nările, nările se-nfiorară
Și el și-a lăsat acolo trunchiul părăsit.

Îi umblă sufletul, de-atuncea — porumbel,
Se uită-n ochii noștri și nu știm ce spune.
Îl vedeți prieteni și pe el
Între porumbeii ce trec peste tribune?

ÎNTOARCEREA POAMELOR

Cîntec pentru toate poamele din august
Cîntec pentru toate poamele ce s-au întors la noi
Cu străvechiul și jinduitul must
De dincolo de război.

Cîntec pentru sufletul țărînii bune
Care uitase că ne-a fost mumă,
Cîntec despre mere, despre pere, fragi și căpșune
Cu pelița de sînge și de brumă.

Poame-călcîile țărînii ce-au strivit
Inimile noastre fără alint
Și pe care totuși nu și-a potrivit
Nici-un condur de argint.

Poamele-obrajii țărînii în care
Sîngele urca spre-a ne supune.
Pieptul țărînii amare —
Albele fructe roșii, galbene, brune,

Degetele ei mîncate de apă
Și degerate iarna de zăpadă,
Tălpile țărînii tăiate de sapă,
Mîinile-i gata odată să cadă.

Cîntec pentru toate fructele de august
Care s-au întors la noi
Cu străvechiul și jinduitul gust
De dincolo de vremi și război.

MIHAIL COSMA

OFRANDĂ

E-un obelisc de piatră, în frăsinet, cioplit,
Pe lîngă Crişul Negru, de pustă la un pas.
Şi parcă-aici chiar rîul adastă domolit
Şi păsăret şi oameni în preajmă-i fac popas.

Şi eu trecui pe-acolo o lacrimă să-mi zvînt
Şi-n pieptul meu o schijă se-aprinse din trecut.
Purta doar o fărîmă din viitorul cînt,
Ce te-o slăvi — odată — erou necunoscut.

1957

AUREL MIHALE

CASA DE PIATRĂ

POVESTIREA UNUI CAPORAL

Spre seară, nemții au ieșit pentru a patra oară la asalt. Au zvîcnit tot din cele două clădiri de pe strada Hungaria, rămase încă în picioare, în aceleași grupuri de cîte șapte-opt. Și s-au întins iar cu burțile pe caldarîm și-au început să se tîrască, ștergînd zăpada proaspăt căzută cu piepturile. Apoi s-au furișat printre grămezile de cărămizi și de moloz, acoperiți de focul mitralierelor și brandturilor lor, care băteau neîntrerupt, turbate. Ferestrele celor două clădiri, în care îngrămădiseră zeci de mitraliere și tunuri mici, cu repetiție, fumegau albicios din cauza atîtor detunături. Uneori, fumul se îndesa într-atîta, încît nemții opreau tragerea ca să se mai risipească și să poată vedea mai bine casa noastră.

Noi, cei din grupa a treia de asalt, ne întărisem într-o clădire cu două etaje din apropierea străzii Hungaria. În rapoartele regimentului, această clădire era cunoscută sub numele de „casa de piatră". Era destul de veche, cu zidurile groase din piatră de granit pînă la planșeul primului etaj, iar mai sus, din cărămidă presată, roșiatică, tot atît de tare ca și piatra. Acoperișul, ferestrele și ușile arseseră poate de la primul bombardament. Noi stăteam la pîndă înapoia gurilor din zid, pe care le înfundasem cu cărămizi și pietre. Așteptam. Știam că și de data asta, nemții se vor grupa mai întîi în spatele ruinelor din fața noastră, și apoi se vor ridica, deodată, la asalt. Ascultam ropotul ca de ploaie al gloanțelor ce băteau în zid, precum și vuetul ascuțit al rafalelor care se încrucișau în golul ferestrelor. Sus, pe cel de al treilea planșeu sau în camerele părăsite ale celui de al doilea etaj, se spărgeau proiectilele de brand, într-o răbufnire năpraznică, scînteietoare.

Și acum trebuia să înfruntăm furia nemților tot singuri. Restul unităților noastre rămăsese în urmă, pe linia unui rînd de case din care nu putuse ieși. Numai în dreapta noastră și mai înapoi, mai stăpîneau ai noștri o casă, de la care am fi putut primi, poate peste noapte, ajutor. În stînga, grupa a doua de asalt fusese nimicită de nemți încă de la primul lor contraatac, cînd încercaseră să întoarcă flancul frontului nostru de pe linia caselor. „Casa de piatră" rămăsese, astfel, poziția cea mai înaintată a frontului nostru, vîrîtă adînc, ca un pumn, în dispozitivul atît de întortochiat al nemților.

Așteptam cu înfrigurare să aud mitraliera lui Burada de la primul etaj, căci întotdeauna semnalul dezlănțuirii focului el îl dădea. Prin spărtura zi-

dului, urmăream viermuirea tot mai apropiată a nemților și mă gîndeam că oricum or face, tot nu vor putea pune mîna pe noi și pe „casa de piatră". E drept că eram puțini, că nu mai rămăseserăm decît șapte. Dar în afară de Țupa Vasile, lunetistul, fiecare din noi aveam cîte o mitralieră și un morman de benzi înădite, cu capătul prins la închizător. Pînă și comandantul grupei, subofițerul Burada Dumitru, trăgea la mitralieră. Și cum frontul pe care se îmbulzeau hitleriștii nu avea nici două sute de metri, nici unul dintre ei nu scăpase mai încoace de linia minelor. De fiecare dată se întorseseră în casele de pe Hungaria cu rîndurile împuținate. Rămăseseră în fața noastră numai hoiturile celor căzuți, care se tot înmulțiseră cu fiecare asalt și care ne încurcau într-atîta, că nu mai știam care sînt morții și care sînt viii ce trebuiau răpuși.

— Cum nu știți ? se burzuluia Burada... viii cu arme !

— Eu trag în toți, dă-i dracului ! mormăia sergentul Anghelache... nu-i mai aleg !

Și chiar așa și făceam ; trăgeam de-a valma, pînă ce nu mai mișca nici unul sau pînă ce începeau să se tîrască înapoi, spre clădirile din care zvîcniseră la asalt. Acum, cînd așteptam să apuc mînerele mitralierei pentru a patra oară, așteptarea asta nu mi se mai părea atît de grea și de înfrigurată. Stăteam în spatele mitralierei, lungit și sprijinit în coate, cu capul întors către ceilalți. Fiecare perete despărțitor avea o spărtură cît un stat de om, prin care ne făceam semne sau puteam trece la nevoie, în fugă, dintr-o cameră în alta. In cea de a treia cameră, în spatele mitralierei stătea lungit caporalul Vintilă Avram. Era așa de mic și pipernicit că abia ajungea cu mîinile la mînerele mitralierei. Căciula din blăniță de miel întoarsă și cu clape pentru urechi, largă, îi tot cădea pe frunte, gata să-i astupe vederile. In camera următoare, cea din mijloc, potriveau încă mitraliera cu țeava în spărtura zidului, sergentul Anghelache și soldatul Bucura Ion. Ăsta, Bucura, venise de recrut pe front și aici intrase pentru prima dată în foc, la Budapesta. Era pionier ca și noi și-l adusese în grupa de asalt sergentul Anghelache.

— E iute și înfipt... se pricepe, don' sergent major ! îl lăudase el.

Intr-adevăr, la asaltul cazărmii „Frantz Josef", cu o săptămînă în urmă, Bucura Ion trecuse primul rambleul căii ferate, rostogolindu-se cu încărcătura de trotil în brațe. Tot el plantase această încărcătură lîngă zidul de beton și-i aprinsese și fitilul. De-atunci se lipise de Anghelache și, mai ales în luptă, nu se despărțea niciodată de el.

Anghelache, sergentul, era cel mai copt la minte dintre noi. Era el cam ursuz, greoi și la vorbă și la minte, dar nu făceam nimic, nici comandantul grupei nu lua vreo hotărîre însemnată, fără să fi cunoscut mai înainte părerea lui. Uneori, nu-ți putea spune nici o părere... „Nu înțeleg !" zicea, ceea ce însemna „nu pot pătrunde" sau „n-am găsit încă tîlcul cel mai ascuns al lucrului acestuia"... Și acum, cum credeți c-am putut noi pune mîna pe „casa de piatră" ? Păi, nemții erau de cinci ori mai mulți și mai bine întăriți, cu saci de nisip la ferestre, cu mitraliere grele la ambrazuri și cu o grupă de vînători alpini la intrare !... Cum am intrat ? Ei, tot ideea lui Anghelache a fost ! In ajun, stătuse o zi întreagă cu binoclul la ochi, în podul unei case dintre cele ocupate de regiment înapoia noastră. Seara ne-a chemat pe toți, și pe noi și pe Burada, în pod.

— Numai într-un singur fel s-ar putea să punem mîna pe „casa de piatră", a zis el... Ne furișăm de cu noapte, pe ocolite, pînă dincolo de ea, și în zori dăm buzna peste nemți... S-avem grenade și trotil!

Ne-am grupat doi cîte doi și, cît a mai fost lumină, ne-am ales fiecare grup cîte un drum al lui, printre dărîmături. Spre ziuă, am pornit toți odată, tiriș, ocolind grămezile de moloz, încremenind în lumina orbitoare a rachetelor trase de nemți, oprindu-ne din loc în loc și ascultînd liniștea nopții. Din cincisprezece cîți eram, unsprezece au ajuns în spatele „casei de piatră", pe linia ruinelor unde se grupau acum nemții pentru asalt. Acolo am hotărît să minăm clădirea și s-o aruncăm în aer. Ne-am furișat pe nesimțite pînă lîngă o ferăstruică din spatele clădirii... Dar nu știu ce le-a venit atunci nemților, c-au dezlănțuit un foc turbat, cu toate mitralierele deodată, de se cutremurau pereții. Am crezut că ne-au simțit și în aceeași clipă, Burada, care era neîntrecut în luarea hotărîrilor fulgerătoare, ne-a făcut semn să intrăm...

Anghelache, cu Bucura Ion și cu încă unul, un grenadier care a căzut primul în lupta asta, au rămas să păzească intrarea și să distrugă cu grenade grupa de vînători alpini îngrămădită în ușa din față... Am uitat să spun că atunci cînd ne-am întîlnit pe linia ruinelor, ne-am descălțat de bocanci și că, chiar de la regiment, plecaserăm fără mantăi și fără sacii de merinde. Așa s-a făcut că am sărit fereastra în ciorapi și am urcat scările în vîrful picioarelor, cu pistoalele într-o mînă și grenadele în alta. Trebuie să recunosc însă, că și atenția nemților era absorbită de focul pe care-l dezlănțuiseră și că clămpănitul mitralierelor lor acoperise cu desăvîrșire foșnetul nostru...

N-am mai ajuns pînă la al doilea etaj. De pe scări, am pătruns deodată, și la parter și la primul etaj, cu foc de automate și aruncări de grenade. În aceeași clipă s-a repezit și Anghelache cu ai lui în grupa de vînători alpini de la intrare. Învălmășeala n-a durat prea mult, pentru că nemții s-au speriat și n-au mai primit lupta. Cei mai mulți au sărit pe ferestre și au fugit, stîrnind focul întregului lor front dinspre strada Hungaria.

După asta, nemții au început să bată cu brandturile și artileria, năpraznic, acoperișul și etajul al doilea, unde noi nu pătrunseserăm încă. Sub focul acesta nimicitor, vreo cîțiva am intrat cu Burada în frunte și la al doilea etaj. A urmat o luptă scurtă, fulgerătoare, de grenade; au mai căzut dintre ai noștri, și aicea, încă doi... Și în timp ce acoperișul, care luase foc, ardea luminînd zorile, Burada a scos pistolul de rachete pe-o fereastră și a tras o rachetă albă către ai noștri. Lumina rachetei a plutit un timp pe deasupra ruinelor înălbite de nea și s-a stins apoi, în înălțimi, ca o stea. Atunci s-au ridicat la atac companiile noastre de pe linia caselor din urmă. N-au putut însă înainta decît cîteva zeci de metri, pentru că au fost oprite de focul și năvala nemților din stînga noastră, care nimiciseră pînă la unul grupa a doua de asalt.

Așa s-a făcut că am rămas să păstrăm singuri casa de piatră. Fiind prea puțini, am hotărît să părăsim etajul al doilea, pe al cărui planșeu căzuse dealtfel acoperișul în flăcări, și să ne întărim la parter și la primul etaj. Am început atunci să tîrîm mitralierele nemților, cutiile cu benzi de cartușe și grenade, sacii de nisip, în camerele de jos. Așa am dat într-o cameră peste un *gefreiter* neamț, ghemuit într-un colț și care se tot căznea să-și lege de gît brațul drept, proaspăt bandajat. Cînd am întins automatul

spre el, a ridicat mîna stîngă și a început să tremure. L-am împins cu pistolul pe la spate pînă la primul etaj, unde Burada instala grăbit o mitralieră M. G. întoarsă spre nemți.

— Ei, asta ne mai trebuia acum ! a izbucnit el cu ură... Apoi s-a ridicat și și-a vîrît pumnul ciolănos sub bărbia neamțului, izbindu-l scurt dar cu putere, de i-au clănțănit dinții... — Mă, a scrîșnit... de ce n-ai fugit cu ăilalți ?... Sau de ce nu ți-ai tras singur un glonte în căpățînă ?

Neamțul tremura ca varga și făcea fețe-fețe. A dat să vorbească, dar nu i-a scăpat din gîtlej decît un mormăit sinistru, nearticulat. Burada s-a așezat iar la mitralieră, potrivindu-i ghiarele în zid. Eu însă nu m-am mișcat de lîngă el. Așteptam supărat, căci nu-mi puteam închipui cu ce eram vinovat dacă pusesem mîna pe neamț.

— Ce vrei să fac ? și-a întors Burada privirile, după un timp... E-al tău ! Spală-te pe cap cu el !

Dacă era să mă iau după vorbele lui, precum și după uitătura cîinească, cenușie a neamțului, ar fi trebuit să-l împușc. Îi făceam numai semn către un perete și apăsam liniștit și scurt degetul pe trăgaci. Mă scîrbise însă într-atît lipsa de împotrivire a neamțului, precum și frica ce-l apucase cînd văzuse pistolul întins spre el, că mi s-a făcut silă să-l și privesc... I-am făcut semn cu pistolul și am coborît la parter, în camera în care trebuia să-mi instalez și eu mitraliera. M-am rugat apoi de Anghelache, de mi-a ajutat să-l leg de un radiator de calorifer, cu mîinile răsucite la spate. I-am scotocit toate buzunarele, dar n-am găsit decît un pachet de biscuiți niște țigări cu tutunul de aur și un revolver Browning, micuț, cu prăselele de sidef. Pistolașul mi-a plăcut ; i-am pus piedica și l-am vîrît mulțumit în buzunar. Ceasul de buzunar, mare și umflat ca o ceapă, i l-am scos din buzunarul de la piept și l-am lăsat atîrnînd pe burtă, prins de un lănțișor. Biscuiții i-am împărțit cu alde Anghelache, iar țigările le-am înfășurat cu grijă și le-am pus deoparte.

Peste zi, în răstimpul dintre atacurile nemților, Anghelache tresărea cînd și cînd, speriat de trecerea atît de înceată a timpului, și striga :

— Bucura, ia mai du-te, mă, la *neamțul lui Dobrița* și vezi cît e ceasul !

Bucura Ion pășea prin spărtura zidului, zîmbind, că-i plăcea această misiune, și se ducea întins la *gefreiterul* răstignit de radiator. Mai întîi îi dădea un bobîrnac peste nas, ca neamțul să ridice capul și-abia apoi apuca ceasul de citea orele tare, s-auzim cu toții. Într-o vreme, cu puțin înainte de cel de al patrulea asalt al nemților, și Burada întrebase cît e ceasul prin gaura ce-o făcuserăm în tavan, ca să putem comunica între noi... Uite, mi-amintesc și acum : era patru și douăzeci și cinci de minute... și cam peste cinci minute nemții și ieșiseră la asalt !

...Îmi pierdusem răbdarea, așteptînd semnalul de dezlănțuire a focului și m-am ridicat într-un genunchi. Afară, în zid, mitralierele nemților băteau și mai înverșunat. Inspre casele dinspre Hungaria răbufneau și mai des tunurile și brandturile care trăgeau în noi. În „casa de piatră", însă, și la parter și la etaj, era o liniște de mormînt. Numai arareori, pocnea sec arma cu lunetă a lui Țupa Vasile. Știam că de fiecare dată cădea cîte un neamț și-i înnumăram în gînd : un ofițer, un agent sau cîte un trăgător de la mitralierele dintre ruine. Am trecut însă repede de șapte și mi-am pierdut iarăși răbdarea.

Atunci am întins mîna și am tras cărămizile care astupau spărtura zidului din dreptul mitralierei mele. Inserarea părea alburie din cauza zăpezii care strălucea. Nemții întîrziau încă, ascunși acolo, între ruine... Și deodată, le-am văzut căștile mișcîndu-se ca niște mogîldețe negre urcînd grămezile de cărămizi și de moloz... „Acuma, mi-am spus, începem!"... Și m-am lungit ușor în spatele mitralierei... eram mai calm ca niciodată... am pipăit cu încredere țeava care nu avusese încă timp să se răcească îndeajuns de la cel din urmă asalt al nemților... Nemții s-au tot înghesuit, pînă cînd au ridicat deodată capetele și-au țîșnit dintre ruine... În aceeași clipă au răbufnit și mitralierele noastre... O lățime de numai treizeci de pași de front, atît avea de secerat fiecare dintre noi... Niciodată pînă atunci n-am văzut un foc de mitraliere mai îndrăcit! Doar într-un singur rînd a apărut Burada la gaura din tavan și a strigat:

— Mai în față!... La un pas în fața lor, să nu scape nici unul!

Nemții care au mai scăpat au fost nevoiți să se întoarcă și de data asta în cele două clădiri de pe strada Hungaria. Hoiturile celor căzuți au rămas tot pe linia ruinelor, înnegrind și mai mult zăpada.

Curînd, au tăcut și mitralierele noastre. O liniște apăsătoare a cuprins atunci și „casa de piatră" și împrejurimile. Și abia în clipa aceea am auzit strigătele repetate, disperate și rugătoare ale neamțului legat de radiator:

— Kamerad!... Kameraad!

— Dobrița! a izbucnit Anghelache, risipindu-și astfel încordarea care-l stăpînise pînă atunci... N-auzi? Ce dracu-i cu neamțul tău?!

Am lăsat mitraliera și m-am dus la neamț. *Gefreiterul* se colecise de tot. Atîrna de radiator de parcă era spînzurat. Avea fața galbenă-pămîntie, lipsită de sînge; ochii cenușii, speriați, cu uitătura tîmpă, pierdută; fruntea îmbrobonată de sudoare, aprinsă. Se zbătuse în legături tot timpul cît ținuse asaltul nemților, înfricoșat de șuierul gloanțelor, care — abia atunci mi-am dat seama — pătrundeau prin fereastră și se înfigeau lîngă zid chiar lîngă el...

— Se întîmplă, *herr gefreiter!* am mormăit eu, aproape înduioșat... așa e la război!

Apoi am scos tutunul și i-am răsucit o țigară de-a noastră, într-o foiță de ziar. Mi-am aprins și eu una, tot așa de groasă, și am început să fumăm amîndoi în liniște, trăgînd fumul adînc în piept și privindu-ne tăcuți, cu înțelegere parcă.

Afară și înăuntru, întunericul se îndesa și se întețea tot mai mult gerul de ianuarie...

*
* *

Noaptea ne-a adus răgazul și liniștea după care tînjeam. Dar abia atunci ne-am dat seama cît eram de istoviți, că ne era foame și sete, că ne era frig și ne degerau picioarele înfășurate numai în obielele și ciorapii cazoni de bumbac alb. Asalturile repetate ale nemților nu ne îngăduiseră să ne gîndim și la astea. Și parcă nici nu simțiserăm pînă în acele prime clipe de liniște, nici foamea, nici frigul. Acum, însă, îmi venea leșin de la stomac, aveam spatele înghețat și picioarele amorțite de nici nu le mai pu-

team mișca... Și totuși, toate astea parcă dispăruseră, cînd Burada ne-a întrebat :

— Ce facem, dacă nemții vin și la noapte ?

Nu i-a răspuns nici unul dintre noi. Era clar că nemții nu puteau renunța la „casa de piatră" și aproape sigur că vor încerca din nou, noaptea, să pună mîna pe ea. Erau destul de mulți și întunericul i-ar fi ajutat să se furișeze printre ruinele caselor din față, din dreapta și din stînga noastră... Ce puteam face noi ? Eram numai șapte și cu mitralierele nu puteam trage decît un foc aproape orb. Pe ajutorul batalionului țintuit pe linia caselor din urmă nu ne puteam bizui. Aveau grijă de asta nemții din stînga noastră...

Burada s-a sfătuit și cu Anghelache și cu noi și am hotărît că în orice caz trebuie să păstrăm clădirea. Am socotit că mai devreme de un ceas sau două, nemții nu vor putea porni iarăși la asalt. In răstimpul ăsta trebuie să ne pregătim și de apărare și de noapte.

Burada a și început să împartă misiunile. Lunetistul Țupa Vasile a rămas mai departe la postul său de pîndă de la etaj, ca observator. Caporalul Vintilă și cu unul, Ciobanu Vasile, care luptase cu Burada deasupra noastră, trebuia să adune pe toți nemții morți într-un fund de cameră de la parter și să le ia cizmele și mantăile. De asemenea, trebuia să-i scotocească prin buzunare și sacii de merinde, ca să adune tot ce-ar fi găsit de mîncare : pîine, pesmeți, conserve, zahăr, tutun, tot. Nu trebuia să uite nici de apă și de lemne pentru foc. Toate astea trebuiau cărate în pivniță... Trebuia să ne îngrijim și de muniție. Misiunea asta i-a revenit lui Bucura Ion, care se și apucase să adune cutiile cu benzi de mitralieră, cu cartușe sau cu grenade.

— După ce termini, te apuci să încarci benzile ! i-a mai ordonat Burada.

Doar eu rămăsesem fără nici o misiune. De Burada și Anghelache știam dinainte că se vor îngriji de apărarea clădirii. Și pentru asta am găsit mai nimerită tot ideea lui Anghelache ; puțini cîți eram n-am fi putut apăra clădirea decît afară, de unde puteam vedea și auzi tot.

— Să nu ne prindă nemții înăuntru, așa cum i-am prins noi pe ei ! ne arătase Anghelache.

Mai înainte însă de a se furișa afară, ca să aleagă locurile celor patru mitraliere pe care aveam de gînd să le scoatem pe lîngă ziduri, ei m-au chemat deoparte.

— Dobrița, a început Burada în șoaptă... noi, ăștia trei, sîntem cei mai vechi din grupa de asalt... Sîntem datori să ne gîndim la orice !... Cred că vom putea păstra casa pînă la sfîrșit... dar dacă nemții vor ataca de zece ori mai mulți ?... O să murim cu toții aici, fără ca ai noștri să pună mîna pe clădire !... Sau, cine știe, poate că o să fim nevoiți să o părăsim singuri ?!

Devenisem nerăbdător... „Ce vrea să spună ?" mă întrebam în gînd. Burada mi-a apucat brațul și am ieșit cu el și Anghelache pe scări. In cele cîteva clipe care-au trecut pînă ce am ajuns în fața unei ferăstruici și apoi tot timpul în care Burada și Anghelache au cercetat ruinele care ne despărțeau de ai noștri, mi-am amintit de viața grupei noastre de asalt.

Intr-adevăr, de cînd începuserăm asediul Budapestei, numai noi trei mai rămăseserăm din cei treisprezece care o formaserăm atunci. Alți patruzeci-cincizeci de oameni, cei mai mulți dintre ei pionieri, geniști, lunetiști și vînători de tancuri, trecuseră pe la noi și căzuseră pe rînd în zeci și sute

de asalturi. Șase săptămîni, zi de zi și ceas de ceas, atît cît ținuse bătălia pentru străpungerea celor trei centuri de apărare a Budapestei, nu am fost decît într-un neîntrerupt asalt... Așa mi-am amintit că la asaltul „Casei galbene" din cimitirul evreesc, am rămas numai patru din treisprezece; iar cînd am pătruns în aripa stîngă a poștei mari, n-am mai ajuns înăuntru decît noi trei: eu, Anghelache și Burada... Aici, la Budapesta, ni se împuținaseră rîndurile grozav de mult. În nici o altă bătălie nu am avut pierderi atît de mari; nici în Ardeal, nici la Debrețin, nici la Solnok și nici în munții Javorina. Și iată, Burada și Anghelache gîndeau că de data asta am putea pieri pînă la unul!

Abia atunci mi-am dat seama cît de grea era situația noastră. Eram de fapt încercuiți de nemți. Casa pe care o stăpînea grupa întîia de asalt în dreapta noastră și ceva mai înapoi, era și ea izolată. O într-ajutorare a noastră era cu neputință. Nu puteam aștepta, deci, decît ajutorul forțelor noastre de pe linia caselor din urmă, dar aceste forțe erau țintuite pe loc de zile și nopți întregi...

— Dobrița! și-a întors Burada privirile spre mine. Am o misiune specială pentru tine... minezi clădirea!... Plantezi încărcăturile în pivniță, la colțuri, sub planșeul parterului... Cînd am dat să plec, mi-a apucat brațul și m-a oprit... Să tragi fitilul într-un loc ferit, mi-a șoptit... la nevoie să putem fugi pe-aici, prin dreapta, înainte de explozie...

Am cercetat mai întîi pivnița, cu amănuntul, folosindu-mă de o lampă electrică de buzunar, luată într-o altă bătălie tot de la nemți. Cel mai bine era să minez toate cele trei încăperi din față ale pivniței și să trag fitilul în sala cazanelor de calorifer. Sala era ceva mai izolată și avea și o ferăstruică prin care am fi putut fugi.

Așa am și făcut. Am cărat calupurile de trotil în pivniță, unde le-am împărțit în opt încărcături de cîte cinci kilograme. Față de zidurile de piatră atît de groase ale clădirii, încărcătura asta era tocmai potrivită. Timp de peste două ceasuri, mai apoi, am săpat cu baioneta în zid, cîte un locaș pentru fiecare încărcătură. Am vîrît trotilul cu grijă, am legat fitilul și am înfundat găurile, bine, înțepenind la loc pietrele scoase din zid. Fitilul, care era tot nemțesc, unul dintre cele mai bune, — fitil rapid Bickford —, l-am tras pe sub bolta pivniței pînă în sala cazanelor, unde i-am ascuns capătul sub scară. Am mai controlat odată legăturile dintre încărcături și apoi am urcat la parter, de i-am raportat lui Burada, la ureche, că operația minării fusese terminată.

Atunci au apărut și Vintilă și Ciobanu Vasile, tîrînd două legături mari din foi de cort, și Bucura Ion, trăgînd o ușă spartă după el. Burada și Anghelache, care fuseseră afară, aveau în mîini șapte-opt gamele nemțești vîrfuite cu zăpadă. Au coborît cu toții în pivniță, în sala cazanelor. Eu am mai întîrziat o vreme, că a trebuit să-l dezleg pe *gefreiter* și să-l împing de la spate pe scări... Uite, nici acum nu-mi pot da seama cu adevărat, ce a fost! Dar tocmai atunci cînd coboram scările pe întuneric, *gefreiterul* s-a împiedicat, a alunecat sau dracu știe ce-a făcut, că a căzut într-un cot, în așa fel încît mi-a lovit picioarele cu umărul și am venit pe deasupra lui, pe scări. M-am repezit, l-am apucat repede de-un picior și l-am tras pînă-n dreptul meu. Mă dureau genunchii îngrozitor. M-am ridicat gemînd, sprijinindu-mă de balustrada scării, și i-am pus țeava pistolului în coastă:

— Mișcă! am scrîșnit... pastele mă-ti! Ce, ești împiedicat?

Jos, în sala cazanelor, Bucura Ion sfărîmase ușa și aprinsese focul. Anghelache înfundase ferăstruica cu doi saci de nisip, iar Vintilă și Ciobanu împărțeau cutiile de conserve, pachetele de biscuiți și pesmeți, de țigări, găsite în buzunarele nemților morți. Din cea de a doua legătură, desfăcută, Burada își alegea niște cisme și o manta. Am tras și eu o manta și am întins-o lîngă zid, aproape de niște țevi de care l-am legat iar pe *gefreiter*. Cînd i-am făcut semn să se așeze pe manta, i-am zărit privirile cenușii, întunecate, ascunse în umbra orbitelor. *Gefreiterul* avea o uitătură care te tulbura: în ea se amestecau deopotrivă și frica și recunoștința, și deznădejdea și speranța. Lumina focului i-a dezvăluit însă și o fulgerare de ură, ca de oțel întunecat și rece... „A simțit iarăși pistolul în coastă!" mi-am zis și l-am bătut pe umăr, înțelegător:

— Lasă, fii liniștit, că n-aveam de gînd să trag...

Gefreiterul m-a privit la început și mai speriat, dar cînd a văzut că zîmbesc, și-a arătat și el fasolele mari și albe, strălucitoare. „E trăit bine!" mă gîndeam, privindu-i dinții și fălcile pline, cărnoase. Am cerut voie lui Burada și am desfăcut o cutie de conserve de carne și eu, cu mîna mea, i-am dat să mănînce ca unui copil. I-am scurs apoi într-un căpăcel de bidon și puțină apă, dintr-o gamelă cu zăpadă, și i l-am lipit de buze, să bea. N-am mai avut răbdare să-i răsucesc o țigare din mahorcă de a noastră, că simțeam că-mi vine iarăși leșin de foame, și m-am îndurat de i-am vîrît în gură o țigară chiar dintre cele cu tutunul de aur pe care le luasem de la el... „Dracu să-l ia!" parcă mă durea inima și de el. „Nimeni nu pleacă de bună voie la război! L-a trimis și pe el Hitler, cum ne trimisese și pe noi Antonescu, în răsărit!"... I-am aprins apoi țigarea, cu oarecare grijă, mormăind:

— Asta e, dom-le *gefreiter!* Altceva, n-avem!

— Mai dă-l în mă-sa, Dobrița! s-a încruntat Anghelache.

— E și el suflet de om, don-sergent! am îngăimat.

— ...tui sufletul mă-si! a scrîșnit Anghelache și a vîrît baioneta adînc, într-o cutie de conserve ce-o avea în mînă... Suflet de om! a mormăit pentru sine, în batjocură mai mult... de cîine!... Auzi, Dobrița?... de cîine, mă!... Cîini a făcut Hitler din ei!... Poate că tu ai uitat, ce-am îndurat la Don.. eu, nu!

— Ei, am uitat! am mormăit eu de lîngă foc, unde îmi încălzeam cutia de conserve... „Ce-o avea cu bietul om?" mă întrebam... Și parcă mă simțeam jignit că-mi amintise iar de fuga noastră de la cotul Donului... Dacă uitam, i-am răspuns, supărat, nu mai eram aicea!

— Lasă, a căutat Anghelache să mă liniștească, n-avea nici o grijă... tot scap eu un glonte în el, în noaptea asta!

Am tăcut și m-am tras mai la o parte, să mănînc. Anghelache îi ura așa de crunt pe nemți, că numai puțin mai trebuia și întorcea pistolul spre *gefreiter*. Mă tulburase, însă discuția cu el și nici mîncarea nu mi-a mai mers în tihnă. Cred că și-a dat seama de asta și Burada, că mi-a ordonat să-mi aleg și eu cizme și o manta și să urc la etaj, să-l schimb pe Țupa Vasile de la observator.

De acolo de la etaj, am putut vedea ceva mai departe de clădirile de pe Hungaria în care se cuibăriseră nemții. O îngrămădire nesfîrșită de ziduri îndesea umbrirea pămîntului, ca o pădure ce întuneca și mai mult noaptea. Se scurgeau clipele liniștei de seară a orașului, o liniște apăsătoare și grea, cînd luptele de peste zi abia își stinseseră ecoul, iar cele de

noapte nu începuseră încă. Din loc în loc, mai licărea arar cîte o luminiță, sau se ridicau neregulat, fulgerări liniștite de rachetă. Licuricii trasoarelor, albi-verzi, albaștri, săgetau întunericul, încrucișîndu-se. Undeva, spre dreapta, în sectorul sovietic, cîteva baterii de „katiușe" aprinseseră noaptea ; băteau fără întrerupere podurile de peste Dunăre, pe care acum, noaptea, nemții își treceau întăriturile și muniția. In fund, departe, poate tocmai la marginea orașului de dincolo de apă, un foc uriaș cuprinsese un cartier întreg.

„In curînd, mă gîndeam, întreaga Budapestă va fi numai ruine și scrum.. un morman uriaș de cărămizi, de moloz și de ziduri prăbușite"... Ruine și scrum lăsaserăm și în urmă, la Debrețin și Solnok, și pe toate drumurile care ne aduseseră aici... Atunci nu înțelegeam și mă tot întrebam, înciudat, de ce nici pînă în clipa aceea nu se rupseseră ungurii de nemți? De ce numai ei singuri, din toată Europa, rămăseseră credincioși pînă la ultima clipă acestei cîrdășii? Țara lor era sub foc și sabie. Războiul pîrjolea, aducea pustiire și foamete, mizerie și chin și mii, nenumărate mii de jertfe zadarnice... Dac-ar fi ridicat și ei armele împotriva lui Hitler, am fi ajuns dintr-o dată la Viena, drept în coasta Germaniei! Dar așa? Satele și drumurile Ungariei vor fi pline de invalizi, de văduve și de orfani. Nouri albicioși de colb vor pluti peste ruine și vor rătăci de la o margine la alta a pustei. Poporul va simți, aproape, chinurile morții... Și uite, m-a înduioșat așa, fără de veste și soarta ungurilor!

„Of, îmi spuneam, amară a mai fost pentru noi nebunia asta a nemților!" Am ajuns, astfel, să-i dau dreptate lui Anghelache, care-i ura de moarte și mi-am amintit iar de fuga noastră de la Don... Scăpaserăm din încercuire răniți, și eu și Anghelache. In noaptea în care am auzit că frontul s-a prăbușit, noi și alți șapte-opt răniți mai în putere ne-am înțeles cu șoferul unei ambulanțe și am fugit din spital. Dar chiar în prima zi, spre seară, ne-a oprit o bandă de nemți. Au sărit înaintea camionului cu pistoalele ridicate și cu grenade în mîini. Pe șofer și pe toți cei din cabină, care le tot arătau că era loc și pentru ei sub prelată, i-au împușcat. Pe noi ne-au aruncat în zăpadă, la marginea șanțului... Printr-o minune numai am scăpat. In zori au mai trecut două camioane cu ostași de-ai noștri, care s-au milostivit și ne-au luat cu ei...

Gîndindu-mă așa, nu l-am simțit pe Burada decît în clipa cînd s-a oprit în spatele meu și mi-a pus mîna pe umăr.

— Cum e, Dobrița? m-a întrebat el.

— E liniște, don' sergent major! i-am răspuns.

Burada a rămas un timp la fereastră, cu coatele proptite de zid. L-a îngîndurat și pe el priveliștea aceea răvășită și întunecată a Budapestei asediate. Inspre Dunăre, „katiușele" rușilor încă mai băteau. De cîiva timp, începuseră să răbufnească și obuzierele, greu și înfundat. Apăruseră și alte incendii și mai aproape, mai luminoase. Budapesta ardea din loc în loc, nepăsătoare parcă.

— Scump mai plătesc și ungurii! a mormăit Burada.

Apoi și-a încheiat nasturii de la manta și a dat să plece. S-a oprit însă, întors spre mine, și mi-a șoptit:

— Dobrița, vezi că Țupa o să vină înapoi... voi să nu vă îngrijiți de ce-o să se întîmple jos, sau afară... veghiați numai asupra clădirilor de pe

Hungaria... să nu-i mai lăsați pe nemți să ajungă la ruine... Trageți, de cum îi vedeți că scot capul!

Dacă a venit Țupa Vasile, așteptarea mi s-a părut mai ușoară. Am început să povestim ca să nu ne fure somnul. Am vorbit mai mult despre ale noastre, din țară. Ăstuia, lui Țupa, îi era gîndul numai la pămînt.

— Mi-a scris nevasta, zicea el, că tot o să ne dea pămînt... c-atîta fierbe satul și-așa sînt oamenii de porniți.. „că, — scrie ea — nu se poate Vasile să nu mai fie acuma și p-a noastră... oamenii se pregătesc parcă de *rivoluție!*"

Și toată noaptea a tot bombănit, ba împotriva boierului de la ei (unul Manolache), ba împotrîva jandarmilor și a perceptorului, ba împotriva oamenilor care nu înțeleg că porumbul „dinte de cal" nu este bun pentru pămîntul lor...

— N-am să semăn nici un bob din ăsta! se încăpățîna el. Am să mă duc s-aduc sămînță din Moldova, de porumb d-ăla *romînescu'* cu bobul plin și rotund, sticlos și de-un galben roșcat ca aurul turcesc... Sigur c-am să pun și grîu, să am, așa, cel puțin cîte-o feliuță de pîine pentru copii... Ei, dac-aș apuca doar un pumn de sămînță de-a boierului! șoptea el, visător. Ce mai grîu are ăsta, Manolache! Uite, pînă aicea, la piept, crește de înalt... și are spicul plin cu boabe mari ca de orez...

Am ațipit, fără să-mi dau seama, lungit în spatele mitralierei. Cine știe cît timp o mai fi vorbit Țupa Vasile, singur, în întuneric, cu ochii la nemți și gîndurile la pămînt și acasă! Abia către ziuă, mi-a apucat umărul și m-a scuturat ușor, cu milă parcă :

— Dobrița, hai că vin nemții!

Dormisem bine și-aveam o poftă nebună să trag. Din cele două clădiri de pe Hungaria ieșeau în fugă, liniștite, umbrele nemților. S-a așezat și Țupa în spatele unei mitraliere și-am apucat amîndoi mînerele.

— Începem, am hotărît eu.

Și deodată, mitralierele noastre au răsunat în noapte, întărîtat, turbate. Mitraliera mea, mai ales, mergea de minune. O simțeam cum îmi tremură ușor în mîini, clătinînd afetul, dar o stăpîneam cu grijă și-i tot mutam focul de la o viermuire la alta a umbrelor. Au început să bată, apoi, și mitralierele scoase afară, la adăpostul zidurilor. In cîteva clipe numai, nemții erau cu burta la pămînt... Și tocmai atunci au clămpănit și mitralierele grupei întîia de asalt, care stăpînea clădirea din dreapta noastră. Intr-acolo, au răbufnit și grenade și s-au înălțat urale învălmășite de asalt... Focul și hărmălaia se apropiau însă de noi, crescînd. Am înțeles, astfel, că nemții ne atacau și din dreapta. Și în curînd, au început să bată și mitralierele noastre scoase afară în partea aceea... Atunci s-a întețit și viermuirea nemților, care zvîcneau iar din casele de pe Hungaria, și iarăși am deschis focul, și mai nimicitor...

A urmat, apoi, o clipă în care au amuțit toate mitralierele noastre din dreapta... „Ce s-o fi întîmplat?" m-am întrebat, speriat... Nu, nu se putea întîmpla nimic, pentru că acolo era Burada. Dar focul și strigătele sălbatice ale atacanților creșteau... erau tot mai aproape... „Drace, de ce tac mitralierele noastre?" am tresărit, înfiorat... Și iar am purtat focul mitralierei peste rîndurile nemților din fața noastră, pînă ce i-am pus din nou cu botul pe labe... In dreapta, însă, mitralierele noastre tot mai tăceau... iar atacanții, așa cum socoteam după foc și strigăte, nu mai aveau decît cincizeci de pași... Atunci abia, au început să bată iar, și mai înverșunate, mitralie-

rele lui Burada... Dar era prea tîrziu; atacanții aruncau acum grenadele... Li s-a răspuns, însă, tot cu grenade și mitralierele noastre au bătut iar, pînă cînd a răbufnit al doilea val de grenade... Apoi totul a amuțit; nici măcar un singur foc de armă nu s-a mai tras... O liniște amenințătoare ne înconjura...

N-am mai putut răbda liniștea aceea; am apucat automatul și sacul cu grenade și m-am năpustit pe scări. Noaptea se destrăma și am putut deslușI, prin întuneric, cum Anghelache urca scările cu Burada în brațe. M-am luat după el, ținîndu-mă de balustrada scării, pînă ce am intrat la parter... Cînd l-a lăsat jos, întins pe o manta nemțească, Burada nu mai răsufla. Avea gura și ochii, fața întreagă, fruntea și tîmplele însîngerate, zdrobite de grenadă... Odată cu el căzuseră și caporalul Vintilă Avram și Ciobanu Vasile...

Tîrziu, a urcat scările, venind de afară, și Bucura Ion, luptîndu-se cu o mitralieră și cîteva cutii de benzi. A coborît de la etaj și Țupa Vasile. Toți cei care mai rămăsesem în „casa de piatră" ne-am strîns acolo, la căpătîiul lui Burada.

— Au fost horthyști! a mormăit Anghelache, întunecat... Am deschis focul la timp prima dată... dar după uniforme am crezut că sînt ai noștri și n-am mai tras... abia la cincizeci de pași ne-am dat seama că nu erau romîni!

Ne-am privit apoi în ochi, clipe în șir, fără de cuvînt. Căzuse de acum și grupa întîia de asalt din dreapta noastră. Rămăseserăm și mai singuri, și mai împuținați...

*
* *

Pe Burada, pe Vintilă Avram și pe Ciobanu Vasile i-am îngropat chiar atunci, într-o singură groapă, lîngă temelia acelei case... Uite, dac-ar fi să mai trec odată prin Budapesta, aș găsi cu siguranță „casa de piatră" din apropierea străzii Hungaria. Avea temelia străveche, groasă, din piatră cenușie și colțuroasă de granit și, desigur, oamenii n-au renunțat la ea. Au ridicat, poate, pe temelia aceea, ziduri noi, construind o casă și mai frumoasă. Aș găsi și mormîntul lui Burada și al celorlalți, căci țin bine minte unde l-am săpat cu lopețile Linemmann și cu baionetele: numai la șapte-opt pași în dreapta scărilor de marmoră de la intrare.

In dimineața aceea, însă, au căzut și Anghelache, și Bucura Ion, și Țupa Vasile. Să vedeți cum a fost!

După ce am astupat mormîntul celor căzuți în învălmășeala cu horthyștii, am părăsit și etajul întîi și ne-am strîns cu toții la parter. Aveam și mitraliere și muniție din belșug. Țupa, care nu părăsise etajul nici măcar o singură clipă, a mai rămas o vreme la postul său de observație.. Anghelache și Bucura Ion au plecat de-au înfundat intrările cu saci de nisip așezați pe mai multe rînduri, iar eu am coborît în pivniță, să lărgesc ferăstruica din sala cazanelor.

— Cred că altă scăpare n-o s-avem! îmi șoptise Anghelache la ureche.

In pivniță am dat peste *gefreiter* zbătîndu-se în legături. Liniștea care urmase după încăierarea dinspre ziuă îl făcuse, poate, să creadă că pieriserăm cu toții. De data asta nu m-am sinchisit de strigătele lui, căci eram încă zguduit de moartea lui Burada și îngrijorat de situația noastră... „Dă-l dracului, îmi spuneam, dacă o avea viață, scapă și așa!"

Am intrat sub scară și am scos sacii de nisip din ferăstruică. Aerul rece al dimineții a năvălit înăuntru într-un val de aburi. Lumina bătea pînă în mijlocul încăperii, peste cele cîteva boarfe nemțești care rămăseseră pe foaia de cort.

M-am apucat apoi și am săpat cu baioneta, adînc, printre pietrele de pe marginea ferăstruicii. Numai două pietre dacă scoteam și puteam ieși pe ferăstruică pe brînci, ca dintr-o vizuină. Cînd am încetat însă să le clatin din locurile lor, lama baionetei s-a frînt și a rămas între pietre. Pînă ce am găsit o bucată de fier în pivniță pe care am folosit-o ca pe o rangă, a mai trecut timp. Și totuși, la vremea cînd s-au deslănțuit bombardamentele obișnuite ale dimineții, care pregăteau — de o parte sau alta — asalturile, eram gata. Îmi ștergeam fața de năduşeală cu blănița căciulii de miel, întoarsă, cînd au căzut primele proiectile de tun, sus, la al doilea etaj... „Pînă la urmă, poate tot ai noștri ajung mai întîi!" mă amăgeam eu, privind prin ferăstruica lărgită.

Cînd să ies, am dat peste o gamelă în care era puțină apă. Am scurs-o pe toată într-un căpăcel de bidon și am dus-o la gură.

— *Kamerad!* s-a milogit atunci *gefreiterul.*

Am înțeles că vrea și el apă. M-am uitat și la căpăcelul ce-l aveam în mînă, și la neamț. Nu erau decît șapte-opt înghițituri de apă. Cînd am văzut însă privirile *gefreiterului,* atît de rugătoare și nevinovate, mi s-a făcut iarăși milă de el. Am sorbit eu patru-cinci înghițituri, încet și cu măsură, și i-am dat lui restul. Neamțul le-a înghițit dintr-o dată, lacom, s-a lins pe buze și s-a milogit din nou:

— *Zigarette!*

Se înteţise bombardamentul și n-am avut timp nici acum să-i răsucesc o țigară cu mahorcă de a noastră, ca să-l satur pentru mai mult timp. A trebuit să-mi calc iar pe inimă și i-am dat o țigară dintr-ale lui, din cele cu tutunul ca de aur. I-am aprins-o și tocmai cînd i-o vîram în gură, a dat buzna peste noi Anghelache:

— Dobrița, ce dracu' faci aicea, mă?

Și cum a văzut neamțul cu țigara în gură, s-a și aprins sîngele în el. A apucat automatul și l-a îndreptat fulgerător spre *gefreiter.*

— Anghelache, m-am repezit eu... dă-l dracului, nu-ți face păcat cu el!

Mîna lui Anghelache tremura pe pistol, nestăpînită. I se înnegurase și fața și ochii îi sticleau, luminați de aceeași ură care-i cuprindea cînd trăgea cu mitraliera. L-am luat de braț și am urcat scările, la parter. Mitralierele noastre așteptau cu țevile potrivite în găurile din zid și cu benzile desfășurate. Clădirea dîrdîia și mai tare sub bombardament. Cînd și cînd, cădea cîte o bombă mai puternică și atunci se clătina din temelii, gata să se prăbușească. Toată artileria nemților din partea aceea a frontului își concentrase focul pe noi.

Anghelache s-a întins lîngă o mitralieră și a rămas încă gînditor.

— Pînă la urmă tot de glonț o să aibă parte! a mormăit el...

— Anghelache, l-am liniștit eu, mai apoi, cînd mi-am dat seama că tot despre *gefreiter* vorbea. Poate răzbesc ai noștri, mă, pînă la noi! Dacă nu, uite, mă oblig ca la noapte să-l scot prin ferăstruică și să-i dau drumul. Să se ducă unde-o știi!

Bombardamentul nemților, însă, nu ne-a mai îngăduit să ne gîndim la *gefreiter*. Sus, pe planșeul celui de-al doilea etaj, bombele se spărgeau într-o răbufnire năpraznică. Pereții se clătinau ca de un cutremur neîntrerupt, cuprinși în vîrtejuirea și clocotul văzduhului. Suflul exploziilor, fierbinte, cu miros înțepător de pucioasă arsă ajungea acum pînă la noi. Peste cîteva clipe numai, un rînd întreg de proiectile a căzut pe colțul din stînga și toată partea aceea a clădirii s-a prăbușit pînă la primul etaj. O parte din zid a căzut pe lat chiar pe planșeul de deasupra noastră, răbufnind înăbușit, greu, ca o uriașă lespede. A urmat huruitul prelung al cărămizilor care s-au rostogolit afară, pe lîngă ziduri, precum și explozia înspăimîntătoare a unui alt val de proiectile. Clădirea s-a clătinat ca o corabie în furtună și parcă tot cerul s-a prăbușit pe noi... Căzuseră deodată și primul și al doilea etaj. Dar numai un singur bloc de piatră străpunsese și planșeul de deasupra noastră... Afară, grămezile de cărămizi și de moloz se ridicaseră într-o singură clipă pînă la ferestrele portarului.

— Și-au pus de gînd să ne distrugă cu adevărat! a mormăit Anghelache, scuipînd praful ce-i umpluse gura...

Și chiar atunci, au zvîcnit iară nemții din clădirile de pe Hungaria. N-am mai așteptat să ajungă la ruine; i-am prins în foc chiar pe întinderea netedă a căldarîmului. Trăgeam și eu, și Anghelache, și Bucura Ion, nebunește, cuprinși de-o încordare vecină cu disperarea. A lăsat și Țupa Vasile arma cu lunetă și s-a întins și el în spatele unei mitraliere. Și timp de o jumătate de ceas, mitralierele noastre au tot tocat valurile nemților, clămpănind înfuriate... Nemții n-au putut nici de data asta să treacă de linia ruinelor!... Bombardamentul însă, care între timp se mai domolise, s-a întețit din nou. Atunci, au apărut de după clădirile de pe Hungaria țevile lungi îndreptate spre noi, a cîtorva tunuri antitanc. Astea, tunurile antitanc au fost pieirea noastră...

— Țupa, a ordonat Anghelache... pune mîna pe pușca cu lunetă!

Nici nu ajunseseră nemții să pună tunurile în bătaie și trei dintre servanții primului tun au și fost doborîți de Țupa. Curînd, însă, tunurile au răbufnit toate deodată scuturîndu-se și învăluindu-se într-un fum subțire, albicios. Și în aceeași străfulgerare de clipită, șuerul acela ascuțit care venea spre noi s-a frînt și proiectilele au pleznit în zidul de piatră. Zidul dintre două ferestre s-a prăbușit și-n fața noastră a apărut pe neașteptate o spărtură uriașă, lată de șapte-opt pași. Ne-am tras cu mitralierele mai la o parte căci acolo rămăseserăm dezgoliți în fața nemților... Alături, am auzit iar pocnetele seci ale armei lui Țupa și încă doi dintre servanții tunurilor au căzut. Dar tunurile au bubuit din nou, toate deodată, mușcînd o altă parte din zid. Acum a căzut Țupa Vasile, fără de cuvînt, lăsîndu-și capul ușor pe patul armei cu lunetă. M-am repezit și l-am tras repede la adăpostul zidului; răsufla încă.

— Du-l în pivniță! mi-a poruncit Anghelache.

L-am luat în brațe, odată cu pușca pe care-și încleștase mîinile și am plecat. În urma mea, și Anghelache și Bucura Ion au deschis iar focul mitralierelor. Înțelesesem că nemții se ridicaseră din nou la asalt. N-am coborît, însă, decît cîteva trepte... și proiectilele tunurilor antitanc au pleznit chiar înăuntru... Cînd am întors capul, și Anghelache și Bucura Ion se rostogoleau, alături de mitraliere... Am coborît treptele mai departe, cu Țupa în brațe, bîjbîind prin întuneric, căci cărămizile și molozul astupaseră

pe afară ferăstruica lărgită de mine. Și numai dintr-una din încăperile din față ale pivniței răzbătea o undă de lumină cenușie. L-am lăsat pe Țupa întins pe boarfele nemțești de pe foaia de cort și m-am repezit înapoi, pe scări, după Anghelache și Bucura Ion... Dar tocmai atunci, clădirea s-a cutremurat din temelii de-o explozie năpraznică și s-au prăbușit și zidurile parterului. Peretele de deasupra scării s-a clătinat într-o parte și alta, parcă bătut de vînt, și deodată a căzut pe lat, înăuntru, astupînd intrarea pivniței...

M-am trezit tîrziu după asta, în urletele de asalt ale nemților. Mi-am tras picioarele dintre cărămizile care ajunseseră pînă jos, pe trepte și m-am ridicat. După tropăiturile de deasupra, de care răsunau bolțile pivniței, mi-am dat seama că nemții năvăliseră deja peste ruinele clădirii.

M-am întors în sala cazanelor cu privirile în pămînt. Eram mîhnit mai ales pentru faptul că nu mai apucasem să-i tîrăsc și pe Anghelache si pe Bucura Ion în pivniță. Cînd am dat însă cu ochii de *gefreiter*, am tresărit; numai noi doi mai rămăseserăm în viață, închiși în pivnița aceea, peste care se ridica o uriașă grămadă de pietre, de cărămizi și de moloz.

— Gata, *herr gefreiter*, am ridicat umerii a neputință... *Kaput!*

Nu, acuma știu sigur că nu mi s-a mai părut. Privirile *gefreiterului* au sticlit răutăcioase, cîinește. Niciodată pînă atunci, nu mi-am putut nici măcar închipui că un om și-ar fi putut ascunde într-atîta ura care-l mistuia pe dinăuntru! În sticlirea aceea rece, oțeloasă, am întrezărit prin întuneric și licărul unei bucurii abia ivite, diavolești.

M-am oprit în fața neamțului cu mîinile la spate, sfidător. L-am privit drept în ochii-i cenușii și reci de fiară rătăcită. Privirile lui mă înfruntau însă și un zîmbet batjocoritor i-a apărut în colțul gurii. Eram obosit și prea zbuciumat și nu m-am mai putut stăpîni. Am întors mîna și i-am șters un dos de palmă, de i-am lipit capul de perete și i-a zburat capela la cîțiva pași...

— Uite ce e, dom' le *gefreiter*, am mormăit, apoi... încă n-am murit!

Dar pe *gefreiter* l-a cuprins îndărătnicia. A început să se zbată în legături și să strige în nemțește, ca să-l audă nemții care tropăiau deasupra noastră. L-am liniștit numai cu un singur pumn și i-am vîrît capela, atît cît a putut intra, în gură... „Ia uite, dom' le, mă căinam singur... avea dreptate Anghelache!"

A trebuit însă să mă întorc la Țupa, căci gemea și mai sfîșietor. Am apucat mantaua pe care sta și l-am tîrît pînă în dreptul luminii aceleia firave, care venea din pivniță. Țupa gemea cu ochii închiși și degetele încleștate în burtă. I-am descheiat repede și mantaua și vestonul și pantalonii. Nu mai era nimic de făcut. Avea burta sfîrtecată de schijă, adînc, pînă la mațe. Măruntaiele îi înotau într-o baltă de sînge.

— Dobrița, a îngăimat el după un timp, într-o ultimă și grea, sfîșietoare zvîrcolire... poate că unul dintre voi tot o să scape!... Mă! a scrîșnit, amenințător... Mă, să nu uitați că și ai mei trebuie să primească pămînt!

Și capul i-a alunecat moale, fără de suflare, într-o parte. L-am acoperit c-o altă manta și l-am tîrît într-una din încăperile din față ale pivniței. După asta, s-a statornicit o liniște atît de adîncă, și în pivniță și sus, deasupra, unde năvăliseră nemții, că m-am înfricoșat. Mi-am scos cizmele și m-am întors cu pași de pisică în sala cazanelor. Așa am dat peste *gefreiter*, luptîndu-se să ajungă cu piciorul arma cu lunetă a lui Țupa.

— Ptiu ! am scuipat eu în pămînt, înfuriat, și m-am aplecat de-am ridicat arma, ca să-l împușc. Am tras închizătorul, încet, și-am împins ușor, fără zgomot, un cartuș pe țeavă. Cînd i-am văzut însă, iar, fața ca de mort și uitătura tîmpă, de vită nevinovată, ștearsă, m-am oprit... „E laș !" mi-am spus cu scîrbă și am îndreptat arma în altă parte. Am plecat de lîngă el, ca de lîngă un hoit, în pivnița în care era trupul lui Țupa. Abia atunci mi-am dat seama că nu era bine nici dacă trăgeam, că-i alarmam pe nemții de deasupra mea și-ar fi dat de noi.

Mai apoi, m-am tot învîrtit prin pivniță, neliniștit și fără rost. Eram închis ca într-o cușcă. M-am chinuit degeaba, timp îndelungat, să găsesc o ieșire din situația asta. Ba încă, într-o vreme, m-a apucat și urîtul. Lumina pătrundea printr-o gaură cît un pumn de mică, rămasă prin întîmplare între cărămizile care înfundaseră ferestrele pivniței. M-am gîndit că n-ar fi rău să am lumină mai multă și m-am ridicat pe-o ladă de lemn, de-am tras cîteva cărămizi. Întunericul din pivniță s-a destrămat și mai mult. Totodată mi s-au lărgit și vederile căci de acolo puteam privi nestingherit toată întinderea ruinelor și a caldarîmului, pînă la casele de pe Hungaria. Dintr-acolo, alergau spre „casa de piatră" douăzeci-treizeci de nemți cu mitraliere și cutii de muniții în brațe... „Se întăresc aicea, în ruinele astea", am socotit eu. Și tot privind întinderea ruinelor și nemții care se mișcau în voie, mi-a venit ideea că n-ar strica să-i mai răresc cu arma cu lunetă. Mi-a plăcut ideea asta ; puteam lupta astfel, pînă la sfîrșit și-aș fi simțit mai ușor trecerea timpului.

Am adunat într-o cască toate cartușele pe care le-am găsit la mine și-n cartușierele lui Țupa Vasile. Cu toate, și cu cele din magazia armei, aveam treizeci și șapte... „Poate că o să-mi ajungă" m-am gîndit. Am pus casca pe prichiciul ferăstruicii, am încărcat arma și m-am așezat la pîndă... Chiar atunci alerga spre „casa de piatră" un neamț c-un telefon la subțioară... Tii, ce bine îmi venea ! Am ridicat arma și-n ochiul lunetei mi-a apărut chipul unui tinerel rotofei, cu obrazul bălan și rotund, ca de fată, cu ochelari cu rama strălucitoare de metal, bine potriviți pe nas... Păcat că n-am putut să trag ! Liniștea care stăruia încă printre nemții de deasupra mea m-ar fi dat de gol. L-am urmărit însă pînă la opt-zece pași de mine, cînd cîmpul lunetei nu-i mai cuprindea nici capul... Tot așa am urmărit și pe neamțul care a tras după el firul de telefon, și pe un ofițer însoțit de cîțiva soldați, unul urît și buhăit, care venea atît de țanțoș spre „casa de piatră" că m-a înfuriat și a trebuit să las arma deoparte, că nu mă mai puteam stăpîni să nu trag !

Abia către prînz, cînd nemții de deasupra au început să tragă, am răsuflat ușurat. Era clar că ai noștri porniseră iarăși la atac. M-am așezat atunci și mai bine pe ladă și am ridicat arma la ochi. Primul neamț care a apărut în ușa uneia dintre clădirile de pe Hungaria, s-a rostogolit pe scări. După el au ieșit încă șase, purtînd în fugă, doi cîte doi, niște cutii de muniție, joase și lungi, de parcă erau de geamuri... „Astea sînt cu proiectile anticar !" am deslușit eu rostul cutiilor. Și repede, am potrivit crucea lunetei pe capul neamțului din față... și am tras. Neamțul a îngenunchiat, a scăpat cutia și apoi s-a prăbușit. Din șase, unul singur mi-a scăpat și asta din vina mea. Chiar atît de bun trăgător ca Țupa Vasile, nu eram !

Afară, focul nemților se întărise. Bolțile pivniței duduiau înăbușit de zbaterea neîntreruptă a mitralierelor. Cînd și cînd, ruinele de deasupra și pivnița se cutremurau de exploziile bombelor trase de ai noștri. Mi-era o

ciudă de moarte, că tocmai în timpul ăsta nemții își întrerupseseră plimbările de la clădirile de pe Hungaria spre „casa de piatră". M-a mistuit ca o jumătate de ceas așteptarea asta, pînă cînd, dintre ruinele „casei de piatră" a țîșnit telefonistul acela rotofei și cu ochelari, cu mîna pe fir. L-am lăsat să alerge pînă la șaptezeci-optzeci de pași, unde a găsit ruptura firului de telefon. Am ochit liniștit și, tocmai în clipa cînd a apucat cele două capete să le înnădească, am tras. A căzut cu mîinile întinse după ele, de parcă i le-ar fi smucit cineva. N-a trecut însă mult și tot de la „casa de piatră", a plecat pe fir telefonistul care-l desfășurase. El n-a mai mers în picioare ; s-a tîrît ca o șopîrlă, temător, pînă lîngă cel care căzuse înaintea lui. A apucat și el firele... am ochit iar, la fel de liniștit, și iar am tras... a căzut și el, lîngă celălalt, cu capul în pămînt...

Drept să spun, începuse să-mi placă jocul ăsta. Mi-am dat seama că ruptura firului de telefon devenise acum o nadă bună pentru nemți... „Aici vă prind, pe rînd, ca la vad !" le spuneam în gînd. Și într-adevăr, alt telefonist a pornit să înnoade firul, de data asta dinspre clădirile de pe Hungaria. L-am lăsat și pe el, pînă s-a apropiat de ceilalți doi. M-am grăbit, însă, și am tras tocmai în clipa cînd s-a aplecat să apuce firele. Prăpădisem un glonte degeaba... Am ochit iar și am tras a doua oară cînd apropiase capetele firelor în fața pieptului... a căzut și el... Încremeniseră toți trei, alături, cap la cap, de parcă cineva i-ar fi așezat cu mîna la un sfat de taină...

În ziua aceea, doar atît am putut să fac ; cu nouă din cele unsprezece cartușe trase lovisem în plin. Pe urmă s-au liniștit și ai noștri, și nemții de deasupra, și a venit înserarea. Am lăsat pușca pe lada de lemn și m-am retras, bîjbîind, pînă în sala cazanelor. Am scăpărat un chibrit și am ridicat flăcăruia deasupra capului, de m-am încredințat că *gefreiterul* era la locul lui. M-am întins apoi, istovit, pe mantăile nemțești de pe foia de cort. Era a treia noapte pe care n-o dormeam și m-a furat repede somnul...

*
* *

Am dormit neîntors, pînă după miezul nopții. M-a trezit un scrîjelit ciudat, răsunător, ca de fiare frecate. A mai trecut un timp pînă să mă dezmeticesc și să deslușesc că zgomotul acela venea din partea unde era legat *gefreiterul*. M-am ridicat într-un cot și am aprins pe neașteptate un băț de chibrit. Neamțul era în picioare, cu spatele lipit de țevile din perete de care-i legaserăm mîinile. Cît a mai pîlpîit flacăra chibritului, i-am întrezărit iar privirile tulburate, umbrite de un gînd ascuns. I-am făcut semn să se așeze iarăși pe manta. Al doilea băț de chibrit l-am aprins chiar în fața lui, aproape de capela cu care-i înfundasem gura. I-am ridicat ceasul de pe piept, de-am văzut cît mai este pînă la ziuă, și l-am întors. Nu mi-a venit atunci în gînd să-i controlez și legăturile... M-am întors în culcușul de pe boarfele nemțești, mormăind :

— Ei, neamțule, dacă n-ai fi prizonier, ți-aș arăta eu, ție !

M-am întins iar, cu fața în sus, dar n-am mai putut să adorm. Deasupra, pe planșeu, bocăneau regulat pașii santinelelor nemțești... „Trebuie să fie tare frig afară !" mă gîndeam. Am urmărit apoi bocănitul pașilor pînă ce am deslușit că trei făceau de santinelă. Unul mergea ca în marș, călcînd apăsat și rar, regulat, făcînd întoarcerile reglementare, de scrîșnea piatra sub potcoavele cizmelor. Altul tropăia pe loc, sărind mai

mult pe vîrful picioarelor, de parcă abia atingea planșeul. Al treilea mergea cîțiva pași și apoi se oprea ; cînd ecoul pașilor lui se stingea, pornea iar, dar numai după cîțiva pași, iarăși se oprea...

Mi-am închipuit apoi și cum dormeau nemții ceilalți, tolăniți în jurul mitralierelor, gata să sară cu mîna pe mînerele acestora, sau înghesuiți printre ruine, cu capetele pe cutiile de muniții și mîinile pe grenade. Desigur că mai rămăseseră părți din zidul de piatră dinspre ai noștri și cei mai mulți stăteau la adăpostul lor. M-am întrebat, atunci, în gînd, cam cîți nemți se cuibăriseră printre ruinele „casei de piatră" ? Și am socotit, după tropăiturile și focul din ajun, că cincizeci-șaizeci tot erau... Și chiar atunci, în clipa aceea, mi-a venit o idee, așa ca o scăpare de gînd... „Ce-ar fi, mi-am spus, înfiorat de gîndul ăsta, dac-aș arunca pivnița în aer, cu ei cu tot ?!"... O bucurie nebună m-a cuprins. Și, parcă mai mult spre a-mi lungi această bucurie, mi-am răspuns : — „Mai bine mai aștept... Atît cît mai am cartușe pentru arma cu lunetă, nu pot fugi... Trebuie să lupt pînă la cel din urmă cartuș... Și-apoi, nemții de deasupra sînt în mîna mea. Oricînd am să-i pot spulbera !"

Gîndul ăsta, însă, nu m-a părăsit. M-am sculat neliniștit și m-am furișat pînă sub scară. Bîjbîind prin întuneric, pipăind înfrigurat zidurile, am dat repede de capătul fitilului ascuns acolo... „Doar jarul țigării dacă-l apropii de el, îmi spuneam înfierbîntat, — și într-o singură clipă toată casa sare în aer... praf se face... cu nemți, cu tot !"... Am pipăit fitilul îndelung, ca într-o nebunie, gîndindu-mă cu ură la nemții de deasupra... „Nu, îi amenințam... nici măcar ruinele n-or să fie ale voastre !"

Am lăsat fitilul și m-am apucat chiar atunci, pe întuneric, să-mi fac loc de ieșire prin ferăstruica de sub scară. Lărgisem ferăstruica din ordinul lui Burada, dar acum și ea era astupată de cărămizi și pietre. De data asta, nu mai puteam bate nici cu baioneta, nici cu ranga. Cum era noapte și liniște, de la prima lovitură i-aș fi trezit pe nemți. Am început să pipăi piatră cu piatră, cărămidă cu cărămidă, și să le trag ușor, fără nici un zgomot. Am lucrat pînă în zori, dar n-am putut face o gaură mai mare decît un pumn. De sus veneau mereu alte pietre și alte cărămizi, iar jos, la temelia casei, un bloc de granit căzuse de-a latul ferăstruicii. Așa că n-aveam pe unde să mai fug. Prin gaura aceea, însă, puteam vedea, cît de cît, linia caselor în care erau întăriți ai noștri. Și în partea aceea era o liniște desăvîrșită, ca și aici, în partea nemților... „Ai noștri or fi crezînd că ne-am prăpădit cu toții !" m-am gîndit eu, îndurerat.

M-am întors înciudat în sala cazanelor. Am rătăcit abătut de-a lungul pereților, pînă ce am simțit iarăși lesin la stomac. Am mai scotocit prin boarfele nemților și am mai găsit o cutie de conserve, rămasă ca prin minune. Am desfăcut-o și am mîncat în silă, deși eram flămînd, că nu mîncasem nimic de o zi și o noapte. M-am gîndit că *gefreiterului* să nu-i mai dau... „Trebuie să rezist, îmi spuneam, să am putere să lupt pînă la sfîrșit !" Ceea ce mi-a mai rămas în cutie am pus deoparte, pentru mai tîrziu. *Gefreiterului* i-am aprins însă o țigară, pe care a prins-o lacom între buze și a supt-o fără întrerupere, în cîteva clipe numai.

— Apă n-am, dom' le *gefreiter*, că ți-aș da... Poate că o să ningă iar și am să întind mîna prin ferăstruică să apuc zăpadă...

Nu știu dacă *gefreiterul* a înțeles ce i-am spus, dar cînd să-i pun din nou călușul, s-a coflecit dintr-o dată și privirile i-au devenit atît de rugă-

toare, că mi s-a făcut iarăși milă de el... Ce mai ? Am o inimă proastă, asta este !... M-am îndurat și i-am dat și conserva de carne ce mi-a mai rămas... „Dracu să-l ia, mi-am zis... de-acum avem aceeași soartă !"

Odată cu zorile s-au trezit și fronturile din amorțire și au început să bată, și dintr-o parte și dintr-alta, și tunurile și mitralierele. Am alergat la postul meu de pîndă de la ferăstruica din pivniță și-am pus iarăși mîna pe arma cu lunetă... Și cine credeți că mi-a apărut prima dată în ochiul lunetei ? Chiar ofițerul acela încruntat și țanțoș ca un cocoș, cu mijlocul strîns în manta ca într-un corset... „Aha, mi-am spus, înveselit de întîlnirea asta neașteptată... dumneata n-ai putut să dormi aici, între ruine... ai vreun cucuș pe-acolo, pe la vreo unguroaică frumușică !... Bine !"... I-am potrivit crucea din fire ca de păr a ochiului lunetei chiar pe vulturul cașchetei trasă puțin pe frunte... Drept să spun, am mai întîrziat o clipă, că-mi venea să mă joc cu el ca pisica cu șoarecele... A căzut pe burtă, înainte, cu gura în zăpadă...

„Azi am început bine !" îmi făceam eu socoteala. Și într-adevăr, după ofițer, au mai ieșit din clădirile de pe Hungaria șapte soldați, trăgînd în fugă două tunuri mici, cu repetiție, Bofors. Cunoșteam focul înspăimîntător al acestora, băteau direct și precis, razant, ca niște mitraliere... „Nu, nu trebuie să ajungă la „casa de piatră" ! mi-am zis. Am tras șase cartușe ; cu patru am doborît servanții primului tun, care a rămas cam la optzeci de pași în față, acolo unde doborîsem în ajun telefoniștii. Două dintre cartușe le-am tras în vînt și astfel, cel de-al doilea tun, cu trei servanți, a scăpat spre „casa de piatră". Tunul rămas acolo, însă, a devenit și el o nadă și așa am curățat și pe ceilalți servanți care s-au întors să-l ia.

Întîmplarea asta, însă, le-a dat nemților de gîndit. Au început să scotocească pas cu pas ruinele și să tragă nebunește printre cărămizi și pietre. Așa s-a făcut că m-au luat fără de veste și, din rafala care a pătruns în pivniță pe la postul meu de pîndă, un glonte mi-a atins umărul stîng. Glontele s-a oprit drept în spată, așa că nu mai puteam mișca în nici un fel mîna stîngă. Rana mă ardea grozav și am simțit și căldura sîngelui scurs pe piept. Am coborît de pe ladă și m-am legat în liniște, fără să mă vadă *gefreiterul,* pentru că știam că s-ar fi bucurat. Mi-am făcut și socoteala cartușelor ; mai aveam șaisprezece.

Am împins lada mai într-o parte, ca să fiu ceva mai ferit, și m-am urcat iar pe ea. De mîna stîngă nu mă mai puteam folosi. Am potrivit arma pe pietre și cărămizi și așa, cu dreapta numai, am început din nou să trag. Nu mai aveam, însă, siguranța dinainte și am pierdut multe cartușe ; aproape jumătate. Trei, cele mai de pe urmă, le-am tras pe înserat, cînd nemții au tîrît și cel de al doilea tun spre „casa de piatră". Dar n-am nimerit cu nici unul ; pierdusem atîta sînge și eram atît de vlăguit, că și tunul și capetele nemților, toate mi se vîrtejuiau în cîmpul lunetei.

M-am întors în sala cazanelor și am trîntit arma lîngă perete, înciudat. De acum, nu mai aveam ce face nici cu ea. M-am întins, gemînd ușor, pe boarfele nemțești de pe foaia de cort. Aveam fierbințeală și mi-era o sete, c-aș fi putut sorbi singur o găleată de apă. M-am răsucit, așa cum am putut, și mi-am aprins o țigară. Cît timp a mai licărit flacăra chibritului, am controlat fața *gefreiterului ;* neamțul aținise cu capul în piept.

Tot fumînd așa, cu fața în sus, au început să-mi dea tîrcoale gînduri îndoielnice... „Dacă nu vin ai noștri în două-trei zile, atît cît credeam că mai pot rezista, pier aicea, în pivnița asta, neștiut de nimeni!“ ...Am auzit apoi sforăitul sănătos al neamțului și gîndurile mi s-au oprit la el... „Dar cu *gefreiterul*, ce să fac? m-am întrebat. N-am nici un drept asupra vieții lui. Trebuie să-l dezleg!... Uite, m-am hotărît mai apoi, să treacă și noaptea asta și-l dezleg... Dac-o putea să scape, norocul lui!“

Și așa, am fost frămîntat de fel de fel de gînduri, care de care mai negre și tulburătoare. In noaptea aceea, mai mult am zăcut, decît am aţipit. Mi-era cald, îngrozitor de cald, și mă zbăteam fără putere într-un lac de năduşeală. Într-un timp, mîna stîngă mi-a amorțit și n-am mai simțit durerea din umăr. Dacă m-am liniștit, însă, m-au năpădit vedeniile...

Se făcea că sînt peste mulți ani, din nou, la Budapesta. Nu mai era război, dar nu știu de ce eram îmbrăcat tot soldat. Era o zi de primăvară, cu soare strălucitor și cer albastru, cu văzduhul înmiresmat de flori și cu foșnet înviorător în frunzișul copacilor. Nu mai era nici o casă dărîmată; toate ruinele dispăruseră ca prin farmec. Clădiri noi, luminoase, mari și albe, cu zeci și sute de ferestre, se ridicau de o parte și alta a străzii pe care mergeam. Și strada era plină de bărbați zgomotoși, de femei cu părul despletit în vînt și rochiile lipite de piept și pulpe, de copii prinși în joacă și cînt... Mi-am dat seama că așa cum arătam în hainele acelea de război, soioase și rupte, cu mîneca stîngă atîrnînd lălăie din umăr, așa cum eram, nespălat și nebărbierit, flămînd și însetat, nu aveam ce căuta în oraș. M-am furișat atunci printre oameni și pe lîngă ziduri, ca o arătare pe care nimeni nu o cunoștea, pînă ce am ajuns în fața „casei de piatră“. Nici aici nu mai erau ruine. Toată casa era clădită din nou, frumoasă și albă, mare, ca o corabie de piatră. Scările de marmoră de la intrare, străluceau în soare... și chiar în dreapta lor era o îngrămădire de oameni, de femei și de copii. Unii stăteau cu capetele plecate, alții aveau brațele încărcate cu flori. Cineva, bătea în perete, deasupra mormîntului lui Burada și al celorlalți, o placă de marmoră... „Bine că le-a dat în gînd, îmi spuneam în vis, să-și mai amintească și de noi!“ și m-am strecurat printre oameni, pînă în față, lîngă placă. Pe ea erau săpate toate numele ostașilor din grupa noastră, grupa a patra de asalt. Am început să citesc și eu numele acelea... sergent-major Burada Dumitru... sergent Anghelache Gheorghe... caporal Vintilă Avram... și-apoi, Țupa Vasile, Bucura Ion, Ciobanu Vasile... toți!... Numai numele meu lipsea!... De ce nu l-ați trecut pe placă, i-am întrebat pe cei de lîngă mine, pe caporalul Dobrița Vasile?... Păi, n-am știut că a căzut și el aici, în lupta pentru casa noastră! mi-a răspuns un bărbat, încurcat... Cum de n-ați știut? m-am supărat eu. Aicea a căzut... în pivniță... el a fost cel mai de pe urmă!... Haideți, să v-arăt!... Le-am făcut semn și i-am luat de-am coborît cu toții pe scări, în pivniță. Și mă minunam chiar, și nu știu cum se făcea, că tot eu vorbeam despre moartea mea!... Cînd am ajuns în pivniță, însă, acolo era întuneric, ca și atunci, în noaptea în care zăceam pe boarfele nemților din sala cazanelor... Faceți lumină! am poruncit... Dintre rînduri s-a desprins o femeie care a deschis fereastra de sub scară, fereastra pe care trebuia să fug și era înfundată. Lumina a năvălit înăuntru, ca un torent, și atunci am văzut că femeia aceea era chiar maică-mea!... Am tresărit în vis și m-am întrebat ce căuta maică-mea la Budapesta?

...Şi tocmai atunci, în clipa aceea m-am trezit. Intunericul se subţiase şi prin gaura din ferăstruica de sub scară pătrundea, firavă, lumina dimineţii. Lîngă mine, stătea ca o vedenie — dar cu adevărat, *gefreiterul* neamţ. In străfulgerarea aceea de clipită, chiar îngenunchiase şi ridicase o baionetă, să mi-o înfigă în piept.

— Mă, pocitania dracului! am răcnit eu, ca de moarte, şi m-am şi rostogolit pe o parte.

Gefreiterul s-a speriat ca de o nălucire şi a încremenit cu baioneta ridicată, zăpăcit, fără de cuvînt. Mie mi-a fost însă de ajuns să mă ridic şi să apuc în acelaşi timp, de jos, o lopată mică de infanterist...

Şi aşa a început lupta. Gefreiterul ţinea baioneta chiar cu mîna dreaptă, aceea care-i fusese legată. Mîneca vestonului fiindu-i ruptă, i se vedea braţul sănătos, cu muşchii plini şi tari ca de piatră... „Biserica mă-ti! am scrîşnit... Te-ai prefăcut numai că eşti rănit!"

Am început să ne dăm tîrcoale unul-altuia, mişcîndu-ne în pas de pisică pe lîngă ziduri, pîndindu-ne cu ură, cîineşte. Era clar că cel care va primi prima lovitură va fi răpus. Neamţul arăta ca o fiară întărîtată, stîrnită de miros de sînge. Călca apăsat, pas cu pas, puţin aplecat, cu capul săltat şi baioneta în mînă, întoarsă spre mine. Cînd a trecut în bătaia luminii din ferăstruică, i-am văzut şi privirile şi m-am îngrozit. Erau ca de om nebun, pierdute. In ele nu se mai putea citi nici ura, nici tulburarea; un gol întunecat le cuprinsese pînă în cel mai îndepărtat adînc, gol care-i întunecase, desigur, şi mintea. Viaţa îi pierise şi de pe buze şi din obrajii albi ca varul; i se îngrămădise toată în ochii cuprinşi de întuneric şi sînge. Şi tremura cu mîna pe baionetă, înfricoşat, de parcă eu mă repezisem asupra lui.

„Pe ăsta nu mai ai cum să-l îndupleci!" mi-am spus şi a trebuit să primesc lupta. Deocamdată, nu-l slăbeam de loc din ochi şi mă tot feream din calea lui, cu gînd să-l obosesc mai întîi. Mă gîndeam că el era totuşi mai în putere. Se odihnise zile în şir, nu era rănit şi nici nu pierduse sîngele pe care-l pierdusem eu... „Pînă la urmă tot o să mă răpună!" îmi spuneam, aproape împăcat cu moartea... „Trebuia să-l curăţ de la început, mă mustram... Sau cel puţin să-l fi lăsat pe Anghelache să-i scape un glonte în ceafă!"... Şi uite, tocmai gîndul acesta mi-a dat puteri. M-a cuprins o sete turbată de răzbunare. „Nu mă las, pînă ce nu-i înfig tăişul casmalei în creştet!" mi-am revenit... Şi iar mi-am adus cu ciudă aminte, de cum avusesem grijă de el şi cum îi dădusem să mănînce cu mîna mea, de atîtea ori... „Cîine! am scrîşnit iar, gîndindu-mă la vorbele lui Anghelache... Cîini a făcut din voi fascismul!" Şi am strîns în pumn mînerul lopatei Lienemann, înfuriat la culme. O fulgerare de o clipită mi-a trebuit, ca să nu mă reped orbeşte la el şi să-l lovesc acolo unde ţinteam de la început, în creştetul capului...

M-am bucurat mai apoi că nu m-am repezit, pentru că mi-am dat seama că *gefreiterul* era zdruncinat sufleteşte, măcinat pe dinăuntru de frica şi încordarea prin care trecea. Tremura încă, nervos, şi-n colţul buzelor îi fierbea scuipatul albicios ca o spumă... „Îl ţin aşa, pînă o cădea jos!" m-am hotărît. Şi m-am mişcat mai departe, în aceiaşi paşi de pisică, încordat ca un arc. Uneori făceam cîte un pas spre el, ca să-i măresc încordarea; alteori mă feream din calea lui, cu socoteală, ca să i-o lungesc. Eram sigur că dacă s-ar fi repezit atunci la mine, ar fi intrat

cu capul în zid ca un bou. Socoteam că abia spre seară am să-l răpun, măcinîndu-i astfel tăria, puţin cîte puţin, pînă se va prăbuşi singur.

Dar *gefreiterul* a avut nervii şi mai slabi decît am crezut. N-a mai rezistat acestui joc cu moartea decît pînă la prînz, cînd a încetat să mai tot dea ocol încăperii, urmărindu-mă pe lîngă ziduri, şi a pornit de-a dreptul către mine... Venea şi mai aplecat, cu genunchii îndoiţi ca pentru săritură... Făcea paşii mari şi rari, apăsaţi, lăsîndu-se cînd pe-un picior, cînd pe altul... Baioneta o ţinea strîns, în mîna care-i tremura, întinsă ca un ţăpoi spre mine... De-acuma, însă, nu mă mai îngrozea nici ascuţişul baionetei, nici nebunia din ochii-i plini de întuneric şi sînge... Mă simţeam încă în putere şi am început să mă retrag pas cu pas către zid. Imi trebuia linişte şi timp, stăpînire, ca să-i urmăresc fiecare mişcare, fiecare gînd... L-am lăsat încet-încet să se apropie. Cînd mai avea doar cinci-şase paşi pînă la mine, nu-i mai vedeam decît capul... în creştet, părul moale şi blond i se rărise, descoperindu-i parcă într-adins albul pielii... Acolo trebuia să ţintesc!... Am ridicat lopata... *Gefreiterul* însă s-a oprit, îngrozit, şi a zvîrlit fulgerător, cu baioneta... N-am mai apucat să mă feresc... vîrful baionetei a pătruns prin veston şi a lovit sec în ceva tare... Am vîrît repede mîna în buzunar şi am dat de pistolul neamţului, cu prăselele de sidef sfărîmate... I-am tras piedica şi l-am şi întins spre *gefreiter*...

— *Nein!* a urlat el, îngrozit.

N-am mai aşteptat să ajungă pînă la zidul spre care se retrăgea şi am tras... Se vede că nici eu nu mai eram în toate puterile mele... Imi slăbise şi mie mîna de atîta încordare sau, poate, numai pentru că m-am grăbit, dar nu l-am nimerit... Cînd am vrut să trag a doua oară, pistolul a ţăcănit în gol; nu mai avea nici un cartuş... Am apucat iar lopata şi mai înciudat... „Glonţul ăsta, m-am gîndit atunci, şi-l păstrase *gefreiterul* pentru sine. Se vede că n-a mai avut curajul să ridice pistolul la tîmplă şi şi-a legat braţul!"

— Ţi-a fost frică, tîrîtură! am scrîşnit eu.

Intre timp, însă, neamţul găsise arma cu lunetă pe care o zvîrlisem lîngă zid... A apucat-o de ţeavă şi a ridicat-o ca pe o măciucă... Aşa a început să se apropie iar de mine... Acum parcă era ceva mai domolit şi mai calculat. Il trezise, poate, din nebunie, detunătura pistolului. Mi-am dat însă seama că tocmai de aceea era mai periculos ca înainte... M-am gîndit că trebuie să pun mîna şi pe baionetă, ca să pot la nevoie arunca cu ea. De aceea, m-am retras încet, încet, pînă lîngă zidul unde căzuse. De acolo, cu ochii numai la *gefreiter* şi cu mîna strînsă pe mînerul lopeţii, am început să împing baioneta cu piciorul, pas cu pas, spre scară, unde m-aş fi putut apleca fără ca el să poată răsuci arma...

Cînd am intrat sub scară, abia atunci mi-am adus aminte de fitil... Am aruncat lopata şi am tras repede fitilul, pe care l-am ridicat sub ochii neamţului ca pe un trofeu... Pe *gefreiter* îl părăsise, într-adevăr, nebunia dintru început. In aceeaşi clipă şi-a dat seama de tot dezastrul care-l aştepta şi-a împietrit în mijlocul încăperii, cu arma ridicată... In clipa acestei descumpăniri, am scăpărat în fugă un chibrit şi mi-am aprins o ţigară din cele luate de la el, cu tutunul de aur... Cînd *gefreiterul* a mai încercat să facă un pas, am apropiat capătul fitilului de ţigară, liniştit, cu ochii la el...

— *Nein!* a răcnit *gefreiterul... Nein!... Kamerad!*

Şi aşa, am rămas faţă în faţă, la şapte-opt paşi, privindu-ne încă. Timpul trecea nespus de greu. Tîmplele îmi zvîcneau cu putere, urechile îmi ţiuiau de liniştea care se lăsase între noi şi în pivniţă... Se liniştise şi neamţul; dar încă mai răsufla, adînc, întretăiat. Aştepta. Ştiam ce aştepta; să termin ţigările acelea cu tutunul de aur. Eu păstram însă focul, de care atîrna şi viaţa lui şi-a mea, de la o ţigare la alta... „Poţi să aştepţi mult şi bine, dom'le *gefreiter*", spuneam în gînd. Oricum, dar tot am să dau foc fitilului... cu ultimul licărit de ţigară!"... „Sau, poate te gîndeşti că mi-e frică? îl înfruntam cu privirile... N-avea nici o grijă! Ai să vezi că nu mi-e frică!"

In curînd, însă, asupra ruinelor s-a abătut bombardamentul artileriei noastre. Bolţile pivniţei au hăuit îndelung de zgomotul primei explozii. Sus, pe planşeu, am auzit tropăiturile nemţilor care se repezeau la mitraliere şi tunuri. Intre exploziile sub care pivniţa se cutremura, auzeam din ce în ce mai clar freamătul luptei. Mitralierele şi tunurile nemţilor au răbufnit mai înverşunat ca niciodată... Cu fitilul în mînă şi ţigara în gură, m-am tras pînă lîngă ferăstruica de sub scară... M-am uitat, aşa cum am putut, cu coada ochiului, prin gaura ce-o făcusem printre cărămizi... Ai noştri porniseră iarăşi la atac. Zvîcniseră de pe linia caselor din fund şi se apropiau tot mai mult, în salturi scurte şi repezi de „casa de piatră"... De ce să ascund? O bucurie netrăită încă mă încerca. Parcă mă năşteam a doua oară!... „După cum au pornit, îmi spuneam, peste cel mult o jumătate de ceas, ai noştri sînt aici, stăpîni peste ruinele astea blestemate"...

— Ei, acum să stăm de vorbă, *Herr Gefreiter!* m-am adresat eu, neamţului, înveselit.

Dar nemţii au stăvilit atacul companiilor noastre cam la o sută de paşi. Valurile verzui ale romînilor se făcuseră una cu pămîntul. De acolo şi pînă la „casa de piatră" era o întindere mai netedă ca palma: un caldarîm, un loc viran şi apoi o altă stradă, pînă la cîţiva paşi de noi. Îmi făceam socoteala că nemţii erau acuma şi mai tari; aveau şi tunuri şi mitraliere, mai multe decît avuseserăm noi, şi nu le opreau nici o clipită...

După un timp, ai noştri şi-au strîns şi mai mult rîndurile şi s-au ridicat iară la asalt... dar focul pustiitor al nemţilor i-a trîntit încă o dată la pămînt... Şi iar s-au încăpăţînat ai noştri să străbată pînza aceea de foc şi fier... şi iar au căzut, muşcînd pietrele şi ţărîna... Îmi sîngera inima cînd îi vedeam cum se zbat fără scăpare între viaţă şi moarte, sub focul ucigător al nemţilor... Tot privind îndurerat la ei, o idee minunată mi-a luminat mintea... „Cînd se vor ridica din nou la asalt, mi-am zis, arunc casa în aer... cu nemţii, cu tunurile, cu mitralierele, cu toate cîte erau deasupra!" Şi gîndul acesta m-a cuprins ca o nebunie.

— Vă ajut eu, fraţilor! am strigat prin gaura dintre cărămizi, de parcă strigătul meu ar fi putut răzbate pînă la ai noştri... Grupa a patra de asalt n-a pierit încă! strigam mai departe... Hai, ridicaţi-vă!... Acuma!

Şi nu ştiu de ce, dar cîteva clipe m-am temut că n-au să se mai ridice niciodată. Mi-era atît de ciudă că nu mi-a venit ideea asta de la început, încît mi s-au umplut ochii de lacrimi şi am început să tremur de încordare.

De *gefreiter* nu mă mai temeam. Atîta timp cît aveam ţigara aprinsă, ştia că viaţa lui este cu desăvîrşire în mîna mea. Gîndurile mele erau

însă la ai noştri, la rîndurile acelea verzui lipite de pămînt, care întîrziau să se ridice iarăşi la asalt...

— Incă o dată, fraţilor! am început să urlu de-a binelea... Incă o dată!... Acuma!... Gata!... Uraaa!

Şi chiar în clipa aceea s-au ridicat! Cu ochii la ei am apropiat jarul ţigării de capătul fitilului, liniştit, fără să mai tremur... Cînd fitilul a început să sfîrîie, am închis ochii... O detunătură năpraznică a zguduit pivniţa din temelii. Am auzit încă zidurile de deasupra prăbuşindu-se într-un huruit înspăimîntător, de parcă se prăbuşea tot pămîntul de la o margine la alta...

...In aceeaşi noapte, ai noştri m-au scos de sub scară, cu picioarele zdrobite de dărîmături... Pînă la mine, dăduseră şi de trupul neînsufleţit al *gefreiterului* neamţ. Planşeul sălii cazanelor căzuse întreg peste el, ca o lespede grea, uriaşă, de mormînt...

VICTOR EFTIMIU

TRECEAM PRIN IAD...

Treceam prin iad, alături de Satana
Ce-mi arăta împărăția-i vastă.
Ardeau în flacări unii pin-la țeastă
Iar alții stau încremeniți ca stana.

Și mă gîndeam la soarta mea nefastă:
Era spăimîntătoare subterana...
Pucioasa, focul o să-mi fie hrana.
N-aș fi crezut s-ajung așa năpastă!

Mi-am întrebat amfitrionul: — Ave,
Alteță! Pentru ce motive grave
Adusu-m-ai în țara ta, săracul?!

Ce caut printre-atîția ipochimeni?
Eu n-am ucis, n-am jefuit pe nimeni!
— Ai scris „Cocoșul negru"! zise dracul.

FIGURANTUL NECUNOSCUT

Curînd nu voi mai fi decît un nume
Pe care mi-l vor prelungi actorii,
Părtașii mei defunctelor victorii,
Prietenii trăirilor postume.

Cu Prometeu și cu dezrobitorii,
Cu Nenoroc rătăcitor prin lume,

Va iscodi Akim sinistre glume,
Glafira va boci pe promontorii.

Pe-o seară thebaidă sau atridă
Un figurant străin o să închidă
Procesiunile biruitoare.

Să nu-l goniți!... Va fi, întors din moarte,
Sărmanul autor venit să-și poarte
Fantoma, în lumini de reflectoare.

23 ianuarie 1953

FRANÇOIS VILLON NE RECITA BALADE

În evul mediu greu de mandragore,
Homunculi și legende muribunde,
Companioni ai meselor rotunde
Noi am trăit divine aurore.

Rubinul vinurilor vechi burgunde
Strălumina în cupele sonore
Glorificînd suave Leonore,
Isolde, Isabele, Cunigunde.

Cu suflet alb ca floarea primăverii
Ne adunam, tîlharii și truverii
Și iernii de demult cîntam nămeții.

Trăiam subt cerul anticei Elade
François Villon ne recita balade
Apoi plecam să jefuim drumeții.

CUPTOR

E cald și termometrul se ridică...
Încovoiați, pe uliți, cîtadinii
Visează adierile grădinii...
Cea mai înaltă frunte azi abdică.

Asfaltul se topește : curbe, linii,
Peceți de tocuri netezimea-i strică.
Piciorul gol se lasă-n el cu frică :
Te frige pînă în adîncul splinii.

Un fluture scrobit, care s-adapă
Cum s-ar scălda într-un pahar de apă
Dar de polenu-i gingaș nu se-ndură.

Jertfindu-și sfiiciunea de vestală,
O roză istovită de căldură
S-a desbrăcat, petală cu petală...

6 august 1954

VERONICA PORUMBACU

AH, STELELE...

Toate lasă umbră în lume:
o frunză, iubitul, un flutur, un nume,
toate gustă lumina pămîntului,
pînă şi urmele vîntului.

Numai stelele, stelele, n-au caldarîm,
nu lasă umbră pe nici un tărîm.
Ah, stelele, stelele!...

CE-MI RĂMÎNE...

Sînt o harfă. Prin corzile-ntinse
şi zefirul stîrneşte un cînt,
şi tăcerea pădurilor ninse,
şi zăpada purtată de vînt.

Dar în cîntul ce vine şi pleacă
e în pulbere, inima mea...
Ce-i rămîne că nu e săracă?
Doar atîta:
Să poată cînta!

ORAŢIA DE NUNTĂ A MUNTELUI

„Am desbumbat de stele fata noapte"
M. Beniuc.

„Mireasa mea neagră, coboară,
cu trupul tău zvelt de vioară,
alunecă lin, fată noapte,
încinsă cu brîul de lapte,
şi-ţi lasă în braţele mele

de piatră, sînii fierbinți
sub ia cu fluturi de stele —
te-aruncă în brațele mele,
cu floarea lunii-ntre dinți.
Nu-ți cer jurămînt de credință
sub cerul de-a pururi velință.
Nu-ți cer nici un an, nici o viață:
atît: pînă disdimineață..."

PLOAIE DE VARĂ

Pe sentimente, ca pe frunze, ades
un strat de colb se așterne,
și plîng și-mi pare de neînțeles
că nu sînt iubiri eterne...

Dar seva suie în trunchi și coboară,
tăcut, în ascuns.
Să-nvie culorile, o singură ploaie de vară
uneori e de-ajuns.

FRANCISC MUNTEANU

NĂSCUT ÎN EUROPA*)

CAPITOLUL I

Toma stătea de trei zile într-un vagon de marfă cu nevasta și cu fiul său. Stătea așezat pe un geamantan de nuiele cu bărbia lăsată în palmă. De multe ori treceau ore în șir, fără să scoată un cuvînt. Din cînd în cînd numai, arunca cîte o privire spre nevastă-sa, o femeie firavă, cu ochi verzi, care-și privea copilul învelit într-un veston militar, cenușiu. Copilul, înțărcat cu cîteva zile în urmă, sleit de foame, dormea mai tot timpul. Era atît de palid încît buzele lui mici, roșii, păreau date cu ruj.

In prima zi, Toma s-a agitat încă, era revoltat, pe urmă s-a liniștit. S-a împăcat cu sine. Nu mai tresărea decît la huruitul asurzitor al avioanelor care treceau deasupra vagonului sau la exploziile înfundate ale bombelor.

Luptele de stradă din jurul gării-triaj se terminaseră de mult: unii spuneau că rușii au ajuns pînă la malul Dunării, alții că ar fi trecut și în Buda.

Vagonul în care s-a cuibărit Toma era tras pe o linie moartă. Ca prin miracol a rămas întreg, nestrivit. Locuință tot nu avea, așa că îi era tot una unde locuia; și, pe deasupra, stînd în vagon avea și șansa să părăsească orașul.

Toma se întorsese cu vreo patru săptămîni în urmă dintr-un lagăr din apropierea Vienei și era slab ca un țîr. Nici măcar nevastă-sa nu l-a recunoscut cînd a apărut în ușa adăpostului; l-a privit, mirată, ca pe un străin, apoi a continuat să-și legene copilul. Numai cînd și-a auzit numele, Diana, atunci a tresărit. A început să plîngă.

In drum spre casă, Toma și-a închipuit în mii de feluri revederea: că, în fața ușii apartamentului își va aduna toate forțele, va suna, așa cum obișnuia totdeauna, de două ori, și va crăpa ușa, îi va striga numele, apoi se vor îmbrățișa lung, la fel cum s-au îmbrățișat și la despărțire. Era convins că senzațiile lui de atunci vor reveni și se vor continua ca și cum n-ar fi fost întrerupte niciodată. Alte ori se vedea întors, stînd în fața unei case bombardate, încercînd să plaseze undeva în gol, o cameră de etaj, camera lor. Această imagine l-a frămîntat mult, atît de mult încît o credea adevărată: tîrîndu-și piciorul pe cîmpiile ninse, ochii i se abureau și-i zvîcneau tîmplele de parcă ar fi avut îngropat sub țeastă un ceas mare,

* Fragmente din romanul în lucru.

deşteptător. Atunci şi-a dat seama pentru prima oară că vorbeşte de unul singur : „Uitaţi-vă, acolo, acolo unde trece pasărea aceea a fost o cameră. Camera mea... Şi acum nu mai e acolo... Nu e nici camera... nici masa rotundă, zgîriată... nici dulapul cu trei uşi... nici covoarele... nimic... Odată cu ele a dispărut şi Diana şi ceva care îmi aparţinea şi mai mult, o parte din mine : fiul meu. Cu ce drept împart avioanele moartea ?... Şi de ce au căzut bombele tocmai aici, şi nu puţin mai la stînga sau mai la dreapta ?"

Cînd s-a întors, casa într-adevăr nu mai era : vecinii i-au spus că Diana e jos în pivniţă, în adăpost.

— De ce plîngi, Diana ? Ar trebui să te bucuri... Taci, nu mai plînge. Nu vezi, se uită oamenii la noi !... Taci, dacă-ţi spun !...

I s-a părut caraghios s-o îmbrăţişeze. O mîngîie numai pe umăr şi se aşează lîngă ea. Cînd şi-a rezemat spatele de zid a simţit aproape material cum îl părăsesc puterile. S-a simţit îngrozitor de uşor. Din cauza ameţelii avu şi impresia că pluteşte : oamenii, lucrurile din adăpost şi-au pierdut contururile, erau undeva foarte departe, la capătul celălalt al străzii sau poate şi mai departe. Toma ar fi vrut ca această plutire să nu se sfîrşească niciodată. Diana îl scuturâ de umăr :

— Toma, adu apă.

De unde, de ce să aduc apă ? Cui să aduc ? De ce e nevoie de apă ? Întrebările i se învălmăşiră în cap, se destrămară, ca o tresărire bruscă, în vis, cînd calci dincolo de ultima treaptă.

— Toma, adu apă.

Toma se ridică în picioare : adăpostul, oamenii şi în special Diana i s-a părut urîtă şi rea. De ce m-am întors ? In lagăr de la 10 seara pînă dimineaţa la 5 putea să doarmă, nu-i punea nimeni întrebări, nu-i cerea nimeni să aducă apă.

Acum Toma nu-şi mai aducea aminte cine i-a spus că toate vagoanele de pe liniile moarte vor fi duse în Romînia. De fapt asta nici nu mai avea importanţă. Atunci însă, cînd a auzit ştirea, şi-a adunat boarfele, le-a înghesuit în două geamantane de nuiele şi s-a mutat în primul vagon întreg. Dorea foarte mult să părăsească Budapesta : luptele de stradă i s-au părut mai groaznice decît zilele din lagăr. După părerea lui chiar şi pe front era mai bine : acolo cel puţin cunoşteai direcţia de unde trage duşmanul, puteai să te fereşti. Într-un oraş asediat însă, unde pentru fiecare trotuar, casă sau etaj se încaieră oameni înarmaţi pînă în dinţi, nu ştii cum să te aperi, unde să te ascunzi : gloanţele străbat spaţiile aiurea, şrapnelele muşcă din ziduri, granatele explodează la fiecare pas. Şi, ce e şi mai îngrozitor, peste tot te înconjură morţii.

Toma se temea de morţi : mai toţi erau dezbrăcaţi încă înainte de a se răci : refugiaţii şi locuitorii oraşului asediat aveau haine puţine, subţiri. Şi, altă soluţie de procurat haine nu era. Numai soldaţii împuşcaţi peste noapte nu puteau fi dezbrăcaţi : erau înţepeniţi, de multe ori în poziţii caraghioase, aşa cum îi găsise moartea. Într-o dimineaţă, cînd Toma se duse după apă, rămase în faţa adăpostului : un ostaş tînăr, un SS-ist blond, sta îngenunchiat de parcă ar fi vrut să ia startul într-o cursă atletică. Toma l-a bătut pe umăr şi neamţul s-a rostogolit pînă la rigola trotuarului. Era mort : avea ochii deschişi şi părea că e adîncit în admirarea unor fire de telegraf, rupte. Numai barba lui nu ţinea cont de încetarea bătăilor inimii : continua să crească, decolorată, ţepoasă.

De trei zile de cînd şi-a instalat Toma familia în vagon nici un semn nu i-a dat să înţeleagă că vor pleca în curînd ; pe tot păienjenişul liniilor nu se vedea nici o locomotivă. Poate de aceea stătea încruntat, tresărind numai cînd uşile vagonului se dădeau înlături şi în deschizătura lor apăreau ţevile negre ale automatelor. Tresărea, dar nu se speria de ele : ostaşii sovietici urcau în vagon, îl măsurau din priviri, apoi plecau. Poate se mirau şi ei de această familie ciudată. Odată, un ucrainean înalt l-a privit îndelung : probabil, Toma i s-a părut neverosimil de slab ; i-a întins o bucată de pîine uscată şi şi-a făcut semnul crucii.

De obicei sovieticii nu întrebau nimic. Veneau şi plecau. Alteori însă în uşa vagonului apăreau civili. Aceştia erau în căutare de alimente. Mai toţi erau îmbrăcaţi ciudat, încotoşmăniţi în şaluri, în pături. Unii nu căutau numai alimente ci şi mijloace de locomoţie. Aceştia puneau fel de fel de întrebări :

— Unde pleacă vagonul acesta ?

Toma le răspundea fără să-şi ridice privirile :

— Nu ştiu.

— Atunci de ce te-ai urcat ?

— Pentru că vreau să plec...

— Unde ?

— Ori unde.

Cei care nu-l credeau pe cuvînt îi răspundeau în acelaş ton.

— Va să zică, ori unde... Păi tocmai acolo vreau să plec şi eu.

Se instalau şi ei în vagon şi aşteptau răbdători, cuminţi cîteva ore, apoi, plictisiţi şi nemulţumiţi de tăcerea lui Toma, plecau. Alţii mai agresivi îi cereau socoteală pentru timpul pierdut, ca şi cum Toma ar fi fost vinovat că nu cunoştea perfect mersul trenurilor. Neavînd ce face plecau şi ei. Pe urmă totul începea de la început : veneau alţii, stăteau cîtva timp şi plecau înjurînd. Numai Toma şi familia lui stăteau neclintiţi în vagon aşteptînd să se întîmple ceva. Cel mai neimpresionat de tot ce se petrecea în jur era copilul : dacă nu dormea îşi privea mîinile şi rîdea.

Lui Toma îi era milă de el.

Diana vorbea foarte rar : stătea nemişcată, privea undeva în podea, poate crăpăturile scîndurilor, şi, foarte rar, ofta. Toma îi privea umerii firavi, părul nepieptănat şi o cusătură desfăcută la gulerul paltonului. Îi era ciudă că nu ştia le ce se gîndea. A întrebat-o de cîteva ori :

— La ce te gîndeşti, Diana ?

— La noi. Mă gîndesc că poate n-ar trebui să te urmez...

— De ce ?

— Am impresia că-ţi sînt povară. Şi acum de cînd sîntem trei, nu e numai o impresie.

— Vrei să ne certăm ?

— Nu. Dar tu m-ai întrebat şi eu sînt sinceră. Nu crezi că totuşi ar fi mai bine să cobor ?...

— Nu.

— Poate că ai dreptate.

— Da. Bărbatul totdeauna are dreptate.

In cea de a patra zi, în zori, se auziră zgomote neobişnuite : şuierat de locomotive şi comenzi scurte, ruseşti. Pe urmă nu trecură decît cîteva minute şi vagonul se puse în mişcare. Atît de mult a aşteptat

Toma această clipă, încît, împlinindu-se, şi-a pierdut întreaga ei măreţie.

Vagonul se legăna încet, ritmic; osiile neunse plîngeau metalic, şi, fără nici un rost, Toma îşi aduse aminte de o poezie învăţată la şcoală:

„Iar noi pe lîngă mama stînd,
De mult uitarăm jocul".

Nu găsi nici o legătură între aceste versuri şi plînsetul metalic al osiilor, apoi se miră că-şi pune asemenea întrebări.

De fiecare dată cînd se oprea trenul, sau încetinea numai, se urcau în vagon fel de fel de oameni: dezertori îmbrăcaţi pe jumătate civil, pe jumătate ostăşeşte; evrei în uniforme vărgate, eliberaţi din diferite lagăre, negustori ocazionali care se duceau în provincie să-şi schimbe hainele pentru alimente.

In apropierea unui canton se urcă în vagon o femeie în vîrstă care, în loc de palton, se învelise cu o plapumă galbenă. La mijloc, era încinsă cu o centură militară nemţească, de pe catarama căreia cineva, rosese cu o sculă ascuţită inscripţia „Gott mit uns". Bătrîna se instală în mijlocul vagonului, intră în vorbă cu toţi; era bine informată de mersul evenimentelor de pe front, de situaţia alimentară în nord şi în sud, de cazurile de ciumă şi tifos apărute în regiune. Avea gură spartă: înjura mai rău ca un birjar, în patru limbi, şi era nemulţumită de viteza trenului, de frig şi de lipsa de tutun. După un timp scoase de sub plapumă o cască militară, dintr-un buzunar ştiut numai de ea, o sticlă cu apă şi sare. Apoi, spre uimirea tuturor strînse aşchiile şi bucăţile de lemn din vagon şi făcu foc. Cu o bucată de sîrmă scoasă tot de undeva de sub plapumă agăţă casca de tavan, chiar deasupra flăcărilor.

— Face supă, constată admirativ cineva.

Bătrîna clătină din cap:

— Supă de chimion. Păcat că n-am usturoi.

Ii răspunse un muncitor de la căile ferate, un om cu coşuri pe faţă şi cu pupilele umflate, roşii.

— Da' făină pentru răntaş ai?

— Am.

— Da' untură?

— Am.

— Atunci fă-ţi supa şi taci.

Cei din vagon începură să rîdă.

Femeia îi înjură pe toţi şi nu se linişti decît atunci cînd muncitorul o apucă de plapumă şi o ameninţă că o aruncă din vagon dacă mai scoate o vorbă.

După o linişte de cîteva minute se trezi fiul lui Toma şi începu să plîngă. Concertul dură o jumătate de oră. Diana se temu că Toma o să se enerveze, dar acesta, cu o satisfacţie răutăcioasă, se distră pe socoteala celorlalţi. Un dezertor, care pînă atunci se arătase foarte calm, din cauza nervilor îşi muşca unghile şi se congestionă la faţă. De cîteva ori vru să se ridice, să spună ceva, dar figura gravă a lui Toma îl ţintui pe loc. Se resemnă şi se măcină în interior.

Intre timp se fierse şi supa bătrînei. Ea, fără prea multe ceremonii începu să soarbă din zeamă. Ceilalţi, care pînă atunci o priviseră numai

curioşi, începură s-o invidieze. Bătrîna nu se sinchisi de nimeni. Supa ce nu o putuse consuma, i-o întinse nevestii lui Toma.

— Na, bea şi dumneata.

Diana privi întîi spre Toma, ca şi cum ar fi vrut să-i ceară şi lui aprobarea, apoi luă casca cu supă din mîna bătrînei. De undeva apăru şi o lingură. Zeama îi plăcu şi copilului.

— Tu nu vrei să mănînci, Toma ?

— Nu.

— Ţi-ar face bine. Eşti foarte slab.

— Am spus că nu-mi trebuie.

Diana nu mai insistă. Numai după ce dădu casca înapoi se întoarse din nou spre Toma :

— Vezi, dacă n-aş fi fost eu, ai fi putut să mănînci tu. Degeaba te uiţi la mine : ştiu că-ţi sînt povară.

Toma era cît pe-aci să spună că da. Ca să nu vadă ceilalţi neînţelegerea dintre ei, se uită în altă parte şi începu o discuţie cu un individ cu mîna bandajată :

— Rănit ?

— Aş, răspunse plictisit individul. Ce-s tîmpit ? ! Să mă duc pe front să mă omoare ? Mi-am tăiat degetele cu securea. Am fost reformat.

— După cîte ştiu, automutilarea se pedepseşte foarte aspru.

— Dacă se află. Ce-s tîmpit ?... Mi-am făcut o injecţie de novocaină, să nu am dureri şi mi-am ciopîrţit degetele. La comisie am spus că am găsit un stilou şi a explodat.

Se înserа, peste cîmpiile pline cu tancuri arse, cu tranşee inundate şi peste rănile deschise, rotunde ale pămîntului, coborau norii.

— Hai să ne culcăm, spuse cineva şi închise uşa vagonului.

Diana se trase mai aproape de Toma :

— Am mîncat prea multă supă. Am lapte.

Toma nu-i răspunse. Diana continuă :

— Mă dor sînii.

Toma se întoarse spre ea şi ridică neputincios din umeri. Ea nu văzu nimic din gestul acesta : în vagon era întuneric beznă. Mai tîrziu, Toma vru să-i spună că „n-ar fi trebuit să înţercăm copilul", dar îşi dădu seama că această constatare nu ar fi ajutat-o cu nimic. Ea nu i s-a mai plîns de dureri, decît noaptea cînd ceilalţi adormiseră. Toma o mîngîie pe păr şi nu-i spuse nici un cuvînt. Ea a plîns încet cu sughiţuri. Avea sînii umflaţi, gata-gata să plesnească. Dimineaţa, Toma o sfătui să lase copilul să sugă.

— Am încercat. Nu vrea.

Toma se uită cu ură spre copil. Acesta clipea nepăsător arătîndu-şi gingiile unde, abia vizibil, îi apăruse un dinte foarte, foarte alb.

Mai tîrziu Diana nu mai putu suporta durerile. Începu să plîngă şi-şi blestema zilele. Ca geamătele ei să nu deranjeze pe ceilalţi călători, Toma îi propuse să-şi muşte degetele. Acest procedeu îl învăţase de la Larsen pe bordul Norrköpingului.

— Peştele de peşte piere. O durere anihilează pe alta. Dacă-ţi muşti degetul ai o durere pe care ţi-o faci singur. Şi durerile proprii, sînt totdeauna mai uşor de suportat decît durerile pe care ţi le fac alţii.

Pe urmă, ca şi cum abia atunci şi-ar fi dat seama că era vorba despre nevastă-sa, se gîndi cum s-o ajute. Cel mai simplu ar fi fost dacă ar fi putut să-i sugă sînii. Şi dacă ar fi fost numai ei în vagon ar fi trecut la fapte. Aşa însă, cu martori, nu-i venea la îndemînă. Începea să-i pară rău că i-a lăsat pe ceilalţi să urce în vagon. Ar fi trebuit să călătorească cu uşile închise.

Spre prînz, trenul se opri în faţa unei gări bombardate. Toma îl rugă pe individul cu coşurile pe faţă să aibe grije de copil şi făcu semn nevestii-si să coboare. Spre nemulţumirea lui, nici în clădirea bombardată a gării nu puteau fi singuri. O mulţime de oameni, încărcaţi cu boccele circulau printre ruine. Unii dintre ei aveau arme şi purtau banderolă albă la braţ cu inscripţii latine şi cirilice. Toma le descifră : garda civilă. Inseamnă că pe aici viaţa începe să se normalizeze. Nu ştia numele gării unde se afla, şi deşi era curios să-l afle, ca să se poată orienta cît drum au parcurs, nu se interesă la nimeni. N-ar fi vrut ca pentru o singură întrebare, eventual să fie nevoit să răspundă la zece. Mai ales, la unele ca cine e, de unde vine, unde se duce, n-ar fi vrut şi nici n-ar fi putut să răspundă.

Toma şi Diana cutreerară dărîmăturile în căutarea unui loc ferit şi, în cele din urmă găsiră două ziduri destul de înalte în spatele cărora puteau să se ascundă. După părerea lui Toma cele două ziduri cu urme de instalaţii de telegraf erau foştii pereţi ai biroului de mişcare. Bomba care a distrus încăperea a dărîmat tavanul şi peretele principal. Numai unde schijele n-au muşcat din pereţi se mai vedeau urme de tencuială.

În unghiul zidurilor rămase în picioare, o altă bombă a burghiat podeaua, lăsînd golul întunecat al pivniţei să-şi caşte gura spre cer. Diana, ameţită de durere, se rezemă de zidul ciuruit. De sus, o cărămidă desprinsă din zid se prăbuşi la picioarele lor, răscolind praful de moloz. Prea mult timp nu aveau : trenul putea să pornească în fiecare clipă. Toma se apropie de nevastă-sa şi-i descheie bluza : pielea ei albă, catifelată, era atît de întinsă încît părea străvezie. Toma se aplecă asupra sînilor. Mireasma pielii îl tulbură : au fost atît de puţin timp împreună şi în ultima vreme de loc, încît Toma avea senzaţia că are în braţe o femeie străină, necunoscută.

— Nu mai mă doare, spuse după un timp, Diana. Uşurată, închise ochii şi se rezemă de zid.

Toma îşi ridică fruntea şi tresări : pe peretele din faţă, pînă atunci scăldat într-o lumină părelnică, apărură umbre ciudate care se conturau din ce în ce mai precis. Privi încordat peretele. Da, deslusi cîteva capete şi ţeava unei puşti. Nu mai era nici o îndoială : în timp ce era aplecat asupra Dianei, fuseseră înconjuraţi de oameni. Le auzi paşii şi vocile : se apropiau. N-avu curajul să se întoarcă : oare ce or fi crezînd oamenii ?... E război. Mulţi îşi varsă sîngele, mor prin tranşee şi aici, în acest colţ de gară, un bărbat suge sînii unei femei !... O să înţeleagă ei dacă o să le explice ?... Dar poate că nici nu *vor* să înţeleagă... Şi apoi, în aceste vremuri tulburi, oamenii întîi trag şi numai după aceea pun întrebări. Asta e legea luptelor de stradă ! Din sumedenia de îndoieli şi întrebări nerostite una singură i se preciză concret ; şi anume că, mort, n-o să le poată da explicaţii niciodată. Se întoarse brusc : omul cu arma întinsă spre el avea ochii cenuşii. In spatele lui, zeci de oameni înarmaţi cu pietre. Nu mai e

nici o scăpare. Ba, da. Gaura din podea. O fi adîncă ?... Acum fiecare clipă pierdută îl poate costa viaţa. Se aruncă în gol. In aceeaşi clipă se auzi o împuşcătură, apoi încă una... Saltul i se păru o veşnicie, pe urmă se sfîrşi brusc. Şi, înainte încă de a-şi fi restabilit echilibrul, instinctiv se aruncă într-o parte. La timp. O rafală muşcă turbat din pardoseala de cărămizi a pivniţei. Innebunit de spaimă se tîrăşte prin întuneric. Se loveşte de o ladă, se zgîrîie pe faţă, pe mînă, dar se tîrăşte. Călcîiul stîng îl doare îngrozitor. Exact acolo unde-i intrase pe vremuri un cui ruginit. Şi atunci a avut dureri cumplite. Cînd a scos cuiul, un prieten i-a învelit călcîiul cu o hartă, ruptă dintr-un atlas geografic. Pe urmă mulţi ani la rînd, ori de cîte ori vedea o hartă îşi aducea aminte de călcîi. Tîrîndu-se simţi dureri şi în gleznă. In spatele lui auzi un zgomot înfundat. A mai sărit cineva în pivniţă. Cu gîndul la urmăritori, Toma uită de călcîi. Se strecura printre lăzi şi scaune rupte ca un şobolan. Se obişnuise cu întunericul : putu să distingă lucrurile, contururile urmăritorilor.

Nu ştia ce să facă. Un lucru însă îi era clar. Dacă rămîne în pivniţă va fi împuşcat. Lîngă o fereastră sfîrtecată de un obuz, descoperi patru soldaţi morţi. Unguri. Unul dintre ei, cu burta umflată şi cu mîinile mîncate de şobolani, avea pe faţă o cască de fier ca şi cum s-ar fi acoperit să-şi ferească ochii de lumina care se furişa prin deschizătură. Toma împinse morţii la o parte să-şi facă loc şi se înghesui în deschizătură. Lumina puternică a zilei îl orbi. Işi frecă ochii, apoi se uită în jur : în apropiere, trîntiţi pe grămezi de moloz dormeau cîţiva cetăţeni. Unul se trezi şi-l privi mirat. Toma nu-i dădu nici o atenţie. Incepu să alerge spre casele din apropierea gării. Se auziră cîteva împuşcături dar el nu-şi mai întoarse privirile. Gonea trăgîndu-şi piciorul rănit şi gîfîia ca o locomotivă. Acum ar fi dat un an din viaţă dacă n-ar fi fost urmărit şi dacă s-ar fi putut aşeza să se odihnească.

Călcîiul îl durea îngrozitor dar continuă să alerge. Trecătorii, miraţi, întorceau capul după el. Cu tot zgomotul străzii, Toma distinse paşii urmăritorilor. Ocoli într-o stradă lăturalnică. Prima casă era bombardată. Se strecură printre dărîmături. In faţă, o curte plină cu piese demontate de auto. Un gard. Se aude fîşîitul unei stofe şi pardesiul îi flutură în urmă ca două aripi negre. O gospodină cu un lighian în mînă se sperie, îşi făcu cruce şi începu să strige după ajutor. Toma e iarăşi pe o stradă. Ocoleşte după primul colţ. Un om se sperie de el şi începu să alerge înaintea lui. După viteza acestuia Toma îşi dă seama că abia se mai tîrîie. Incă un minut, două, şi o să fie ajuns. Numai de nu l-ar durea piciorul ! Il părăsesc puterile şi cu un ultim efort se aruncă sub o poartă. Se aud iar împuşcături. Gonacii încep să-l urmărească pe individul speriat. Zgomotele se sting. Toma îşi trage picioarele sub el. Gangul e pavat cu pietre de rîu, mici, cenuşii. Prost pavat — constată preocupat. Mai prost decît şoseaua aceea cu nume ciudat din Alexandria. Pe atunci n-avea bani şi era flămînd. Aize l-a sfătuit să se angajeze la Uzinele Comunale şi a fost distribuit la pavaj. La umbră erau patruzeci de grade şi apa de băut caldă. Seara a primit o liră, s-a îmbătaţ şi a bătut-o pe Aize. Aize nu ştia să plîngă. Nu ştia decît să danseze şi să-şi ungă pielea cu ulei. Ori de cîte ori se culca alături de ea, mirosea şi el a ulei de migdale. A întrebat-o odată de ce se unge cu ulei.

— Pentru că atunci sînt frumoasă.

— Minți, te ungi ca să nu te umpli de păduchi.

Noaptea, cînd dormeau pe acoperișul colibei, Aize îi făcea vînt cu un carton pe care ziua îl folosea ca foraș.

— De ce stai, Aize, cu mine? Eu nu-ți dau nici bani, nici de mîncare, te bat numai.

— Pentru că ești bun.

— Ești proastă, de aia stai cu mine. Hai, fă-mi vînt că mă mănîncă țînțarii.

Ori de cîte ori o bătea pe Aize, Aize se retrăgea într-un colț, aștepta ca el să se calmeze, apoi venea și-și cerea iertare.

— Iartă-mă că te-am supărat.

Așa s-a obișnuit Toma cu ea. În ultima vreme nu-l mai deranja nici faptul că Aize îi săruta mîinile: era cald, vinul prea ieftin și el, plictisit. Dacă ar fi rămas acolo, poate și-ar fi făcut un rost. Și nici Aize nu l-ar fi blestemat.

De la gară se auzi șuierat de locomotivă. Dintr-odată îl trecură nădușelile. Stupid, privi din nou pavajul gangului. Pe urmă, prin crăpăturile porții în stradă: văzu o casă, doi arbuști fără crengi și un cer neverosimil de albastru. Pe cer, un nor mic și alb trecea ca o barcă. Norul dispăru, apoi apăru un altul, lunguieț, scămos. Oare cît timp o fi trecut?... Ce s-o fi întîmplat cu Diana? Au împușcat-o? La acest gînd tot sîngele îi năvăli în față. Eu am fugit și am lăsat-o pe ea drept țintă. Da, au tras de două ori. Încercă s-o vadă pe Diana căzută, rănită, dar nu și-o putea închipui. Mereu o vedea stînd drept, cu bluza desfăcută așa cum o lăsase în fața armelor. Pe urmă își aminti de copil. Poate a plecat și trenul și n-am să-l mai văd niciodată. Se ridică. Abia își putu tîrî piciorul rănit. Nu-i mai păsa dacă va fi sau nu recunoscut de urmăritori. Acum nu-l mai interesa decît vagonul de marfă în care dormea fiul său pe un geamantan de nuiele.

La gară, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, era liniște. Oamenii, obosiți de alergătură, dormeau pe grămezile de moloz, așteptînd sosirile sau plecările trenurilor. Toma se duse spre zidurile arse ale fostului birou de mișcare. Cîțiva gură cască îi povestiră despre un individ care a supt sînii unei femei și care a fost împușcat undeva în oraș.

— Între timp — povesti un individ fără să-și ascundă admirația — tipul și-a schimbat și hainele. Fugise într-un pardesiu ca al dumitale — arătă spre pardesiul lui Toma — și cînd l-am văzut mort, era îmbrăcat într-un costum cenușiu.

Va să zică — își spuse Toma — individul care s-a speriat de mine a fost împușcat. Spre mirarea lui, nu simți nici o remușcare.

— Și cu femeia ce s-a întîmplat? întrebă, pe un ton plictisit, ca și cum întrebarea ar fi fost pusă numai ca să treacă timpul.

— Au dus-o la depozit, să descarce vagoane. Să muncească, curva dracului!

Toma, cu un calm prefăcut, porni peste linii. Ar fi vrut să alerge, să fie cît mai devreme lîngă vagon dar se stăpîni; își sălta piciorul rănit peste șine, ajutîndu-se cu mîna.

Muncitorul cu fața plină de coșuri, căruia îi încredințase copilul, îl zări încă de departe și începu să-i facă semne cu mîna:

— Ai vrut să lași copilul pe capul nostru, hai?!...

— Nu.

— Lasă că știu eu! Așa sînt tinerii în ziua de azi. Fac copii să-i lase pe drumuri. Soția dumitale unde e?

— Mă duc îndată după ea.

— Nu, nu. Nu mai pleci fără copil!

Toma luă copilul și porni în căutarea nevestii-si. Pe drum copilul se trezi, își scoase mîinile și începu să le agite cu multă importanță. Toma îi zîmbi: ce știe omulețul acesta?...

În apropierea unor magazii, Toma o descoperi pe Diana, lopătînd linte într-un vagon. Îi făcu semn. Diana începu să plîngă.

Toma vru s-o liniștească.

— Taci, Diana, nu plînge ca o proastă! Coboară! Se apropie de vagon dar un individ înarmat îi tăie calea. Toma îi arătă copilul dar acesta ridică neputincios din umeri. Nu putea să facă nimic. I s-au predat 40 de oameni să lopăteze linte. Trebuia să termine munca pînă seara, altfel orașul rămînea fără mîncare.

— Dar dacă te urci dumneata în locul ei, e altceva. Poate să coboare.

Toma se cățără cu greu în vagon. Adică un om, un număr. Nimic mai mult. La fel ca și vitele. Indiferent de numele, de profesia, de credința lui. Patruzeci de oameni. Gamșid spunea așa: Dacă aș avea patruzeci de cămile — n-aș mai fura niciodată. Oare eu al cîtelea sînt? Primul?... Ultimul?... Poate numai unul, oarecare, din cei patruzeci... Ca lintea de pe lopata asta. Descoperi o bucată de cocean. În care sac va fi aruncat coceanul? În ce oraș? A cui va fi mîna care îl va arunca la gunoi? O mînă de femeie, de fată?... blondă, roșcată? Fata va deveni femeie, va avea copil, va muri, și eu, unul din cei patruzeci, n-o voi cunoaște niciodată... Se întristă la acest gînd. Scuipă în palme și atunci o descoperi pe Diana stînd tot în apropierea vagonului. Nu voia să plece.

— Du-te, încercă s-o liniștească Toma. Urcă-te în vagon să nu ne pierdem lucrurile. Vin și eu în curînd.

Boabele de linte erau uscate și sunau ca niște mărgele de metal.

Începu să se întunece.

Cele mai frumoase amurguri le-a văzut la Famagusta în Cipru. Acolo totul se întuneca: pînă și frunza de măslin. Devenea brună și-și schimba parcă și aroma: te îmbăta.

Un țignal ascuțit de locomotivă îl făcu să tresară. Se uită peste linii: locomotiva din fața vagonului unde erau instalați ai lui, scotea aburi pe nări. Zgomotul sec al tampoanelor se repetă ca un ecou. Cu o singură smucitură roțile se puseră în mișcare.

Departe, la ușa vagonului, o zări pe Diana. Cît de neputincios poate fi un om! Dacă ar coborî acum, ar mai putea să prindă ultimele vagoane. Căută sentinela din priviri. Nu, nu se putea face nimic. Era în apropiere. Totuși nu era altă soluție: sări și alergă din toate puterile în urma trenului.

4.

Cel de al patrulea copil al lui Voican, Toma, era precoce și demn. Era singurul care s-a ridicat împotriva privilegiilor acordate lui Beniamin. Încă de mic era arțăgos și-și apăra drepturile cu o încăpățînare animalică. Fie-

cărui cuvînt, el răspundea cu două şi nu era discuţie în care să nu fi avut el ultimul cuvînt. Chiar şi cu riscul unei bătăi. Primele lui amintiri din casa părintească au fost cîntecele lui Voican cînd frămînta lutul şi o reproducere în alb-negru după o lucrare a lui Michel Angelo: „Il pensieroso". Ştia la număr cutele togii „gînditorului" precum şi scobiturile, şapte, ale celor doi stîlpi de marmură care încadrau statuia. În zilele de ploaie, privea cu jind cum Voican îl lua pe Beniamin pe genunchi şi-i desena. Uneori, cînd taică-su nu era acasă, sau era beat, îi fura creionul şi desena şi el. Îi plăcea să vadă urmele grafitului pe hîrtia albă, şi rîdea prosteşte cînd liniile închipuiau ceva concret: un om, un cap, un măr sau un scaun. Dacă Voican dădea peste desene, îl căuta imediat pe Beniamin:

— Tu ai desenat asta?

— Nu, tată. Toma.

Voican mototolea hîrtia şi-o arunca. Îl căuta apoi pe Toma şi-l certa:

— Dacă te mai prind că-mi iei creionul, te bat. Ai auzit?

— Da, tată.

Toma simţea că taică-su ar vrea ca Beniamin să deseneze. De aceea, pe ascuns, îl ura pe Beniamin şi continua să deseneze cu încăpăţînare. La început numai din încăpăţînare, pe urmă, şi-a dat seama că desenul îi plăcea grozav. De altfel tot ce vedea sau îşi închipuia, vedea în linii, în culori. Dacă nu putea să explice ceva, începea să deseneze. Din cauza veşnicelor nemulţumiri dintre el şi taică-su, maică-sa îl trimise la nişte rubedenii din Orşova.

Toma părăsi casa părintească fără să fi vărsat o lacrimă.

La Orşova nu-l certa nimeni dacă desena. De aceea, într-un fel era fericit.

După terminarea claselor primare i s-a acordat bursă la liceul din localitate. La liceu tot la desen s-a evidenţiat. Pînă şi profesorii îi admirau talentul. La celelalte materii nu era nici strălucit, nici prost.

La paisprezece ani ajuta unui contrabandist să transporte zahăr şi tutun de pe insula Ada-Kaleh. Cîştiga mai bine decît un meseriaş de mîna întîia. Totuşi, nu pentru bani s-a aciuiat pe lîngă contrabandist: îi plăcea să umble noaptea, să calce atent, să aştepte ascuns într-o tufă pînă dispăreau cîinii grănicerilor. Cînd îşi simţea bătăile inimii în gîtlej, cînd îl treceau năduşelile din cauza fricii, se simţea în al şaptelea cer. Cînd l-au prins pentru prima oară l-au bătut numai; a doua oară l-au eliminat din toate şcolile din ţară. Acasă n-a spus nimic. A mărturisit totul abia cînd a fost angajat la circul Star. Un dansator pe sîrmă avea nevoie de un băiat pe care să-l ţină în gît cînd dansa în cupola circului.

Cu viaţa de circ s-a obişnuit repede: ajuta şi la încărcarea şi descărcarea tarabelor, umbla cu pancarte prin oraş, se lăsa vopsit în toate culorile, cînta, dansa şi vindea bilete. Tot la circ s-a obişnuit să vadă bărbaţi şi femei dezbrăcaţi, iar traiul în comun, mizerabil cum era, îi plăcea foarte mult. În dimineţile cînd nu avea ce face, participa la repetiţii şi în foarte scurtă vreme era bun de dublură: ştia să scoată panglici pe nas, să umble în mîini şi să jongleze cu patru farfurii. Odată, într-o seară după premieră, cînd toţi cei de la circ s-au dus la banchet să se îmbete, Matilda, fata dresorului de cîini, mister Hudson, l-a întrebat:

— Spune, Toma, tu nu ai nici o iubită?

Toma n-avea, dar îi era ruşine să mărturisească. O privi lung. Matilda avea ochi mici, rotunzi, şi cozile împletite cu rafie galbenă.

— Am, dar asta nu te priveşte pe tine.

— Minţi ! N-ai ! Mister King mi-a spus că tu nu ai.

— Atunci de ce m-ai mai întrebat ?

— Aşa. Am vrut să te fac de ruşine. Şi tata cînd e supărat pe mama o face de ruşine. O întreabă dacă e adevărat că s-a culcat cu omul de gumă.

Mama Matildei era cu douăzeci de ani mai tînără decît mister Hudson. Mister Hudson însă avea opt cîini şi era un număr permanent pe afişul circului.

In ascuns, şi Toma era îndrăgostit de nevasta dresorului. Odată, ea i-a dat nişte bomboane şi l-a mîngîiat pe cap. De atunci, Toma ori de cîte ori o vedea ieşind în arenă (era călăreaţă), îi privea pulpele înroşite de şea şi-i căuta privirile.

— La ce te gîndeşti, Toma ?

Fata cu ochi mici şi rotunzi îl privea şiret.

— La nimic. Spune, tu n-ai vrea să ai o iubită ?

Toma nu-i răspunse.

— Dacă m-ai vrea tu de iubită...

— Pe tine ? se sili Toma să rîdă. Eşti mică ! Ce să fac cu tine ?...

Au intrat în grajd. Paznicul dormea. El îşi făcuse banchetul. Era beat mort.

S-au tăvălit în fîn. O iapă a început să necheze dar ei nu s-au lăsat stînjeniţi. Fata îşi trase rochia pînă la gît apoi luă mîna lui Toma şi o frecă de trupul ei cald.

— Acuma, strînge-mă puţin. Aşa... Nu aşa de tare că mă doare... Tu eşti prost, Toma.

Toma voia tocmai să-şi scoată pantalonii, cînd s-au întors circarii şi i-au strigat. Au apărut amîndoi plini cu fire de fîn în păr şi pe haine.

Mama Matildei îl luă pe Toma de urechi, îi trase două palme, apoi îl duse în cabina ei şi în timp ce se dezbrăca, îi făcu morală :

— Dacă te mai prind odată cu Matilda, spun directorului să te dea afară.

In noaptea aceea Toma n-a reuşit să adoarmă. Hotărî să părăsească circul. Totuşi nu plecă imediat. Mai avea o socoteală cu circarii. Prilejul s-a ivit pe neaşteptate într-un tren de marfă, în drum spre Braşov. Doamna Hudson stătea culcată pe o pătură : făcea baie de soare. Mister Hudson era cu două vagoane mai înainte : îşi dresa cîinii. Toma sări de pe acoperişul unui vagon pe altul, pînă ajunse acolo unde dormea doamna Hudson. Se duse lîngă ea, se aşeză pe pătură şi-i privi trupul gol, înroşit de soare.

— Ce-i cu tine, Toma ? De ce nu eşti la cai ?

— M-am plictisit de cai, doamnă. Vreau să plec.

— Şi de ce-mi spui mie ?

— Pentru că vă iubesc, doamnă. Lăsaţi-mă să vă sărut.

— Hai, pleacă de aici, că te trag de urechi... îl înghionti şi-şi acoperi trupul cu pătura. Hai, n-auzi ! Pleacă !...

— Lăsaţi-mă să vă sărut, doamnă.

Doamna Hudson îi întinse faţa. Toma o sărută în apropierea urechii apoi fără un cuvînt se ridică, aşteptă o cotitură ca să încetinească trenul şi se aruncă în gol. Cînd se ridică avea genunchii striviţi. Dar Toma nu

simțea durere. Privea ultimele vagoane cu inscripția „Star" și-și simțea inima mare, cît toate cîmpurile.

Sus, cerul avea culoarea ochilor doamnei Hudson. Și Toma nu știa dacă cerul sau ochii doamnei sînt mai îndepărtați.

S-a înapoiat la Orșova și s-a angajat ca ajutor de pictor pe lîngă un iconist care luase în antrepriză pictarea mînăstirii Maicii Domnului, ridicată de Pamfil Șeicaru pe muntele Alion. Iconistul i-a descoperit talentul și l-a lăsat să lucreze singur. Toma a pictat portretul directorului liceului și al unei prostituate din oraș, deasupra altarului, în tabloul Constantin și Elena.

La un an după terminarea pictării mînăstirii, a izbucnit un scandal monstru: notabilitățile din oraș au cerut refacerea tabloului Constantin și Elena dar iconarul nici n-a vrut să audă despre așa ceva. Iar Toma era încă minor, nu putea fi dat în judecată. Doi ani a lucrat alături de iconar. Deși era plătit prost, după cîte făcea, cîștiga totuși destul de mult. Odată, trimise părinților zece mii de lei fără să treacă pe mandat numele expeditorului. Îi părea însă rău că nu putea fi de față cînd își încasează părinții banii.

Lucra într-o capelă din Herculane la portretul arhanghelului Mihail cînd îl cuprinse dorul de ducă. Îi spuse iconarului. Acesta se sperie: îi oferi mărirea salariului dar Toma nu mai era bun de lucru. Părăsi încă în ziua aceea capela și se întoarse acasă la Oradea. Bătrînul Voican îl primi rece.

— Am auzit că te-ai făcut vagabond.

— Da, tată.

— Toți frații tăi sînt la meserie, numai tu nu faci nimic. Ce vrei să ajungi?

— Nu știu, tată.

— Dacă nu lucrezi și nu cîștigi, n-ai ce căuta la noi.

— Nici nu vreau să stau, tată. Am vrut să vă văd numai.

Cînd îl conduse maică-sa la gară, îi spuse:

— Îți mulțumesc, Toma, pentru bani. Știu că au fost de la tine. Îți mulțumesc mult. Mai scrie-mi din cînd în cînd.

— Am să-ți scriu, mamă.

S-a întors la Orșova dar nu l-a mai căutat pe iconar. S-a angajat pe un vas comercial de pe Dunăre și pentru furt a fost debarcat la Brăila.

Orașul acesta cu iz oriental i-a plăcut: a spălat vase într-un birt economic, a șlefuit oase de vită pentru zaruri și s-a obișnuit cu băutura. Nu mai ameța după trei sferturi de izmă și știa să dea și să primească pumni. Un coleg de cameră, un grec mărunt și negricios, cu dinții galbeni de nicotină, l-a învățat să mănuiască cărțile de joc. Astfel că se așeza la masa de joc cu inima împăcată: scotea ca nimeni asul la braziliană, la pot mare n-avea niciodată mai puțin de ful, iar la macao, numai de la șapte în sus. În ziua cînd și-a serbat cea de a 18-a aniversare, s-a îndrăgostit de o casieriță de la o frizerie din centru: ca s-o vadă, se rădea zilnic și de două ori pe săptămînă își tundea părul, pînă cînd într-o zi a rămas chel, tuns cu mașina zero. Casieriță era amanta unui timonier de pe o remorcă de 2000 de tone, care se numea Nicola. Era puternic ca un urs și zîmbea totdeauna: dar nu știai dacă e trist sau e vesel. După primul pahar de vin îi curgeau balele, dar avea bani de nici el nu mai știa cîți avea. Îi ținea în

toate buzunarele, mototoliți ca niște hîrtii fără valoare. Casierița îi stătea pe genunchi, îi săruta fruntea asudată și-i golea buzunarele.

Toma îi spuse grecului că s-a îndrăgostit de casieriță. Grecul îl prinse de reverul hainei :

— Ai înnebunit ? Te omoară Nicola !

Și Toma știa că Nicola putea face asta. Se avea bine cu poliția, cu vama, cu căpitănia portului. Era un fel de mic dumnezeu al Brăilei.

— Mie totuși îmi place casieriţa.

Nici Toma nu mai era un băiat slab. Anul petrecut la circ, lucrul în aer liber pe schelele mînăstirilor, l-au întărit. Era lat în spate, înalt, și avea mîini puțin mai lungi decît s-ar fi cuvenit. Fața lunguiață, senină, cu trăsături de copil și totuși expresivă, cu maxilare puternice și cu fruntea dreaptă parcă trasă cu liniarul, îi dădea o înfățișare de om nordic, fără vîrstă.

— Dacă nu te răzgîndești, mută-te de aici !

— Mă mut. Chiar astă-noapte am să mă mut. Am să mă mut la casieriță.

— Ai vorbit cu ea ? îl întrebă îngrijorat grecul.

— Încă nu. Mă duc chiar acum. În primul rînd am să vorbesc cu Nicola.

La „Arca lui Noe" era clientela obișnuită. Cîțiva marinari, curve și cerșetori. Nicola stătea la o masă lipită de perete. Îi plăcea să se știe ferit măcar dintr-o direcție. Era însă prea beat ca Toma să se poată lămuri cu el. De aceea nu vorbi decît cu casieriţa.

— Știi, doamnă, că sînt mai bine de patru săptămîni de cînd îmi placi ?!...

— Taci ! sîsîi ea.

— Nu tac. Sînt patru săptămîni. Du-te și-l culcă pe Nicola. Vreau să stăm de vorbă.

Femeia încremeni. Niciodată nu s-ar fi gîndit că cineva o să îndrăznească să se apropie de ea cînd stătea alături de Nicola. Nicola își auzi numele și ridică capul ; răsturnă un pahar de vin, apoi adormi iar.

— Te aștept peste două ore pe chei.

Numai cînd ieși din birt se întrebă de ce a făcut toate astea. Casieriţa nu era frumoasă de loc : avea gură mare, dinții rari, cu strungărețe, și o mulțime de pistrui la rădăcina nasului. Acolo, la frizerie, îmbrăcată în alb, părea cu totul altfel : în penumbră nu i se vedeau nici pistruii și nici strungărețele.

Casieriţa nu întîrzie niciun minut.

— Am venit. Ce vrei de la mine ?

— Acum nici eu nu mai știu, mărturisi Toma. Poate aș fi vrut să mă bată Nicola, sau dracu știe ce. Pînă seara cînd te-am văzut în birt credeam că am neapărată nevoie de tine. Cred că m-am înșelat. Sau poate am vrut numai să fac pe grozavul.

Se miră că nu îi era rușine să mărturisească toate astea. Nu se simțea nici măcar înjosit.

— Iartă-mă că te-am chemat aici.

Tăcu multă vreme. Casieriţa îl privi mirată apoi îl prinse de braț.

— Și eu te cunosc. Ești pictorul. Știam că vii pentru mine la „Briciul de argint". De aia nu m-am uitat niciodată la tine.

In timp ce vorbea se lipi de el. Toma o prinse de umeri, o privi în față, apoi o întrebă :

— De ce ai venit ?... Te duci întotdeauna cînd te cheamă un bărbat ?

— Eşti porc, dar tu, pictorule, îmi placi.

Toma o împinse de lîngă el.

— Du-te acasă ! Şi tu eşti curvă ca toate femeile. Pleacă !

A doua zi, Toma auzi de la cineva că Nicola umblă să-l omoare. Cică i-ar fi furat amanta, a vrut să se culce cu ea, dar ea, cinstită, i-a scăpat ca prin minune. Toma îşi plăti chiria, plăti unui cîrmaci doi poli, pentru o găzduire de cîteva ore, şi coborî pînă la Galaţi. A ajuns pe la ora prînzului. La un restaurant, un afiş îl îndemna să se angajeze pe vase de cursă lungă. Prezentarea la Căpitănia Portului. Secundul vasului Norrköping, un suedez uscăţiv, l-a măsurat din priviri, l-a întrebat dacă a mai lucrat pe tanc, dacă ştie nemţeşte, apoi, mulţumit de răspuns, a făcut semn funcţionarului romîn. Acesta a eliberat un act, secundul a semnat altul şi l-a rugat pe Thomas (aşa îi rostea numele) să-l aştepte în faţa Căpităniei. După o oră Toma urca pe puntea Norrköpingului : vasul era vechi şi transporta motorină pentru o societate scandinavă, cu un nume greu de pronunţat, plin de consoane. In prima noapte a început să arunce zarurile în cabina comună şi a primit două palme de la un botman cu faţa roşcată :

— Dacă te mai prind cu romînisme te arunc în apă.

Toma şi-a şters faţa de sînge şi nu i-a răspuns. A băgat zarurile în buzunar şi le-a scuturat. Oasele sunau sec, ameninţător. Dimineaţa s-a trezit cu falca umflată şi deşi căpitanul i-a spus să rămînă în cabină şi-a continuat lucrul.

Din ziua aceea nu s-a mai plîns nimeni de el. La Constanţa au încărcat două vagoane de lăzi umplute cu fierărie, cu destinaţia Alexandria, marfă rămasă de la un alt vas suedez. Marinarii erau bucuroşi pentru schimbarea rutei. De altfel, mai tîrziu Toma constată că marinarii erau bucuroşi pentru ori şi ce : şi cînd se schimba ruta, şi cînd nu se schimba. Erau bucuroşi dacă era senin sau dacă erau valuri. Pentru ei şi valurile şi cerul senin aveau farmecul lor.

Cînd vasul părăsi rada portului, lui Toma i se păru ciudat că se afla în larg, pe un vas suedez. N-a visat şi n-a dorit niciodată acest lucru. E drept, distanţele, ţărmurile necunoscute au exercitat totdeauna o vrajă asupra lui, dar nu o vrajă pe care să n-o fi biruit.

Prima cunoştinţă cu lumea a fost cînd un prieten i-a legat o rană cu o pagină dintr-un atlas. Cînd şi-a scos legătura, foaia tipărită era pătată cu sînge, dar nu într-atîta să nu recunoască harta Spaniei. Şi acum îşi mai aducea aminte de numele oraşelor rămase nepătate : Alicante, Valencia, Grenada, Cordoba, Sevilla, Malaga. Oraşe cu nume sonore, în care trăiau oameni la fel ca şi el, şi pe care nu-i va cunoaşte niciodată. Poate dacă i-ar fi cunoscut ar fi fost cu mulţi prieten, le-ar fi ştiut bucuriile, necazurile. A plîns mult cînd şi-a dat seama că din Spania, cu toţi oamenii care trăiesc acolo, lui nu-i va rămîne niciodată mai mult decît o pagină pătată cu sînge.

In timpul liber se aşeza pe un tambur, deobicei la prora, şi privea largul. Îi plăcea nesfîrşitul, monotonia rece a apei. Descoperise culori pe care nu numai că nu le văzuse dar nici nu le bănuise măcar. Coama valurilor mari, verzi-cenuşii, luminate de spuma albă a crestelor, cînd aluneca

în jos lăsa să se oglindească în ea şi ceva din azurul cerului. Era un amestec imprecis de culori şi totuşi nu disonant. Culoare rece. Dar ce mă mai interesează culorile ?...

Spre seară rămaseră în urmă şi ultimii însoţitori ai vasului : pescăruşii. Toma stătea tot pe primul tambur de la prora şi privea obosit apa verzuie care se pierdea undeva la orizont.

Primul om cu care s-a împrietenit a fost Larsen, un marinar în vîrstă cu două neveste : una în Suedia la Bornholm, şi cealaltă, o mulatră cu trei copii, pe coasta mării Javei, la Madura. Larsen era un om trist, îi plăcea să coase şi spunea poveşti auzite în copilărie. In special îi plăcea să povestească despre un peşte ciudat, cu aripi străvezii, care aducea gerul şi căruia trebuia să-i arunci trei felii de pîine, să-l saturi, să deschidă drumul curenţilor calzi. Peştele se numea Trenkuō şi era bun cu cei care nu mînţeau niciodată. Larsen credea mai mult în Trenkuō decît în dumnezeu. Purta banii într-o pungă din piele de focă legată de gît. Şnurul, un maţ răsucit, îi tăbăcise într-atît gîtul, încît, dacă îl atingeai uşor, nici nu simţea. Larsen spunea că Toma semăna cu fiul său care s-a făcut pescar şi care-i întreţinea de fapt familia. Cînd erau liberi, Toma îl distra cu jonglerii şi cu scamatorii învăţate la circ. Larsen rîdea şi-l lăuda comandanţilor. Nimeni nu se mai plîngea de el. Într-o zi pînă şi boţmanul l-a bătut pe umăr şi i-a zîmbit.

La intrarea în Bosfor, ruinele cetăţilor de pe coastele celor două continente, Europa şi Asia, l-au impresionat profund. Avea impresia că navighează prin istorie. Larsen îi explica ceva despre Anatoli Hisar şi despre Rumeli Hisar dar pe Toma îl obseda mult mai mult priveliştea în sine. Vegetaţia de pe coaste era mai întunecată, de un verde crud, aproape negricios, cu luciri sinelii, decît frunzişul cunoscut de el pînă acum. „Cît de sărac şi avar am fost cu nuanţarea culorilor. Parcă mi-ar fi fost frică să le amestec". Dacă s-ar fi găsit în clipa aceea în faţa tablourilor făcute de el le-ar fi şters cu o singură trăsătură de bidinea. In faţa zecilor de nuanţe de verde necunoscute pînă atunci avea senzaţia unui ţăran care vede pentru prima oară o locomotivă.

— Uite, vezi, îi explică Larsen. In faţa palatului acela, Dolma-Bacce, sau cum dracu se numeşte, sînt clădirile fostelor hareme ale lui Abdul Hamid.

Dar Toma n-avea urechi pentru sultani şi pentru cadînele lor. Ar fi vrut să aibe în faţa lui o pînză, culori şi multă, foarte multă linişte.

— Lasă-mă, Larsen.

— Nu te simţi bine ?

— Nu, minţi Toma.

— Da, da, tangajul, mormăi Larsen. Am uitat că eşti novice.

Norrköpingul străbătu canalul Doro bîntuit de un vînt rece. Tangajul se înteţi dar Toma nu părăsi balustrada vasului decît cînd trebui să se prezinte în schimb. Incepu să-i pară bine că s-a angajat marinar.

Prima escală de o zi au făcut-o la Sakros, în Kreta. Toma era de serviciu, n-a avut voie să părăsească vasul. Tot timpul stînd de gardă, privea orăşelul căţărat pe o coastă stîncoasă, lipsită de vegetaţie. Neavînd ce face, pentru prima oară se gîndi la ai săi. Ei nici nu ştiau cît de departe era. Îl vedea pe taică-su, aşa cum îl văzuse în sute de seri, frămîntînd lutul cu picioarele ; deobicei, cînd frămînta lutul era beat. Cînta Bandera Rosa

şi cînd îşi înfigea piciorul în lut, lutul îleşcăia. Dacă era bine dispus îl trezea pe Beniamin şi-i explica :

— În primul rînd, trebuie să-ţi pregăteşti lutul... Cu asta a început şi dumnezeu. El însă a despărţit pămîntul de apă. A greşit... De aceea au ieşit oamenii răi, şchiopi, surzi, şi orbi. Pămîntul fără apă nu e nimic... E moartea... Şi omul cînd moare pierde apa şi se transformă în lut, în praf. Trebuie să amesteci bine apa cu lutul. Înseamnă să-i dai viaţă. Nu mai rămîne decît să modelezi lumea ta proprie...

Beniamin, obosit, moţăia. Voican îl trăgea de urechi şi-l certa :

— Nu ţi-e ruşine, eu te învăţ şi tu dormi ! Ascultă ! Dacă vrei să faci oameni cu nasul mare, adaugi puţin lut. Dar asta e cel mai uşor de făcut. Trebuiesc creaţi oameni cu suflet, oameni cu creier, care să vadă, să gîndească, să vorbească. Să vorbească cu ochii, cu buzele. Un sculptor bun îşi poate auzi statuile vorbind. Cred că Michel Angelo de aceea a fost toată viaţa atît de singuratic pentru că a preferat tovărăşia, prietenia şi dragostea marmurei. Tu, Beniamin, tu trebuie să faci oameni... eu sînt un biet nebun... un beţiv... nu asculta ce-ţi spun... Du-te şi te culcă. Fă oameni, oameni, auzi Beniamin ?!...

În serile cînd bătrînul ţinea predici, cu toţii tremurau în casă. Discursurile de obicei se transformau în plîns. Într-un plîns amarnic, copilăresc. Pe urmă bătrînul îşi ştergea lacrimile, se ruşina şi începea să rîdă. Nimeni nu ştia să rîdă atît de trist ca el.

Casele din Sakros erau mici şi albe : toate erau la fel, plasate în mijlocul unor grădini mici, pătrate. Unde sînt case la fel, sînt şi oameni la fel. Ar fi îngrozitor să trăieşti o viaţă întreagă în Sakros, înconjurat de oameni care îţi seamănă şi la faţă şi la gînd. E ca şi cum ai fi multiplicat în sute de exemplare.

Din cauza stîncilor, gardurile de piatră, joase, păreau nişte şerpi care se încolăceau în jurul pietrelor cenuşii, rotunjite de ploaie şi vînt ca nişte cranii arse la soare.

De-a lungul cheiului, odată cu seara au coborît şi oamenii : hainele lor sărăcăcioase, colorate ţipător, păreau în amurg o mare de flori, liniştită, supusă. Un pescar cu voce metalică cînta un cîntec trist despre (atîta a înţeles din text) *„sutha vişinea"*, buzele vişinii ale unei iubite nestatornice. Refrenul se repeta des (poate că pescarul nu ştia restul cuvintelor) şi era bine aşa. Cîntecul avea ceva liniştitor, ca valurile unei ape dulci.

Apa clipocea sub tăişul vîslelor.

Noaptea tîrziu, Toma i-a auzit pe tovarăşii săi întorcîndu-se acasă : oamenii erau veseli şi beţi. Larsen s-a rugat cu voce tare, a pomenit numele peştelui cu aripi transparente, pe urmă a borît în cabină. Nu i-a cerut nimeni socoteală : nici măcar boţmanul care băuse cu măsură.

CAPITOLUL II

1.

Se înnoptase de-a binelea cînd trenul opri în apropierea unei gări. Toma, cu glezna umflată, coborî de pe tamponul unde reuşise să se cţăre în ultima clipă şi o strigă pe nevastă-sa :

— Diana !... Diana !...

Nu-i răspunse nimeni. Cerul înstelat prevestea ger. Toma şchiopătă pînă la vagonul unde erau instalaţi ai lui şi dădu uşa la o parte.

— Diana ! Diana !

O găsi pe Diana adormită lîngă coşul de nuiele. Cînd o trezi ea începu să plîngă.

Toma o mîngîie pe păr :

— Taci, proasto, trezeşti copilul.

— Cum de eşti aici ?... Eu credeam că...

— Taci acum.

Ea vru să-l îmbrăţişeze, el se feri şi Diana nu reuşi să-i cuprindă decît braţele. Le sărută pe amîndouă. Toma se simţi stingherit. Nu-i spuse nimic despre piciorul umflat, nici de frigul care îl pătrunsese acolo pe tampon. Se ghemui într-un colţ şi încercă să doarmă dar somnul îl ocoli. Ar fi vrut ca trenul să pornească, să audă ţăcănitul roţilor, să nu fie nevoit să se gîndească : ţăcănitul roţilor avea ceva din ritmul unui cîntec de leagăn arab pe care i-l cîntase adeseori şi Aize la El Şahnar, în pivniţa aceea murdară plină cu şobolani.

Trenul nu porni decît spre dimineaţă. Toma se trezi legănat de vagon. Se descălţă şi-şi privi piciorul. Se învineţise. Cea mai mică mişcare îi provoca dureri. Avea şi gîtlejul uscat, îi era foame, dar cel mai mult ar fi dorit să beie ceva tare, un gît de zilencă bulgărească sau spirt mentolat, amestecat cu piper. Fiul său era treaz şi el : se juca cu o bucată de cîrpă şi cu cîteva cartuşe goale de automat.

Spre prînz trenul se opri din nou în faţa unei clădiri mici, pe care Toma descoperi o inscripţie romînească : Canton Nr. 8.

— Am ajuns în ţară, îi spuse Dianei. Împachetează ! Vedem unde sîntem şi coborîm.

De vagon se apropiară cîţiva ceferişti. Vorbeau zgomotos. Aveau şi un însoţitor, un grănicer înalt cu banderolă roşie la braţ, cu iniţialele căilor ferate.

— Şi aici sînt, spuse ceferistul cu voce tare după ce deschise larg uşa vagonului. Apoi se adresă celor din vagon : Coboriţi !

Coborîră cu toţii. Rămăseseră şapte : Toma cu ai lui şi patru indivizi : primul, un roşcovan cu un rucksak kaki, încărcat cu becuri ungureşti. Venise în Romînia să schimbe becurile pentru făină. Al doilea, un şvab dezertor din armata germană, venise să-şi caute familia risipită undeva la picioarele Făgăraşului. Al treilea era un evreu îngrozitor de slab, fugit dintr-un lagăr unguresc. Mîncase pe drum o bucată de pîine şi acum vomita sînge tot timpul. Al patrulea n-a vrut să răspundă la nici o întrebare a grănicerului. Cerea să fie dus în faţa comandantului pichetului. În timpul percheziţiei au scos de pe el vreo opt cămăşi cu monograme diferite. Cînd grănicerul l-a luat de scurt, individul a declarat că e voiajor. N-avea nici un act asupra lui. Spunea că-şi pierduse actele, că venea în ţară să şi le refacă. Cînd sosi comandantul pichetului, un locotenent somnoros şi sașiu, au trebuit să dea şi declaraţii scrise. Formalităţile durară pînă aproape de ora prînzului. N-au fost reţinuţi decît individul cu cele opt cămăşi şi şvabul care mărturisise că e dezertor.

Numai după ce părăsise pichetul află Toma că erau la Arad. La Arad nu fusese niciodată pînă atunci. Dacă-şi imagina însă harta ţării,

putea plasa orașul cu oarecare exactitate pe Mureș între Timișoara și Oradea.

Pentru mantaua militară în care fusese învelit fiul său, un țăran îi duse cu căruța pînă în centrul orașului și-i lăsă în fața bisericii evanghelice. Spre mirarea lui, Toma nu descoperi nicăieri urmele războiului. Orașul era zgomotos, aglomerat, cu vitrinele încărcate cu mărfuri: peste tot brutăriile își afișau marfa, pîini albe, rumene, pe mesele de lemn așezate în fața prăvăliilor. Toma n-avea nici un ban romînesc. Îi părea rău: ar fi vrut să fie bun, să-i ofere Dianei, dacă nu altceva, măcar o felie de pîine albă. Se uită în jur și descoperi o lăptărie.

— Hai, Diana.

Luă amîndouă geamantanele și porni spre lăptărie. Se așeză la o masă și comandă un kilogram de lapte cald.

— Bea, Diana. Dă-i și copilului.

— Și tu?

— După ce fac rost de bani.

Diana vru să-l întrebe „și ce o să fie dacă n-o să faci rost de bani", dar renunță. Știa că lui Toma nu-i plăcea dacă cineva nu avea încredere în el. Pe urmă, mirosul dulceag al laptelui, al pîinii, îi gîdilară nările. Nici nu observă cînd părăsise Toma localul.

Toma plecă în recunoaștere.

Pentru a cîta oară se afla într-un oraș nou? Parcă ar fi fost un făcut: toată viața fusese vagabond, colindînd orașe și țări fără să fi avut vreodată timp să-și lase undeva rădăcini.

Elevi gălăgioși în uniformă goneau printre trecători. Toma abia se putu feri de ei. Mergea încet, pe lîngă zid, trăgîndu-și piciorul bolnav. Se pomeni căscînd gura în fața vitrinelor și se dojeni: n-am nici un ban, nu știu unde am să mă culc și-mi pierd timpul degeaba. În primul rînd trebuie să fac rost de bani. Fără bani nu putea să mănînce și nu putea să găsească o locuință. Și la noapte voia să doarmă în pat, într-un pat alb, cu perină, cu plapumă. Ce visuri mari, își spuse cu amărăciune. O clipă îi trecu prin minte să fure, dar se temea că, lipsa de antrenament, de îndemînare, îl vor trăda și acum nu voia să fie arestat. Dacă ar fi fost singur ar fi fost cu totul altceva. În închisoare, pe lîngă pumni, omul primește și de mîncare și, dacă e într-un oraș civilizat, și un pat cu așternut. Acolo e cel mai nimerit loc de odihnă și de refacere. În plus, colegii îi servesc și informațiile necesare. Numai închisorile arabilor sînt proaste din acest punct de vedere: acolo nu te poți odihni nici din cauza șobolanilor și nici din cauza căldurii care te înnăbușe.

La Guanar, în mahalaua Alexandriei, a cunoscut Toma pentru prima oară închisorile egiptene. Pe atunci nu știa că celulele lor nu aveau ferestre. L-a strigat pe gardian:

— Hei, dromader încălțat. Cum se deschide geamul aici?

Paznicul nu-l înțelese: îl privi plictisit, cu indiferență.

— N-auzi, vită cu barbă! Ție-ți vorbesc, n-auzi! Hotelul vostru pute mai rău decît un closet public din Brăila. Cum se deschide geamul?

Paznicul a dat din mîini, a lehamite, și l-a lăsat în paza lui Alah.

Toma a aprins un chibrit și a aflat, spre marea lui surprindere, că apartamentul lui nu avea fereastră. În schimb avea șobolani. Dacă stătea ne-

mișcat, șobolanii i se cățărau pe pantaloni. Nu se putea feri de ei decît cîntînd sau tropăind.

Se opri mirat cînd descoperi că din zece în zece metri erau agățate pancarte mari, din pînză roșie, cu îndemnuri: „Totul pentru front, totul pentru patrie". Uite, oamenii se îndeamnă la război în loc să-și facă cămăși sau izmene. Niște muncitori, înarmați cu lopeți și tîrnăcoape defilau ziua în amiaza mare. Cîntau de răsunau toate ferestrele:

„Porniți înainte, tovarăși.."

La un colț, vreo șase vînzători de ziare, îmbrăcați elegant, îl îndemnau să cumpere „Scînteia". Toma refuză și nu pricepu de ce să uită oamenii atît de urît după el. Înseamnă că și asta e o meserie bună. Din două în două case, invalizi, fără mîini sau picioare, strigau din toate puterile:

— Camell, Chesterfield, Pall Mall.

— Camell, Chesterfield, Pall Mall.

Dacă ar fi avut bani ar fi luat un pachet de Chesterfield, cu aromă de smochine. Tot Chesterfield a fumat și pe Norrköping.

Opri un trecător.

— Aș vrea să vînd niște lucruri, domnule. Nu știți, e vreun bazar sau o piață de vechituri prin apropiere?

— Este. Te duci drept, uite pe aici, îi arătă trecătorul o stradă lăturalnică.

Toma îi mulțumi pentru informație și porni într-acolo.

Ajunse tocmai la spartul tîrgului. Oamenii își strîngeau lucrurile de pe jos, încărcîndu-le în niște cărucioare mici, asemănătoare, numerotate. Înseamnă că sînt negustori de meserie. De aceștia avea nevoie acum. Își scoase pardesiul și-l oferi unei femei voluminoase.

— Cît ceri pe ruptura asta?

Toma nu cunoștea nici valoarea banului, nici prețul pardesielor. Acum îi părea rău că nu s-a uitat la prețul hainelor din vitrine.

— Cît dai?

— Cinci sute de lei.

— Cinci sute de lei? se miră prefăcut Toma. Numai atît?...

Porni spre cel de al doilea negustor. Acesta era grăbit, nu-i oferi decît în treacăt vreo trei sute de lei. Mai încercă la alți doi negustori, dar nici aceștia nu-i oferiră mai mult. Nemulțumit, Toma se întoarse la femeia care îi oferise cinci sute de lei.

— Poftim, ia pardesiul.

Femeia luă pardesiul, îl răsuci, se uită la ruptură și strîmbă din nas.

— Prea e rupt, domnule.

— Păi ați văzut ruptura și prima oară cînd mi-ați oferit 500 de lei.

— Da, dar nu știam că materialul e din celofibră. Nu-l cumpăr.

În cele din urmă, după vreo zece minute de tocmeală, îi întinse lui Toma 400 de lei.

— Dar pentru haina asta, cît dai? își arătă Toma vestonul.

— Cum, vrei să rămîi în cămașă?

— Nu te privește pe dumneata cum rămîn eu. Mai am eu vestoane. Spune: cît dai? — Vestonul era de calitate bună. Îl cîștigase la cărți, în lagăr. — Cît dai?

— Șase sute de lei.

Vîndu și vestonul cu 650. Rămase într-un pulovăr albastru cu gît rusesc. Zgribulit dar vesel se întoarse la lăptărie. Diana era bine dispusă. Lăptăreasa o ajutase să spele copilul și să-l pună în curat. Aflase totul despre ei. Cînd îl văzu pe Toma își lovi palmele a mirare:

— O, doamne, toți trei sînteți niște copii.

Toma lăsă ceva bani Dianei și porni să caute o locuință.

In stradă se uită cercetător în jur și descoperi un măturător de stradă așezat pe bordura trotuarului. Se așeză lîngă el.

— Spune, frate, nu știi vreo locuință de închiriat?

Pînă află Toma că măturătorul de stradă nu știa nici o locuință de închiriat, acesta îi puse o sumedenie de întrebări de parcă ar fi vrut înadins să stea de vorbă cu cineva să mai treacă timpul.

— Nu știu, frate. E greu cu locuințele pe aici. Oameni mulți, case puține...

Toma îl lăsă în plata domnului și porni spre periferia orașului. Pe drum îi venea să urle de durere din cauza piciorului dar n-avea ce face. Hotărî ca în caz de eșec, să se întoarcă la gară și să se instaleze în sala de așteptare. Intră într-un birt și ceru o țuică tare.

— Dacă vă place tare, de ce nu beți palincă, 50 de grade.

Toma bău două păhărușe de palincă, se scutură și-și reveni din amorțeală. Palinca îi puse sîngele în circulație: fața îi ardea și pentru prima oară după cinci zile îi pică bine țigara. Un cărușaș se așeză la masa lui și-i ceru foc. Toma îl întrebă dacă nu știe vreo locuință.

— Dar pînă acum unde ai locuit?

— In vagoane. Azi m-am întors din Ungaria.

— Ei, cum e acolo?... E adevărat că e foamete? Am și eu un frate la Gyula.

Și cărușașul se arăta dornic de discuții. Toma pierdu o jumătate de oră cu el dar nu fără rost. Acesta îi scrise pe o bucată de hîrtie adresa unei bătrîne care obișnuia să-și închirieze bucătăria.

— Știi, nu prea are bani, i-a murit soțul și cred că dacă i-ai plăti mai gras, te-ar lăsa să dormi cîteva zile acolo. Pe urmă, vezi dumneata. Du-te numai și spune că te-a trimis Rujan. Mă știe ea. Nu o dată i-am trimis eu clienți.

Toma îi mulțumi și porni în căutarea străzii Hotarului. O găsi cu greu. Strada era nouă, aproape la marginea orașului, în Perneava. Bătu la adresa indicată și-i deschise o bătrînă cu fața brăzdată, îmbrăcată în negru.

— Patruzeci de lei pe zi, îi spuse lui Toma în loc de salut. 40 de lei și îmi plătești înainte.

Toma îi dădu 40 de lei și-i spuse că se duce să-și aducă familia.

— Cum familia? întrebă mirată, bătrîna. Nu ești singur?.

— Nu, doamnă. Am nevastă.

— Lasă că știu eu ce fel de nevastă. La mine nu e bordel. Na-ți banii.

— Doamnă, se rugă Toma de ea. E nevasta mea. Am și un copil.

— Cum, ai și copii? Hai, ia-ți banii. Eu nu primesc în casa mea decît oameni cinstiți.

Ii închise poarta în nas.

Toma o strigă din nou.

— Plătesc și pentru ei. Măcar noaptea asta, lăsați-mă, că n-am unde să dorm. Pe urmă, mîine, am să-mi caut eu casă.

Bătrîna nici nu voia să audă. Toma se rugă de ea, se umili și în cele din urmă o convinse. Îi plăti 80 de lei înainte. Pe urmă căută o birje și-și aduse familia.

Bucătăria mică, mobilată sărăcăcios și luminată de o lampă de petrol numărul 5, era mucegăită, umedă. Dar chiar și așa, Toma era mulțumit. Bătrîna îi arătă o canapea cu arcurile ieșite, învelită cu o pătură militară, și se retrase în camera ei, încuind ușa. De după ușă le atrase atenția să stea liniștiți, să nu facă zgomot că nu poate să adoarmă.

Toma se așeză pe o laviță și-și scoase pantofii. Piciorul stîng era învinețit pînă la glezne.

— Ar trebui să ne spălăm, spuse Diana.

Pentru lemne de foc bătrîna le mai ceru douăzeci de lei. Toma îi achită și această sumă și-i trecu prin gînd că n-ar fi rău dacă ar sugruma-o. Pe urmă se întrebă dacă ar fi în stare, și-și răspunse că da.

Diana spălă copilul, apoi se dezbrăcă și se spălă și ea. Toma, pironit pe un scaun, o privea obosit. Era mai bine de cinci luni de cînd o văzuse pentru ultima oară dezbrăcată. A fost în lagăr, pe urmă cînd s-au întîlnit din nou au stat tot timpul în adăpost, împreună cu alți zeci de oameni. Astfel încît n-a putut nici măcar să-i vorbească să nu fie auzit de ceilalți.

— De ce te uiți așa la mine? îl întrebă Diana și-și acoperi sînii.

— N-am voie să mă uit?

— Ba da. Dar...

Din camera alăturată, se auzi vocea bătrînei:

— V-am spus să nu faceți gălăgie.

Tăcură amîndoi, deși Toma ar fi vrut să o întrebe ce a vrut să spună cu acel „dar".

Copilul nu voia să doarmă. Era sătul și pus în curat! Arăta spre lampă, vorbea de unul singur, rîdea bine dispus. Temîndu-se că bătrîna va obiecta și la acest zgomot, Diana începu să-l legene.

Copilul, însă, în loc să se liniștească începu să plîngă.

Bătrîna apăru într-o cămașă de noapte și-i privi sever:

— Mai bine nu vă lăsam aici. Îmi stricați somnul.

Nu-i răspunseră nimic. Toma strînse din fălci și se strădui să rămînă locului. Baba, ca și cum ar fi înțeles ceva din tăcerea amenințătoare, se retrase un pas. Atunci o văzu pe Diana dezbrăcată pînă la piele. Își făcu cruce:

— Dumitale nu ți-e rușine să umbli despuiată? Doamne, doamne... Ce ți-e și cu tineretul de azi!?...

Se întoarse în camera ei și închise ușa cu cheia.

„Totuși, trebuie s-o sugrum", își spuse Toma pentru a doua oară în seara aceea. „Ar trebui s-o sugrum și să mă culc în patul ei." Ca să nu se mai gîndească la ea, îi porunci Dianei să se culce pe canapea:

— Tu dormi acolo cu băiatul.

— Și tu?

— N-ai tu grije de mine.

Se ridică și scoase două pături dintr-un geamantan.

Noaptea, Diana se culcă lîngă el, îi mîngîie umărul dar n-avu curajul să-l trezească.

2

— Alexandria, strigă Larsen.

Toma alergă pe puntea de comandă dar nu văzu decît contururile imprecise ale unor vase ancorate în ante-port. Privi întrebător spre secund. Acesta îi zîmbi :

— Loc rezervat pentru carantină.

— Asta înseamnă că vom sta aici patru sau cinci zile...

— Noi nu. Numai vasele care au atins țărmul Anatoliei. Se spune că ar fi fost o molimă pe acolo.

Cu cît se apropiau de țărm cu atît se înmulțeau vasele. Toma descoperi și cîteva nave de război englezești și mai departe, spre cheiul de alimentație, două distrugătoare germane. Cu binoclu putu citi și numele : „Bismark" și „Danzig". Atunci văzu pentru prima oară drapelul german cu svastica. Vasele de război nu-l impresionară prea mult.

In schimb îi plăcu zarva din port, semnalizările șalupei poliției și a remorcii de pilotaj, un vaporaș vechi, cenușiu, la fel cu ale piloților din Galați. Încă nu se apropiaseră de locul de acostare și fură înconjurați de o sumedenie de bărci negustorești din care, arabi dezbrăcați pînă la brîu, dar cu turbane colorate pe cap le ofereau spre vînzare pîine, portocale și rom. Din cauza gălăgiei abia se puteau distinge comenzile de pe punte. Acestui vacarm i se adăuga și huruitul motoarelor Diesel ale vapoarelor și zdrăngănitul sec, de fierărie veche al macaralelor electrice de pe chei. Apa își pierduse culoarea azurie : valurile mărunte legănau coji de banane și hîrtii, pestrițînd largul. Toma era atît de absorbit de acest peisaj încît era să scape ridicarea avansului și a biletului de permisie. Manipulantul îl întrebă :

— Thomas, dumneata nu vrei să cobori ?

— Ba da, domnule.

— Atunci iscălește aici.

Toma iscăli un stat de avansuri și încasă 24 de lire. Nu cunoștea valoarea lirei egiptene și de aceea îl întrebă pe Larsen :

— E mult 24 de lire ?

— Depinde.

— Tu ocolești totdeauna întrebările, Larsen. Spune-mi cît costă o sticlă de coniac ?

— Cu cinci stele, o liră.

— Atunci e mult.

Era liber pînă a doua zi seara.

— Pînă la ora șase, îl dăscăli boțmanul cînd îi dădu pașaportul. La 6 fără un sfert pleacă ultima barcă de la țărm. Ai înțeles ?

— Am înțeles.

— Cunoști orașul ?

— Nu, domnule boțman.

— Atunci îți dau trei sfaturi : să nu te îmbeți în cartierul arab, să nu te duci decît în bordelurile oficiale și să nu bei vin de palmier. E făcut din spirt. Și acum, du-te ! Dacă te întorci bolnav, te arunc în mare.

In prima tutungerie din port Toma cumpără o pipă englezească. Restul de la liră îl împărți între niște cerșetori care îi tăiară calea. Nu putu să le dea tuturor și atunci se iscă o bătaie cumplită. Un olog începu să-și

învîrtească cîrja și doborî vreo patru orbi care nu reușiră să se ferească. Pînă și Toma se alese cu un pumn după ceafă și în clipa aceea hotărî să nu mai dea cerșetorilor nici o centimă.

Pînă ajunse în centrul orașului mai cheltui cîteva lire pe fleacuri: cumpără două rame de corn, ornamentate cu incrustături arăbești, un sfinx de porțelan pe care ulterior descoperi inscripția: Made în Germany; capul lui Ramses al II-lea din ipsos și o scrumieră argintată plină cu gravuri. Pe la ora zece, după ce vizită și bazarul, rămăsese cu 12 lire. Era însă încărcat cu un coș de papură plin cu daruri pentru cei de acasă. Grecului îi cumpărase un evantai cu mîner de fildeș (negustorul îi spusese că a fost al Cleopatrei dar cînd văzu că Toma cercetează marfa, mărturisi că nu era decît o copie fidelă după original), o lampă de noptieră cu bec de baterie, închipuind un bungalow din trestie, și un portmoneu din piele de aligator. Părinților le luase o pereche de ochelari de soare incasabili din plexiglas, batiste cu heroglife, un presspapier în formă de piramidă, din bronz, cu o inscripție franțuzească: „Souvenir d'Alexandrie" și o ceașcă de porțelan cu farfurie pentru cafea turcească.

Coșul era greu, Toma se opintea și se oprea la fiecare colț să se odihnească. Odată îi trecu prin gînd să se repeadă pînă în port să lase cumpărăturile pe vapor dar se răsgîndi repede: nu voia să piardă două ore pe drum. Își purta povara și se blestema c-a fost tîmpit ca un țăran și a tîrguit fără să se gîndească. Din tot ce văzuse pînă atunci îi plăcuse cel mai mult cartierul arab: străzile înguste, fără trotuare, casele mici, uneori oblice cu balconașe colorate țipător, ieșite pînă în mijlocul străzii, aveau ceva feeric. Fără să fi văzut aceste străzi arăbești niciodată n-ar fi avut curajul să îmbine atît de multe culori într-un singur loc. Ca să poată înainta trebuia să-și facă loc cu coatele. Din cauza coșului însă se mișca greu și pierdea minute întregi, mai ales cînd, în mijlocul mulțimii apărea și un cărucior tras de un asin care ocupa trei sferturi din stradă. Atunci și negustorii își adunau tarabele, se lipeau de zid și înjurau de mama focului. Dacă n-ar fi avut coșul la el Toma s-ar fi distrat copios. Așa însă, înjura și el la fel ca și negustorii.

Intr-un fel de piațetă octogonală, cu caldarîmul văruit, Toma intră într-un birt. Se așeză la o masă rotundă și ceru o sticlă de coniac. In timp ce aștepta să fie servit cercetă localul. In afară de el mai erau alți patru clienți: un om înalt, cu burnus vărgat în fața căruia ori de cîte ori treceau, chelnerii sau patronul se aplecau pînă la pămînt; doi cerșetori zdrențuroși cu fețele roșii și pline de bube și un alb, un marinar beat, culcat pe o masă. Patronul, cu fața măslinie și imobilă de parcă ar fi fost modelată din ceară, zîmbea tot timpul șiret. Cînd i se părea că nu-l observă nimeni așeza pe masa marinarului cîte o sticlă goală apoi îl scutura să-l trezească. Marinarul își ridica fața, mătura cu brațul sticla de pe masă, să aibe mai mult spațiu, și adormea din nou.

In mijlocul localului, exact sub ventilatorul de bambus din tavan, era întins un covor colorat, zdrențuit, fără franjuri. Era ud. Probabil ca să țină răcoare, se gîndi Toma.

După ce bău primul pahar de coniac, patronul se apropie de el și-l întrebă ceva pe englezește. Toma ridică din umeri. Patronul clătină din cap, bătu de două ori din palme și de după un paravan de stambă colorată apăru o fată înaltă, înfășurată în văluri. Toma o privi atent și fata i se

păru somnoroasă. Mai bău un pahar de coniac. Băutura îl încălzi și mai mult. Își șterse fruntea de mîneca cămășii apoi scoase batistele cu hieroglife din coș și-și șterse și ceafa. Fata înfășurată în văluri se îndrepta spre covor cu pași mici, nesiguri, pe urmă începu să cînte încet, monoton, o melodie tristă, prelungind la infinit vocalele. În ritmul melodiei își legăna șoldurile, genunchii și umerii. Mîinile ei lungi și moi ca niște frînghii se înșurubau în aer apoi se strîngeau în jurul gîtului. Pentru o clipă cîntecul se sfîrșea și în scurta pauză ea încremenea, rămînea suspendată între cele două acorduri. Pe urmă, languros, se înălța în vîrful picioarelor. Melodia reîncepea monotonă și tristă; mîinile se deslipeau și ele de la gît, alunecau în jos de-a lungul trupului ca niște șerpi sătui, leneși.

Abia tîrziu își dădu Toma seama că fata dansa numai pentru el. Se simți prost și făcu semn patronului să oprească programul. Patronul îl înțelese greșit. Bătu din palme și fata își aruncă pe rînd vălurile: în cele din urmă rămase numai în niște șalvari trandafirii. Cerșetorii începură să rîdă și făcură semn fetei să se apropie de masa lor. Toma nu-și găsea locul: mai bău la repezeală un pahar de coniac și în loc să se înveselească se întristă. Ar fi vrut să se ducă la cei doi cerșetori să le cîrpească cîte o palmă sau să-i ordone patronului să-i scoată afară. Dar de ce? La naiba cu firea mea asta stupidă! De ce aș avea eu mai mult drept să admir sînii acestei curve decît cei doi cerșetori? Probabil ei plătesc la fel cum plătesc și eu. Pe urmă își dădu seama că nu rîsetele lor l-au întristat ci faptul că iarăși i se împlinise o dorință. Acolo, la Sakros, cînd n-a avut voie să părăsească vasul i-a invidiat pe tovarășii săi care au colindat cîrciumele grecești din port. Ar fi vrut să fie cu ei, să vadă oameni, femei, să audă muzică. Poate de aceea a așteptat atît de mult să ajungă la Alexandria. Crezuse că, vizitînd birturile din port se va distra și se va simți bine. Oare asta să fie tot? La fel ca atunci în copilărie cînd, la crăciun, dorise un miel de ciocolată. A plîns, s-a zbătut să-l obțină și cînd, în sfîrșit maică-sa s-a dus în oraș să i-l cumpere, s-a întrebat dacă într-adevăr ținea atît de mult să-l aibe. Cînd obținuse ciocolata, pe ascuns, să nu-l vadă bătrînii, i-o dădu lui Beniamin. Pe urmă, la fel s-a întîmplat și cu primul ceas. Luni de zile a făcut economii, a mîncat mai puțin și cînd a cumpărat ceasul, nu s-a mai bucurat de el. L-a dăruit iconarului.

Dansatoarea văzîndu-l înegurat, crezuse că nu e mulțumit de program; se apropie de masa lui și încercă să-i fie pe plac: își legăna trupul, se oferea și-și arăta sînii cu sfîrcurile vopsite în roșu. Lui Toma i se făcu milă de ea. Scoase o liră din buzunar și o aruncă pe covor. Ea își puse mîinile pe genunchi, se aplecă în semn de mulțumire apoi, ca și cum ar fi executat o figură de dans, culese moneta de pe covor și se îndreptă spre culcușul ei din spatele paravanului de stambă.

În local era îngrozitor de cald; ventilatorul din tavan învolbura și mai mult aerul fierbinte, înăbușitor. Ceru un pahar cu apă rece și în loc să-l bea și-l turnă pe cap. Apa i se scurse sub cămașă și-l învioră puțin. Va să zică asta e Alexandria. Sau poate orașul e altul și numai viața de marinar e așa? Dar dacă ăsta e singurul lucru ce se poate face în porturile astea, putea la fel de bine să rămînă și la Brăila: și acolo avea toate șansele să se îmbete ca un porc sau să vadă dansînd femei goale. Poate chiar cu bani mai puțini. Hotărî să se ducă pe vas, să se culce. În stradă îi păru însă rău că plecase. În fond ar fi putut rămîne toată noaptea, poate dansa-

toarea era și femeie de consumație și n-ar fi trebuit să umble cu coșul prin bordeluri. La primul colț se opri sub un felinar. Își rezemă coșul și-și șterse fața în poala cămășii. Fără să vrea își aduse aminte de dansatoare. Gîndul că s-ar putea să se culce cu cei doi cerșetori buboși îl făcu să se înfioare. Și asta numai din cauza mea? Că ea n-are cum să se împotrivească. Patronul o silește și ea are nevoie de bani. Ridică din umeri. Și dacă n-aș fi trecut pe acolo nu tot asta ar fi fost soarta ei? Și pînă azi la fel, și de mîine încolo iarăși. Totuși faptul că nu găsea nicio soluție cum s-o ajute, îl indigna. La dracu! am coborît să petrec, și eu îmi fac probleme. Se aplecă să ridice coșul. Coșul era greu și Toma îl asemănă cu un jug. Ce ar fi să-l las aici? De teamă să nu se răzgîndească rezemă coșul de un zid, apoi, brusc, îl lovi cu piciorul. Capul de ipsos al lui Ramses al II-lea se rostogoli pînă în mijlocul drumului. Toma începu să rîdă. Ce probleme mi-am făcut pentru un coș încărcat cu nimicuri. Se simți liber; își vîri mîinile în buzunar și începu să fluiere.

3.

În drum spre port se ciocni de o femeie îmbrăcată în negru din creștet pînă în tălpi. Își ceru scuze, femeia chicoti scurt și se furișă sub o poartă. Toma nu-i dădu nici o atenție. Pe urmă se întrebă de ce? În fond de ce n-am rămas acolo în birt? M-am purtat ca un puștiu, își spuse cu supărare și-și ascultă curios ecoul pașilor pe caldarîm. În spatele unei tarabe auzi o injurătură romînească. Se uită într-acolo: doi indivizi se certau. Unul vorbea grecește iar celălalt, nemulțumit de ceva, îi pomenea părinții pe romînește.

Cînd ajunse în port hotărî ca înainte de culcare să se ducă la un bordel. Tot era liber pînă a doua zi seara, așa că îi rămînea destul timp ca să se odihnească în liniște.

În fața unei case luminate cu o mulțime de becuri colorate, înșirate pe o sîrmă, văzu o mulțime de bărbați. Își făcu loc și intră în curte. După primii pași se lămuri că nu se afla în loc bun. În fundul curții, pe o estradă de scînduri pavoazată tot cu becuri colorate stăteau doi indivizi cîntînd din fluier o melodie monotonă, enervantă. În jurul muzicanților, căscînd gura se înșirau o mulțime de copii: ronțăiau trestii de zahăr. Cînd îl zăriră, copiii începură să țipe și să alerge spre el. Toma făcu stînga împrejur și porni spre ieșire. În poartă, însă, oamenii pe care îi văzuse adunați îi tăiară calea. Se retrase și se rezemă cu spatele de zid și așteptă să vadă ce vor ceilalți. Nu aveau gînduri războinice. Făcură un semicerc în jurul lui și cel mai bătrîn dintre ei, un moșneag cu pîntecul gol, revărsat, se apropie de el și se aplecă pînă la pămînt. În timpul acestei ceremonii își atinse cu vîrful degetelor buzele și pieptul. Toma se aplecă și el, atent, ca să poată contraataca la primul gest suspect. Se temu în zadar. Bătrînul se mai aplecă odată în fața lui, îi atinse brațul cu degetele și începu să vorbească repede de parcă s-ar fi temut că necunoscutul n-o să aibe răbdare să-l asculte pînă la sfîrșit. Toma își desfăcu palmele vrînd să-i dea de înțeles că nu pricepe nimic din vorbăria lui. Bătrînul se întoarse spre ceilalți, începu o discuție aprinsă. Vorbeau cu toții deodată, apoi se lămuriră și lui Toma i se păru că îl delegară pe bătrîn ca să ducă mai departe tratativele. Deși își simțea bătăile inimii în gîtlej nu se temea. Avea cam aceeași senzație pe care o

avusese și atunci cînd se așezase pentru prima oară în circa dansatorului de sîrmă și străbătuse cupola circului. De sus, arena părea foarte mică. Tobele băteau un tuș puternic și el nu se mai uita decît la sîrma de sub picioarele acrobatului. Acum privea la fel, drept în ochii bătrînului. Acesta îi făcu semn să-l urmeze. Toma nu se împotrivi: îl urmă într-o încăpere mică, întunecată, pe urmă într-o altă încăpere și mai joasă, luminată de un opaiț de seu. De aici se auzeau glasuri de femei. Se uită repede în jur și descoperi o ușă mascată cu un covor uzat. „Se pare că totuși am greșit. Sînt într-un bordel". Nu cunoștea obiceiurile de aici. Își vîrî mîinile în buzunar și-i zîmbi bătrînului. Acesta făcu iar temenele, își mîngîie bărbița creață, murdară. Toma trase la o parte covorul de la ușă. Odaia învecinată era luminată puternic. Pe jos, peste tot, așezate turcește, stăteau femei cu fețele dezvelite. Cînd l-au zărit, au sărit în picioare și și-au acoperit fețele. Toma intră în odaie. Femeile se lipiră de zid, cuviincioase, cu capetele aplecate. Prima de lîngă ușă era grasă și nu i se vedeau de sub rochie decît picioarele roșii, scărpinate pînă la sînge. Toma se uită în jur și atunci descoperi singura mobilă din încăpere. Un pat scund, fără picioare, acoperit cu un văl negru. „Dracu știe, astea cred că am să fac dragoste în public." Deodată i se păru ciudată liniștea. Făcu un pas îndărăt și atunci bătrînul se duse la pat și trase vălul. De sub văl apăru capul unui arab, îngrozitor de slab și pămîntiu. „Te pomenești că e mort". În clipa aceea își dădu seama ce miros îngrozitor era în odaie. „Am nimerit la un priveghiu." Îi veni să rîdă. Se stăpîni totuși și ca să-și păstreze seriozitatea se uită spre mort. Probabil că n-a murit de mult: abia acum îl părăsesc păduchii. Rămase încă cîteva minute nemișcat, apoi scoase din buzunar o liră și o aruncă pe pat. Femeile începură să vorbească, îngrozitor de repede, pe urmă începură să vorbească și bărbații. Bătrînul începu să facă iar temenele. Toma se întoarse și porni spre curte. În aerul liber, umed și cald, răsuflă adînc. Copiii care se îngrămădiseră iarăși în jurul celor doi muzicanți năvăliră spre el. Toma îi dădu la o parte și ieși în stradă. Cînd ajunse la capătul străzii se uită îndărăt. Bărbații erau iarăși în fața casei așa cum îi văzuse de prima oară.

Porni fără țintă în oraș. I se păru că se mai răcorise puțin, deși transpira și acum ca un boxer în a 12-a repriză. În centrul orașului, în cartierul comercial, dacă n-ar fi văzut oameni îmbrăcați în burnusuri n-ar fi spus că se afla în Africa. Bulevardele largi, curate, asemănătoare cu cele din centrul Bucureștiului, dădeau cartierului un aspect de oraș occidental. Vru să intre într-un local de lux, dar, citind prețurile tipărite pe niște cartonașe și așezate vizibil în vitrine, se răzgîndi. Și apoi nici nu era îmbrăcat pentru asemenea localuri. Se întoarse în cartierul arab și căută birtul unde băuse coniac. Îl găsi cu greu: toate birturile semănau între ele. În cele din urmă, după ce intră în vreo zece, îl recunoscu pe patronul care îl servise. Se așeză la o masă din apropierea covorului și-și comandă de mîncare. Patronul îl servi îndată: îi aduse pastramă prăjită, muguri de bambus în ulei și o sticlă de coniac. Pe urmă, după ce se convinse că clientul era mulțumit, bătu de două ori din palme. De după perdeaua de stambă apăru din nou fata care dansase și după masă. Era înfășurată în aceleași văluri ca și prima dată. Toma se prefăcu că nu se uită la ea. Privi în jur. De astă dată localul era aglomerat. Peste tot, la mese, stăteau muncitori din port, hamali cu cămășile scoase din pantaloni, dervișI murdari purtînd pe umeri

numai cîte un ștergar ud și îngrămădiți mulți în jurul meselor mici, cerșetori și felahi. Nici unul din local nu se uită spre dansatoare. Numai unul singur, un om mărunt, cu fața acoperită de o barbă cenușie, cu ochi mici și negri ca niște gîndaci de casă, care stătea în apropierea lui Toma. Acesta o privi lacom în timp ce-și sugea degetele unse cu seu. Cînd fata de pe covor își scoase vălurile, vecinul lui Toma aruncă un os drept la picioarele ei. Fata tresări și bărbosul începu să chicotească. Avea o voce subțire, aproape feminină, și cînd rîdeau i se vedeau dinții lungi și cafenii. Nu se sezisă nimeni. „La Brăila, se gîndi Toma, l-aș lua de guler și l-aș arunca afară din local." Bărbosul mai aruncă un os pe covor. Toma abia se putu stăpîni să nu-l apuce de barbă și să-l silească să culeagă oasele cu dinții. Se uită la fată. Ea, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, continua să danseze, cu mișcări lenețe, provocătoare. Pielea ei arămie, unsă cu ulei, strălucea în bătaia luminii. În gaura buricului avea fixată o mărgea de sticlă roșie. Abia acum observă Toma că șalvarii fetei erau transparenți: i se vedeau contururile picioarelor lungi, parcă crescute de-a dreptul din șolduri. „La naiba! Cum de mi-a scăpat acest amănunt după masă?" După terminarea programului nu-i aruncară bănuți pe covor decît vreo doi inși, niște negustori care păreau mulțumiți că s-a terminat spectacolul, ca să poată discuta în liniște. Toma scoase o liră din buzunar și o aruncă pe covor. Moneta căzu pe pămîntul bătătorit și sună argintiu. Toți cei din local ridicară capetele. Toma roși ca și cum ar fi fost surprins asupra unei fapte nepermise și-și ascunse fața în farfurie. Fata culese banul de pe jos, se aplecă în fața lui și vru să plece cînd bărbosul întinse mîna după ea și o prinse de mijloc. Ea se feri dar nu reuși să scape din strînsoare. Bărbosul își șterse fața unsuroasă în șalvarii ei. Toma se ridică, întinse mîna spre bărbos, îl apucă de burnusul cînepiu și-l trase spre el. Acesta privi mirat în jur și vru să strige tocmai în clipa cînd Toma îl plesni cu dosul palmei. Cîțiva hamali începură să rîdă. Toma, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, se așeză la masă și începu să mănînce cu un calm prefăcut. Era încordat ca un arc. Cu coada ochiului privi spre bărbos: acesta se uită în jur, căutînd parcă după ajutor apoi scoase un chiot ascuțit și sări spre Toma. Toma se aștepta la atacul bărbosului. Era pregătit. Se feri. Cuțitul cu tăiș scurt și rotunjit ca o seceră se înfipse în tăblia mesei. În clipa următoare bărbosul se trezi în mijlocul localului pe covor. Își ținea bărbia cu amîndouă mîinile. Sîngele i se prelingea pe barbă și picura încet pe covor. Toma, liniștit, cu fălcile strînse, se așeză la masă și-și turnă un pahar de coniac. Patronul temîndu-se că scandalul o să se extindă, bătu repede din palme și dansatoarea reapăru. Ferindu-se de arabul de pe covor începu să danseze și să cînte din toate puterile. Toma, ca să-și justifice și lui și celorlalți că nu se teme, că nici nu-i trece prin gînd să părăsească localul, mai comandă o sticlă de coniac. Cînd fata execută o mișcare grațioasă începu să aplaude. Ea îl privi mirată. Avea ochi mari și foarte depărtați unul de celălalt. Cozile ei lungi, negre, atîrnau pînă dincolo de brîu. Toma, simțindu-se privit, nu știa ce să facă cu mîinile. Le vîrî în buzunar și dădu de bani. Mai scoase o liră și o aruncă pe covor. Fata îi mulțumi din nou. Bărbosul se tîrî pînă la masa lui, se așeză și privi țintă spre Toma. Toma, să-l umilească, îi aruncă cuțitul la picioare. Arabul, speriat, își trase picioarele sub el. Pe urmă, cînd își dădu seama că Toma îi dăduse cuțitul înapoi privi nedumerit în jur: se simțea rușinat. Ceru să i se facă plata. Plecă fără cuțit.

„Desigur mă așteaptă la un colț de stradă" — se gîndi Toma și; ca să nu se mai gîndească la el, bău încă un pahar de coniac. Era amețit. După o jumătate de oră, cînd tot birtul începu să se învîrtească cu el, cumpără încă o sticlă de coniac, pentru Larsen, și porni spre ieșire. În stradă se uită în jur, dar nu văzu nici un trecător. Se duse pînă în mijlocul drumului și porni spre port. Tocmai crezu că arabul l-a uitat cînd de după colț apăru o umbră. Toma strînse cu putere gîtul sticlei. „Numai să nu fie mulți, să mă ciopîrțească." Îi era ciudă că se îmbătase și nu se mai temea cu adevărat. Își încetini pasul. Cînd ajunse la colț, umbra îi ieși înainte. Toma era tocmai gata s-o lovească în cap cînd o recunoscu pe dansatoarea din local. „Te pomenești că au trimis-o să-mi ație calea." O prinse de mînă și o strînse din toate puterile. Ea gemu și-și îndoi genunchii. Cînd Toma slăbi strînsoarea ea se înclină și rosti abia perceptibil :

— Halas.

Toma cunoștea cuvîntul. Însemna „mulțumesc" pe arabă. Așa i-au mulțumit toți negustorii de la care cumpărase amintirile lăsate în coș. Înainte să se poată feri fata îi sărută mîna. Toma o prinse de umăr și-i căută privirile. Ea se uita în pămînt.

— Sailor ?

— Da, făcu Toma. Sînt marinar.

Fără să-și dea seama porni alături de fată pe o stradă lăturalnică. Un timp nu-și vorbiră. Ea nu mai avea ce-i spune iar Toma era amețit de coniac. După un sfert de oră de mers au ajuns la marginea Nilului. Un pod de piatră luminat de o mulțime de felinare se oglindea în apa murdară, mîloasă.

— Beautiful, spuse fata și arătă spre apă.

„Da, asta după cîte știu înseamnă frumos, pe englezește."

— Da, da, beautifull, îi răspunse. Foarte beautifull.

Îi păru bine că îi ieșise fata înainte. Se simțea singur. Și chiar dacă s-ar fi întors pe vas s-ar fi simțit singur. Alături de Larsen care nu făcea altceva decît să se roage lui Trenknō, Toma s-a simțit totdeauna singur. Iar ceilalți marinari nu se prea ocupau de el. Era convins că tatăl său ar fi fost extrem de bucuros în locul lui pe vas. El totdeauna dorea singurătatea și vorbea despre acest lucru ca despre dumnezeu. Spunea adeseori :

— Oamenii de aceea nu sînt fericiți, pentru că nu pot să fie singuri. Oamenii mari totdeauna au căutat singurătatea. Din păcate nimeni n-a găsit-o pînă acum. Poate, într-un fel, numai muzicantul acela german care compunea surd fiind, s-a apropiat de singurătatea supremă. Ceilalți însă, și-au creat o singurătate artificială, falsă.

Fata îi arătă o barcă luminată :

— Beautiful.

Fata plecă capul în pămînt. Stînd așa, învăluită în vălurile ei negre, părea o statuie. Toma arătă spre el și-și rosti numele, apoi arătă spre ea. Ea nu-l pricepu. Toma își mai repetă odată numele și o privi întrebător.

— I, întrebă fata veselă că înțelesese despre ce era vorba. Răspunse tot englezește : My name is Aize.

Lui Toma acest nume ciudat îi sugeră un pește.

Se așezară pe malul abrupt. Un timp stătură nemișcați, apoi Toma încercă să-i explice că a doua zi va trebui să plece. La întrebarea ei „unde", n-a știut să-i răspundă. Nici el nu cunoștea traseul Norrkōpingului.

Dinspre apă adia un vînt răcoros. Toma se întinse pe iarbă. Un timp privi faţa fetei, stelele, apoi adormi. Se trezi dimineaţa tîrziu, cu vălul fetei pe faţă. „M-a acoperit să nu mă înţepe ţînţarii". Vru să-i mulţumească dar ea nu-l pricepu. Zîmbi numai. La lumina zilei părea şi mai frumoasă.

— Eşti fată bună, Aize, îi spuse şi o mîngîie pe faţă.

Fata nu-şi pricepu decît numele şi zîmbi iar. Toma se ridică şi o ajută să se ridice şi ea. Porniră spre oraş. Pe drum se desmetici de-a binelea. Îşi aduse aminte de cele întîmplate şi se întrebă de ce l-o fi aşteptat Aize. Nu se îndură să-i ceară lămuriri, temîndu-se că va trebui să piardă cine ştie cît timp ca să se poată dumiri. O privi cu coada ochiului. Şi ea părea îngîndurată. În sinea lui, Toma era convins că fata l-a aşteptat pentru că i-a dat cele trei lire. „O fi crezut că o să mai scoată ceva bani de la mine. În fond, noaptea cît am dormit ar fi putut să mă buzunărească." Instinctiv duse mîna la buzunar şi se ruşină: banii erau acolo. „Atunci de ce m-a aşteptat? O fi vrut să-mi mulţumească că l-am gonit pe bărbosul acela. Desigur că da, altminteri de ce mi-ar fi sărutat mîna." Intrară într-o stradă îngustă numai de doi metri, plină cu copii goi şi cu cerşetori. Fata o luă înainte să-i deschidă drum. În faţa unei case dărăpănate, cu tencuiala căzută, Aize se opri şi începu să explice ceva. Toma era atît de preocupat privind-o încît nu pricepu nimic, deşi fata din cînd în cînd rostea şi cîte un cuvînt englezesc. Cînd vorbea i se vedeau dinţii, orbitor de albi prin contrast cu pielea ei arămie. Faţa ei, perfect ovală, cu trăsături de copil, îi trăda vîrsta: nu avea mai mult de şaisprezece-şaptesprezece ani.

— Yes?

— Da, îi răspunse Toma. Era bine dispus. Stătea la umbră şi fata i se păru extrem de frumoasă.

Printr-un gang îngust şi întortochiat intrară într-o curte cu pămînt galben, bătătorit. Peste tot în jur, lîngă ziduri, erau aruncate fel de fel de cratiţe smălţuite, vechi şi găurite, şobolani morţi, gunoaie şi rămăşiţele uzate ale unui cărucior cu roţi tăiate din scîndură, ca un fund de butoi. În faţa unei odăi mascate cu o perdea din bucăţi de trestie înşirate pe rafie, Aize se opri şi-l privi întrebător pe Toma. El clătină din cap şi intră înăuntru. La început nu distinse nimic: era întuneric, perdeaua de trestie era deasă şi nici curtea îngustă, acoperită aproape în întregime cu balconaşe, nu permitea pătrunderea luminii. Pe urmă se obişnui totuşi. Descoperi pe un pat de bambus o femeie în vîrstă, care cînd îi văzu intrînd îşi adună picioarele sub ea. Aize îi spuse ceva. Ea se ridică, se aplecă în faţa lui Toma şi ieşi. Aize trase la o parte perdeaua de trestie şi goni muştele. În acest timp Toma se uită prin încăpere: în afară de pat mai era o poliţă, zidită în perete şi acoperită cu celofan, două scăunele mici cu trei picioare, vopsite într-un verde ţipător, o ladă, întinsă pe jos o rogojină de papură. Peste tot, din pereţi, răsăreau cuie. Cu toată ventilaţia pe care o făcea Aize cu un capăt de covor negru, în odaie era îngrozitor de cald. Toma avea cămaşa udă şi transpira ca un cal de curse. Fără să fie poftit se aşeză pe rogojină şi privi silueta înaltă a fetei. Fiecare gest al ei era graţios de parcă ar fi executat un dans, nu o treabă atît de banală şi vulgară ca gonirea muştelor. Cînd termină, luă un ol de pămînt şi ieşi în curte după apă. Se întoarse repede, scoase dintre păturile patului un ştergar şi-l muie în apă. Toma privea buimăcit: nu înţelegea nimic. Pe urmă Aize îi ajută să-şi scoată cămaşa şi-i puse ştergarul pe umeri. Răceala pînzei îl învioră puţin. Îşi şterse şi faţa şi scoase din

buzunar sticla de coniac, cumpărată pentru Larsen. O întinse lui Aize. Ea refuză şi Toma nu insistă. Trase cîteva înghiţituri şi aşteptă să vadă ce urmează. Spre surprinderea lui, Aize se aşează în faţa lui şi-l privi lung, stăruitor. O fi vreo prostituată şi crede că nu ştiu să mă port. Vru să întindă mîna s-o cuprindă dar gestul îi aminti de bărbos. În fond care e diferenţa între mine şi el? Ruşinat, lăsă să-i cadă mîna pe rogojină. Începu să transpire din nou. Aize observă suferinţa lui, luă un cartonaş alb şi-i făcu vînt. Toma avea senzaţia că stă cu faţa spre un cazan cu aburi fierbinţi şi se sufocă. Aize îi schimbă ştergarul de pe umeri, apoi puse un scăunel în faţa lui şi de pe o poliţă scoase o oală de lut, plină de mîncare cu un miros acrişor. Toma strîmbă din nas. Din senin ea începu să rîdă: îşi lăsă capul pe spate. Cozile lungi, negre, îi atîrnară pînă jos, pe rogojină. Zîmbi şi el dar cu totul pentru altceva. Era în primul an de liceu, la Orşova, la bunica sa. Bătrîna era o femeie uscăţivă cu albeaţă la ochiul stîng şi foarte zgîrcită. Nu-i dădea niciodată niciun leu, nici măcar pentru autobuz, deşi de la casa ei pînă la şcoală erau mai bine de patru kilometri. Odată, într-o zi friguroasă de februarie, Toma i-a cerut un leu. Bătrîna, bineînţeles, nu i-a dat. Stătea în faţa oglinzii şi-şi pieptăna părul lung, alb, care-i atîrna pînă dincolo de şolduri. Ideea s-a născut în clipa aceea dar realizarea ei nu s-a putut face decît după vreo două săptămîni. Bătrîna, cu părul despletit, dormea pe o canapea. Toma s-a apropiat de ea şi, pe nesimţite, i-a tăiat părul. Nu i-a mai rămas în cap decît un moţ ciuntit. Un peruchier din oraş i-a dat 16 lei pentru pradă şi, pînă la dezgheţ, Toma s-a plimbat cu autobuzul la şcoală. Bătrîna, un an întreg n-a ieşit din casă. Stătea pe un fotoliu din apropierea oglinzii şi pîndea cum îi creşte părul.

O prinse pe Aize de mînă. Ea tăcu şi-şi lungi gîtul spre Toma. Avea un gît subţire şi neverosimil de lung. Stătură un timp aşa, tăcuţi, pe urmă Toma îi căută privirile. Îi era ciudă că nu putea să-i vorbească: ar fi vrut să-i spună că e frumoasă şi s-o întrebe de ce şi-a ales tocmai meseria de cîntăreaţă de birt. Cînd îşi întîlniră privirile nu se mai gîndea la nimic. Fata avea ochi atît de negri că nu-i putu descoperi irisul. Ea arătă spre oala de mîncare. Toma refuză, apoi îi întinse o liră şi încercă să-i explice să se ducă să cumpere ceva de mîncare. Cînd în sfîrşit Aize îl înţelese, se arătă nespus de bucuroasă. Îşi acoperi faţa cu un văl şi plecă. Toma îşi schimbă încă odată ştergarul apoi se culcă pe spate. Tavanul alb, pătat de muşte, părea negativul unui cer înstelat. Se uită la ceas: era abia ora nouă. Peste zece ore am să fiu pe vas, voi asculta comenzile boţmanului, o să-l aud pe Larsen rugîndu-se şi am să privesc apa. Cine ştie dacă am să mă mai întorc vreodată la Alexandria? Şi chiar dacă am să mă întorc oare voi mai găsi casa asta cu tavanul pătat de muşte, voi nimeri la birtul cu covorul rupt, s-o văd pe Aize?... Mîine, desigur, nici nu se va mai gîndi la mine. O să aibe un alt client, poate unul nu atît de sentimental, unul ca bărbosul de ieri care o s-o doboare imediat pe rogojina asta. Oare cîţi bărbaţi au fost înaintea mea în casa asta? Vru să plece dar îi era lene să se scoale. Rămase nemişcat multă vreme. Îi plăcea să stea aşa. Şi pe schelele mînăstirilor, în timpul mesei, se culca pe spate şi privea tavanul, jocul ciudat al luminii în mărgelele de cristal ale candelabrelor. Cînd înaintase cu lucrul şi sfinţii începuseră să trăiască pe fondul de cer al frescelor, Toma îi privea lung, cu ochii întredeschişi şi, uneori, descoperea pe feţele lor cîte un petec care i se părea viu. Odată pictase un arhanghel cu o sabie

de foc în mînă şi faţa acestuia de la nas în sus trăia : avea ochi vii, inteligenţi, cu o urmă de tristeţe în ei, şi ori din ce direcţie te uitai la el aveai impresia că te urmăreşte cu privirile. In ziua aceea a fost emoţionat. A încercat să repicteze şi partea de jos a feţei, dar nu i-a reuşit nici cum. De ciudă a dat cu grund tot tabloul. Iconarul, tocmai atunci venise în control. Urla de furie : el nu voia sfinţi vii ci numai mulţi, cît mai mulţi. Sfinţii se plăteau cu bucata. Pe urmă a mai fost mulţumit de un portret. De Iuda din „Cina cea de taină". Îl făcuse pe iconar cu gura deschisă, aşa cum era deobicei cînd era furios şi nu mai putea să strige din cauza nervilor.

Aize aduse doi peşti afumaţi şi o pîine rotundă, nedospită. In timp ce mînca, fata îl privea în tăcere. După masă, Toma bău şi restul coniacului. Voia să se îmbete, să nu se gîndească la nimic, să poată pleca fără să-i pară rău. O întrebă :

— Spune, Aize, de ce faci tu toate astea ? Pentru cele trei lire ?

Ea nu pricepu nimic din cele spuse de el. Zîmbi numai şi se tîrî pînă aproape de el. Toma o privi atent. Ea se apropie şi mai mult. Mirosea a ulei de migdal. Toma îi trase cu degetul o linie pe gît şi-şi arătă buricul degetului plin de ulei.

— De ce ?

Aize îi pipăi degetul, descoperi uleiul şi începu să rîdă. Apoi spuse ceva şi văzînd că Toma n-o pricepe, spuse pe englezeşte :

— Beautiful.

— Nu beautiful, încercă s-o lămurească Toma. Miroase urît. Strîmbă din nas. Arătă spre oala cu apă şi o îndemnă să se spele. Aize ridică din umeri şi-şi scoase vălurile. Rămase numai în şalvarii străvezii. Totul i se părea firesc, ca şi cum n-ar fi stat goală în faţa unui bărbat străin. Toma încercă să pară şi el indiferent. Se culcă din nou şi privi spre tavan. Auzi clipocitul apei, apoi foşnetul unui ştergar. Culcat cum era, se scotoci în buzunar după o ţigară. Era pe jumătate adormit. Coniacul îşi făcuse efectul. Cînd se ridică puţin să-şi aprindă ţigara o văzu pe Aize ungîndu-se din nou cu ulei proaspăt. Mirosul amărui al migdalului învălui încăperea. Toma vru s-o certe, pe urmă se răzgîndi. De ce ? Dacă îi place ei ? In fond de ce să nu se dea cu ulei ? Ea îngenunchie în faţa lui, îşi arătă pieptul uns şi-l întrebă :

— Beautiful ?

— Nu, făcu supărat Toma apoi o trase lîngă el. Fata nu se împotrivi. Îşi lăsă capul pe pieptul lui şi se ghemui ca o pisică.

Toma întinse mîna după cămaşă s-o şteargă de ulei, dar neajungînd, renunţă. Rămase cu braţul întins, răstignit pe podea. Numai cu mult mai tîrziu a înţeles de ce se ung arabii cu ulei. Din cauza soarelui. Feţele oamenilor neunşi se usucă şi îmbătrînesc repede.

Cînd se trezi avea capul greu, ameţit de mirosul puternic al uleiului. In prima clipă nu-şi dădu seama unde se află : se uită în jur, nu distingea decît policioara din perete şi lada acoperită cu un covor. Pe urmă, cînd o văzu pe Aize aşezată turceşte la colţul rogojinei, îşi aminti totul. Se uită repede la ceas. Mai avea trei ore pînă la plecarea vaporului. Mîncă restul de pîine rămasă de la prînz şi o rugă pe Aize să mai aducă o sticlă de coniac.

Pînă se întoarse ea, Toma se spălă şi-şi îmbrăcă cămaşa. Pe urmă vru să iasă puţin în curte la aer dar afară era şi mai cald. Bău din coniac şi-i

oferi şi ei. Pe urmă se uită din nou la ceas şi rămase încremenit : era tot ora trei ca şi mai înainte. A uitat să întoarcă ceasul. In prima clipă nu ştiu ce să facă. Apoi, dintr-odată, încăperea i se păru insuportabilă. Şi Aize zîmbea. Zîmbetul îl înfurie. Fără să se poată stăpîni, o lovi peste faţă. Ea îl privi mirată, apoi speriată se retrase spre un colţ şi-şi lipi spatele de perete. Toma vru să se justifice faţă de ea şi-i arătă ceasul apoi încercă să facă ca vaporul. Ea se uita cînd la el, cînd la ceas.

Toma renunţă s-o lămurească. Dădu din mîini :

— Proasto !...

Ieşi în curte. Din cauza balcoanelor nu putu stabili poziţia soarelui. Ieşi în stradă. I se păru că străzile de aceea sînt atît de înguste ca el să nu poată vedea cerul. Incepu să alerge. Răsturnă taraba unui negustor de dulciuri dar nu se opri să-i ajute să-şi strîngă marfa. Ocoli după primul colţ. In urma lui auzi strigăte. Na, numai asta îmi lipseşte, să mai pierd vremea cu discuţii ! La celălalt colţ, ocoli din nou. Strada în care se afla acum era mai largă, negustorii stăteau în spatele unor tejghele făcute din lăzi de portocale. Alergă din toate puterile. La capătul străzii ocoli spre dreapta într-o stradă lăturalnică plină cu oameni şi cărucioare dar la capătul căreia i se părea că se deschide un drum mai larg, un fel de bulevard care ducea spre centrul oraşului. De acolo se va putea orienta. La capătul străzii era o piaţetă cu o arteziană plină cu oameni. Abia îşi putu face loc cu coatele. Ocoli şi se pomeni iarăşi în faţa negustorului cu dulciuri. Acesta îl recunoscu şi începu să strige. Toma se întoarse. Acum îi părea rău că n-a luat-o şi pe Aize cu el. Ea, desigur, i-ar fi putut arăta drumul spre port. Din cauza negustorului cu taraba răsturnată de întors nu putea fi vorba. I se păru că au trecut ore întregi de cînd plecase de la Aize şi era tot în cartierul arab, cu străzile toate la fel, înguste şi aglomerate. Uneori avea senzaţia că se reîntoarce mereu în acelaşi loc, că fuge pe un traseu închis. Hotărî să nu mai fugă decît în linie dreaptă, chiar dacă va ieşi la capătul celălalt al oraşului. Un sergent de stradă, cu uniformă albă şi desculţ, cînd îl văzu începu să fluiere. Oamenii întorceau capul în urma lui. Din cauza căldurii era leoarcă de apă. In cele din urmă ajunse într-o stradă largă, plină cu maşini. Făcu semn unui taxi şi se aruncă în maşină. Şoferul, un mulatru spătos, îl privi întrebător. Trecură cîteva minute pînă află că mulatrul înţelege greceşte.

— In port, dar repede.

— Bani ai ?

Toma vru să-l înjure dar se reţinu. Îi arătă banii. Şoferul zîmbi satisfăcut şi porni motorul.

In apropierea cheiului, Toma coborî din maşină şi porni spre debarcader. Ceasul electric din faţa clădirii vămii arăta 7 şi un sfert. I se muiară picioarele. Se aşeză pe o piatră şi privi tîmpit ceasul. Era transpirat şi gîfîia ca un bolnav de plămîni. Dar dacă vasul n-a plecat ? Se ridică repede şi porni la locul fixat pentru barcă. Debarcaderul era gol. Se aşeză pe ponton cu picioarele în apă. Apa rece îl învioră puţin. Nici nu s-ar fi sculat de acolo dacă o sentinelă arabă nu i-ar fi cerut actele. Se legitimă şi-l întrebă dacă n-a văzut pe marinarii de pe Norrköping.

— Ba da, îl lămuri într-o grecească stricată sentinela. Au fost aici şi au căutat un om. Poate chiar pe dumneata...

— Da, scuipă Toma scîrbit şi-şi vîrî din nou picioarele în apă.

Sentinela îl sili să părăsească debarcaderul. Toma porni spre căpitănia portului. Un ofiţer egiptean, tînăr, cu părul negru, lins, şi cu o mustăcioară subţire ca o sfoară, zîmbind tot timpul, politicos, îi spuse că nu poate să-l ajute cu nimic. Să încerce la agenţia scandinavă, poate ei, dacă are vechime, îl trimit după vas. Cuprins de un calm ciudat. Toma îi mulţumi, apoi îşi vîrî mîinile în buzunare şi porni spre oraş.

CAPITOLUL III

1

Dimineaţa, de vreme, bătrîna ieşi din odaie, trase perdelele de la fereastră şi începu să trebăluiască zgomotos ca să-şi trezească chiriaşii. Copilul se trezise de mult: se juca cu ciucurii unui covor care era prins de peretele de lîngă canapea. Bătrîna îi dădu peste mînă şi copilul începu să plîngă. Toma se trezi. Buimăcit de somn, sări de sub pătură şi se propti în faţa bătrînei:

— Ascultă, babă, ţi-am plătit pentru o zi întreagă şi dacă nu mă laşi să dorm, am să te strîng de gît.

Bătrîna se sperie, lăsă să-i scape o cratiţă din mînă şi începu să bocească. Se trezi şi Diana. Îl trase pe Toma de picior ca să se astîmpere.

— Las-o. Ce-ai cu ea? Dacă nu ne-ar fi primit în casă, unde am fi dormit?...

— Aşa-i, prinse glas bătrîna. Am fost bună cu voi şi asta vă e răsplata.

Toma, numai în izmene, neputincios, se aşeză pe canapea şi-şi lăsă capul în palme. Îl durea şi piciorul. Bătrîna văzînd că dă îndărăt, prinse curaj. Vorbi o jumătate de oră de recunoştinţă, pînă ce Toma o privi ameninţător. Ea tăcu repede şi se întoarse în camera ei. De după uşa încuiată începu să blesteme.

Toma se îmbrăcă, îi lăsă nevesti-si bani pentru pîine şi lapte, apoi porni în oraş. Era hotărît ca pînă seara să facă rost de o locuinţă. Cu serviciul mai putea aştepta. Trebuia să se obişnuiască întîi cu viaţa de aici, cu preţurile, să nu se angajaze prosteşte pentru o leafă mică şi la o muncă grea. Încă nu ştia ce o să facă. Poate şi pentru că deocamdată îi era tot una. Era mulţumit că reuşise să părăsească Budapesta şi că îşi adusese familia aici, în siguranţă. Acolo era prea aproape de front şi se mai auzeau zvonuri cum că, Romel, ar fi preluat comanda trupelor germane destinate reocupării capitalei Ungariei, că luptele şi în special războiul nu se sfîrşeşte încă, că nu se va sfîrşi nici după ce ruşii se vor întîlni cu trupele americane. Dimpotrivă, că abia atunci se va porni adevăratul măcel. Toma însă era atît de sătul de discursuri şi de război, de bombe şi de trupuri ciopîrţite încît ocolea ori ce discuţie despre război, despre politică. Ar fi vrut să-şi recapete acea siguranţă de sine pe care o pierduse pe şlep, la marele bombardament de la Bratislava. Atunci şi-a dat seama pentru prima oară de neputinţa lui. Stătea în cabina timonului cînd auzi urlînd sirenele. Motorul german, al societăţii Bayeriser Loyd, Insburk, le-a aruncat şlepsalul în apă şi i-a lăsat în mijlocul Dunării. Aveau 80 de vagoane de proiectile în şlep, au trebuit să ancoreze. Cea mai mică lovire de ţărm i-ar fi putut arunca în aer. Pe apa lucioasă, luminată de lună, şlepul părea o pată neagră tocmai

bună de țintă. Bombardamentul a durat 40 de minute. Au sărit în aer rafinăriile înșirate pe cheiul vechi și, uleiul aprins, ca un fluviu de flăcări, s-a scurs în Dunăre. Dunărea ardea în toată lățimea ei. De undeva, valurile roșii aduceau rămășițele unui vas de lemn, coteț pline cu pui, un scaun și arbori smulși din rădăcină. Bordajul vasului începu să se încălzească. Nu mai puteau părăsi șlepul. Toma a alergat la pompă și cîrmaciul cu furtunul în mînă stropea prora, unde, uleiul aprins se lipise de vas. Sus huruiau Mustangurile, coborau în picaj și învolburau și mai mult flăcările din jur. În noaptea aceea își pierduse Toma siguranța, dar cîștigase ceva mult mai valoros: o liniște nelirească, un calm ciudat, exagerat de matur.

Privind firmele din oraș constată că erau făcute de mîntuială. Era mulțumit: la nevoie își va putea asigura existența și ca pictor de firme. Un afiș îl înștiința că la cinematograful Savoy, cu începere de la ora 10, rulează marele film american Gunga Din. Toma nu-și putu stăpîni ispita. Căută cinematograful și-și scoase bilet. Nu fusese la cinema de aproape un an. Îmbrăcămintea indienilor, asemănătoare cu cea a arabilor din Egipt îl făcu să-și aducă aminte de Alexandria. Dar nu-și putu continua șirul amintirilor: acțiunea filmului, drama gornistului băștinaș, goana după aur a celor trei ofițeri englezi, l-au captivat. Părăsi sala cu dureri de cap. În stradă se uită lung la fotografiile afișate, își reaminti cîte o scenă apoi dădu cu ochii de o reclamă desenată. Era oribilă. Pictorul care făcuse afișul nu cunoștea nici cele mai elementare noțiuni de anatomie. Făcuse niște capete imense pe trunchiuri schilodite și desenase niște litere lipsite de gust. Se întoarse în foaierul cinematografului și-l căută pe patron. Acesta nu părea cu mult mai în vîrstă decît Toma. Costumul elegant, părul puțin încărunțit, erau însă ale unui om în vîrstă, bine conservat.

— Ce dorești dumneata?

— Eu, domnule, începu Toma, sînt pictor decorator. Mă ocup cu desenarea afișelor de cinema. Am văzut reclamele dumneavoastră. Sînt foarte urîte.

— Și poți face ca ăia de la București?

— Da, domnule.

— Uite, acum nu prea am timp. Vino dumneata după masă, va fi și asociatul meu aici, și vom putea discuta. E bine?

— Da, domnule.

Pînă după masa colindă orașul după locuință dar nu găsi nici o cameră de închiriat. Orașul era supra aglomerat. De cînd frontul se mutase în vestul țării se stabiliseră în oraș două regimente și tot aici luaseră ființă comisiile de repatriere și o sumedenie de organizații noi. Partidul Comunist din Romînia, cel social-democrat, Tineretul Progresist, Apărarea Patriotică, ARLUS și altele de care Toma pînă atunci nici nu auzise. Îi părea rău că s-a certat cu baba. Poate dacă s-ar fi înțeles cu ea ar fi putut-o lămuri să-i mai lase o noapte în bucătărie. În fond ar fi fost bine pentru amîndoi. Ei ar fi avut unde să stea și ea ar fi cîștigat un ban. Porni spre casă. În bucătărie o găsi pe Diana la masă. Stătea lîngă bătrînă și-i povestea ceva. Află mai tîrziu că cele două femei s-au împăcat. Bătrîna s-a emoționat de călătoria lor și s-a mai îndulcit puțin. Cu banii lăsați de Toma au făcut cumpărături la piață și au pregătit un prînz în toată regula. Ea se învoi să-i mai lase o noapte cu condiția să i se plătească înainte. După felul cum vorbea a dat să se înțeleagă că nu s-ar supăra chiar dacă

ar rămîne mai mult timp. Toma îi plăti înainte pentru încă o zi şi se duse la cinematograful Savoy. Patronul era ocupat cu ruperea biletelor la intrare, aşa că Toma aşteptă răbdător în foaier şi cercetă afişele litografiate ale programului următor. Urma „Poarta albă". Pe doi dintre actorii principali, Toma îi recunoscu : Olivia de Haviland şi Charles Boyer.

După ce începu spectacolul, patronul îl duse într-o încăpere mare de la etaj, plină cu cartoane şi şipci, rezervată anume pentru reclame. Pe nişte mese lungi de placaj erau întinse cartoane de diferite mărimi.

— Am vorbit cu asociatul meu şi a spus să faci un afiş de probă. Poftim, aici ai de toate. Vopselele sînt acolo. — Arătă spre un colţ plin cu borcane de tempera. — Şi pensulele sînt acolo.

Îi dădu şi cîteva afişe tipărite ale filmului Poarta Albă şi două fotografii în prim plan ale actorilor principali.

Rămas singur, Toma se apucă de lucru. Voia să-l dea gata pe patron. Confecţionă o pancartă mare doi pe trei, şi începu să deseneze. La început era emoţionat, conducea creionul nesigur, pe urmă, mirosul vopselelor, pensulele îi deveniră familiare. In mai puţin de două ore termină afişul. Era la fel ca şi cel tipărit, stilizat numai. Portretul actorului era transparent ca şi cum ar fi fost plămădit din fum şi plutea în faţa fundalului, un castel mai mult bănuit, ondulant ca un steag. Celălalt portret, al femeii, îl făcuse în semi-umbră, cu albastru şi verde. Cînd se întoarse patronul să vadă cum lucrează pictorul, îl găsi pe Toma fumînd.

— Nu te apuci de lucru ?

— E gata. Ii arătă pancarta.

Patronul rămase înmărmurit. Il chemă şi pe asociatul său apoi se întoarse spre Toma, îi întinse mîna şi se prezentă.

— Kugler. Bob Kugler...

Pe urmă îl întrebară cine e, de unde e. Toma se lăudă, spunîndu-le că a lucrat la o casă de reclame din Viena, că a fost litograf, că s-a întors numai de cîteva zile în ţară. După o scurtă consfătuire cei doi asociaţi hotărîră să-l angajeze.

— Intîi te duci pe Kogălniceanu şi te înscrii în sindicat. Pe urmă, mîine te prezinţi la lucru.

Mai bucuros ca nicicînd, Toma porni în căutarea străzii Kogălniceanu. Din cauza unei demonstraţii trebui să ocolească tot centrul oraşului. Intrebă pe cineva de ce demonstrează oamenii.

— Cum, dumneata nu citeşti ziarele ? A căzut Budapesta.

Toma ridică din umeri : „Inseamnă că nici acolo nu mai mor oameni". Vru să înainteze spre primărie dar se ciocni de un cordon de poliţişti.

— Nu se poate, tovarăşe. E miting.

— Şi atunci cum o să ajung în strada Kogălniceanu ?

— Ocoleşti, tovarăşe... Ocoleşti...

Ajunse în strada Kogălniceanu. Căută adresa indicată şi urcă la etajul doi, la sediul sindicatului salariaţilor particulari. Nu găsi decît un singur funcţionar. Se prezentă :

— Toma Voican. Am venit să mă înscriu în sindicat. Sînt angajat la Savoy.

Funcţionarul din spatele biroului îl măsură lung.

— Stai jos, tovarăşe.

În cameră era cald. Funcționarul avea mînecile cămășii suflecate și Toma îi descoperi pe brațul stîng un număr mic, tatuat. A fost în lagăr. Îl întrebă :

— Dumneata ești comunist ?

— Da.

— Atunci de ce nu ești la manifestație ? Pusese întrebarea cu răutate, ca să-l pună în încurcătură.

— Nu pot, îi răspunse funcționarul zîmbind. Luă un baston rezemat de spătarul unui scaun și-și lovi cu putere picioarele. Picioarele sunau sec, a lemn.

— Scuzați-mă, își lăsă Toma capul în pămînt.

— Nu face nimic. Sînt din lemn, dar sînt bune. Azi însă am umblat prea mult. De aia am rămas aici. Ai mai fost sindicalist ?

— Nu. Și nici nu-mi prea plac chestiile astea politice. Mă înscriu că altfel nu mă pot angaja.

— Nu-i adevărat.

— Deci pot să nu mă înscriu ?

— Sigur că da. Sindicatul nu e o asociație de breaslă.

— Atunci mulțumesc pentru informații. Bună ziua.

— La revedere, tovarășe Toma Voican. La revedere...

2

...După șase luni Toma începuse să înțeleagă araba. Nu bine, dar îndeajuns, ca să se poată descurca. În cea de a șasea lună nu se mai temea să străbată noaptea cartierul arab : învățase cum să se ferească de hoți, cum să respingă armata de cerșetori și cum să-și facă loc pe străzile arhi-aglomerate. Cînd se reîntoarse din port se dusese de-a dreptul în birtul unde o văzuse pentru prima oară pe Aize. Ea era acolo. Toma nu-i mai aruncă nici un bănuț pe covor. Așteptă liniștit să termine programul, apoi îi făcu semn că o așteaptă afară. Aize nu întîrzie mult. Veni și plecară împreună acasă la ea. Femeia în vîrstă pe care o văzuse și în prima zi era tot acolo. Și de data asta plecă fără un cuvînt. La început Toma vru să se intereseze de identitatea ei, dar din cauza complicațiilor pe care i le rezerva o discuție, renunță. Mai tîrziu n-o făcu din lene, din indiferență. În prima noapte petrecută în casa Aizei se îmbătă ca un porc. Aize îl privise tot timpul cu ochi speriați, dar Toma nu se mai arătase agresiv. Dimpotrivă. Îi mîngîie mîinile și fața. Pe urmă, temîndu-se să nu fie înțeles greșit, o împinse de lîngă el și o privi numai. Îi părea rău că nu-i putea vorbi. Poate, dacă ar fi putut să-i explice unele lucruri și anume că nu are unde dormi, i-ar fi fost mult mai ușor. Așa însă, dacă s-ar fi apropiat de ea, Aize ar fi putut crede că a venit numai pentru o noapte sau două. În cele din urmă îi explică prin semne :

— Vreau să rămîn aici.

Aize se arătă bucuroasă. Toma prinse curaj și vru să pară un adevărat domn.

— Tu, Aize, nu te mai desbrăca în fața mea.

Ea nu-l înțelese. Toma începu să-i arate vălurile și făcu cîteva mișcări largi cu mîinile. Ea zîmbi și se desbrăcă. Toma îi puse vălurile înapoi pe umeri.

— Așa, beautiful. Cu văluri. Înțelegi?...

Luni de zile mai tîrziu îi păru rău de această discuție. Aize nu se mai dezbrăca niciodată în fața lui decît cînd se spăla. Și, datorită relațiilor care s-au statornicit așa, Toma nu mai avu niciodată curajul să se apropie de ea, altfel. Odată numai, după ce se întorsese de la închisoare, o întrebase de ce poartă mărgeaua aceea roșie în gaura buricului. Aize îi explică candid :

— Pentru că la femei toate cavitățile sînt urîte. Cred că de aceea poartă femeile cercei, să înfrumusețeze urechile. În nas, de asemenea. Dar de ce te uiți așa la mine, Tommy ?

— Pentru că sînt un tîmpit !

— De ce te înjoseşti, Tommy ?

— De aia ! Acoperă-ți burta !

— Tu te temi de mine, Tommy ? Poate crezi că sînt bolnavă ?...

— Nu cred nimic ! Lasă-mă în pace ! N-auzi ?

— Iartă-mă, Tommy.

A doua zi după întoarcerea lui în casa lui Aize, Toma își cheltui ultimii bani și se ospătă ca un prinț. Nu se gîndi nici ce o să mănînce și nici de unde o să-și facă din nou rost de bani. Pe urmă, cînd nu mai avu ce să mănînce, gustă și din oala Aizei, cu miros acrișor. Era acolo un fel de carne dospită în oțet și iaurt, cu un gust de usturoi putred. Pe urmă, într-o noapte, cînd nu mai mîncase de două zile, Aize îi aduse în casă un marinar beat. La început Toma nu-și dădu seama despre ce anume era vorba. Numai cînd marinarul îl pofti afară și începu să se dezbrace, se înfurie. Luă un scăunel și-l lovi în cap. Marinarul începu să urle și în fața ușii se adună întreaga curte. Toma îl aruncă pe marinar drept în mijlocul mulțimii apoi îi dădu Aizei două palme. Ea se așeză lîngă perete cu fața la pămînt. Furios, Toma se plimbă toată noaptea prin odaie. Cel mai mult ar fi vrut să plece pentru totdeauna dar numai cînd își aducea aminte de străzile calde ca niște cuptoare, gonea gîndul acesta. Totuși, hotărî ca a doua zi să se ducă să-și caute de lucru și să facă rost de bani. Primul serviciu și l-a găsit în port, dar n-a lucrat decît o jumătate de zi. Samarul îi însîngerase spatele și pentru descărcarea unui vagon de pirită nu primise decît o jumătate de liră. Aize îi îngrijise trei zile rănile. Îl unsese cu ulei de migdal și-l ferise de muște. Cînd nu mai putură să rabde de foame, Toma o trimise pe Aize să facă rost de bani. Patronul nu-i mai dădea voie să danseze. Angajase o altă fată, mult mai tînără, aproape copilă, cu picioarele subțiri și osoase. Aize se întoarse acasă cu un bărbat șchiop. Toma nu-i mai spuse nimic. Plecă din odaie și ca să nu audă horcăitul șchiopului, ieși în stradă. Aici îi veni ideea să fure. Bucuros de această descoperire, hotărî să plece și să nu se mai întoarcă niciodată la Aize. Colindînd însă străzile nu găsi pe nimeni pe care ar fi putut să-l fure. Și chiar să-i dea cuiva în cap, nu era încă hotărît. Dimineața, obosit și rușinat, se întoarse acasă.

Din banii primiți, Aize îi cumpărase pește și o jumătate de sticlă de coniac. Toma îi sărută mîinile apoi, emoționat de acest gest, își lăsă capul în poala ei și plînse ca un copil. Aize nu pricepea cu ce greșise. Zîmbetul îi înghețase pe față și tremura ca varga. Îi era teamă.

A doua zi vîndură și ceasul lui Toma și mîncară încă două zile. Pe urmă, neavînd încotro, Toma își luă inima în dinți și buzunări un vînzător

de răcoritoare. Succesul îl îmbătă. Îi spuse Aizei că dacă o mai prinde odată cu un bărbat, o strînge de gît. Cu bani în buzunar se simţea mult mai în siguranţă. Poate de aceea vru să braveze şi vîrî mîna şi în buzunarul unui ofiţer englez. Englezul îl simţi, strigă după ajutor. Totul se petrecuse în autobuz şi Toma n-avu cum să scape. A fost predat unui sergent arab şi dus într-o închisoare comună. Aici nu căldura înăbuşitoare îl supăra, ci mirosul acrişor de puroi al bolnavilor. Se retrase în cel mai îndepărtat colţ al celulei şi aşteptă acolo două zile, pînă cînd fu dus la tribunal şi judecat. Primi şase luni de închisoare corecţională.

În prima noapte de temniţă l-au muşcat şobolanii şi se umplu de păduchi. Nu se gîndea decît la evadare. Reuşi să fugă după şapte zile, în timp ce-l transportau spre o tabără de muncă din sud. A sărit din camion în plină viteză şi şi-a zdrobit faţa de caldarîm. Cu ochii înecaţi în sînge, şi-a înfăşurat cămaşa pe mîinile încătuşate şi s-a alăturat unui grup de cerşetori care se duceau spre Alexandria. Reuşi să intre în oraş. Era atît de obosit că abia s-a putut tîrî pînă la locuinţa Aizei. Ea nu ştia nimic despre el. Cînd l-a văzut, i-a zîmbit ca şi cum nu s-ar fi despărţit de el decît de cîteva ore. A adus o daltă şi un ciocan şi i-a scos cătuşele.

— Ai fost arestat, Tommy?

— Da. Tu desigur ai crezut că am plecat?

— Eu n-am crezut nimic, Tommy. Te-am aşteptat.

— Şi dacă aş pleca pentru totdeauna şi atunci m-ai aştepta?

— Da, Tommy.

— De ce?

— Nu ştiu de ce, Tommy.

— Nu mai îmi spune Tommy.

— Bine, Tommy.

— Spune, de ce m-ai aştepta?!... Trebuie să fie un de ce!

— Nu totdeauna.

— Ce vrei să spui cu asta?

— Ascultă. Mie îmi place să privesc Nilul dar cunosc pe cineva căruia nu-i place să privească Nilul. De ce? Poţi să-mi răspunzi?... Eu cred că de aceea nu sînt oamenii fericiţi pentru că mereu îşi pun această întrebare. De ce vor să afle oamenii totul, cînd ştiu că totul nu se poate afla niciodată. Totul e numai Alah. Şi pe el nu-l poţi afla decît dacă nu te gîndeşti. Dar dacă nu te gîndeşti, nu te gîndeşti nici la el şi iarăşi nu-l poţi afla.

— Vorbeşti prostii, Aize.

— Eu totdeauna vorbesc prostii.

3.

Toma era fără acte: paşaportul şi adeverinţele primite de pe Norrköping îi rămăseseră toate la tribunal. La început s-a temut să circule prin oraş fără acte, pe urmă s-a obişnuit.

S-a angajat la o societate britanică de construcţii de şosele cu o liră pe zi. Învăţase să pietruiască, apoi să toarne plăci de beton pentru pistele aeroporturilor militare. Numai în jurul Alexandriei se construiau patru. Muncitorii de acolo vorbeau tot mai mult de războiul care se apropia; pomeneau numele lui Hitler şi al unui politician englez care umbla tot

timpul cu o umbrelă. Pe Toma nu-l interesa politica. Era mulțumit de lira pe care o cîștiga pe zi și-și căuta relații ca să-și refacă actele. Voia să părăsească Egiptul. Un muncitor grec, cu care se împrietenise pe șantier, îl duse într-o zi la un cunoscut de al lui, un bancher ambulant care schimba și cumpăra valută de la marinari. Acesta îi spuse că pentru 50 de lire îi poate procura acte egiptene și pentru alte 100 poate chiar să-i facă rost de un pașaport Nanzen. Pentru început, Toma s-ar fi mulțumit și cu acte egiptene: oamenii găsiți fără acte în timpul raziilor erau obligați să se înroleze pe termen de cinci ani în armata colonială. Cinci ani de militărie undeva în Malaia sau în Africa de Sud erau egali cu moartea, mai ales pentru un european obișnuit cu clima temperată.

Toma știa că muncind pe șantier n-o să fie în stare să adune 50 de lire nici într-un an. De aceea renunță la lucru și hotărî să facă rost de bani pe altă cale. Se împrieteni cu fratele lui Aize, cu Gemșid. Acesta fusese muncitor la o fabrică de textile, pe urmă îl concediaseră pentru nesupunere. La ce n-a vrut să se supună, Toma n-a aflat niciodată. Gemșid îl iubea: era mulțumit că Toma o bătea foarte rar pe Aize și chiar dacă era beat n-o dădea afară din casă. Gemșid l-a sfătuit să dea o lovitură mai mare. Toma n-avea altă ieșire. Drumul spre țară trecea pe undeva printr-o casă de fier sau prin locuința unui bogătaș. Își pierdu o săptămînă de zile pînă ochi o casă în cartierul diplomatic. Află că secretarul legației daneze pleacă în fiecare seară la un club și lipsește de acasă patru sau cinci ore. In vilă, în afară de polițistul arab din fața porții, mai rămînea un singur servitor de culoare. După planul stabilit, de polițist trebuia să se ocupe Gemșid.

Toma sări gardul vilei într-o sîmbătă după masă pe la ora șapte. Se furișă printre arbuștii din grădină, se cățără pe terasa de la intrarea din dos și deschise ușa salonului cu un șperaclu confecționat dinainte. Nu era la primul furt; totuși intra pentru prima oară într-o casă străină, cu premeditare. Nu luase cu el nici o armă deși Gemșid stăruise asupra acestui amănunt. Toma prefera să fie prins decît să facă vreo prostie.

In salon nu găsi nimic valoros. Deschise o ușă tapisată și intră într-o altă încăpere. Răscoli meticulos toate sertarele dulapurilor, ale birourilor, dar nici aici nu găsi nimic care ar fi meritat să fie luat. Colindă toată vila, nervos, fără să-i mai pese că ar putea fi auzit. In dormitor, ca peste tot, găsi toate sertarele dulapurilor deschise. Numai sertarul interior al unei noptiere nu cedă. Toma îl forță și găsi în el o cheie. Da, acum știa că a dat peste ceea ce căuta. Nu-i mai rămînea decît să găsească sertarul la care să se potrivească cheia. Luă la rînd din nou toate birourile și în cele din urmă descoperi un sertar mascat la o masă de lucru din cabinet. Găsi un portmoneu plin cu coroane daneze și cîteva sute de lire. Vîrî portmoneul în buzunar și porni spre ieșire. Parcurse același drum pe care venise și, după ce controlă strada, sări gardul. Acasă, cînd Aize îl văzu cu portmoneul plin de bani, se depărtă de el. Se așeză într-un colț și nu scoase nici un cuvînt. Nu vorbi nici atunci cînd sosi Gemșid și împărțiră prada. Stătea tot în același colț, nemișcată, tristă.

Toma vru s-o îmbuneze. Îi dădu bani și-i spuse că începînd din ziua aceea, n-o să mai fie decît bine.

— Ai înțeles, Aize?

Ea îl înțelese. Zîmbea. De altfel ea zîmbea totdeauna. Și cînd era

veselă și cînd era tristă. Toma nu reușise niciodată să ghicească la ce se gîndește. Odată o întrebase:

— La ce te gîndești, Aize?

— La nimic, Tommy.

— La nimic nu te poți gîndi.

— Ba da... Stau așa, mă uit la tine, mă uit la perete, și dacă îmi vine un gînd, îl alung. Nu e bine să te gîndești. Cînd te gîndești la ceva totdeauna faci un rău. Ori ție, ori altcuiva.

— Numai morții nu gîndesc.

— E adevărat. Dar morții nu fac niciodată rău. Undeva în Coran, se spune că femeile atunci păcătuiesc cel mai mult cînd gîndesc. Eu nu păcătuiesc niciodată.

— Ești proastă. Ar trebui să-ți folosești creierul.

— Cînd eram mică l-am folosit. O dată. Nu știu cine mi-a povestit ceva despre niște oameni frumoși și foarte buni. Cînd m-am culcat seara m-am gîndit la oamenii aceia buni și frumoși. Atît de mult m-am gîndit la ei că mi s-a părut că-i cunosc, că sînt ca ei. Eram și eu mare și frumoasă. Am trăit deodată în doi oameni. În mine, fata mică, și într-o altă fată, mare și frumoasă, care eram tot eu. Vezi, Tommy, de aceea vreau să nu gîndesc ca să pot rămîne eu însămi, așa cum sînt. Pe tine, Tommy, nu te cunosc. Tu te gîndești prea mult, ești mereu altul. Mă tem de tine.

— Atunci de ce stai cu mine?

— Iarăși întrebi de ce? Nu știu... În schimb, acum știu de ce mi-e așa de teamă să gîndesc. Mă tem că într-o zi m-aș gîndi la întrebarea asta.

— Ești proastă, Aize.

— Tu ai dreptate, Tommy. Bărbatul totdeauna are dreptate.

Bancherul ambulant le schimbă coroanele daneze și Toma își procură pentru 150 de lire un pașaport Nanzen. În ziua cînd primi pașaportul, se îmbătă și-l răsfoi de sute de ori. Îi plăcea felul în care erau formulate rubricile:

Vîrsta: 18 ani.

Naționalitatea: Română.

Cetățenia: Fără.

Născut: (La rubrica aceasta, funcționarul care complectase pașaportul făcuse o greșeală și scrisese) *Europa.*

4

Livia, mama lui Toma, era cu zece ani mai tînără decît soțul ei. Pînă în ziua cînd s-a prezentat ca model în atelierul lui Voican, a dus o viață simplă, banală. Tatăl ei, un dentist bețiv, s-a sinucis din dragoste într-o noapte de înviere, iar maică-sa a murit după doi ani de la această întîmplare. Cele două orfane, Olga și Livia, au fost crescute de o mătușă severă și castă. După ora șase nu aveau voie să iasă pe stradă și trebuiau să se roage înainte de fiecare masă.

După terminarea claselor primare au fost înscrise la Notre Dame unde nu puteau fi vizitate decît odată pe săptămînă, duminică, între orele două și patru. Singurii bărbați pe care i-au văzut în acest timp au fost preoții și odată pe an, niște revizori școlari, bătrîni și cheli, îmbrăcați în redingote uzate cu mînecile soioase. Acum, amintindu-și de ei, Livia era convinsă că

dacă ar fi tras cu degetul peste chelia lor lucioasă ar fi dat de praf. După bacalaureat, toată clasa, nouă fete, toate orfane, au fost fotografiate. Pozele lor din față și din profil au fost expuse în catalogul unei agenții matrimoniale, o instituție anexă a pensionului.

Olga s-a măritat cu un comerciant gras din Italia, iar Livia a fost cedată în schimbul sumei de 25 de mii de lei, unui baron degenerat din Bistrița. Livia a plecat spre Bistrița însoțită de o maică cucernică, cu fața uscată și galbenă.

Pe drum, în timp ce maica se ruga, Livia își adună toate amintirile: erau puține. Pe cele de demult, de acasă, le putea număra pe degetele de la o singură mînă. Erau patru. Taică-su avea mîini păroase, în dormitor candelabrul de bronz semăna cu o ancoră, o servitoare cu nas lung și ascuțit ca un creion îi mîncase odată frișca de pe cafeaua cu lapte. Pe cea de a patra și-o aducea aminte vag: o mătușă sau în orice caz o rudă a tras-o de păr pentru că n-a vrut să-i sărute mîna. Nu mai era sigură dacă a fost trasă de păr sau a primit o palmă, dar știa că în după masa aceea a plîns foarte, foarte mult.

Amintirile de la pension erau multe și mărunte. Numai două i-au rămas vii ca și cum s-ar fi petrecut eri: prima, cînd colega ei de bancă a primit o scrisoare cu o fotografie de la fratele ei. După fotografie, Livia și-l închipuia înalt și foarte puternic. În puțin timp, fotografia deveni cel mai valoros obiect din internat. Colega Liviei o comercializă. O închiria pe cîte o noapte, pentru un prînz, pentru o cină. Doi ani la rînd Livia n-a mîncat prăjituri. Pe urmă, nu s-a mai putut despărți de fotografie. A plătit-o cu o biblie sfințită, primită ca premiu la sfîrșitul unui an școlar. A doua amintire n-o împărtise cu nimeni, era numai a ei: odată, într-o sîmbătă după masă, după baie, a deschis ferestrele camerii de baie. Era o zi de vară, caldă, înăbușitoare. De undeva dintr-un bloc apropiat, cineva îi proiectă cu o oglindă de buzunar o pată de soare pe pîntec. Livia tresări și închise repede fereastra. Două zile a fost tulburată, s-a rugat, s-a dus la spovedanie. Totuși, în adîncul ei, era mîndră că a fost văzută de un bărbat.

Baronul din Bistrița era bătrîn și maniac, căzuse în catolicism și avea dinți mici și ascuțiți ca de șoarece. Cînd rîdea, deasupra dinților i se vedeau gingiile roze. Amîna căsătoria din pricina unor acte pe care trebuia să le procure din Ungaria. În intimitate își tăia părul din nas și povestea despre aventurile lui vînătorești din Africa. Își dovedea spusele cu fotografii, cu trofeie și cu niște cărți poștale colorate pe care le trimisese părinților. Din cauza unei boli nervoase avea o eczemă pe piciorul stîng. Se scărpina tot timpul și-și cerea scuze. Cînd își dezbrăca halatul de casă, gros, croit larg din urson maron, părea un alt om: slab și încovoiat, cu umerii numai de cinci degete. În puținele clipe cînd maica îi lăsa singuri, baronul își așeza palmele osoase pe mîinile Liviei și îi făcea declarații de dragoste. Uneori, fără nici o introducere, imediat după ce ușa se închidea în urma maicii:

— Te iubesc, Livia. Te iubesc cum iubește ciocîrlia înaltul cerului, cum iubește pădurea frumosul anotimp primăvara, cum nu poate iubi decît un singur om. Baronul Földessy.

Baronul Földessy era el.

Livia fugi de la castel după patru zile. Se urcă fără bilet într-un tren și controlorul, un om mustăcios și înțelegător, o duse pe gratis pînă la Baia

Mare. În tot timpul drumului o povățui să nu se mai urce în trenuri fără bilet, altminteri poate să fie predată organelor de poliție. Speriată de aceste sfaturi, la Baia Mare, Livia ocoli clădirea gării și colindă orașul. O ploaie de primăvară o udă la piele. Plouată și nenorocită se reîntoarse totuși la gară și se rugă de un frînar, s-o lase să se urce într-un vagon de marfă. Frînarul, puțin cherchelit, cu o barbă de două zile, țepoasă și sură, o măsura din priviri, apoi îi făcu un semn să se urce.

— Hai repede, că pornim.

Vagonul din fața Liviei era plumbuit. De teamă să nu scape trenul se urcă alături de frînar. Cabina era mică, abia încăpură amîndoi. Livia se așeză pe podea și începu să dîrdîie.

— Ți-e frig, fată?

— Da.

— Păi, nici nu mă mir. Ești udă leoarcă. Ar trebui să-ți storci rochia. Ia șuba asta.

Îi aruncă pe spate o șubă mare de piele. Șuba era caldă și mirosea a oaie.

— Nu așa, fată, o scutură frînarul de umeri. Stoarce-ți rochia, că răcești.

Frînarul avea voce autoritară și Livia se supuse. Cînd își scoase rochia, trase cu coada ochiului spre frînar. Acesta era ocupat cu geamantanul lui de merinde. Scoase de acolo o bucată de slănină fiartă și o felie de pîine mare, albă. Livia își stoarse rochia. Furoul mic din olandină, făcut la orele de lucru manual, i se lipise de piele.

— Stoarce-ți și cămașa, fată, că și aia e udă.

Livia se ghemui sub șubă și-și scoase furoul. Era și el ud. Îl stoarse

— Acum învăluie-te în șubă.

Îi luă rochia și furoul și le agăță de un șurub.

— În vînt o să usuce repede. Ai mîncat?

— Nu.

Frînarul îi întinse geamantanul cu merinde.

„M-a mințit maica Cristina, gîndi Livia. În fond oamenii sînt buni. Și controlorul mustăcios, și frînarul acesta".

— De unde vii, fată?

— De la pensiune.

Frînarul începu să rîdă.

— Vasă zică așa i se spune acum... Vreau să te întreb ceva, fată. Uite, eu am patru copii și muiere, înțelegi? Spune, ești bolnavă?

— Nu sînt bolnavă.

— E bine, atunci, și o ciupi de gît. Pe urmă vîrî mîna sub șubă. și Livia începu să plîngă. — Taci dracului. Te iau cu mine, îți dau de mîncare și mai faci pe nebuna? — O ciupi de burtă.

Cînd Livia coborî la Oradea era plînsă și nu mai era fată. Avea în mînă un pol, primii bani cîștigați, și un sfat: să citească pe ultima pagină a ziarelor mica publicitate, rubrica oferte de serviciu și să se angajeze.

La prima adresă unde se căuta o educatoare de limbă franceză au întrebat-o dacă are actele în regulă. La cea de a doua adresă, Dr. Botiș, strada Nicolae Jiga 37, i-au cerut și referințe. Pînă la prînz a colindat vreo zece case dar peste tot i se puneau condițiuni pe care nu le putea îndeplini. Atunci a hotărît să se ducă la adresa sculptorului Voican. Dar n-a

avut răbdare să aștepte ora fixată. S-a prezentat cu cîteva ore mai înainte. Era hotărîtă să facă orice. Numai cînd ajunse în spatele paravanului și începu să se dezbrace, se gîndi o clipă să fugă. Pe urmă, resemnată, fără să fi roșit măcar, apăru goală în fața sculptorului. Văzînd încurcătura acestuia se intimidă și-i veni să plîngă. Ca să nu-i scape vreo lacrimă, închise ochii. Îi apăru în față chipul frînarului cu barbă țepoasă și mîini mari, butucănoase, și se cutremură. Ce murdar e totul. Înseamnă că maica Cristina a avut totuși dreptate. Cabina frînarului era făcută din scînduri murdare, uleioase, era plină cu cuie și cu inscripții porcoase. Șuba mirosea a oaie, gura frînarului a alcool și nicotină. Parcă totuși era mai frumos la pension. Pereții erau albi, covoarele moi și statuile sfinților de pe coridoarele institutiei, aurite, liniștitoare. Amintindu-și de pension avu impresia că simte mirosul vag de tămîie din capelă. O desmetici vocea lui Voican:

— Întoarce-te, domnișoară.

Livia se miră că nu moare de rușine. Se întoarse încet.

După ce Voican îi dădu avansul, se gîndi să nu se mai întoarcă niciodată la el. Pe urmă, rușinată de acest gînd, se duse la biserică și se rugă Fecioarei Maria s-o ierte pentru ispita în care căzuse la prima încercare. Prima noapte o petrecu în sălile de așteptare ale gării, apoi a doua zi îi mărturisi lui Voican că nu are locuință. Acesta îi oferi atelierul. Cu cît treceau zilele, cu atît îi venea mai greu să se dezbrace în fața lui, deși îl vedea lucrînd, modelînd lutul. Poate pentru că începea să-l cunoască, să-i afle gîndurile. În curînd, nu se mai uita la el ca la un om străin, ca la un sculptor, ci vedea în el omul, bărbatul, cu mîini, cu picioare, cu gînduri. Mai tîrziu, faptul că Voican n-o privea niciodată cu alți ochi decît cu acei ai meseriașului, o puse pe gînduri. Se simțea jignită. Deveni provocatoare, e drept numai în gesturi discrete, în priviri. L-a întrebat într-o zi:

— Dumneata, domnule Voican, te uiți la mine de parcă aș fi din piatră. Toți sculptorii sînt la fel?

— Da, îi răspunse Voican. Începu să se bîlbîie și renunță să mai modeleze. În ziua aceea n-a putut mînca. Livia știa că din cauza ei și era bucuroasă. Seara au ieșit împreună în oraș și au cinat într-o grădină de vară. În chioșc cînta o orchestră zgomotoasă, o melodie anunțată cu multă emfază: Charleston. Voican nu dansa din cauza piciorului înțepenit, el iubea mult mai mult valsurile lui Strauss, poate și pentru că aceste melodii îi aduceau aminte de Kaiserstat, de Prater, de Mariahillfe-strasse.

În seara aceea i-a povestit Livia viața ei. A doua zi cînd s-a dezbrăcat în spatele paravanului s-a simțit umilită. Voican, ca niciodată pînă atunci, s-a așezat în fața ei, a privit-o îndelung dar n-a scos nici un cuvînt.

— Mi-e rușine, mărturisi Livia.

— Îmbracă-te atunci.

Livia se îmbrăcă și se așeză lîngă el. Îl întrebă:

— V-ați supărat pe mine?

Voican nu-i răspunse.

— Dacă v-ați supărat pot să mă dezbrac din nou...

— Nu, nu te dezbrăca, Livia. Vreau să te întreb ceva.

— Poftim, domnule Voican.

El tăcu multă vreme. În atelier era liniște. Afară ploua, nu se auzeau decît stropii de apă care loveau în acoperiș. În cele din urmă Voican începu să vorbească cu voce străină, groasă:

— Tu știi că eu sînt șchiop?

— Știu, domnule Voican.

— Sînt șchiop. Am piciorul înțepenit. Uite ăsta, dreptul. Nu-l pot mișca. Îl trag puțin. Spune, Livia, vrei să fii nevasta mea?

Nunta au făcut-o în doi, în atelier. Voican s-a îmbătat, și-a povestit copilăria, pe urmă a început să plîngă. Livia nu știa cum trebuie să se poarte o fată în noaptea nunții: plînse și ea.

CAPITOLUL IV

1.

După cîteva zile de lucru, Toma se obișnuise cu noul său serviciu de la cinematograf. Cînd isprăvea munca în atelier, cobora în foaier să ajute plasatoarelor. Rupea biletele la intrare, căra scaune de rezervă pentru spectatorii cu bilete nenumerotate, iar în timpul pauzelor se urca pe acoperișul clădirii să deschidă ferestrele de aerisire. Dacă lipsea ajutorul de operator de la cabina de proiecție, ajuta mecanicului să ruleze filmele, să le lipească sau să le împacheteze pentru expediție. Kugler l-a îndrăgit repede.

— Dumneata, Toma, muncești mult și vorbești foarte puțin.

— Nu-mi place să vorbesc, domnule Kugler.

— Poate ești amărît pentru ceva?

— Sînt, domnule Kugler. N-am locuință.

— Asta e rău.

În ziua aceea, spre seară, le veni vestea că cinematograful Scala din Gai a fost devastat. S-au furat toate perdelele de pluș, toate becurile. Kugler îl chemă pe Toma în biroul lui:

— Mi-ai spus că n-ai locuință.

— Da, domnule Kugler.

— Aș putea să te ajut. Ai fost vreodată în spatele ecranului?

— Nu.

— Du-te acolo. Există o cabină. Dacă ți-ar ajunge ai putea să te muți acolo. Fără chirie și totuși nu pe gratis. Ai fi un fel de paznic.

— Da, domnule Kugler.

Încă în timpul spectacolului Toma se duse în spatele ecranului, pe scenă. Încăperea imensă, luminată numai de filmul care rula, părea un hambar misterios. De sus din tavan atîrnau încă sufitele neîntrebuințate ale unei foste companii teatrale care dăduse faliment, frînghii și o instalație de sîrmărie pentru manevrarea cortinei. Ca să se poată orienta mai bine aprinse un chibrit. Din sală se auziră fluierături. Toma stinse chibritul. Pe întuneric, lovindu-se de scaune date la reformă, de niște resturi de decoruri, găsi scărița de metal în formă de spirală care ducea spre cabina pe care o căuta. Încăperea era mică: doi metri pe doi, tencuită dar nedată cu var. Era luminată de o singură fereastră care dădea pe un acoperiș.

După spectacol Toma cercetă din nou scena, cabina, apoi se duse la Kugler.

— Primesc, domnule Kugler.

— Foarte bine. De mîine te muți. Ai mobile?

— N-am.

— Adună ce găsești pe aici, poți scoate din magazie și cele două aripi

ale cortinei mari, să le folosești ca pat. Deocamdată. Pe urmă, vezi dumneata ce faci.

In noaptea aceea Toma nu se duse acasă. Făcu o curățenie generală pe scenă, frecă podeaua cabinei, instală cele două cortine, aduse o masă din atelierul lui și două scaune tapisate din sala de spectacol. Pe urmă acoperi toți pereții cu afișe de cinema. Spre dimineață, cînd isprăvi, cabina nu mai părea atît de neprimitoare. Își aduse familia. Cînd Diana a auzit unde vrea s-o mute, a plîns, dar fără rezultat.

— Asta am găsit, Diana. Sau vrei să fur ca să fac rost de o locuință mai bună ?

Ea nu-i răspunse. Pe urmă, după ce se instală și aranjă cabina după gustul ei, se liniști. In timpul unei pauze Toma se duse s-o vadă. Diana stătea în spatele ecranului și privea filmul. Din cauza varului nu se puteau distinge toate fețele. Dar jocul de lumini și umbre mișcătoare avea farmecul lui aparte.

— De ce nu vii să vezi spectacolul din sală ?

Diana ridică din umeri. Toma o cuprinse și ea se lipi de el.

— Asta e prima noastră locuință, Toma.

— Ihîm.

— Și e numai a noastră. Mă simt bine aici.

— Vrei să-mi faci plăcere ?...

— De ce ești urîcios ?...

Era un film muzical. Unul dintre actorii de pe ecran cînta o serenadă romanțioasă.

— Tu nu mi-ai cîntat niciodată.

— Știi bine că n-am voce.

— Nu știam. De altfel știu atît de puține lucruri despre tine. Îți știu numele, că ai fost bolnav de tifos...

De sus din cabină se auzi glasul copilului.

— Du-te, Diana. S-a trezit șeful.

— Mă duc. Spune... ori lasă...

— Ce ai vrut să întrebi ?

— Nimic.

— Vrei să te rog ?

— Aș vrea uneori.

— Bine. Odată am să te rog. Du-te acum. N-auzi cum plînge ! Se aude pînă în sală.

Diana se deslipi de el și urcă scările spre cabină. In clipa aceea în sala de spectacol se aprinseră luminile și se auzi vocea groasă a lui Kugler :

— Germania a capitulat necondiționat. E pace.

Oamenii din sală răsturnară scaunele, năvăliră în foaier și de acolo în stradă. O femeie începu să plîngă dar nimeni nu-i dădea nicio atenție. Megafoanele de pe stîlpii de telegraf, puse la maximum, urlau. Crainicul, emoționat și el, mînca jumătate din cuvinte. Din ordinul de capitulare al mareșalului Dönitz nu se putură înțelege decît cîteva cuvinte. Pe urmă începură să urle toate sirenele fabricilor. In fața cinematografului doi ceferiști beți începură să danseze. In cîteva clipe hora se întregi cu trecători, copii, bărbați, femei. Toma, zăpăcit, alergă în spatele ecranului. Diana stătea cocoțată pe un scaun, să poată privi peste acoperiș, pe stradă. Auzise zgomotul dar nu știa ce se întîmplase. Era palidă ca varul.

— S-a terminat războiul!

Ea nu știu ce să facă: să rîdă sau să plîngă. Toma o îmbrățișă, o sărută pe gît și simți aceiași mireasmă pe care o simțise și acolo, în gara bombardată.

Îi cuprinse fața și o privi în ochi:

— Diana, ce ai vrut să mă întrebi înainte?

— Cînd?

— Acolo jos în spatele ecranului. Te rog, spune-mi?

— Am vrut să te întreb dacă o să lucrezi și azi toată noaptea.

— Asta e tot?

— E foarte mult, Toma.

De afară se auzeau sunetele unei fanfare. Toma închise fereastra apoi o sili pe Diana să se culce pe cortină.

— Toma!

— Taci, Diana.

— Închide cel puțin ușa.

Toma trînti ușa cu piciorul și avu impresia că de pe un afiș Clark Gable îl privește disprețuitor. Rupse afișul.

— Diana...

2.

Neavînd nici o dovadă că a fost marinar, Toma nu se putu angaja pe nici un vas. Se rugă la toate agențiile, vorbi cu marinarii de pe vasul românesc Transilvania, dar nici aceștia nu-l putură ajuta. Disperat, iscăli un contract pe termen de un an cu societatea germană de construcții de drumuri, Stein und Asfalt A.G., care căuta muncitori pentru Libia. Gemșid abia îl putu convinge să nu se prezinte în ziua plecării. Îi vorbi ore întregi despre deșertul libian, de căldura insuportabilă, de lipsa de apă, de malarie. Toma nu se lăsă convins decît cînd văzu că toți ceilalți muncitori angajați erau oameni de culoare. Trist, se înapoie acasă. Pe drum își cumpără un trusou cu vopsele. Era ferm hotărît să se apuce de lucru. Nu se atinse însă de vopsele decît după vreo două săptămîni cînd descoperi la Aize un rid ciudat în colțul buzelor. Ridul acesta mic, în formă de semicerc, dădea zîmbetului ei un aer trist și foarte bătrînesc. O puse să stea nemișcată și mîzgăli ore întregi un cartonaș alb prins de perete cu pioneze. Nu termină portretul: nu reușea să îmbine zîmbetul cu tristețea. Și fără acest zîmbet, Aize era o fată ca ori care alta.

Supărat, Toma azvîrli vopselele în curte. A doua zi găsi toți pereții mîzgăliți.

La sfîrșitul lui august, un funcționar de la căpitănia portului căruia Toma îi dăduse zece lire, veni și-l anunță că un vas grecesc caută marinari. Mai ceru zece lire pentru informație. Toma se îmbarcă pe Laskaros. Aize voise să-l însoțească în port. Se așezase pe o rogojină și zîmbea.

— Acum te văd pentru ultima oară, Aize.

— Eu am să te văd totdeauna.

— Odată mi-ai spus că tu nu te gîndești niciodată. Atunci cum ai să mă vezi totdeauna?

— Cu tine m-am obișnuit prea mult. Te întorci?

— Cred că nu, Aize.

— Eu totuși am să te aștept. Spune, la plecare n-ai vrea să vorbești puțin de tine ?

— Ce să-ți spun, Aize ?

— Totul.

— Odată mi-ai spus că totul nu există.

— Ai dreptate, Tommy. Și aș fi cerut și prea mult. De unde esti ? Din ce țară ?

— Din Romînia, Aize.

— Romînia, Romînia. N-am auzit de ea. Pe unde vine, Tommy ?

— In Europa, Aize.

— Franța este în Europa. Franța și Anglia.

— Și Romînia, Aize.

— Sînt acolo măslini ?

— Nu sînt.

— Păcat. Măslinii ți-ar aminti de mine. Ce pomi aveți acolo ?

— Brazi.

— Sînt frumoși brazii ?

— Ca și măslinii, Aize.

— Atunci trebuie să fie frumoși. Tu nu m-ai iubit niciodată, Tommy, așa-i ? In fiecare noapte am așteptat să vii. Erai lîngă mine și erai foarte departe. Tu nu m-ai dorit niciodată.

— Nu-i adevărat, Aize. Te-am dorit foarte mult.

— Inseamnă că te voi putea aștepta fără să fiu tristă. Acum du-te, Tommy. Acum du-te. Despărțirile lungi sînt foarte urîte. Oamenii spun o mulțime de lucruri pe care în alte ocazii nu le-ar spune. Du-te.

Toma îi atinse brațul, o privi în ochi și se văzu în ei, mic și umilit.

— Bine, Aize.

Drumul de la Alexandria pînă la Constanța, prin Cipru, cu o escală de o noapte la Famagusta apoi un ocol și o staționare de patruzeci și opt de ore la Pireu, dură nouă zile. Lui Toma i se părură nouă săptămîni. Pe vas nici nu ascunse că vrea să debarce la Constanța. Lucră însă conștiincios ca să nu aibă neplăceri.

Imediat după îmbarcare descoperi în spălătorul comun un săpun învelit într-o bucată de ziar romînesc. Petecul de hîrtie tipărită nu era mai mare de o palmă și din cauza apei și a săpunului avea literele spălăcite dar Toma sacrifică o jumătate de oră ca să le descifreze : *„Cehoslovacia un deficit de 325 milioane lei, Italia un deficit de 225 milioane lei iar Polonia acuză o scădere de 2000 milioane lei față de veniturile normale. Toate aceste țări fac prin reviste și ziare de specialitate cele mai măgulitoare aprecieri asupra realizărilor CAPS. Creșterea progresivă a excedentului arată cu prisosință că ori care a fost conjunctura pieții lemnului și variațiunile încasărilor — Administrația CAPS a avut grija permanentă de a mări suma ce trebuie vărsată la Tezaur. Identificîndu-se cu nevoile țării...“* Textul se sfîrșea aici și Toma îl reciti de cîteva ori. Avea impresia că citește cea mai frumoasă poezie romînească.

După nouă zile Toma tremura fără palton în portul Constanța. Cu patru sute de lei în buzunar hoinări două zile prin oraș, fură un pardesiu de pe un cuier dintr-o cafenea, apoi plecă la Brăila. Pe grec îl găsi foarte bolnav. Un individ îl prinsese cu cărțile măsluite și-i vîrîse un cuțit între coaste. Toma îi aduse un medic care constată o dublă pneumonie. După ce

îi cumpără grecului toate medicamentele necesare, rămase iarăși fără bani.

Pe stradă, în fața primăriei, îl strigă casieriţa de la „Briciul de argint“ :

— Pictorule! Nu mă mai recunoşti ?...

Toma o recunoscu după pistrui.

— Ba da. Eşti la fel de urîtă ca pe vremuri.

— Iar tu la fel de bădăran. Unde ai fost pînă acum ? Nu te-am văzut de mult.

— La pescuit.

— Cîte luni ai primit ?

— La pescuit am fost, nu la arest. Spune, fată urîtă, de unde aş putea face rost de bani ?

— De cîţi ?

— Costul unui bilet pînă la Oradea.

— Eşti foarte modest, pictorule. Dacă vii la mine îţi dau bani. Vii ?...

— Nicola e acasă ?

— Nu. Şi el e la pescuit. A primit patru ani.

— Atunci nu vin.

— Eşti prost, pictorule.

— Ştiu. Hai, te conduc pînă acasă. Dar să ştii că nu-mi placi.

— Nu face nimic.

Spre mirarea lui Toma, acasă la ea casieriţa scoase dintr-un dulap de sub rufe o mie de lei şi i-o întinse.

— Asta pentru că eşti sincer.

Toma îi sărută mîinile.

— De trei ani nu mi-a sărutat nimeni mîinile, pictorule. Tu eşti un adevărat domn! Dacă mai ai nevoie de bani, vino la mine.

În tren, în drum spre Oradea, Toma află că nemţii au atacat Polonia. Un vecin de compartiment începu să-i explice situaţia politică :

— Să ştii, domnule, că va fi un război scurt. Fulger, aşa cum spune zugravul. E un simplu zugrav, Hitler ăsta, dar nu e prost. Nu înţeleg de ce nu i-au dat coridorul acela. Nu e păcat ca pentru un coridor să izbucnească un război ? Şi asta numai din cauza englezilor. Proşti politicieni, domnule!... Dumneata nu eşti de părerea mea ?

— Ba da, îi răspunse Toma.

Nu-i plăceau discuţiile în tren.

— Aşa-i cum vă spun eu. La fel spune şi Pamfil Şeicaru. Şi el nu-i gazetar prost. Dumneata citeşti Curentul ?

Toma nu-i mai răspunse : adormise.

CAPITOLUL V.

1.

În fiecare seară, după terminarea ultimului spectacol, Diana îi ajuta lui Toma să închidă uşile, să controleze geamurile şi să stingă luminile. Ultimul drum, din foaier prin sala de spectacol pînă pe scenă, trebuia parcurs pe întuneric. Cei cincizeci de metri, printre scaune, cu zgomotele puţin misterioase ale sălii, trosnetul parchetului, paşii iuţi, ca un răpăit de ploaie, ai şobolanilor, erau îngrozitor de lungi.

— Fără tine, Toma, aș muri de frică.
— Te-ai obișnui.
— Niciodată.

Toma îi cuprindea umărul, o strîngea lîngă el, încît abia mai puteau înainta. Pe scările înguste care duceau pe scenă trebuiau să meargă unul după altul. Atunci se țineau de mînă.

Într-o seară Toma o întrebă :

— Șeful doarme ?
— Da.
— Atunci hai să mergem la plimbare.
— Cu ce ? Cu rochia asta ?..
— Ești foarte bine așa. Hai.

Erau pentru prima oară împreună în oraș. Se țineau de mînă ca doi copii și se opreau în fața puținelor vitrine luminate. De undeva de la un restaurant răzbătea muzică.

— Hai, Diana.
— Nu, nu pot intra așa. Nici nu sînt pieptănată ca lumea.
— Nu face nimic.

O tîrî după el. Căutară o masă. Nu găsiră loc decît la o masă mare unde stăteau cîțiva indivizi foarte elegant îmbrăcați. Toma era neras, cu părul mare, zburlit, crescut peste urechi. Părea un vagabond. Cei de la masă nu îndrăzniră să refuze. Îi întoarseră însă spatele. După un timp, văzînd că noii veniți nu se arată agresivi, își reluară discuțiile. Toma nu prindea decît frînturi de frază :

— Două mii...
— Cred că e mult. Și unde vrei să-i depozităm ?

Orchestra atacă o melodie la modă. Un dizeur înalt, blond, cu urechi clăpăuge, începu să cînte cu ochii închiși :

Rumba negra... Rumba negra...

— Știi, Toma, că acum sîntem pentru prima oară împreună într-un restaurant ?
— Știu.

O privi insistent și Diana lăsă ochii în jos. Toma îi privi mîinile : erau roșii de spălat. Înduioșat, se aplecă peste masă și le sărută. Un individ de la masă începu să chicotească.

— Dacă rîzi de mine, te bag în măta !
— Nu, nu rîd de dumneata, bîlbîi individul speriat.
— De aia nu rîzi, că te bag în măta ! Auzi... Te bag în măta...

Se întărîta singur. Diana îl trase înapoi pe scaun.

— Lasă-i, Toma. Lasă-i...
— Să nu rîdă de mine.
— Taci, domnule, că nu rîde de dumneata, intră în vorbă celălalt care socotise că e mult două mii. Te-am primit la masă, ce mai vrei ?...
— Să nu rîdă de mine. Și nici dumneata să nu te bagi. Că și pe dumneata te bag în măta.
— Hai, Toma, hai acasă.
— Lasă-mă.
— E un golan, dădu din mîini individul care chicotise mai înainte.

Se părea că prinsese curaj. Dar nu sfîrșise bine fraza și se pomeni cu

un pumn peste gură. Toma lovise din toate puterile. Individul se răsturnă de pe scaun și trase după el și un chelner încărcat cu o mulțime de farfurii.

Rumba negra... Rumba negra...

Ultimul acord rămase undeva suspendat în gol. O armată de chelneri se năpustiră asupra lui Toma și-l tîrîră afară din restaurant. Diana alergă după ei. De undeva apăru și un polițist care chemă o birjă. Toma îi dădu Dianei cheile de acasă.

— Du-te, vin și eu îndată.

Cînd apăru și individul cu falca zdrobită, se urcară cu toții în birjă.

— La Siguranță, ordonă polițistul.

Anchetarea lui Toma nu începu decît pe la ora două noaptea. Un comisar mărunt, cu ochii mici, cîrpiți de somn, îl măsură din cap pînă în picioare.

— Dumneata te-ai certat la „Cornul vînătorilor"?

— Da, domnule comisar.

— Este o reclamație împotriva dumitale. Un oarecare Mauriciu Friedmann spune că l-ai lovit fără nici un motiv. Cum te cheamă?

— Toma Voican.

— Acte ai?

— Da.

Îi întinse pașaportul.

— De unde ai dumneata pașaportul acesta?

— De la o agenție de navigație din Alexandria.

— Și unde ai lucrat pînă acum?

— Pe Dunăre, ca marinar.

— La cine?

— La D.D.S.G.

— Și ce-i șarada asta?

— O societate de navigație germană. — Adăugă repede: — Comercială.

— Știm noi ce fel de comerț făceau nemții. De ce l-ai atacat pe domnul Mauriciu Friedmann?

— A rîs de mine.

Comisarul începu să rîdă și el.

— Ești focos. — Apoi se aplecă spre el: — Văd că ești un romînaș de al nostru. Trebuie să te anchetez, e o reclamație împotriva dumitale. De la un jidan... mama lor de jidani... Dă o declarație că n-ai fost la „Cornul vînătorilor".

— Cum pot să spun că n-am fost?

— Foarte simplu. Jidanul spune că ai fost și dumneata spui că n-ai fost. O să vedem noi cine minte. Hai, dă declarația.

Toma iscăli o declarație cum că în ziua de 6 iunie n-a fost la „Cornul vînătorilor" și plecă acasă. În fond — medită pe drum — toată viața e un joc de barbut. Am avut un „șase, șase", și dreptatea a fost de partea mea. Oare zarurile astea nevăzute nu se pot mășlui să cadă totdeauna cum îți convine?

Pe Diana o găsi în foaier cu toate luminile aprinse.

— De ce nu te-ai dus sus?

— Mi-e teamă. Am auzit zgomote în sală. Parcă ar fi cineva acolo.

Toma aprinse lumina în sală.

— Hei, e cineva aici ?

Nu-i răspunse nimeni. Mai strigă odată. Pe urmă, neprimind nici un răspuns, colindă toate lojile și rîndurile de bănci.

— Hai, Diana, nu e nimeni aici.

A doua zi tot cinematograful era în fierbere. Asociatul lui Kugler plecase la București să plătească datoriile la o casă de împrumutat filme și nu dăduse telefon după cum îi era obiceiul.

— Să știi că a fugit cu banii, striga disperat Kugler. Am știut... Am bănuit... — Se dusese acasă la locuința asociatului și aflase că acesta își lichidase locuința încă cu cîteva zile în urmă. — De ce dracu nu m-am dus cu el ?...

Toma era cît pe-aci să rămînă pe drumuri. Casa de filme din București puse sechestru pe cinematograf. Kugler se zbătu cîteva zile ca să găsească un nou asociat cu bani. În cele din urmă, salvatorul apăru în persoana unui fost vînzător de la o băcănie din oraș. Se numea Iuliu Bhem și era un om mic, pipernicit. Avea bani forte : șase saci cu piper.

După ridicarea sechestrului, noul asociat se plimbă mîndru prin foaier și ceru insistent să i se spună „domnul director". Era un om practic și zgîrcit. Nu-i plăcea nimic din vechile reguli : renunță la pictarea pancartelor (i se păreau prea scumpe) și se arătă nemulțumit că Toma își avea locuința chiar în incinta instituției. Îi spuse :

— Ne mai avînd nevoie de pancarte, nu mai avem nevoie nici de dumneata. Cînd te muți, domnule Voican ?

— Nu mă mut, domnule director.

— În douăzeci și patru de ore să nu te mai prind aici. Am terminat.

Dezorientat, Toma fugi la sindicat și-l căută pe funcționarul cu picioarele de lemn.

— Am o mare neplăcere, domnule...

— Spune-mi tovarășe Goldenberg.

— Am o mare neplăcere, tovarășe Goldenberg. Vor să mă dea afară de la cinematograf.

— Vezi, acum aș putea să-ți reproșez că nu te-ai înscris în sindicat. Dar n-am să fac asta. Și cu slujba fii liniștit. N-o să te dea afară. Dar în orice caz, te sfătuiesc să te înscrii la noi. E mai bine așa. Ai să vezi, n-o să te mai simți atît de singur.

— Deci pot să fiu liniștit ?

— Da, tovarășe Voican.

Bhem, speriat de delegatul sindicatului care îl căutase în legătură cu concedierea lui Voican, deveni politicos și rău.

— De la întîi, „tovarășe" Voican, vei primi numai salariul de paznic. Știi cît e salariul unui paznic ?

— Știu. Mai aveți ceva de comunicat, domnule director ?

— Nu.

— Atunci, bună ziua. Paznicii lucrează numai noaptea.

Colindă orașul în căutarea unei slujbe de zi. Trecu pe la toți pictorii de firme din oraș. Se angajă la unul căruia trebuia să-i facă capete de viței pentru măcelării. Meșterul firmei „Frații Jollar" era un om în vîrstă, cu o barbă albă de apostol. Judeca oamenii, viața, după firme :

— Un bun meseriaș n-are voie să aibă firme urîte. E ca și cum ai ambala portocale într-o ladă de gunoi. Dacă într-un oraș sînt firme multe

și frumoase, înseamnă că sînt mărfuri. Înseamnă că negustorii sînt siliți să-și atragă cumpărătorii. În orașele unde sînt firme de sticlă, oamenii sînt pașnici. Așa e la Geneva. De altfel, eu cred că firmele indică și gradul de cultură al unei țări...

Într-o zi bătrînul Kollar trimise urgent după Toma. Toma nu mai lucrase nimic de o săptămînă și de aceea alergă într-un suflet la pictor.

Pe strada principală văzu defilînd un șir de căruțe de circari, însoțite de cîteva animale exotice; o cămilă năpîrlită, cu mii de fundulițe colorate în coamă, o zebră bătrînă cu capul plecat în pămînt și cîteva maimuțe cu șezuturile roșii. Stătu cu gura căscată mai bine de o jumătate de oră și privi alaiul înduioșat: îi aducea aminte de lunile petrecute în arenă.

Kollar îl întrebă dacă se angajează să picteze niște pancarte pentru circari. Toma surîse. Dacă ar fi știut de ce l-a chemat pictorul n-ar fi pierdut vremea pe stradă.

— Sigur că da.

— Numai că trebuie să lucrezi și la noapte. Ei vor afișele gata pe mîine dimineață. Du-te în piața Avram Iancu și caută-l pe director. E unul, Demetriade. Un om gras cu ceafa de două palme.

Toma fugi pînă în piața Avram Iancu și-i fu ciudă că trebui să piardă zece minute pînă îl găsi pe Demetriade.

— Am venit pentru pictarea pancartelor.

— Tu, măi? Nu ești prea tînăr pentru pictură? Am nevoie de șase pancarte. Mari, și toate gata mîine. Trebuie afișate. Înțelegi?... Hai cu mine.

Îl duse într-o cameră vagon. Toma urcă emoționat scările. Nu, camerele vagon nu s-au schimbat cu nimic. Și aceea a directorului de la circul STAR, unde lucrase el, era la fel amenajată. Biroul mobil în fund, pe pereți afișe, și fotografiile marilor numere din care multe nu fuseseră prezentate niciodată, cunune de lauri, panglici, medalii, diplome.

— Am nevoie de șase pancarte. Prima, cu cel mai tare om din lume. Eu sînt acela. Uite, ai și o fotografie.

Toma privi fotografia tipărită cu rastel. Era probabil făcută în urmă cu douăzeci de ani pe vremea cînd directorul nu avea încă burtă și nici gușă.

— A doua, cu femeia tăiată în două.

Toma scrise pe o bucată de hîrtie propunerile directorului și se angajă ca pînă a doua zi să termine trei din pancarte.

— Și-mi dați și fotografiile celorlalte numere ca să le pot reproduce.

Directorul îi dădu un program întreg și un avans de trei mii de lei ca să poată cumpăra cartoane și vopsele.

Toma lucră toată noaptea. Portretul directorului îi reuși de minune. Și la asta ținuse mult. N-ar fi vrut ca domnul Demetriade să fie nemulțumit.

Dimineața, cînd oamenii de la circ veniră să ducă pancartele în oraș, îl găsiră pe Toma la lucru. Se minunară și ei de afișe. Pînă la ora trei cînd sosi domnul Bhem, Toma termină și celelalte trei pancarte.

Era mulțumit de lucru. Porni spre oraș ca să-și vadă pancartele afișate, apoi se îndreptă spre piața Avram Iancu, spre circ. În apropierea circului se simțea ca un copil: privi ore întregi agitația oamenilor care tocmai ridicau poneava cupolei și montau balustradele de la intrare. Directorul îi promisese că o să-i achite restul banilor pentru pancarte o

zi sau două mai tîrziu, după ce va avea încasări. În schimb îi dăduse un bilet permanent, valabil la toate spectacolele.

— Şi la matinee e bun, pictorule. Că zău, îl meriţi. Eşti pictor bun.

Neavînd ce face, Toma ajută oamenilor la instalarea rechizitelor, resfiră rumeguş în arenă, apoi se ospătă în compania a doi grăjdari.

Inceperea programului era anunţată pentru orele şapte dar Toma se instalase în staL cu o oră mai de vreme. Nu voia să piardă nimic din program. Mirosul cunoscut şi specific al circului, miros de cai transpiraţi, de rumeguş şi de podea de lemn stropită cu apă, îl îmbătă. Închise ochii : oare ar mai avea curajul să stea în cîrca unui dansator pe sîrmă ? Se uită la cupola circului şi aprecie înălţimea : vreo douăzeci de metri. Un singur pas greşit, şi... Nu, acum nu s-ar mai lăsa purtat prin înălţimi. Atunci însă gîndea cu totul altfel. La început voise să-şi dovedească lui însuşi că are curaj, mai pe urmă, cînd se temea de moarte, continua munca, pentru ca să nu se facă de rîs faţă de ceilalţi artişti. Îşi aduse aminte că la o repetiţie i se făcuse rău şi de teamă închisese ochii. Dansatorul îl înjurase :

— Deschide ochii, neghiobule, că o să cădem amîndoi ! Cu ochii închişi nu poţi să-ţi ţii echilibrul. N-auzi ! Deschide ochii !...

Toma a deschis ochii şi arena i s-a părut atît de departe încît a încremenit. Dansatorul l-a dăscălit din nou :

— Nu te încorda, tîmpitule ! Vrei să cădem ?!...

Cînd au coborît pe podiumul de la capătul celălalt al sîrmei, dansatorul i-a cîrpit două palme :

— Ştii că n-a lipsit mult să ne crească iarbă pe burtă ? Hai, mai încercăm o dată.

Pe Toma îl năpădiseră sudorile reci, dar se purtase vitejeşte. Pe atunci avea paisprezece ani şi pentru opt lei şi patruzeci de bani îşi periclita viaţa de două ori pe zi. La circ, numai un singur lucru îl întrista : sfîrşitul programelor, clipa cînd pleca şi ultimul spectator. Atunci circul devenea pustiu, singurul reflector din cupolă lumina bolnăvicios şi umbrele prelungi şi imprecise ale stîlpilor se pierdeau frînte printre băncile de lemn. În asemenea momente Toma se simţea îngrozitor de străin. Privea aiurea în arenă şi asculta cum se înjurau acrobaţii între ei pentru cîte o greşală făcută în timpul programului. Pe urmă se întrebau ce o să mănînce, se spălau şi deveneau ca toţi oamenii : cu neveste, cu copii, cu griji. La începutul spectacolelor însă, toţi visau, nădăjduiau că vor avea o sală arhiplină, un mare succes. Acrobaţii care lucrau în comun se împăcau. Doar aveau nevoie unii de alţii. Îşi zîmbeau : în costumele lor colorate păreau frumoşi, puternici. Niciunul dintre spectatori nu ştia că Mister Hudson n-a mîncat nimic la prînz ca să cumpere zahăr cîinilor, că nevastă-sa, în timp ce călăreşte „à la înaltă şcoală", trage cu ochiul spre omul de gumă care stă în spatele perdelelor aşteptînd ca muzica să-i dea intrarea. Lui Toma spectatorii de circ i se păreau o specie de oameni aparte, insensibilitatea lor îi uimea. Ronţăiau liniştiţi seminţe în timp ce fraţii King făceau la trapez salturi de patru metri în gol ; numai o frîntură de secundă de întîrziere ar fi fost deajuns ca să fie radiaţi pentru totdeauna de pe programul circului.

Intr-un rînd, omul de gumă nu a putut intra în arenă din cauza unui pahar de vin băut în plus. Directorul l-a pălmuit şi omul de gumă

Simi, pe numele lui adevărat Simionescu Marcian, s-a dus în grajd şi a plîns ca un copil. Toma a vrut să-l îmbărbăteze. La început Simi l-a înjurat pe director, după aceea a început să vorbească despre circ. Din cauză că îi lipseau toţi dinţii (trebuise să şi-i extragă ca să aibă faţa mobilă) vorbea prost, peltic.

— La circ nu este nimeni mulţumit, Toma.

— Numai spectatorii.

— Ei cel mai puţin, Toma. Spectatorii aşteaptă totdeauna altceva, Toma. Numai după ani, cînd povestesc altora ce au văzut, apreciază, exagerînd, arta noastră. Da, Toma. Du-te şi vezi dacă mai e supărat directorul... Du-te, Toma. Hai, du-te că eşti băiat bun. Nici nu ştiu de ce stai tu la circ...

Fanfara începu să cînte un marş antre, scoţîndu-l brusc pe Toma din amintirile lui. În partea a doua a programului, avu o surpriză plăcută. Comperul anunţă pe Miss Hudson cu cei şapte cîini dresaţi. Toma nu mai avu răbdare să urmărească numărul. Îşi făcu loc printre spectatori, se duse pînă lîngă balconul orchestrei şi se rugă de un servitor să-l lase în spatele perdelelor unde stăteau acrobaţii. Îi arătă biletul semnat de Demetriade, îi spuse că se duce în interes de serviciu şi, în cele din urmă, servitorul îi dădu drumul.

În spatele manejului totul era la fel ca la circul STAR. Poate numai proporţile erau altele. Doi jongleri îşi făceau ultimele repetiţii înainte de intrare : un halterofil, ajutorul „celui mai tare om din lume", ştergea greutăţile cu o cîrpă. Toma aştepta sfîrşitul numărului dresoarei. Primii apărură cîinii. Numai unul, un şpiţ cu blana năpîrlită, era din vechea generaţie ; ceilalţi erau animale noi.

— Sărut mîna, doamna Polak, o salută Toma pe Miss Hudson.

Ea îl privi un timp, apoi neştiind de unde să-l ia, îi răspunse foarte banal :

— Bună seara.

— Nu mă mai cunoaşteţi, doamnă ?

Ea îl privi din nou.

— Nu.

Îmbătrînise. Sub fardul gros i se vedeau ridurile. Iar ochii deveniseră apoşi, obosiţi.

— Sînt Toma. Am lucrat la STAR. Nu vă amintiţi ? O dată, în apropierea Braşovului, am sărit din tren.

— Băiatul acela mic... Ai lucrat cu Lazaretti... pe sîrmă... da, da...

Îl luă de braţ şi-l duse în cabina ei. Toma descoperi pe un perete portretul domnului Hudson în frac, cu o lavalieră pepit, şi mai în fund, o fotografie mare a Matildei. Miss Hudson îl întrebă :

— O recunoşti ? E Matilda. Pe vremea cînd lucra la scara morţii. Era foarte frumoasă.

În mai puţin de jumătate de oră, Toma află o serie de lucruri despre cei de la STAR. STAR dăduse faliment în 39. Arsese la Tîrgu-Jiu. Pompierii n-au mai putut salva nimic. Matilda a plecat cu Simi.

— Poate îţi mai aminteşti de el. Mi-a făcut curte mie, apoi a plecat cu fiica mea. Hudson a murit acum un an. A avut aprindere de plămîni.

— Şi Matilda unde e ?

— E aici, cu noi. S-a întors. E la casierie. Şi-a rupt amîndouă picioa-

rele. A lucrat cu Grig la scara morții. Acum se simte bine. Ne-am împăcat. Vrei s-o vezi și pe ea ?...

Matilda îl recunoscu pe Toma imediat. Îi spuse „tovarășe". Toma se simțea prost din cauza infirmității ei dar ea mînuia bine cîrjele. Era veselă și vorbăreață.

Cinară toți trei la un restaurant din centru. Toma le povesti o serie de nimicuri. Se simțea îngrozitor de trist. Ar fi vrut ca timpul să treacă mai repede, să se închidă localul, să poată rămîne singur. La despărțire, Matilda îl mîngîie pe față și-i spuse :

— Ești băiat drăguț, Toma. Și e bine că nu lucrezi la circ. Noapte bună.

PETRE STOICA

SUFLETUL OMULUI

Sufletul omului, cîntecul simplu
nu e seva arborilor bine ascunsă
nu e firul de aur înțepenit în piatră
nu e metaforă, treceri de pasăre

Sufletul omului, cîntecul simplu
e tot ce crește: înalte clădiri, albe orașe —
tot ce scurgerea vremii ne lasă
demn să intre în marea istorie.

NOUL ORAȘ

Au fost arbori uscați, fără soare jucînd printre crengi
și amurgurile fluturau drapele zdrențuite și vîntul le împrăștia
și cîntecul venea trist cu întoarcerea bătrînului flașnetar
pe umeri cu papagalul și huma anilor, neagră.

Arborii au căzut, carnea lor puțină și amară a putrezit,
în cuiburile de nisip umed oamenii au așezat pietre
desprinse din simetria munților, creînd o altă simetrie,
buruienile au ars și fumul s-a împrăștiat ca o slavă ce moare.

Iată, un nou oraș s-a născut. Peste bălțile pe care
în nopțile primăverilor, luna plutea ca o sumbră lanternă
s-au înălțat uzine solemne ca vechile catedrale gotice și
sunetele sirenelor sînt grave ca melodiile ieșite din tuburi de orgă.

Imnuri și peluze cu flori. Petunii și sufletul meu și ochii
care văd totul! Prea blîndă și odihnitoare seară de vară!
Totul mă amețește. Trec sub stele și arbori proaspăt crescuți
și melodiile se răstoarnă în inimă ca lumina peste lanuri.

Au fost arbori mulți, fără soare jucînd printre crengi
și amurgurile fluturau drapele zdrențuite și vîntul le împrăștia
și bătrînul flașnetar a murit și copiii lui ies seara-n grădini
plănuind simetria orașului, născut pentru veacul luminilor.

FLORENTA ALBU

BĂRĂGANULUI

Am crescut laolaltă cu ierbile tale,
toamnele mi-au numărat anii,
cu bănuții frunzelor tale,
ți-am măsurat cu tălpile goale
țepii mirиștilor și covorul prăfos de iarbă pitică;
Am crescut laolaltă cu pitulicele și cu gîzele tale
sub arșița zărilor și sub harapnicul vînturilor
m-ai făcut mare și nu eram
decît o vietate neștiutoare și mică

In cartea deschisă a zării,
m-ai învățat să citesc
semnele înseninării
și viforniței.

...Creșteam laolaltă cu ierbile tale:
soarele mă făcea fericită,
ploaia mă-nduioșa,
iar viforniță-mi stîrnea
telegarii visării în vine,
deschizîndu-le pîrtie
spre ani și spre viață prin mine.

Cîmpia mea secetoasă,
răsturnată de palmele zării,
spre apele Dunării,
spre apele de foc ale depărtării,
tu m-ai învățat
primele buchi ale vieții,
cum îți învățai ciocîrliile să cînte
minunile albe ale dimineții.

NOAPTE

Mă reazim de umărul nopții,
mă îmbată mirosul cîmpului și-al verii.
Luna se pleacă de-asupră-mi,
îmi prinde fața-nvăpăiată,
între palme subțiratece, albe
mă-amețește mai mult,
încercînd să-mi alunge beția.
In juru-mi cîmpia, cîmpia...
Am uitat drumul spre casă,
dar nu-ți fie teamă :
am să mă culc aici, în cîmp,
la pragul tău.
In zori, să vii
să-mi culegi de pe gene
vinul de miere al lunii
și roua cîntecului.

SĂRBĂTOARE

Vin din împărăția soarelui,
port urma buzelor lui în părul fierbinte
și zîmbetul lui îl port în privire ;
pe tălpi duc țărînă de lumină,
mirosul necuprinsului de zare —

Am venit din împărăția soarelui,
pînă la tine, orașule.
La noi, în Bărăgan,
prin oceanele de grîu,
navighează transatlanticul combainei,
la noi e soare mult
și zare multă
și oameni mulți, și maci, și cîntec mult.

Am venit peste cîmpuri,
ți-aduc primul snop, ție, orașule.
Prin mine îți trimit întîiul snop,
oamenii din împărăția soarelui,
a macilor și-a cîntecelor. —

MIHAI NOVICOV

FRATELE VERTUTA

AMINTIRI DIN ILEGALITATE

Întîmplarea pe care vreau s-o povestesc necesită unele lămuriri preliminare.

In februarie 1938, deţinuţii politici de la Doftana au cucerit regim politic. De fapt, perspectiva izbînzii se ivise mai înainte, încă din toamna lui 1937. Aşa aprecia cel puţin conducerea în materialul prelucrat în toate secţiile cam pe la mijlocul lui octombrie.

De bună seamă, tocmai datorită acestei aprecieri lunile ce au urmat ne-au părut atît de lungi. Ingrozitor de lungi !... Apropiata schimbare a regimului era aşteptată — mai ales de către cei cu condamnări mai mari — ca o adevărată „eliberare"... Să scăpăm de celule, gratii şi vizite ! Cum va fi atunci ? Cum ne vom petrece ziua ? ! Vom avea ateliere ? Bibliotecă ? Parcă nici nu ne venea să credem că e cu putinţă...

Inchipuiască-şi cititorii nişte oameni, în majoritate tineri, dornici de viaţă, entuziaşti, obligaţi să rămînă zi şi noapte în acelaşi loc, să se învîrtească pe o suprafaţă de 2x1,5 metri, fără a putea vizita măcar pe vecinul din dreapta sau din stînga. Asta însemna „regimul celular" de la Doftana, aplicat deţinuţilor politici timp de cinci ani : din mai 1933 pînă în februarie 1938.

Dacă cineva vrea să „vadă" Doftana, ar trebui să-şi imagineze o încăpere spaţioasă, mai mult lungă decît lată, înăuntrul căreia sînt îngrămădite nişte cuşti. Incăperea ca atare nu e lipsită de unele însuşiri : e înaltă, cu ferestre mari, arcuite, ferită de arşiţa verii sau de curente reci. Lumina era potolită, pentru că geamurile erau acoperite cu un strat gros de var, aerul nu intra pentru că ferestrele erau fixe, avînd fiecare în mijloc doar cîte trei ochiuri mici, ce se deschideau înlăuntru sau în afară. Cuştile erau aşezate în figuri geometrice exacte ca lăzile în mijlocul unei prăvălii. Patru şiruri de cuşti, ca patru cutii de domino lipite. Fiecare şir avea cîte opt celule. In faţă opt, jos opt şi opt sus ; în spate tot aşa — opt jos, opt sus. Un bloc de treizeci şi două de cuşti forma o secţie. Numai secţia F avea două blocuri. Spaţiile lungi şi drepte dintre pereţii împrejmuitori şi marginile blocurilor formau coridoarele temniţei. In cuştile de sus, se ajungea pe nişte scări de lemn care urcau la balcoanele din lungul pereţilor.

Aşa arătau la Doftana secţiile „întunecoase". Erau cinci în total, mai precis şase, căci secţia F era dublă. Dacă intrai în curte prin poarta cea mare, îţi apărea în faţă, lungă şi cenuşie, secţia F. In stînga şi în dreapta, ascunse privirii, porneau pieptiş de la colţurile lui F, secţiile E şi G. Mai

departe, în unghi drept cu secţiile precedente erau la dreapta secţia D, iar la stînga faimosul haş (secţia H).

Fiecare „cuşcă" avea deasupra uşii o fereastră mică zăbrelită. Era singura sursă de lumină, dar şi singura cale de legătură a celui închis cu lumea din afară. Fereastra era în aşa fel aşezată încît cel dinăuntru să nu poată vedea prin ea decît fie o bucată din tavanul coridorului — dacă celula era în rîndul de sus, fie balconul de la etaj, dacă era „jos". Deţinuţii însă înşelau vigilenţa administraţiei şi *vedeau* mai mult. Iată cum :

In fiecare celulă era un pat. Dacă te urcai cu picioarele în pat şi te ţineai cu mîinile de gratiile ferestrei, capul îţi ajungea chiar la nivelul barei de mijloc şi atunci, lipindu-ţi obrajii de zăbrele, puteai vedea. Ce ? Depindea de poziţia celulei. Din unele nu vedeai decît zidul unei alte secţii, din altele cîte un geam al încăperii celei mari. In sfîrşit, dacă erai născut într-o zodie norocoasă, nimereai în cîte o celulă aşezată la încrucişare de coridoare şi atunci puteai vedea şi ferestrele altor celule, iar prin ele, lipite de gratii, feţele tovarăşilor. Erau puţine celule dintr-acestea...

Cînd veneai pentru prima oară la Doftana, pînă să ajungi la „apartamentul" tău, treceai pe lîngă un şir lung de uşi. Ridicînd privirea în sus zăreai ferestrele, iar prin ele şi oamenii, pe viitorii tăi tovarăşi. Atunci căpătai senzaţia ciudată că treci pe lîngă nişte „cuşti". Prin gratiile ferestrelor nu distingeai decît mîini, nenumărate mîini încleştate de gratii — şi feţe, lipite de zăbrele, feţe deschise, prietenoase, care-ţi zîmbeau a îmbărbătare. Nu vedeai însă trupuri, ci doar feţe şi mîini, mîini prinse de gratii, parcă încordate într-o sforţare supremă de a le frînge... (Mai tîrziu mi-am dat seama că impresia era falsă ; de fapt pentru a se ţine la nivelul ferestrelor, dar mai ales pentru a putea privi în jos, oamenii trebuiau să facă sforţări, chiar sforţări serioase).

După aceste explicaţii, poate a devenit clar şi cititorului pentru ce posibilitatea „cuceririi regimului politic" produsese în rîndurile celor închisi o mare agitaţie.

In timpul plimbărilor, seara după stingere, ziua în pauzele dintre două „prelucrări", aproape numai despre asta se vorbea. Unii se încăpăţînau să rămînă sceptici, mai ales unii dintre veterani.

— Lasă, lasă — auzeai pe cîte unul, — au mai fost zvonuri de-acestea, că pleacă Balaurul... şi tot n-a plecat. Nu degeaba e balaur, cum i se taie un cap, apare altul...

— Dar acum e sigur...

— Ce e sigur ?

— N-a plecat (cutare sau cutare) la Văcăreşti ?...

— Ei şi ?

Era vorba de doi sau trei deţinuţi de drept comun pe care noi, comuniştii, reuşisem să-i convingem să facă denunţuri compromiţătoare pentru director cu privire la folosirea frauduloasă a unor materiale. Faptul că direcţia închisorilor continua să-i reţină pe cei împricinaţi la Văcăreşti era interpretat ca un indiciu că vrea să-i ferească de răzbunarea „Balaurului".

Argumentul nu părea tuturor suficient de convingător.

— Ce, n-a mai furat Balaurul ? Sau poate direcţia închisorilor abia acu a descoperit că fură ?

— Vezi, tocmai asta e... Pînă acum nu-i convenea, dar acum îi convine...

Totuşi, lucrurile nu erau chiar atît de complicate, dar aşa e omul, pre feră adesea să se convingă pe el însuşi că n-are de ce să se aştepte la bine... De ce să-şi facă iluzii? Dacă totuşi binele va veni, bucuria va fi cu atît mai mare... Iar dacă... De ce să se expună în zadar la dezamăgiri — cu atît mai dureroase cu cît aşteptarea fusese mai lungă... Deşi combăteam pe cei ce făceau paradă de scepticism, fiecăruia dintre noi ne plăcea să ne îndoim. Trecu o lună... încă una... Balaurul nu pleca. Dacă totuşi?... Pisica după cum se ştie, cade întotdeauna în picioare...

De fapt însă aprecierile conducerii ne păreau întemeiate şi convingătoare. Tocmai pentru că „afară" se anunţa o nouă ofensivă împotriva resturilor de drepturi democratice, era posibil ca guvernul să facă o retragere tactică aici. Prea mult zgomot s-a făcut în jurul regimului de la Doftana. Doar tendinţele de fascizare nu sînt un semn de tărie, ci mai de grabă un semn de slăbire a burgheziei... Trebuie să cedeze undeva... De ce atunci să nu cedeze aici, unde s-a izbit de o rezistenţă atît de dîrză?

De altfel şi situaţia din închisoare confirma asemenea presupuneri. De la un timp, Balaurul aproape că ne lăsase în pace. După provocarea din ziua de 7 noembrie, cînd cu sosirea tinerilor de la Salonta, nu se mai întîmplase nici o bătaie. Parcă ar fi uitat Balaurul de noi. Doar odată a venit în secţii, să mai „stea de vorbă" cu deţinuţii. Era tot atît de rumen şi jovial.

— Ce mai faci, puiule?

Ca de obicei, nimeni nu i-a răspuns. Atunci ne-a ţinut un discurs original:

— Degeaba vă lăudaţi că sînteţi inteligenţi! Dacă aţi fi inteligenţi, altfel v-aţi purta cu mine. Mie trebuie să-mi fiţi recunoscători. Cînd veţi veni la putere îmi veţi ridica un monument. Marelui sprijinitor al comunismului, Eugen Săvinescu! N-am organizat eu cea mai bună şcoală de cadre? Nu spuneţi chiar voi că Doftana e o universitate? Eu am călit caractere aici! Dacă n-aş fi eu, cum aţi putea şti voi ce înseamnă adevărata lupta comunistă?

Rîdea singur, gros:

— Ho-ho-ho!

Noi nu l-am huiduit de data aceasta, l-am lăsat să vorbească. Aşa era linia. Să nu facem nici o gălăgie inutilă, să nu dăm oricum argumente acelora care pledau pentru menţinerea lui Săvinescu. De altfel fusese singura lui „ieşire" din „fortăreaţa cancelariei". Încolo nu ne deranja. Se vedea că era prea ocupat cu propriile sale treburi. Pînă şi gardienii începuseră să vorbească de director cu oarecare dispreţ şi chiar cu ură. Iar printre deţinuţi se încetăţenise o vorbă, ca un fel de parolă:

„Balaurul trage să moară".

Agonia însă se cam prelungea. Asta enerva pe unii, mai ales pe cei cu nervii slabi, însă conducerea ne liniştea şi nu ne lăsa să ne pierdem firea:

— Să avem răbdare. După cinci ani de lupte atît de grele ar fi păcat să stricăm totul printr-un act nechibzuit...

II

In acele luni m-am împrietenit cu un tovarăş, ceva mai în vîrstă decît mine, pe care o să-l numesc Chiril Ceban.

Era un tînăr sărac, originar din vestitul Tatar Bunar, lucru de care era foarte mîndru.

Cînd ajunsese la închisoare era analfabet. La Suceava însă, unde stătuse pînă la judecarea recursului, a învăţat carte. Astfel i se deschisese gustul pentru învăţătură. Aici, la Doftana, era dornic să afle cît mai multe, mai ales din domeniul atît de nou pentru el al ştiinţelor. Din această dorinţă a purces şi prietenia noastră. Ceban fusese mutat, prin noembrie 1937, într-o celulă vecină cu a mea. Îndată ce s-a instalat a şi început să mă bombardeze cu tot felul de întrebări : dacă se făceau revoluţii pe timpul sclavagismului sau în feudalism ? Care e ţara cea mai bogată în petrol şi cărbune ? Ce populaţie are Uniunea Sovietică ? Cum s-a născut viaţa pe pămînt ? Cîte planete are sistemul solar ? Şi cîte altele. Eu explicam ce puteam şi cum puteam. Nu odată am rămas treji pînă seara tîrziu, încleştaţi amîndoi de gratiile ferestrelor. Uneori spuneam versuri. Apoi discuţia aluneca pe nesimţite spre alte subiecte şi astfel am ajuns să ne povestim unul altuia multe lucruri despre noi înşine.

Biografia lui Ceban era foarte simplă : era băiatul cel mai mare al unei văduve de război cu şapte copii şi fără un petec de pămînt. Ca mulţi alţi copii de ţărani săraci, Chiril a început să argăţească la zece ani. Despre şcoală nici vorbă nu putea fi. În 1924 avea şaisprezece ani. A cerut să i se dea şi lui o puşcă. Dar comandantul detaşamentului l-a refuzat. Totuşi, a încălecat calul chiaburului la care slugărea şi s-a alăturat armatei roşii. A luat parte la glorioasa retragere spre Vîlcov, însă în ultima zi comandantul l-a gonit :

— Fugi, — i-a spus, — noi ne prăpădim, o să ne prăpădim cu toţii, dar tu de ce să te prăpădeşti ? Fugi, eşti mic, n-o să tragă în tine...

Aşa s-a şi întîmplat. Ceban era şi acuma mic de statură, atunci însă — după propria lui recunoaştere — „era puştiu de tot". S-a strecurat printre liniile duşmanilor şi dus a fost...

Armată nu făcuse. Însurat n-a fost.

— Care fată era să mă ia, — spunea, — ce avere aveam ? Doar cămaşa de pe mine... Iarna rămîneam adesea şi fără opinci.

Adică aveau cei patru fraţi două perechi de opinci şi le încălţau cu rîndul. Chiril fiind cel mai mare, ar fi fost îndreptăţit să aibă privilegii, de fapt însă ceda adesea şi rîndul său în favoarea fratelui mai mic — Ştefan.

Ştefan acesta ajunsese şi el la închisoare, împreună cu Chiril. Era tot atît de sărac ca şi fratele său mai mare, însă înalt şi frumos. Fetelor li se cam scurgeau ochii după „Steopca". Chiril însă nici arătos, nici frumos nu era. Părea mai înalt decît era în realitate pentru că era slab şi uscat. Era atît de slab şi de îngust încît umbla mereu cu umerii încovoiaţi. Parcă se tot uita la vîrfurile picioarelor. Şi cum era mereu îngîndurat şi concentrat, puteai să crezi chiar că examinează foarte atent ceva interesant ce se petrece în vîrfurile bocancilor (în închisoare a căpătat bocanci din partea colectivului).

Chiril avea douăzeci şi unu de ani, cînd, într-o seară de vară — era într-o duminică, după horă — un prieten i-a spus, ca din întîmplare, că se svoneşte prin sat cum că vine iar un 1924... Omul îi mai şoptise „în mare taină" că există în Tatar-Bunar o organizaţie ce luptă pentru izgonirea asupritorilor şi dreptatea celor săraci.

— Pentru soviete, îl lămuri în cele din urmă.

Lui Chiril nu i-au mai trebuit alte explicaţii. Peste cîteva luni a devenit membru de partid. După cum mi-au povestit mai tîrziu alţi tovarăşi din

Tatar-Bunar, întotdeauna îndeplinea cu sîrguinţă şi meticulozitate însărcinările ce i se încredinţau.

Cînd a fost arestat de jandarmi, s-a găsit asupra lui un pachet cu manifeste. Întrebat de unde le are, Chiril a răspuns că nu ştie despre ce este vorba, fiindcă e analfabet.

Jandarmii l-au bătut, dar n-au putut să scoată altceva.

— Sînt analfabet, nu ştiu nimic.

După ce am ajuns să-l cunosc mai bine, ori de cîte ori venea vorba de aceste întîmplări mi se părea că el trebuia să fi repetat cu un fel de mîndrie cele două cuvinte:

— Sînt analfabet.

N-a vrut să declare nimic, n-a vrut să iscălească nimic. Nici degetul n-a vrut să-l pună sub o declaraţie ticluită de jandarmi.

— Ştiu eu ce este scris acolo? Sînt analfabet.

A fost condamnat la cinci ani închisoare în 1935, sentinţa rămînînd definitivă prin respingerea recursului, în 1936.

Lui Chiril îi plăcea mult să vorbească despre lupta şi dreptatea celor săraci. Cînd avea ocazia să-şi spună părerea în această problemă, parcă s-ar fi ascultat pe sine însuşi. Mai ales nu putea să înţeleagă cum se face că unii ţărani săraci se ţin de-o parte, refuzînd să intre în mişcare.

— Eu îi înţeleg pe chiaburi, — spunea. — Aştia de ce să intre? Că doar trăiesc bine... Eu asta ştiu — că trăiesc foarte bine. Ei chiar se tem pentru averea lor. Ce le pasă că-i o altă stăpînire? Mai de grabă se tem de bolşevici. Mai mult urăsc pe bolşevici decît pe jandarmi. Spun aşa, de formă, că sînt şi ei pentru Rusia, dar de fapt n-au de ce să se plîngă, trăiesc întocmai ca sub ţar. Îi mai înţeleg — adăuga — şi pe mijlocaşi. Un mijlocaş e ca o mămăligă. Cum e ceaunul aşa e şi mămăliga. Din ei se fac mulţi oameni fără caracter...

Nu mă lăsa să-l întrerup.

— Ştiu, ştiu, am auzit şi eu aici la închisoare, cum stă chestia cu mijlocaşii, dar asta e teorie, eu vorbesc din practică. Nu vreau să contrazic, dar viaţa e şi ea adevărată... Mijlocaşii ascultă şi de chiaburi, ar vrea poate să devie şi ei chiaburi, numai cînd le ajunge cuţitul la os, se mai scutură, ţipă... Dar nu sînt oameni de nădejde... cu ei poţi să te duci la treabă, dar să nu te bizui pe ei... Mijlocaşul, vezi, are el ceva de pierdut, nu ceea ce are, ci ceea ce ar vrea să aibă... Dar săracul? — se aprindea Chiril, — săracul ce are de pierdut? Foamea? Asta e! Tu, nici nu-ţi închipui Mihai, cît de mult are de îndurat un om sărac...

Pe această temă îi plăcea să peroreze mult. Odată a primit o carte poştală de acasă pe care mi-a citit-o: Era acolo o frază pe care n-am înţeles-o dintr-odată: „Tu să ştii, Chiril, că fratele Ioan n-a fost acasă, dar fratele Vertuta a fost". De fratele Ioan auzisem — era al doilea după Chiril, cu doi ani mai în vîrstă decît Ştefan. De Vertuta însă nu auzisem niciodată. M-a mirat şi numele — Vertuta![1]) O fi vreo poreclă? — îmi dădeam eu cu presupusul.

Chiril rîdea pe-nfundate în celula lui. Aşa obişnuia el să rîdă, — aproape fără zgomot, parcă sfiindu-se. Mai tîrziu, după cucerirea regimului, cînd se ivi posibilitatea să-l văd, nu numai să-l aud, mi-am dat seama că

---

[1]) „Vertuta" în ruseşte înseamnă un fel de plăcintă sau ştrudel ce se face din foi subţiri de aluat cu brînză, carne tocată, nuci.

rîde cu însufleţire, dar numai din ochi. Gura i se strîmba doar într-un zîmbet aproape silit, pe care se străduia să şi-l potolească, ochii însă îi scăpărau fără încetare. Parcă se bucura de bucuria ce o face altora, iar el se retrăgea în scoica lui de modestie şi resemnare: — rîdeţi voi! — îmi pare bine, pentru mine însă nici rîsul nu mai are rost, n-am ce să mai aştept de la viaţă... Încăpăţînarea asta de a se considera un om „terminat", incapabil de a se afirma prin sine însuşi şi — în consecinţă — avînd menirea să-i ajute doar pe ceilalţi, a provocat multe supărări şi greutăţi la Doftana, şi lui şi acelora care trebuiau să lucreze cu dînsul. Chiril semăna cu o plantă peste care a căzut o piatră, îndată după ce răsărise din ţărînă. Piatra fusese înlăturată, însă firul de iarbă rămînea galben şi ofilit. Se mira de soarele ce-l năpădeşte din toate părţile şi parcă nu-i venea să creadă că ar putea să devină iarăşi o plantă ca toate plantele. Aşa se întîmplase şi cu Chiril. Atît de grele au fost mizeria şi exploatarea, atît de puternic îl strivise apăsarea ignoranţei, încît trezit la viaţă nu prea vroia să creadă că ar putea să facă şi el ceva. Adesea spunea:

— Eu sînt cu tot sufletul alături de voi. Unde îmi spuneţi, mă duc. Vă dau orice ajutor, dar nu-mi cereţi să mă descurc singur, că nu pot... Asta precis o spun — nu pot...

Chiril rîse cît rîse, pe urmă începu să-mi explice: — Vertuta ăsta nu e frate doar cu mine şi cu Ştefan, dar şi cu Ion, şi cu Vasile, şi cu Petre şi cu Nichita şi cu... mi-a înşirat numele mai tuturor celorlalţi tovarăşi căzuţi şi judecaţi împreună cu dînsul... De fapt Vertuta umblă nu numai prin Tatar-Bunar ci şi prin Acmanghit şi prin Plătăreşti şi prin Volintiri...

Chiril ar fi pomenit, poate, toate satele din jurul Tatar-Bunarului, dacă nu l-aş fi oprit.

— E o parolă? un nume simbolic? o lozincă?...

De cîte ori spuneam ceva ce nu înţelegea întocmai, se închidea în sine. Nu se supăra, considera firesc să nu ştie, dar parcă se resemna ostentativ: nu-ţi spuneam oare că nu pot fi „ridicat" ca voi? Mă lămuri aproape duşmănos:

— Nu ştiu ce e pe la voi „nume simbolic", dar lozincă nu-i, sau poate o fi ea o lozincă dar de-a lor, a burjuilor... La noi „Vertuta" înseamnă foame, aşa ne-am înţeles încă din 1929, de cînd cu foamea cea mare... Asta e, a venit iar foamea acasă.

Altădată, îmi povesti cum se născuse convenţia verbală.

— Cînd ţi-e foame, nu prea rămîi acasă... Dacă umbli prin sat, mai stai de vorbă cu unul, cu altul şi trece vremea... Noi flăcăii ne strîngeam mai ales la piaţă... Făcusem un fel de birjă[2]) acolo, dar de lucru ioc. Cine avea nevoie de robotnici în iarna aceea? Dar ne plăcea să stăm împreună şi să glumim, parcă ne înşelam foamea. Odată stînd eu aşa, văd că vine fratele Ion şi-mi zice: nu te duci acasă la masă? Că a pregătit mama o ver-tu-u-tă-ă! Eu, ce să cred, ştiam că nu prea e nimic de mîncare la noi, dar de... tare mi-era foame, şi era plăcut să-ţi faci închipuiri... poate a împrumutat mama de undeva nişte făină de orz şi a făcut lipii, iar Vania, bată-l norocul să-l bată, le-a poreclit vertută. M-am dus acasă. Acolo îmi spune mama că a trimis vorbă unchiul de la Acmanghit să viu la el. (Aveam noi la Acmanghit un fel de unchi, un văr al tatei, un ţăran mai

---

[2]) In tîrgurile basarabene „birja" se numea un loc în piaţa unde se strîngeau cei fără de lucru, aşteptînd să fie angajaţi pentru tot felul de salahorii de ocazie.

înstărit, dar zgîrcit foc.) Vestea m-a bucurat. Nu prea ne plătea, el, unchiul de la Acmanghit, că ne socotea rude, iar rudele îi era ruşine să le plătească... Ştiam însă că voi mînca cîteva zile, şi — cine ştie — poate mă voi alege şi cu cîţiva lei. Şi aşa, îmbucurat, parcă am şi uitat de mizeria din casă şi numai cuvintele lui Ion îmi sunau în urechi. Dar de mîncare ce-mi dai, mamă? Mama tace. Ce să-mi dea, n-avea nimic... Nici n-apuc să-mi strîng lucrurile, uite-l şi pe Ion că intră pe uşă. „Tu ce mi-ai spus să viu la masă, îl întreb, dacă nu-i nimic de mîncare?" „Dar ce, voiai să-ţi spun la birjă că n-avem nimic? Noi nu sîntem golani! Mîncăm vertuta!" — şi aşa, repede a început să-şi frece burta. De-atunci, de cum s-a auzit prin sat de păcăleala ce mi-a tras-o Ion, a şi rămas obiceiul de a spune în loc de foame „vertuta". Cine nu mînca o zi, tare mîndru se plimba pe uliţă şi tot spunea: ce bună „vertuta" am avut azi la masă...

Chiril îşi povestea necazurile din tinereţe cu o voce liniştită, calmă, aproape fără modulaţii. Simţeam undeva, dincolo de tonul monoton, un fel de ostentaţie reţinută: astea nu sînt lucruri „senzaţionale", ci cele mai obişnuite întîmplări, aşa e viaţa noastră, a ţăranilor. Doar din cînd în cînd după o povestire ori alta, nu se putea reţine şi trăgea concluzia:

— Încă de-atunci, eu mi-am spus că asta nu-i drept... Şi la fraţii mei le spuneam: dacă s-o ridica lumea din nou ca în 1924, primul m-oi duce... Cu burjuii n-am ce sta de vorbă, trebuie să le sucesc gîtul.

Ultima frază o spunea tot atît de liniştit şi simplu, ca şi cum ar fi făcut parte din povestire.

Pe mine mă intriga îndeosebi de ce a rămas neînsurat. Chiril îşi limita răspunsul la invariabilul: „Cine era să mă ia pe mine?" Doar odată a mai adăogat cîteva explicaţii lămuritoare: „Cu ce era să hrănesc copiii, cine rămînea să o ajute pe mama, pe surori, să le facă zestre?"

Pînă şi în familie, lui Chiril îi plăcea să se considere sacrificat pentru alţii. Ştefan şi Ion trebuiau să se însoare pentru că erau frumoşi, surorile trebuiau să se mărite pentru că erau fete, fratele cel mic trebuia să „ajungă" pentru că era cel mai mic. Chiril îl dăduse la şcoală şi voia ca ei toţi, fraţii şi surorile, punînd mînă de la mînă, să-l dea la învăţătură mai departe. Numai lui — lui Chiril — nu-i trebuia nimic, el nu era nici frumos, nici fată, nici iute la minte ca Petica...

— Bine, bine — nu-l lăsam în pace — dar eşti totuşi bărbat...

Şi iar auzii de alături rîsul lui înfundat, de parcă ar fi suflat încet în ceai sau în mîinile îngheţate.

— De asta să n-ai grije, asta se găseşte la noi în sat dacă te obişnuieşti să nu alegi...

Ceea ce-mi povestea Chiril era şi trist şi greţos. Erau în sat femei mai în vîrstă, fie văduve, fie părăsite de bărbaţi, cam beţive. Chiril şi alţi flăcăi în aceeaşi situaţie cu el le pîndeau cînd se întorceau de la crîşmă şi...

— Nu-ţi era scîrbă?

— Îmi era, dar ce să fac? N-ai spus şi tu... sînt bărbat...

— Odată numai, îmi povesti el, avusei şi eu parte de ceva mai bun. Era la noi în sat o văduană mai tînără. Avea o gospodărioară aşa şi aşa, mai măricică, moştenită de la bărbatul ei şi o fetiţă de 8—9 anişori. Nu putea dovedi singură în casă şi angaja din cînd în cînd lucrători cu ziua. Odată a venit la birjă şi cum m-a zărit, drept la mine a venit. Erau şi alţii mai spătoşi şi mai vînjoşi, dar ea pe mine m-a ales. De bună seamă voia să-mi dea mai puţin, îmi spunei, dar pe loc am luat hotărîrea — să-mi dea

30 de lei, mai puțin nu iau. Am lucrat toată ziua, mi-a dat de lucru multișor, dar cu măsură. Am curățat grajdul, am măturat curtea, am dres un car, i-am umplut butoiul cu apă și nu mai țin minte ce am mai făcut, dar toate le-am făcut așa cum trebuie. Ea mi-a dat de mîncare bine, n-am ce zice, m-a mulțămit. Mi-a dat și banii, 30 de lei, fără discuție, dar apoi cînd să dau să plec, îmi spune : așa și așa, pentru că ai lucrat bine și sînt atît de mulțămită, poate am bea și cîte un păhărel de vodcă ? Eu mă uit la ea și nu pot să mă dumîresc, ce a apucat-o ? Dar și ea se uită la mine și parcă se roagă să n-o refuz. Mi-a și trecut prin minte : nu cumva... Nu se putea însă, că era și fetița acolo... Insă vodca de ce s-o refuz... Bine, am spus, să bem cîte un păhărel. Atunci, scoate ea o sticluță din dulap și trimite fetița la crîșmă și-i spune : nu te duci aici aproape, ci dincolo la Tovstîga, că are vodcă mai bună... Nu mai era chip de îndoială... De-atunci aproape în fiecare săptămînă veneam la ea și cum terminam lucrul, trimitea fetița după ceva...

— Dar cu ea de ce nu te-ai însurat ?

— Cum era să mă ia pe mine... A luat un văduv, destul de bogat și el.

— Și după aceea tot veneai la ea ?

— Nu... Mă mai chema să-mi dea de lucru, dar nu voiam... Mă lăuda peste tot : așa un flăcău de treabă, și liniștit, și harnic...

— Nu te iubea...

— Nu... mi-a spus-o odată... că i-ar plăcea mai mult de alții, dar îi știa cu limbă lungă, lăudăroși, pe mine mă credea tăcut și modest...

Așa fusese viața lui Chiril, plină de „liniște" și de umilințe... Aici la închisoare, însă, sufletul i se sbătea de neastîmpăr. Se aprindea mai las cînd i se părea că cineva predică o atitudine mai „înțelegătoare" față de chiaburi, pentru că sînt și ei... „țărani".

— Nu sînt țărani ! Nici oameni nu-s ! La noi la Tatar-Bunar, era un chiabur, avea 150 hectare, 8 cai, secerătoare, batoză... Și-a construit o casă ca la oraș, a mobilat-o cu mobilă adusă din Izmail și Acherman, dar să ajute vreo rudă săracă, niciodată... Avea un nepot, fiu de frate, orfan de amîndoi părinții, îl creșteau niște rude de-ale mamei... Nici nu voia să audă de el... Cînd venea cineva la el acasă, chiar de era poftit, își chema musafirii în sufragerie... Avea o sufragerie bogată, făcută din lemn de stejar, și cu scaune de catifea roșie. Cum intrau oamenii le spunea : nu vă supărați, dar vă rog, stați în picioare, că dacă vă așezați, se strică scaunele și-i păcat de ele... m-au costat atîtea parale...

III.

Intr-o zi Chiril m-a rugat să-l lămuresc în legătură cu o întrebare ce nu-i dă pace. Ne-am înțeles să stăm de vorbă după stingere. Eu aveam ceva de lucru, dar mi-am făcut socoteala că voi putea transcrie cele zece foițe rămase din ajun în orele dintre închidere și stingere. Program cultural nu aveam, așa că puteam să dispun în voie de timpul meu. Furat de lucrul meu nici n-am mai auzit toaca. Ori poate n-a sunat în seara aceea. Doar cînd coseam bucățica de cîrpă în care învelisem materialul și mă pregăteam să-l vîr în rogojină, îmi atrase atenția vocea lui Chiril care chema destul de tare pe cineva.

— Indată, Chirile, sînt gata, — îi răspunsei.

— Nu pe tine, — mă liniști el și reluă : — Petre, n-auzi, Petre !

Petre era vecinul de jos al lui Chiril, care pesemne că adormise, sau era şi el ocupat. Totuşi răspunse din fundul celulei, fără să se scoale din pat:

— Ce vrei ?

— Vino la vizetă.

— Nu pot, sînt răcit şi am luat o aspirină... Spune că aud şi-aşa...

— N-ai primit mămăliga de la bătrînul ?

— Nu... Ţi-am spus.

— Dar el mi-a comunicat că a trimis...

— Nu ştiu... O fi mîncat-o plantonul, sau şobolanii.

— Dar în toate serile venea...

— Şi ce crezi poate, că am mîncat-o eu ? spuse supărat undeva în întuneric Petre. — Auzi ce vrea ! Mă tot bate la cap cu o bucată de mămăligă, mă şi chiamă să mă scol noaptea ! Dar ce, sînt paznicul mămăligii tale ! ?

Vorbea tare, striga aproape. Dimprejur se şi porniseră reproşurile şi sîsîiturile.

— Ce v-a apucat ? Vreţi să vină gardianul ?

— Lasă Chiril, — intervenii şi eu — mîine ai o zi întreagă să te lămureşti ! Acum, noaptea nici n-ai de unde să scoţi mămăliga aceea...

Chiril se supuse murmurînd:

— Dar pe mine acum mă usucă foamea...

Printre consătenii lui Chiril, condamnaţi împreună cu el, era şi unul Stoian, un om mai bătrîn, bolnav, căruia colectivul îi dădea zilnic un sfert de pîine ca să nu mănînce din mămăliga ce-i ataca sănătatea. Mămăliga rămasă, Stoian o împărţea printre tovarăşii mai tineri cărora nu le ajungea raţia cazonă. Aproape în fiecare seară trimitea cîte o bucată şi lui Chiril. Stoian stătea departe şi „jos". De aceea folosea diferite ocazii ca să ajungă mămăliga în timpul zilei la Petre, de unde Chiril o trăgea seara la el în celulă cu ajutorul unui instrument numit în limbajul Doftanei „calul moale". Era un săculeţ legat de o sfoară lungă. Chiril arunca săculeţul peste bara balconului şi dînd drumul la sfoară, îl cobora pînă să ajungă în dreptul geamului lui Petre. Acesta avea un băţ prevăzut la un capăt cu un cîrlig, fabricat dintr-un bold sau dintr-o bucăţică de sîrmă. Cîrligul prindea sfoara şi astfel săculeţul gol ajungea la Petre, care punea înăuntru mămăliga sau ori ce avea de trimis. Apoi Chiril trăgea de celălalt capăt, ş.a.m.d. Erau nenumăraţi „caii moi" de acest gen la „întuneric" [3]), cu care se făcea legătura între cei de sus şi cei de jos. Cei ce stăteau la acelaş etaj, comunicau cu ajutorul „calului tare", dar despre asta — altădată.

— Bagă calul la grajd şi hai la geam, îl invitai pe Chiril.

Nu-mi dădeam seama ce făcea. Se părea că nu se mişcă, pe semne că ascunsese sfoara mai înainte şi acum stătea la geam sau la vizetă şi „se liniştea". Poate fuma... Intr-un tîrziu răspunse:

— Spune drept, nu te miră că mă zbat atît pentru o bucată de mămăligă ?

N-apucai să răspund. La capătul din stînga al coridorului se auziră paşii gardianului. Aprinse undeva o lampă şi o atîrnă în colţ, între secţii. Intunericul se risipi. Totul parcă se învălui într-o lumină galbenă, spălăcită, iar pe tavan apărură umbre lungi ce se mişcau fantastic. Gardianul

[3]) Secţiile întunecoase.

păşea fără grabă în lungul celulelor ciocănind în fiecare uşă. Rînd pe rînd se auzeau răspunsurile înfundate :

— Da...

— Da...

— Aici...

„Apelul" dură cîteva minute, în care timp avui răgaz să mă gîndesc mai pe-ndelete la întrebarea lui Chiril şi să pregătesc un răspuns mai „frumos".

— Toţi suferim de foame şi nu e păcat să ne-o astîmpărăm. Dar nu e de demnitatea noastră să ne enervăm pentru o bucată de mămăligă...

Chiril parcă nici nu mă auzea.

— Ascultă, tu înţelegi ce-i aia foame ?

— Cum să nu ? Doar nu mănînc mai mult ca tine ! Chiar mai puţin...

— Nu, nu, tu nu ştii ce e foamea, ţi se pare doar că ştii, dar pentru tine e o jucărie, în copilărie te-ai hrănit bine. Ţi-e uşor să suporţi, ai de unde da... Dar eu care toată viaţa numai în foame am dus-o, cum să mai suport ? Tu ai trăit mai bine, corpul tău are sevă, poţi să rezişti, dar eu ?... Foamea a supt din mine douăzecişicinci de ani, cum suge cusca [4]) din bobul de grîu. Te uiţi de-afară, parcă bobul e frumos, întreg... cum l-ai apucat însă cu două degete se şi turteşte... E numai pleavă... Aşa-i şi cu mine... Degeaba te uiţi că sînt sănătos, că nu mă plîng de nimic, dinlăuntru foamea a stors totul.

Eram descumpănit... Căutam cuvinte, argumente, dar nu găseam decît fraze banale, cunoscute...

— Asta aşa e... Dar trebuie să răbdăm, pînă o să cucerim regimul.

— Regimul ? După tonul cu care a repetat Chiril acest cuvînt, simţeam că „s-a răcorit" şi a rămas îngîndurat. — Regimul... dar parcă o să cucerim vreodată regimul ?

— Ce ?

Chiril ori nu-şi dădea seama de surprinderea mea, ori voia să pară că nu-şi dă seama. Continuă pe acelaşi ton liniştit, uşor îngîndurat.

— Adesea mă întreb : oare e posibil asta, să cucerim regim politic ?

— Dar cum poţi să spui una ca asta ? Oare nu pentru regim luptăm ?

— Ştiu, ştiu, aşa se spune, că doar nu poţi lupta fără o ţintă, dar la drept vorbind ce interes are burghezia să ne dea regim ? Ca să trăim mai bine ? Ei doar de asta ne-au băgat aici, ca să ne distrugă nu pentru trai bun...

Din nou mă străpunse o senzaţie ciudată de neputinţă. Eram convins de dreptatea celor afirmate de Chiril, dar nu găseam ce să-i răspund. Parcă mă ruşinam să repet argumente obişnuite, considerate tacit, de noi toţi, ca un fel de abecedar al luptei. Totuşi, ca să cîştig timp, îngînai ceva :

— De bună seamă, de voie nu vor da nimic, dar de nevoie...

— Nu prea cred eu în asta...

Eram dezolat şi supărat pe mine însumi. Incet, încet, mă înverşunam, încercînd în fel şi chip să-l lămuresc pe vecinul meu, să-i arăt că în lupta revoluţionară se nasc adesea asemenea situaţii cînd duşmanul pentru a-şi menţine poziţiile principale cedează ici, colea.

— Oare nu tot aşa se întîmplă şi afară ? — continuai mai cu însu-

---

[4]) Cusca — o insectă vătămătoare ce se înmulţeşte mai ales în anii de secetă şi atacă grîul cînd se coace.

fleţire, bucuros că am găsit în sfîrşit un exemplu ce-mi părea convingător — cînd capitaliştii acceptă unele revendicări, măresc salariul sau reprimesc pe cei concediaţi, parcă au interes?

— Afară e altceva, — se încăpăţîna să nu înţeleagă Chiril, — iar aici... ei tot ne au în mînă... Noi, cît am strigat şi am bătut în uşi şi am protestat... Parcă a ieşit vreun rezultat? Acum nu strigăm, cică-i o altă tactică, dar tot fără rezultat...

— Dar de ce nu vrei să ai răbdare, Chiril, nu ţi s-a explicat? E un moment de cumpănă acum, de fapt am şi cîştigat...

Vecinul meu tăcu cîteva clipe apoi reluă şi mai liniştit, dar şi mai încăpăţînat:

— Ştiu că nu prea sînt pregătit, şi nici prea conştient nu sînt, dar de înţeles am înţeles. Noi ne ţinem de luptă, că asta e mîndria noastră. Şi e drept. Nu se cade unor deţinuţi politici, unor comunişti să se poarte la închisoare ca nişte drept comuni... Ce o să creadă tovarăşii de afară despre noi? Eu asta o înţeleg şi n-o să mă clintesc. Pe mine jos n-o să mă momească nimeni...[5]) Dar aşa mă gîndesc: de ce să ne înşelăm, să ne amăgim că luptăm pentru regim politic? Să ni se spună verde că trebuie să ne sacrificăm pentru cauză şi ne sacrificăm.

— Cine să spună?

— Conducerea...

— Şi ce crezi tu că ne minte conducerea?!

— Nu spun asta, se supără Chiril, ridicînd vocea, — dacă tu-mi sucești cuvintele nici nu mai vorbesc.

— Nu sucesc nimic! Dar nu reese aşa?

Chiril tăcea. Parcă trecuse o boare de răceală între noi şi-mi dădeam seama că în seara asta n-o s-o risipesc. Adoptai şi eu atunci un ton mai „oficial" şi-l întrebai:

— Spuneai că vrei să-mi ceri o lămurire...

— Asta e... ce am vorbit.

— Cum asta? nu înţeleg!

— Despre foame vorbeam, nu-i aşa?

— Da...

— Ei, asta vroiam să întreb...

— Ce?

— Păi... — Chiril parcă se decise să vorbească după multe frămîntări şi îndoieli... Cuvintele veneau unele după altele mult mai repede ca de obicei, — păi... dacă trebuie să murim de foame pentru cauză — să murim, dar de ce să ne amăgim cu vorbe, cu regim şi de-al de astea, parcă e proastă burghezia să ne dea regim...

Şi n-am putut să-l scot din ideea asta atunci.

Altădată a încercat să fundamenteze o teorie şi mai năstrușnică:

— Ascultă aici... De cîteva săptămîni liniştea e mai mare aici, la Doftana... Unii spun că o să plece „Balaurul"... Cine ştie? — poate a

---

[5]) „A merge jos" în limbajul Doftanei însemna să renunţi la luptă şi să accepţi condiţiile administraţiei. Dacă cineva declara în scris că renunţă a se considera deţinut politic, acceptă să facă corvezi, să spună „să trăiţi" şi să stea cu şapca în mînă, era scos din celulă şi lăsat ziua „jos" în curte; i se dădea posibilitatea să lucreze în atelier şi astfel să cîştige ceva, să cumpere alimente de la cantină, să primească scrisori, etc. Deţinuţii politici considerau pe cei ce se duceau „jos" trădători şi-i boicotau.

primit el un ordin să ne lase în pace... De ce să nu profităm noi de momentul ăsta ?

— Păi nu profităm ? Nu facem mai multă muncă culturală ? Nu împărţim aproape pe faţă alimentele ? — n-am căpătat plimbarea de două ori pe zi ?

— Ştiu, ştiu, dar altceva cred.

— Ce ?

— Să profităm aşa, cu totul.

— Cum asta, cu totul ?

După cum îi era obiceiul, Chiril tăcu o clipă, apoi se descărcă dintr-odată repede, dar tot atît de liniştit, ca şi cum ar fi spus lucrurile cele mai obişnuite din lume.

— De ce să nu mergem jos cu toţii ?

— Ce-e-e ?

Dar Chiril parcă nici nu observa cît de surprins şi de uluit eram. Continuă imperturbabil :

— Uite, Grişca Vanciuc s-a dus jos fără să dea ceva în scris... Aştia care sînt acuma jos ar fi şi ei bucuroşi să trăiască altfel, să nu se umilească, să nu-i mănînce păduchii... Dar cum să facă dacă sînt puţini. Dacă ne-am duce cu toţii jos, s-ar putea schimba situaţia, dar aşa...

— Ce aşa ?

— Aşa ne prăpădim cu toţii, ne topeşte foamea...

Era o linişte deosebită în seara aceea la Doftana, în secţiile întunecoase. Paşii santinelei nu se auzeau. De bună seamă că omul aţipise undeva într-un colţ. Numai de departe, de undeva din secţia D veneau sunetele legănate ale unui cîntec ardelenesc....

— Îţi dai seama ce vorbeşti, Chiril ? După ce am luptat cinci ani ca să ne apărăm demnitatea, să cedăm acum cînd se apropie regimul ?...

— De patru luni se tot apropie, iar noi ne prăpădim... Oare nu ăsta e scopul burgheziei — să ne prăpădim ? Ce folos e că ne apărăm demnitatea, dacă tot la „Trei Pruni“ [6]) o să ajungem pînă la urmă ?... Acum putem să ne îmbunătăţim situaţia fără capitulare.

— Chiril, astea nu sînt vorbele tale... Ai vorbit cu cineva jos... poate cu Vitaş...

S-a supărat de-abinelea. Mi-a repetat „din nou şi din nou“ că deşi pe Vitaş îl stimează şi e sigur că i s-a făcut o nedreptate, atîta timp cît colectivul îl consideră trădător, el disciplina revoluţionară nu o va călca ! Îi pare rău că după ce am stat de atîtea ori de vorbă cu dînsul îl cred capabil de „asemenea acte“ şi că o fi el „ţăran analfabet“, dar păreri poate şi el să aibă, fără să i le „sufle“ cineva... Mă gîndesc şi eu, cum ar fi mai bine, — a încheiat Chiril şi n-a mai vrut să continuie discuţia.

Peste trei zile m-a chemat din nou la geam şi mi-a „comunicat“ pe un ton aproape oficial „ca să se ştie“ că deşi este de altă părere, el nu va ieşi din hotărîrile colectivului şi tovarăşii pot „fi siguri“ că nu va părăsi lupta.

Alte discuţii pe această temă n-am mai avut. Peste o săptămînă sosi noul director, iar deţinuţii politici au început să fie scoşi la muncă. La

---

[6]) „Trei Pruni“ — aşa se numea cimitirul de lîngă Doftana unde erau îngropaţi cei ce mureau în închisoare.

intervenţia tovarăşilor din conducere cei mai slăbiţi dintre noi au fost mutaţi la „luminoase". Printre aceştia era şi Chiril. Astfel drumurile noastre după ce s-au încrucişat întîmplător pe coridorul unei secţii întunecoase se despărţeau iar. Nu ne-am văzut deloc timp de 5—6 săptămîni. Neavînd vreo meserie productivă, eu mai rămăsesem mult timp închis. Chiril însă din primele zile ale primenirii fusese scos şi trimis la fierărie unde ajuta pe un consătean al său, fierar de meserie, să fabrice tot felul de scule necesare atelierelor noastre,în curs de organizare. Abia prin aprilie, după ce şi eu fusesem repartizat să „lucrez" într-un atelier, ne-am ciocnit nas în nas într-o seară în coridorul de jos. Ochii lui Chiril străluceau de atîta bucurie, încît întrebarea pe care voiam să i-o pun, îmi îngheţase pe buze. Chiril, însă, singur şi-a adus aminte :

— Ai avut dreptate, — mi-a spus, — rău m-a sfătuit atunci fratele Vertuta...

Apoi întorcîndu-se spre curtea atelierelor şi întinzînd mîna, continuă de parcă ar fi spus un lucru comun, obişnuit :

— Iată ce înseamnă forţa clasei muncitoare !

IV.

În ultimele zile ale lui aprilie am aflat că de 1 Mai vom fi închişi toată ziua în celule. Unii tovarăşi se indignară peste măsură. Ici colea puteai auzi chiar păreri că ar trebui organizat un protest. Conducerea colectivului curmă asemenea agitaţii. Din grupă în grupă se transmise un comunicat în care se preciza că n-avem de ce să ne opunem, şi încă într-un mod violent unei măsuri de „precauţie", de bună seamă impusă administraţiei de către Siguranţă cu scopul de a ne provoca. Tocmai pentru „a nu ne lăsa provocaţi" în ziua de 1 Mai, la geamuri nu se vor ţine discursuri politice, ci se vor organiza doar programe artistice.

Referatul festiv s-a predat pe grupe în ateliere în zilele de 28, 29 şi 30 aprilie. N-aş putea, şi cred că nici nu e cazul să-l reproducem în întregime. Ţin minte doar atît : apreciind însemnătatea cuceririi regimului, conducerea punea în faţa noastră, a tuturora, o sarcină nouă : să consolidăm regimul, să întărim baza lui economică — atelierele.

Încă din ajunul lui 1 Mai m-am simţit într-un fel ca într-o zi de sărtoare. Intrînd în celulă găsii pe pat o seamă de bunătăţi : o bucată de slănină şi una de brînză, un sfert de pîine, o felie de cozonac, patru bucăţi de zahăr. M-am ospătat regeşte, dar am lăsat o parte şi pentru a doua zi. M-am culcat tîrziu şi am dormit în voie.

Dacă adun şi impresiile altora, aprecierea dominantă ar fi asta :

— Ne-am odihnit bine !

S-au făcut şi programe artistice, dar cu măsură, fără să obosească oamenii. Ţin minte că am recitat şi eu cîteva poezii printre care şi „Dreptatea" de Şervari, care a avut un deosebit succes. Alţii au cîntat, s-au povestit cîteva nuvele ale scriitorilor sovietici, filme, etc.

Spre seară, cu vreo jumătate de oră înainte de masă am fost lăsaţi să coborîm pentru un fel de „plimbare". Dar nu în „curtea atelierelor" şi nici fiecare în curtea secţiei respective, ci toţi într-o curte mică dintre secţiile A şi B. Pentru „siguranţă" erau postaţi în lungul coridorului vreo cinci-şase gardieni.

In cîteva minute curtea se umplu. Eram vreo trei sute atunci la Doftana. Intre zidurile înalte ale secţiilor păream o masă de oameni în zeghe. Dintr-odată izbucni o bucurie şi o voie-bună, cum rar mi s-a întîmplat să întîlnesc la închisoare. In mijlocul unui grup de tovarăşi, Butnaru comenta sgomotos evenimentul:

— Dacă ar fi trebuit să cerem noi cum să terminăm ziua de 1 Mai, probabil n-am fi revendicat altceva...

De peste tot n-auzii decît „la mulţi ani!", „trăiască 1 Mai", unii se salutau ridicînd dreapta, alţii îşi strîngeau călduros mîinile, alţii, care mai pe furiş, care mai deschis, înăţau pumnul strîns. In seara aceea s-au întîlnit prieteni ce nu se văzuseră de luni de zile, au avut prilejul să se cunoască tovarăşi care colaboraseră luni, poate ani de zile prin corespondenţă, fără să ştie unul cum arată celălalt.

Eu stăteam în preajma lui Butnaru. Voiam să-l felicit personal dar nu-mi venea să-l întrerup. Era în vervă şi vorbea fără încetare. Mi se păru chiar că arată altfel, mai degajat, aş spune chiar mai... uşuratic. Cu toţii îl ştiam, pe Butnaru grav şi sentenţios. Sentenţios era şi acum, însă gravitatea parcă se risipise. La început o pusesem pe seama atmosferei generale, pe urmă însă mi-am dat seama că de vină era părul. Butnaru se tunsese în ajun scurt de tot, cu maşina Nr. 1 şi acum, lipsit de coama lui de leu, roşie şi aspră, ce-i încadra de obicei faţa brăzdată de cîteva riduri adînci, parcă sculptate, căpătase ceva de flăcău. Fără să vreau, am zîmbit. Abia atunci mă observă.

— Ce rîzi, Mihai? E bine? Ce zici?

— Foarte bine, nu puteam să nu confirm. Apoi grăbit, cam fîstîcindu-mă, m-am repezit să înşir cuvinte de salut, pregătite din timp, dar cu totul încurcate din cauza emoţiei. Am îngînat ceva despre lupta clasei muncitoare şi despre împrejurarea „deosebită" de a sărbători primul 1 Mai după victoria de la Doftana.

Pe cît se pare, această singură idee, mai clar exprimată, fu reţinută de prietenul meu cel vîrstnic.

— Bine zici, Mihai, — mi-a răspuns şi mă privi ca de obicei cu un fel de blîndeţe veselă — eu din suflet îţi doresc să fii de faţă şi la primul întîi Mai ce-l vom sărbători după victoria cea mare...

Apoi, dezvoltîndu-şi parcă pe loc ideea se apucă să comenteze evenimentele internaţionale. Era un optimist incorigibil.

Cehoslovacia nu e Austria... E o bucăţică mai dură, de care se vor sparge colţii lui Hitler. Afacerea Blomberg e un prim avertisment...

Urmăream cu greu şirul argumentelor. Mi se părea chiar că e nepotrivit să vorbim într-o asemenea zi de evenimente atît de prozaice. Mă cuprinsese acea stare de spirit despre care unii prieteni spuneau că atunci cînd mă apucă „nu sînt bun de nimic". Dacă aş fi fost în celulă, m-aş fi repezit poate să scriu versuri, căci doream cel puţin o discuţie „adevărată", de la suflet la suflet.

Dar cu Butnaru nu era nici o speranţă să poţi avea o asemenea discuţie. Il căutai cu privirea pe Chiril. Stătea sprijinit de zid, pe terasă, în mijlocul unui grup de consăteni, chiar lîngă uşa ce dădea în coridor. Dar nici n-apucai să fac cîţiva paşi în spre el, cînd mă şi oprii în loc, uimit de ceea ce se petrecea. Unul cîte unul şi ceilalţi deţinuţi politici observaseră ceea ce mă mirase pe mine. Se opreau din discuţie şi îşi întorceau privirile spre terasă. In curte se lăsă o tăcere ciudată. Trei sute de perechi de ochi

urmăreau cu curiozitate, aproape cu consternare, cum treceau pe terasă, spre centrul curții Vitaș cu cei vreo douăzeci de prieteni ai săi. Încercau să salute, să întindă cîte o mînă în dreapta sau în stînga, unii chiar înălțau pumnii strînși... Insă mîinile cădeau jos repede, ca lovite de privirile reci care-i împresurau.

— Ne-au stricat bucuria pînă la urmă — strecură printre dinți Butnaru.

In jurul celor sosiți se produse un gol. Cei ce se pomeneau întîmplător în preajma lor, parcă înțeleși, se retrăgeau imediat în spatele altora. Mișcarea spontană a oamenilor formă o cărare prin care Vitaș și ceilalți înaintau încet. Se opriră. Intorcîndu-se, Vitaș întrebă ceva pe unul din cei ce se găseau în imediata lui apropiere. Acesta făcu o mișcare cu capul în direcția colțului din capătul secției A, unde se afla Grigoriu. Fără a mai sta pe gînduri, Vitaș se îndreptă într-acolo. Era clar că voia să vorbească cu acela pe care-l credea a fi șeful nostru. Curiozitatea ne împinse în spre colțul în care urma să se desfășoare, după toate probabilitățile, convorbirea. In cîteva clipe se strînse acolo un cerc compact de trupuri omenești.

— Bună ziua, spuse tare Vitaș, cînd se apropie la o distanță de doi pași de Grigoriu.

Acesta nu răspunse.

Deși descumpănit, Vitaș continuă totuși:

— Am venit să vă spunem că după părerea noastră, ziua aceasta care este și sărbătoarea muncitorilor de pretutindeni este și cea mai potrivită pentru a pune capăt neînțelegerii care a dăinuit atîta și care a adus atîtea prejudicii tuturor și mișcării noastre, în aceste împrejurări cînd...

Se încurcă. Se aștepta evident ca Grigoriu să-i răspundă ceva, dar Grigoriu tăcea mereu. Era încordat, ochii negri îi scăpărau mai puternic ca de obicei, părea concentrat, atent să nu scape nici o vorbă din ceea ce spunea celălalt, dar nu răspundea. Vitaș tăcea și el. Asta dură un minut-două. Pe toți ne-a copleșit încordarea, așteptam cu nerăbdare ca Vitaș să înțeleagă că nu vrem să discutăm cu el, să se întoarcă, să se lase păgubaș, să se termine odată tăcerea aceasta penibilă. Dar Vitaș nu pleca. Tăcea, privea fix, neexpresiv în spre Grigoriu, și nu pleca...

Atunci cineva alături de el se încumetă să spargă tăcerea. Era Căzănoiu, mîna dreaptă a lui Vitaș. Sucindu-și capul peste umărul prietenului mult mai înalt decît dînsul și gesticulînd halandala porni să explice grăbit:

— Noi facem o propunere oficială... să ne unim... E momentul... Desigur ne facem autocritica. Ne luăm angajamentul...

Vitaș se întoarse spre cel care vorbea, aruncîndu-i o privire de dezaprobare. Il opri cu un gest scurt și reluă:

— Nu vrem să începem acum discuția asupra cauzelor care au dus la neînțelegeri. Dar pentru că sînteți mai mulți și pentru că ați cîștigat regimul, am înțeles să facem primul pas. Desigur, inițiativa noastră are implicit și un sens autocritic, dar credem că nu e nici locul nici timpul să răscolim...

— Adevărat, — îl întrerupse brusc Grigoriu. Răspundea pronunțînd clar, răspicat fiecare cuvînt, — nu e nici locul nici timpul să purtăm asemenea discuții. Cu oricine vrea să intre în colectiv sîntem dispuși să stăm de vorbă, dar nu acum. Iată, — a continuat el, adresîndu-se mai mult nouă, — au și venit gardienii să ne cheme sus, hai tovarăși, în deplină ordine, fiecare în celula sa, fără gălăgie.

Ne-am risipit. Întorcîndu-mi privirea pentru o clipă observai că grupul lui Vitaş a rămas strîns în colţul unde avusese loc convorbirea. Discutau cu aprindere. Căzănoiu explica ceva lui Vitaş, gesticulînd cu ambele mîini, însă acesta nu-l asculta. Corpul lui înalt era absolut nemişcat, parcă turnat din bronz, şi privirea pierdută undeva, dincolo de zid. N-am stat să-i privesc mai departe şi am luat-o la fugă înspre secţie, cînd cineva mă prinse de mînă... Era Chiril.

— De ce ? De ce nu a acceptat propunerea ?... Şi-au făcut autocritica, nu e interesul nostru să fie unire ? să lichidăm fracţiunile ?...

— Care fracţiuni, m-am enervat eu, ce, noi şi ei...

— Nu, nu — s-a corectat repede Chiril, dar de ce să nu îndreptăm lucrurile ? De ce să nu le dăm şi lor posibilitate să lucreze cinstit ? Nu sînt şi ei comunişti ? Sînt meseriaşi buni, au scule multe...

— Lasă, Chiril, nu e timpul acum, şi apoi ce ai cu mine ? de ce nu te adresezi legăturii tale ?

Am folosit această stratagemă pentru a curma discuţia, nu numai pentru că nu aveam timp (gardianul ne tot zorea să intrăm înlăuntru) dar şi pentru că la drept vorbind, nici nu ştiam bine cum să-l lămuresc pe Chiril.

De aceea, a doua zi chiar cerui explicaţii lui Butnaru. Spre mirarea mea, acesta nu se simţi deloc încurcat de nedumerirea lui Chiril.

— Evident — spuse el — vrem să strîngem în colectiv dacă nu pe toţi, cel puţin pe aproape toţi deţinuţii politici. Şi nu punem drept condiţie categorică comportarea din timpul teroarei. Sîntem gata să acceptăm în mijlocul nostru şi pe cei ce s-au dovedit a fi mai slabi, care au trădat în trecut, să le dăm posibilitatea să se reabiliteze. Nici nu cerem declaraţii autocritice. Am vrea, desigur, ca tovarăşii care au greşit să-şi dea seama de natura şi profunzimea greşelii, dar de ce numai decît s-o facă acum ? E şi greu, acum, poate nici nu înţeleg bine... Să vie între noi, să muncească cinstit împreună cu noi şi o să-i ajutăm să priceapă ce şi cît a greşit fiecare...

— Atunci ?

— Da, dar Vitaş a vrut cu totul altceva... A vrut să fuzioneze cu noi. Auzi neobrăzare !... Ochii cenuşii ai lui Butnaru au început să sticlească, vocea i se îngroşă... — Auzi !... ei — un grup de trădători, nişte laşi şi nemernici pînă la urmă, să fu-zi-o-ne-ze cu noi, un colectiv care a cîştigat o bătălie atît de grea !... Să vie să trateze cu noi de la egal la egal... Nu, asta niciodată !... Vitaş vrea ca astfel noi să recunoaştem că au şi ei o organizaţie revoluţionară, că au avut o platformă politică... Ori asta nu putem admite în nici un fel !... Dacă e o organizaţie grupul lor, apoi e o organizaţie diversionistă...

— Dar se spune totuşi, intervenii eu, că atunci cînd s-a produs spargerea, au fost greşeli de ambele părţi, că erau provocatori şi într-un grup şi într-altul.

— Eu n-am fost atunci aici, — reluă potolindu-se Butnaru — se prea poate. E şi greu acum să începem să cercetăm cu de-amănuntul ce a fost atunci. Pentru mine e clar că a fost un ecou al luptelor fracţioniste de afară. Foarte puţini dintre acei care au fost atunci în conducerea colectivului, mai sînt aici şi azi, şi chiar dacă sînt nu pot să le cer să se elibereze cu desăvîrşire de pasiunile care puseseră atunci stăpînire pe toţi... De aceea a şi reuşit administraţia să smulgă atît de uşor regimul... Dar de atunci au trecut cinci ani. În aceşti cinci ani grîul s-a ales de neghină. Cert este că grupul care s-a opus tendinţelor dictatoriale ale lui Vitaş, a dus tot greul luptei,

a ţinut cu dinţii poziţiile, n-a capitulat. Dar Vitaş ? Ce a făcut Vitaş în aceşti cinci ani, ca să vie acum şi să „parlamenteze" cu noi ? S-a umilit în faţa duşmanului, a împroşcat cu noroi numele de comunist. Nu, asta trebuie s-o înţelegi, Mihai, şi e bine s-o explici şi lui Chiril ; cu grupul acesta al lui Vitaş ca *grup* (Butnaru sublinie cuvîntul „grup") noi nu putem sta de vorbă... Cu fiecare în parte — e altceva... Chiar cu Vitaş... *să vrea,* să declare că se va supune pe viitor disciplinei noastre şi-l primim fără să scormonim trecutul... Asta o să vie, mai tîrziu, de asta nu poate fugi. Acum însă, aici Chiril al tău are dreptate, acuma avem nevoie de unitate, dar nu de o unitate cu orice preţ, ci pe baze principiale... Cu orice deţinut politic sîntem gata să ne unim, dar cu o bandă — nu !

V.

Peste cîteva zile am prelucrat hotărîrile conducerii privind consolidarea regimului şi întărirea bazei sale economice. Era un program vast, care cerea tuturor serioase sacrificii.

Curînd după aceasta am fost repartizat să lucrez în cancelaria atelierelor. Am devenit astfel un fel de normator. Ţineam evidenţa muncilor efectuate şi a materialelor folosite, calculam preţul de cost, procentul de îndeplinire a planului, după ateliere şi brigăzi, etc. Cancelaria se găsea la capătul atelierului de tîmplărie într-o cămăruţă în care nu puteai pătrunde decît prin atelier, o încăpere lungă, înaltă, cu ferestre numai într-o parte. La capătul opus cancelariei era uşa cea mare ce dădea în coridor. Alte ieşiri nu erau.

Prin chiar poziţia ei cancelaria era parcă destinată să devină sediu al şedinţelor conspirative.

Pentru o şi mai mare securitate, sub pretext că încăperea e prea mică şi deci neîndestulătoare dacă se ţine seama de diversitatea muncilor pe care trebuie să le găzduiască, s-a construit cam pe la mijlocul distanţei dintre podea şi tavan un podium de lemn, pe care au fost urcate o masă şi cîteva scaune. Aici „sus", în afară de mine lucrau încă doi tovarăşi : un contabil şi un ajutor al lui, tot student, pare-mi-se la politehnica din Bucureşti. „Jos" a rămas doar tovarăşul Macri cu „prăvălia" lui, adică „serviciul de expediţie". Mărfurile gata se aduceau în cancelarie unde Macri le aranja în nişte dulapuri special amenajate de-a lungul pereţilor. Apoi pe baza unor „specificaţii" meşteşugit întocmite de contabilul Mihăilescu, tot Macri împacheta în lăzi mai mari sau mai mici de scîndură, tot felul de casete, jocuri de şah şi de table, rame, călimări de alabastru, pudriere, scrumiere, jucării şi alte obiecte, după cum era comanda în fiecare caz în parte. Pentru ambalare Macri folosea talajul, ce se găsea din belşug în atelierul alăturat. In cancelarie, de cum intrai, călcai peste un covor de talaj. Deşi avusesem „discuţii" nenumărate cu Macri, el refuza să facă curăţenie mai des decît o dată pe săptămînă „sîmbătă la ora 13, imediat după masa de prînz". Viaţa în cancelarie era agitată şi zgomotoasă : n-apucam să ne instalăm bine „sus", să ne ascuţim creioanele şi să deschidem registrele, că îl şi auzeam pe Macri cum se descarcă în „ah-uri" şi „oh"-uri de admiraţie. Era un semn că vreun şef de atelier a adus marfă nouă. Entuziasmul lui Macri era întotdeauna atît de debordant şi de molipsitor, încît noi „cei de sus" nu puteam rezista ispitei : lăsam socotelile şi coboram pe scăricica îngustă de lemn fixată aproape perpendicular de podium lîngă peretele din fundul

încăperii. O dată coborîţi ne exprimam însă tot atît de zgomotos supărarea pentru faptul că Macri ne-a „deranjat degeaba", întrucît obiectele aduse nu sînt cu nimic diferite de cele din „transporturile" precedente. Înţepat în ambiţia lui de magazioner, Macri se apăra contra-atacînd, „atrăgîndu-ne atenţia" că nimeni nu ne-a chemat, că el nu e de vină dacă noi lăsăm treaba ori de cîte ori vine cineva. Adesea intervenea în discuţie şi şeful atelierului respectiv, căutînd să ne convingă că „totuşi" marfa lui are şi unele „inovaţii". Cu greu reuşeam să ne smulgem explicaţiilor şi să ne reîntoarcem sus. Se restabilea pentru cîtva timp în cancelarie o linişte relativă, întreruptă doar de răsucitul talajului şi bombănitul morocănos al lui Macri, care nu putea înţelege cum de a pierdut iar cheia de la nu se ştie care dulap, şi acum o căuta zadarnic în vălmăşagul de panglici lemnoase ce se izbeau valuri-valuri de pereţi, împinse la dreapta şi la stînga de picioarele nefericitului păstrător al tezaurului colectiv.

Dar perioadele de acalmie de obicei nu erau lungi: n-apuca să se liniştească oarecum Macri, că năvăleau în cancelarie alţi tovarăşi să-l anunţe pe Mihăileanu că au primit de acasă sume de bani, ce trebuiau să fie trecute la capitolul „venituri". Urmau tot felul de explicaţii: cîţi bani sînt bani personali trimişi de familie, cîţi sînt pentru marfa vîndută, cîţi pentru înzestrarea atelierelor. Erau amănunte interesante pentru care merita să mai amîi treaba şi să pui şi tu întrebări complimentare: de la cine sînt banii? de cînd n-a mai primit cutare sau cutare? etc.

Rar se întîmpla să treacă o jumătate de oră fără să vie cineva în vizită la cancelarie; sau la Macri să dea „o comandă", sau la Mihăileanu, după nişte date, sau la mine să mă anunţe că s-a stricat ceva, şi trebuie refăcut planul, că mai e nevoie de materiale pentru că a ieşit „un rebut", ş.a.m.d. Cîte nu se întîmplau mereu în ateliere... Astfel ziua trecea pe nesimţite, iar noi rămîneam cu lucrările în urmă. De aceea eram mereu extrem de „ocupaţi". Conducerea însă nu prea se sinchisea de „ocupaţiile" noastre şi ori de cîte ori trebuia să se ţină o sedinţă, ne dădea afară, fără prea multe explicaţii. Mihăileanu încercase odată să ia cu el lucrările afară, însă Butnaru îi interzisese pe loc.

— Dar ce să fac dacă n-am terminat? Pînă mîine trebuie...

— N-are importanţă, lasă hîrtiile aici.

— Dar nu deranjez pe nimeni. Lucrez în atelier.

— Să te vadă vreun gardian, să raporteze şi apoi ce o să spună? Pentru ce au nevoie ei de cancelarie, dacă funcţionarii lucrează în atelier? Ai uitat că am obţinut cancelaria pentru că voi spuneaţi că nu puteţi lucra în zgomotul atelierului...

— O excepţie!...

— Nici o excepţie! Dacă nu eşti în cancelarie, înseamnă că nu ai treabă. E clar?

— Clar...

De obicei ne punea să stăm „la şest", adică de pază... Paza se compunea din trei posturi: primul în coridorul circular ce înconjura ca un brîu potcoava închisorii, al doilea la uşa atelierului de tîmplărie în săliţa prin care treceai din coridorul circular în curtea atelierului, al treilea chiar lîngă uşa cancelariei. Dacă cineva intra în temniţă, tovarăşul de la postul numărul unu n-avea decît să facă un semn celui de la postul numărul doi, iar acesta să deschidă uşa şi să anunţe pe al treilea. Pînă să intre persoana nepoftită în atelier, ceî din cancelarie aveau tot timpul să se împrăştie. Pe de altă

parte, în tot timpul şedinţei gardianul din curtea atelierelor era imobilizat de altcineva la un joc de table sau la o discuţie oarecare.

Eu făceam „şest" mai întotdeauna lîngă uşa cancelariei. Aici puteam să mă aşez comod pe o bancă sau pur şi simplu jos pe o grămadă de talaj şi să citesc. Ţinînd seamă de înclinaţiile mele literare, tovarăşii ceilalţi îmi acordau fără discuţie acest privilegiu.

In asemenea ore de „şest" am avut prilejul să observ mai îndeaproape grupa lui Vitaş.

Cele trei tejghele ale lor se găseau chiar lîngă uşa cancelariei în partea dreaptă. Fiind aşezate în forma literei greceşti pi, cu deschidere spre perete, împrejmuiau un fel de încăpere separată de restul atelierului. Eu mă aşezam, în colţul din stînga lîngă geam, în spatele „lustragiilor". De acolo puteam să urmăresc în voie toate mişcările „vitaşiştilor" fără ca ei să-şi dea seama.

La drept vorbind, mare lucru n-am descoperit. M-a mirat în primul rînd tăcerea ce domnea în mijlocul lor. Lucrau cu înverşunare, schimbînd rar cîte un cuvînt unul cu altul. Auzeai doar atît: „dă-mi vinclul", unde ai pus cleiul" ?, „aprinde primusul", etc. Cînd cineva, Căzănoiu în cele mai dese cazuri, pornea totuşi vreo discuţie „personală", începînd să povestească ceva, Vitaş se uita întrebător, aproape indignat la cel care spărgea solemnitatea muncii, şi Căzănoiu după cîteva fraze bîlbîite amuţea. Autoritatea lui Vitaş era incontestabilă. Era stăpînul absolut al „artelului", cum îl intitulau ei.

Mi-am dat seama că „artelul" acesta nu prea semăna cu colectivul nostru: tejghelele şi sculele erau proprietate particulară, fiecare purta banii asupra sa, dar pe semne că aveau şi un „fond" comun, întrucît făceau în colectiv cumpărăturile la cantină, ţineau toate alimentele la un loc şi le împărţeau de asemenea în „colectiv". Dădeau cea mai mare importanţă tocmai „împărţirii" porţiilor. Nu întrerupeau munca pentru dejun decît atunci cînd cei din colectiv lucrau mai cu aprindere. La noi se statornicise următoarea regulă: dimineaţa, înainte de a se începe lucrul, se împărţea fiecăruia o felie de pîine, o cană de ceai şi o bucăţică de zahăr. Apoi, cam la jumătate de oră după deschidere toată lumea intra în ateliere şi munca nu se mai întrerupea pînă la prînz. In grupul lui Vitaş se proceda altfel: dimineaţa, fiecare mînca în celulă. De cum intrau în atelier se apucau de lucru, însă pe la 9—9,30 se opreau ca să aşterne o masă îmbelşugată. Se împărţea cîte un sfert de pîine, o bucată mare de slănină, sau de brînză, o cană de ceai dulce, cu pesmet sau cozonac. Mîncau mult mai bine decît noi şi nici nu era de mirare: doar n-aveau de investit bani pentru „consolidarea bazei materiale a regimului". Cred însă că-şi mîncau şi din economii, pentru a ne impresiona cu belşugul şi bunăstarea lor. Căci altfel cum se putea explica obiceiul de a aşterne masa totdeauna în timp ce noi lucram, cînd atelierul era plin.

In timpul mesei vorbeau mult, foarte tare şi mereu despre mîncare. Pînă şi taciturnul Vitaş părăsea din cînd în cînd obişnuita-i morgă ca să plaseze cîte o „glumă":

— Măi Căzănoiule, ce te grăbeşti aşa, vrei iar supliment? Ai calculat că e prea multă slănină în ladă?

Sau îşi bătea joc de cîte unul:

— E greu la mîncare, nu, Prisacea? Vezi să nu te îmbolnăveşti, că atunci cine o să tragă chiulul de la treabă?

Imi venea cîteodată să ţip la ei de neruşinaţi ce erau dar mă reţineam. Ce era să fac? — aşa era linia.

La 15 mai, colectivul nostru a hotărît să renunţăm la mîncarea de dimineaţă. Sculele venite de afară s-au dovedit a fi cu totul neîndestulătoare, trebuiau cumpărate tejghele, strunguri, diferite unelte. Dar mai ales trebuia sporit considerabil depozitul de scînduri şi alte materiale. Ca să putem rezolva aceste probleme am căzut cu toţii de acord să facem încă un sacrificiu. De muncit însă se muncea tot atîta, şi chiar mai mult.

Nu era uşor. Tovarăşii slăbeau de la o zi la alta. Celor mai nevolnici li se dădea cîte un supliment. Dar pînă şi cei tari şi sănătoşi dădeau semne de oboseală.

Cam în acele zile fu mutat în atelierul de tîmplărie Chiril. Era repartizat la lucru în brigada „lustragiilor", iar din punct de vedere organizatoric era în aceeaşi grupă cu mine. Puteam relua deci discuţiile din serile de la „întunecoase". Eu mă gîndeam cu plăcere că o să se întîmple aşa şi-mi părea că şi Chiril trebuie să dorească acelaş lucru. Se întîmplaseră doar atîtea de atunci ! Cum să nu ne schimbăm impresiile şi părerile ? Chiril însă era posomorît şi scump la vorbă. La toate insistenţele mele de a afla „ce-i cu el", răspundea scurt, aproape în silă :

— Cu mine ? Ce să fie ? Mă simt bine...

Abia peste vreo două săptămîni aflai care e cauza schimbării ce mi se părea că se petrecuse în el.

Nu putea înţelege de ce trebuie să sufere de foame şi acum, după ce regimul fusese cîştigat. La o şedinţă de grupă pusese chestiunea direct, cu o violenţă pe care nu i-o cunoscusem înainte :

— Oi fi eu un ţăran analfabet, dar tot înţeleg ceva...

— Lasă Chiril, încercai să glumesc, de mult nu mai eşti analfabet...

— Nu mă întrerupe, ţie ţi-e dor de glume, mie nu, simt că mă sleiesc, nu mai pot...

— Dar cum pot alţii ? — îl repezi cam brusc Mihăileanu, responsabilul grupei.

— Alţii ? — Chiril ne privi pe rînd cu nişte ochi mari, holbaţi — alţii n-au dus o viaţă de foame cum am dus eu, n-au corpul secătuit ca mirişte într-o vară de secetă... Ani de zile ni se tot spunea răbdaţi, răbdaţi, o să cîştigăm regimul şi o să trăim mai bine... Acum iată, am cîştigat, dar mîncăm şi mai puţin decît mîncam în celule... Iar pe deasupra, mai şi muncim... Şi o vită ca să muncească trebuie să fie hrănită, dar un om ?

— Dacă eşti slăbit, bolnav, de ce nu spui ? Du-te la infirmerie la Leru, şi ţi se va da un supliment.

— Nu e vorba de supliment, eu vreau dreptate, nu pentru mine vorbesc, ci pentru toţi. Să ne spuie Mihăileanu cîţi bani intră în colectiv ; nu intră mai mult decît atunci cînd eram în celule ? Iar Macri să ne spună cîtă marfă se vinde la bazar ? Nu s-a vîndut duminica asta peste trei mii ? Unde sînt banii ?

— Dar n-am prelucrat noi, nu putea să se dumirească Mihăileanu, că acum este o situaţie excepţională ? Nu s-a spus oare şi în ultimul material, ce vrei să-ţi repet că pentru consolidarea bazei materiale...

— Nu-i nevoie, ştiu, s-a prelucrat şi cu mine, am fost de acord, dar de ce trebuie să răbdăm de foame ? Nu se poate face consolidarea asta cum zici tu, fără să se distrugă fraţii ?... Dacă noi toţi cădem din picioare, pentru cine mai facem consolidare ? Eu aşa înţeleg, principalul e omul, dacă omul se stinge pe dinăuntru, pentru cine mai lucrăm ?

Mihăileanu era un om calm.

— Ascultă Chiril, începu el cu răbdare smerită, ca şi cum ar fi fost dispus să repete, la nevoie, cuvînt cu cuvînt referatul pe care-l prelucrase cu o lună înainte, — situaţia de afară nu e deloc favorabilă regimului nostru... La guvern e o dictatură militară... Peste graniţă e Hitler... fascismul e tot mai agresiv... Guvernul încearcă să şadă pe două scaune, cochetează cu Hitler... Teroarea se înăspreşte... N-ai auzit de arestările de la Bucureşti şi Cluj ?... Oare putem să credem că în asemenea condiţii burghezia ne va păstra regimul numai pentru ochii noştri frumoşi ?... N-avem timp să ne întindem pe luni de zile, trebuie să batem fierul pînă-i cald... Provocarea cu Bulcea e un avertisment...

— Asta s-a întîmplat numai din cauza prostiei lui Bulcea...

— Cum poţi spune una ca asta ? O fi el şi Bulcea de vină, dar nu vezi că s-a pus la cale o provocare ?

— Vitaş l-a prevenit.

— Vitaş ? Pe cine ?

— Pe Bulcea...

— De unde ştii ?

— Am fost acolo.

— Unde ?

— Între ziduri, cu Bulcea.

— Şi ?

— Ştiu...

— Ce ştii ? Ai auzit cum au vorbit Bulcea cu Vitaş ?

— N-am auzit.

— Ţi-a spus Bulcea ?

— Nu mi-a spus...

— Atunci Vitaş, poate ?...

— N-am vorbit cu Vitaş !

— Atunci, ce ştii ?

— Mi-a spus Brevenco...

— Dar Brevenco de unde ştie ? A vorbit el cu Vitaş ?

— Dar ce mă iei aşa, — se zbîrli deodată Chiril, ce-mi iei interogatoriul ? Şi pînă la urmă dacă aş fi vorbit cu Vitaş, ce crimă aş fi făcut ?

— S-a hotărît că nimeni nu stă de vorbă cu Vitaş fără aprobare specială din partea conducerii.

— Nici n-am stat de vorbă. Eu disciplina nu o calc.

— Dar de ce spui atunci că Bulcea ? !...

— Aşa am auzit, Bulcea ştia că cei doi drept-comuni vor să evadeze şi n-a spus la nimeni.

— Dar nici nu voiau să evadeze.

— De ce săpau tunelul ?

— Care tunel ?

— Pe sub ziduri... Cu două cazmale şi un tîrnăcop ?

— Măi ! Tu o crezi serios ?

Intrebarea fu pusă de Stoica, responsabilul brigăzii lustragiilor. Chiril nu răspunse. De bună seamă, discuţia de pînă acum îl epuizase. Se închise iar în sine, cu aerul lui obişnuit, în aparenţă liniştit şi nepăsător, de parcă ar fi spus : „Lăsaţi-mă în pace, nu vedeţi că sînt un simplu ţăran, analfabet, ce vreţi de la mine ?“ Numai roşeaţa uşoară a feţii şi gura strînsă ca o smochină, trădau frămîntarea ce continua să clocotească înlăuntrul lui.

„Cazul Bulcea" se petrecuse cu vreo zece zile în urmă. Pe scurt întîmplările s-au desfăşurat în ordinea următoare: întîi s-a reîntors în Doftana Răţoi, unul din gardienii care pe timpul Balaurului terorizase pe comunişti. Tocmai pentru asta fusese promovat pe atunci în postul de ajutor de prim gardian. După mutarea Balaurului la Galata, fusese şi el transferat la Iaşi, dar n-a stat acolo decît două luni şi s-a reîntors la Doftana. Deţinuţii politici făceau legătura între întoarcerea lui Răţoi şi zvonurile tot mai insistente, cum că la închisoare va fi introdusă paza militară. Unii deţinuţi de drept comun, întotdeauna „foarte bine informaţi", susţineau chiar că o companie de jandarmi urmează să fie mutată în acest scop la Cîmpina. Alţii se jurau că l-au văzut pe noul director al închisorii plimbîndu-se în jurul temniţei, de braţ cu un căpitan de jandarmi.

Lui Răţoi nu i se dăduse totuşi nici un post de răspundere. Era folosit pentru felurite servicii de pază la rînd cu ceilalţi colegi de-ai lui.

Între timp s-a luat măsura ca terenul dintre zidul interior şi cel exterior al închisorii să nu rămînă nefolosit ci să se cultive acolo zarzavaturi. Directorul ceru colectivului un om priceput care să se ocupe de grădină. Conducerea îl desemnă pe Bulcea. In afară de Bulcea, la început mai ieşeau să lucreze „între ziduri" Chiril şi alţi cîţiva tovarăşi. Dar Răţoi pretinse să vină doar „drept comuni". Conducerea colectivului nu obiectă nimic, întrucît avea nevoie de oameni pentru atelier. Atunci fu repartizat Chiril la lustragerie. Bulcea rămase să lucreze doar cu condamnaţii de drept comun. Ştiind că linia noastră urmăreşte realizarea unui front unic de luptă cu toţi deţinuţii, nu le prea cerea să se omoare cu treaba. Cînd nu erau supravegheaţi de gardian, nu făceau mai nimic. Unii fugeau chiar de la treabă, întorcîndu-se spre seară. Bulcea se făcea că nu observă. Avînd la îndemînă lucrători mulţi, asigura muncile strict trebuincioase şi astfel ieşea cu faţă curată; iar legăturii sale de colectiv îi raporta că „între ziduri" totul merge bine. Cu atît mai uluiţi am fost cu toţii cînd într-o seară după închidere, se răspîndi prin închisoare vestea că Răţoi a descoperit într-una din pivniţe o groapă. Erau trei asemenea pivniţe la Doftana — cîte una sub fiecare secţie „luminoasă" — A, B, şi C. Uşile dădeau „între ziduri", fiind încuiate, iar cheile ţinute în păstrare la primul gardian. Răţoi pretindea că lacătul de la pivniţa de sub secţia A era spart, iar înlăuntru fusese săpat un „tunel", în direcţia zidului exterior. Cu toate că provocarea fusese cusută cu aţă albă se iscă o zarvă nemaipomenită. Toţi deţinuţii fură „consemnaţi" în ateliere, iar administraţia porni o anchetă „minuţioasă".

Doi dintre deţinuţii de drept comun, care lucraseră la grădină, au declarat că au săpat tunelul „din ordinul" lui Bulcea! Au fost închişi la „Haş", iar apoi confruntaţi cu Bulcea. Acesta de bună seamă că nu ştia nimic, dar se apără atît de stîngaci, încît lăsă bănuiala în picioare. Conducerea însă a descoperit alţi deţinuţi de drept comun care au declarat că „cei doi" li se destăinuiseră că lucrează în beci din ordinul lui Răţoi pentru „a-i înfunda pe comunişti". In faţa evidenţei administraţia trebui să cedeze, Răţoi fu din nou mutat într-o altă închisoare, însă ordinele de „consemnare" rămaseră în picioare, situaţia „încordată" prilejuindu-ne multe greutăţi. Conducerea ceru „categoric" tuturor membrilor colectivului „să dea dovadă de maximum de vigilenţă" pentru a nu da duşmanului alte prilejuri de provocare.

Acestea erau pe scurt, faptele.

Toată povestea era clară pentru fiecare din noi. Chiril însă dădea evenimentelor o altă interpretare, vădit inspirată de aprecierile lui Vitaş.

Deşi „critica" îl viza doar pe Bulcea, nu este greu de văzut că vitaşiştii aveau în vedere conducerea, care, chipurile, îşi dovedise slăbiciunea încredinţînd o muncă atît de importantă unui „prost" ca Bulcea.

Cu „criticile" de acest gen eram obişnuiţi, nu prea ne deranjau. Era însă dureros şi penibil ca un tovarăş al nostru... Parcă înţeleşi tăceam cu toţii. Doar după ce Chiril se mai linişti, Mihăileanu reluă.

— De ce nu vrei tu, Chiril, să vezi lucrurile limpede? Toată povestea cu Bulcea n-are nici în clin nici în mînecă cu ceea ce discutăm. Era vorba de politica economică a conducerii. Cu toţii am fost de acord că e nevoie să facem economii sîngeroase, pînă punem în picioare atelierele. Înţelegi, bre, trebuie să legăm în aşa fel administraţia încît să nu poată închide atelierele cu una cu două, cum a făcut în treizeci şi trei...

— Tocmai asta e greşeala, răspunse încet ca pentru sine Chiril, prea ne încredem în administraţie... De aceea şi Bulcea...

— Iar Bulcea, — strigă enervat Stoica, dar lasă-l pe Bulcea în pace, că pentru „vigilenţa" lui şi-a luat el porţia! Tu răspunde aici clar: eşti sau nu eşti de acord cu conducerea, eşti sau nu eşti de acord cu ceea ce am hotărît cu toţii?!

— Eu disciplina colectivului n-o calc...

— De ce pui atunci în discuţie hotărîrile?

— Nu e just să ne sleiască oamenii, nu mai putem de foame...

— Tu pentru alţii n-ai ce să vorbeşti aici, — îl apostrofă Stoica pe Chiril aproape înfruntîndu-l, în afară de tine nimeni nu s-a plîns! Tu nu mai poţi?! Foarte bine! Te propunem pentru supliment.

— Nu vreau nici un supliment, eu pentru dreptate vorbesc, şi vitele ca să muncească trebuie să mănînce...

Cu toate eforturile discuţia se învîrtea ca într-un cerc vicios, Chiril repeta mereu că e de acord cu conducerea, că nu cere supliment, dar nu înţelege de ce trebuie să răbdăm de foame „mai rău ca la celule".

Venind timpul închiderii trebuia să suspendăm şedinţa.

VI

A doua zi n-am putut relua „prelucrarea" din cauza altor treburi urgente. Apoi mi-a fost dat şi mie să trec printr-o întîmplare neobişnuită, care m-a tulburat şi m-a nedumerit. Era în timpul pauzei de la amiază. In cancelarie se ţinea o şedinţă, iar eu stăteam „la şest" în colţul preferat de după brigada lustragiilor. In atelier nu mai era nimeni. Toată lumea ieşise în curte. Citeam o carte, care mă antrenase în asemenea măsură încît nici nu prea eram atent la ceea ce se petrece în jur. Mi se pare că era „Crima lui Silvestru Bonnard" de Anatole France. Tocmai atunci se deschise uşa cancelariei şi ieşi afară Butnaru cu un ibric în mînă.

— Fă-mi un ceai pentru Stancu, iar se simte prost...

Nu prea-mi convenea, dar ce era să fac? Am dat fuga în curte, să umplu ibricul cu apă. Lîngă cişmea mă ciocnii de Andrei, şeful atelierului.

— Ce primus să iau?

— Vezi colea, lîngă uşa cancelariei...

N-am găsit nici un primus acolo, în schimb am dat de o lampă de gătit! Nu-i tot una? Eram grăbit. Am pus ibricul pe foc şi... m-am scufundat în lectură. O voce ciudată mă aduse la realitate:

— Al cui e ibricul acesta?

Sării în sus. In faţa mea stătea Vitaş. Ceilalţi prieteni ai lui se întorseseră tocmai din curte şi-şi căutau sculele. Asta era ! Din greşeală am luat o lampă a lor ! Eram atît de surprins, încît aproape că rămăsei fără glas. Ingînai totuşi ceva :

— Scuzaţi,... nu ştiam...

— Nu-i nimic, — răspunse parcă vroind să mă liniştească Vitaş, ceaiul a fiert.

Eu însă nici nu voiam să aud. Vărsai apa fierbinte peste o grămadă de talaj şi alergai într-un suflet în curte să umplu din nou ibricul. Cînd m-am întors, „artelul" se apucase de lucru. Doar Vitaş nu făcea nimic. Stătea nemişcat în locul unde-l lăsasem. M-am făcut că nu-l observ, am găsit primusul de care-mi vorbise Andrei, apa a fiert repede, am dus ceaiul în cancelarie şi m-am întors la locul meu. Dar nu mai puteam citi. Mă uitam în carte, citeam cuvintele, rîndurile, şi nu înţelegeam nimic. Simţeam aţintită asupra mea privirea lui Vitaş. Mă sileam să rezist ispitei şi nu puteam. Am ridicat ochii şi am înfruntat privirea omului ce stătea ca o statuie mereu în acelaş loc.

— Şi lampa noastră e otrăvită, nu-i aşa ? mă întrebă el.

N-am răspuns nimic. Nu ştiam ce să răspund.

— De ce ne urîţi aşa ? continuă Vitaş parcă vorbind pentru sine. De ce ?

Cum eu tăceam mereu, se apropie de mine, se aşeză alături şi începu să vorbească aproape prietenește :

— Vezi tinere, tu n-ai fost aici cînd s-au întîmplat toate acele lucruri din care s-au tras apoi atîtea nenorociri... Nu le ştii decît după spusa altora... şi te încrezi orbeşte... Dar de ce nu vrei să judeci tu singur cine e comunist adevărat aici, la Doftana ?

Nu m-am putut stăpîni :

— Acela care luptă, acela e comunist...

Pe Vitaş răspunsul meu nu l-a descumpănit. Dimpotrivă, parcă se aştepta la o atare replică. Reluă tot atît de liniştit, aproape sfătos :

— Depinde cu cine lupţi, pentru ce lupţi...

Acum eu nu ştiam ce să răspund. De fapt nici nu voiam să discut, n-aveam dreptul să discut, dar nici nu puteam să plec, eram la şest, iar să-i spun omului de lîngă mine verde în faţă că nu vreau să stau de vorbă cu dînsul, parcă nu îndrăzneam. Se purta aşa de prietenos, şi apoi tot eu l-am jignit cînd am vărsat ceaiul. Tăceam, nu puteam pricepe cum el, dacă se consideră comunist, mai îndrăzneşte să întrebe cu cine şi pentru ce luptăm ? Vitaş însă, pe semne, că altfel interpretase tăcerea mea. Reîncepu să vorbească mai aspru, vocea sa recăpătînd acele accente metalice pe care le sezisasem atunci, de 1 Mai :

— Dacă mă asculţi, îţi spun tot adevărul : eu sînt adevăratul luptător aici, eu reprezint Internaţionala a III-a, cine se ridică împotriva mea, înseamnă că e împotriva comunismului.

Eram uluit... Cele ce le auzeam erau atît de neaşteptate, atît de ciudate, încît uitasem aproape că n-am dreptul să vorbesc, iar dacă vorbesc totuşi trebuie să răspund ceva, să resping ceea ce spune...

— Asta e esenţialul, întări Vitaş, parcă punînd punct discuţiei. Atunci întrebarea îmi zbură parcă fără voie de pe buze :

— Dar de ce ai ieşit din luptă ?

— Nu se putea altfel... Eram bolnav... Scopul scuză mijloacele... oameni ca mine nu se pot expune... Asta să ţii minte.

S-a ridicat şi a plecat la ai săi. Iar eu am rămas ca trăsnit. Mă uitam în carte şi nu reuşeam să mă concentrez. Tovarăşii s-au întors din curte. Atelierul s-a umplut de zgomotul lucrului iar eu tot la cele auzite mă gîndeam...

Seara i-am povestit totul lui Butnaru. Acesta însă nu prea avea chef să filozofeze.

— Dă-l dracului, mai e şi nebun pe deasupra!

— Nebun!

— Da, bolnav de grandomanie...

La drept vorbind explicaţia nu m-a satisfăcut, de aceea cînd a doua zi Chiril mi-a propus să ne plimbăm puţin împreună, ca să mai stăm de vorbă, acceptai cu plăcere. Speram că prietenul meu revenind asupra părerilor năstruşnice susţinute cu două zile în urmă, îmi va relata şi alte lucruri interesante. Dar spre mirarea mea, Chiril nu numai că nu renunţase la cele susţinute, ci se încăpăţînă chiar să le apere cu şi mai multă înverşunare. Descoperi argumente noi.

— De ce la Vitaş se mănîncă mai bine? Sînt ei meseriaşi mai buni? Nicidecum! Mai toţi sînt ţărani, aici au învăţat meseria... De ce atunci au cîte o jumătate de pîine pe zi, şi slană zilnic şi ceai dulce? De ce?

M-am supărat. Mă aşteptam la altceva, pe cînd argumentele pe care le susţinea Chiril erau răsuflate.

— Parcă nu ştii şi tu că ei şi-au aranjat atelierul în timp ce noi eram la celule? Fii sigur, pe timpul Balaurului nu aveau o jumătate de pîine pe zi! Că trebuia Vitaş să ungă în dreapta şi în stînga, de-l năpădeau toate năduşelile... Nu-i prea rămînea mare lucru. Acum nu plăteşte decît taxe legale, şi desigur că-i rămîne... O să avem şi noi, n-avea grijă, dar mai tîrziu, să consolidăm...

Nu m-a lăsat să termin. Cuvîntul „consolidare" îl înfuria, cum îl înfurie pe un taur culoarea roşie. S-a oprit din mers şi m-a apucat de mînă.

— Trebuia să cucerim, acum să consolidăm, dar cînd dracu o să trăim? Ce, vreţi să murim cu toţii aici? Se vede că are dreptate Vitaş.

M-am înfuriat de-a binelea, l-am apucat de umăr:

— Cum? Dar cum poţi tu să spui...

Însă Chiril parcă nici nu observa indignarea mea. Ca un taur furios ce înaintează fără să se uite în lături, călcînd orbeşte peste obstacole şi dărîmîndu-le, porni să-şi desfăşoare argumentele:

— Da, asta spun! Nu e drept ce faceţi cu Vitaş! Eu nu-l cunosc deşi e din sat de la noi, eram mic cînd a fost arestat, dar ştiu ce spuneau oamenii. Îl iubesc şi îl stimează. Vitaş e un revoluţionar cinstit, aşa spun, de-al nostru, are sînge adevărat, ţărănesc, nu-l cumpără nimeni pentru un blid de linte. Şi cel de m-a atras în partid tot de Vitaş mi-a vorbit atunci... Apoi am strîns bani pentru cei închişi... La noi e greu, oamenii nu prea au, şi sînt sgîrciţi, dar cînd auzeau de Vitaş, tot dădeau cîte 10 lei, cîte 5 lei, puţin, dar dădea fiecare, pînă şi chiaburii dădeau...

— Ascultă Chiril, dar de unde avea să ştie omul afară ce face Vitaş la închisoare?...

— S-a zvonit şi la noi, dar nu credeam...

— Dar acum, crezi?

— Ce să cred?

— N-ai văzut?

— Ce să văd, că oamenii lui trăiesc mai bine ca ai noştri?

— Dar cu ce preţ Chiril, cu ce preţ!... Cînd noi eram în luptă, ei ce au făcut? Ne-au trădat!

— Eu, nu ştiu asta Mihai cînd şi cum şi pe cine a trădat! Atîta ştiu, că el a propus să ne unim şi noi n-am vrut...

Am profitat de prilej să-i repet lui Chiril explicaţiile pe care mi le dăduse Butnaru după întîmplările de la 1 Mai, dar pe cît de clare mi se păruseră mie atunci, pe atît de neconvingătoare erau acum pentru Chiril.

— Eu, spuse el, altfel ştiu... Vitaş n-a trădat, alţii erau provocatori, el contra lor s-a ridicat şi atunci l-au dat afară... Vitaş a fost întotdeauna pentru unire. E un adevărat comunist...

Toate acestea m-au uimit. Cuvintele lui Chiril se potriveau într-un fel cu cele pe care le auzisem de la Vitaş, dar ceva nu era clar, ceva nu puteam pricepe. I-am amintit şi lui Chiril că în 1936 conducerea a admis ca Vitaş să reintre în luptă, că a stat chiar vreo patru luni „sus“ [7]), însă apoi s-a dus din nou jos...

— Pentru că a fost nedreptăţit.

— Şi dacă e nedreptăţit cineva are dreptul să dezerteze? Tu acum te simţi nedreptăţit, dar ai putea să ieşi din colectiv?

Spre uimirea mea, Chiril n-a răspuns dintr-odată. Nici n-a pronunţat preferata lui frază: „Eu disciplina nu o calc“, ci a rămas pe gînduri, apoi, schimbînd tonul, parcă dîndu-mi să înţeleg că nu mai vrea să continue discuţia, a pronunţat tărăgănat, apăsînd pe fiecare cuvînt:

— Eu vreau să înţeleg cine are dreptate...

Întreagă această discuţie am reprodus-o cît mai amănunţit lui Coteanu, secretarul comitetului de atelier. Acesta m-a ascultat atent, dar nu mi-a dat nici un răspuns lămuritor.

— Bine... să vedem...

Apoi, după o clipă de ezitare adăugă:

— Tu nu mai discuta cu el.

Peste alte cîteva zile într-o pauză de amiază l-am văzut pe Chiril împreună cu Vitaş. Se plimbau în văzul tuturor prin curte, măsurînd-o cu paşi mari şi repezi, aşa cum e obiceiul celor ce stau de mai mult timp la închisoare. Discutau cu aprindere.

— S-a terminat cu Chiril, mi-a trecut prin gînd şi sufletul mi se umplu de amărăciune.

VII

Au mai trecut cîteva zile, aveam multă treabă în cancelarie, am primit apoi sarcina să „preiau“ un referat şi să-l „predau“ tuturor „culturalilor“ de grupă, aşa încît aproape că nici nu aveam timp să mă gîndesc la Chiril. Băgai de seamă totuşi că el continuă să lucreze în brigada „lustragiilor“. Îmi păru şi mai tăcut, şi mai posomorît.

La prînz Mihăileanu mi-a comunicat:

— Reluăm lucrul la ora unu şi-l terminăm cu o oră mai devreme.

— Dece?

— Nu ştiu...

---

[7]) adică în celulă.

Nu insistai. Ştiam doar bine că în asemenea împrejurări nu trebuie să insist. Tonul lui Mihăileanu încă îmi dădea dreptul să presupun că se pregăteşte ceva neobişnuit.

Această impresie îmi fu confirmată şi cînd pornii cu „carnetele" prin ateliere. Fiecare brigadă avea un carnet în care se înscria zilnic cît şi la ce a lucrat fiecare. Carnetele le păstram eu, şi în fiece după amiază, cam cu jumătate de oră înainte de terminarea lucrului, aveam obligaţia să trec pe la fiecare şef de brigadă şi să „notez" rezultatele. În după amiaza cu pricina pornii mai devreme şi observai că lipsesc mulţi tovarăşi. Nu se aflau la locurile lor nici Chiril, nici Coteanu.

Spre ora patru atelierul începu să se umple. A reapărut şi Chiril. Coteanu trecea pe la fiecare responsabil de grup dînd instrucţiuni în şoaptă. Dădu şi pe la noi, şoptindu-i ceva lui Mihăileanu. Fără a se rupe de scriptele la care lucra, cu tocul în mînă, parcă citind ceva în registru, Mihăileanu ne comunică:

— La ora patru toată lumea în atelier... Va fi un miting.

— Un miting?

De mult nu se mai folosise la Doftana această formă de luptă. Ce s-a mai întîmplat? Eram curios. M-am pomenit în atelier cu vreo zece minute înainte de ora stabilită. Erau de faţă în afară de tîmplari şi doi-trei tovarăşi din celelalte ateliere. Gardianul lipsea, de bună seamă „atras" undeva. Tovarăşii strîngeau sculele, măturau în jurul tejghelelor. Dar cu tot praful ridicat, nimeni nu pleca. De ici, de colo se auzeau glume încete. Cei mai mulţi însă tăceau încordaţi. Cei din colţul lui Vitaş continuau să lucreze, aruncînd înspre noi priviri iscoditoare. Pînă la urmă, la un semn al lui Vitaş, lepădară şi ei lucrul.

Era ora patru şi cîteva minute cînd Coteanu se urcă pe o tejghea şi anunţă:

— Prieteni, declarăm mitingul deschis, la ordinea de zi e un singur punct: apărarea unităţii colectivului. În această problemă vrea să ne comunice ceva prietenul Chiril Ceban.

Toţi ochii s-au îndreptat spre colţul „lustragiilor". Chiril era liniştit. Se vedea că fusese pus la curent cu pregătirile. Se sculă încet de pe banca pe care stătuse şi tot atît de încet se îndreptă spre tejgheaua pe care stătea Coteanu. Cineva îl ajută să se urce. Îşi drese glasul, se uită sfios la cei adunaţi, parcă cerîndu-le scuze, că el, o persoană atît de neimportantă, îndrăzneşte să le reţină atenţia, apoi începu:

— Aşa e prieteni, am ceva de comunicat, ceva ce mi s-a întîmplat în zilele acestea, să ştiţi şi voi, să puteţi trage învăţăminte. Eu, după cum ştiţi, sînt de la ţară, sînt de felul meu un ţăran simplu, analfabet, dar una ştiu: trebuie să lupt pentru cauză. Asta ştiu, dar la altele prea bine nu mă pricep şi de aceea era uşor să cad în greşeală.

Se opri să-şi adune gîndurile.

— Cum vă spuneam, pe mine mă rodea o nemulţumire: că prea mult o tot ducem în foame. La celule cînd stăteam era foame, dar am luptat pentru regim. Acum e regim, şi iar e foame. Mi-au explicat tovarăşii că e nevoie de economii, să se întărească atelierele, dar eu tot nu înţelegeam de ce să se întărească atelierele cu vlaga noastră şi de aceea mă cam uitam înlături. Cînd am venit aici am văzut că cei din grupul lui Vitaş trăiesc mai bine.

Auzindu-şi numele, Vitaş sări în picioare parcă împins din spate. Poate voia să-l întrerupă pe Chiril. Dar se răzgîndi şi se reaşeză. De fapt tot grupul celor cu „trai bun" se arătă agitat îndată ce i se dăduse lui Chiril cuvîntul. La început se stăpîniră, iar apoi se repeziră la Vitaş să-i spună fiecare cîte ceva. Insă, „şeful" îi opri cu un deget al mîinii. Intîi să ascultăm, — spunea gestul, — fiţi atenţi.

Din capătul celălalt al atelierului vocea lui Chiril se auzea monotonă, lipsită cu totul de modulaţii...

— Voiam să mă dumiresc cine are dreptate. Pînă acum auzisem doar de la tovarăşii noştri ce-i cu Vitaş, dar cu el nu vorbisem niciodată, şi credeam că asta nu e just, că trebuie să-l ascult şi pe el, ca să-mi fac o părere. Cerui voie să pot vorbi cu el... Pe tovarăşul Coteanu l-am anunţat (se întoarse spre cel ce stătea pe tejghea alături, cerîndu-i muteşte să încuviinţeze. Coteanu confirmă înclinînd uşor capul)... Tovarăşii mi-au dat voie şi într-o zi „la prînz" am venit la Vitaş...

— Pentru asta ai venit ?! Să ne iscodeşti ?! — nu putu să se reţină Căzănoiu...

— Cine nu vrea să asculte e liber să plece în curte, interveni cu fraza pregătită Coteanu, — dar să nu ne împiedece adunarea aici.

Vitaş apucă vîrtos umărul lui Căzănoiu şi-l trînti lîngă el pe bancă.

— Taci !

— I-am spus lui Vitaş, — reluă Chiril, — că nu sînt mulţumit, că în colectiv e foame, în timp ce o mulţime de bani se cheltuiesc pe nu se ştie ce. „Cum să nu fie foame", mi-a răspuns Vitaş, „dacă conducerea voastră e nepricepută, cheltuieşte banii de pomană ?!"

— Dar de unde ştie Vitaş pe ce cheltuim banii ? Ce, s-a angajat contabil la noi ?

— De aia, poate, tot trage cu urechea la ce se face în cancelarie ?

Pornite din mai multe părţi întrebările ironice se amestecară cu strigăte de indignare. Insă Coteanu le potoli pe toate.

— Tăceţi din gură, Tovarăşi, ascultaţi tot ce o să vă spun Chiril, pe urmă o să dau fiecăruia cuvîntul.

Vitaş şedea posomorît, dar nemişcat. Ţinea în mînă o tabacheră de nuc neterminată. Prin fundul crăpat se vedea unghia neagră a degetului mare.

— Multe mi-a mai spus Vitaş, n-am cum să le repet pe toate, eu însă nici nu-l aprobam, nici nu-l dezaprobam. Atîta i-am spus, că vreau să ies din colectiv şi să intru în artelul lor. „Din cauza foamei ?", m-a întrebat. Nu, am răspuns eu, pentru dreptate. „Dacă-i pentru dreptate, nu te grăbi". — De ce ? Nu prea înţelegeam ; dacă voiam să ies, de ce să nu ies ? „Poate sînt şi alţii" — mi-a răspuns — „şi poate mai mulţi dintr-odată, e mai bine !" Nu ştiu cum, dar atunci, tovarăşi, parcă aşa m-a cuprins o îndoială. Şi am spus, adică am minţit eu, m-a împins ceva să-l încerc. — Sîntem mai mulţi, am spus. „Cine ?" Voia să ştie totul, precis. Am înşirat la întîmplare cîteva nume : Brevenco, Eremiuc, Tolaniuc, Pînzaru, Bulcea. Pe Bulcea nu l-a vrut. De ceilalţi s-a declarat mulţumit, dar mi-a cerut să nu scăpăm ocazia de a lovi în colectiv. De a lovi ? — am întrebat eu şi parcă tot mai multă lumină se făcea în capul meu, dar îl încercam mereu, mă gîndeam poate greşesc, am vrut să ştiu, precis am vrut să ştiu — oare nu vreţi să vă uniţi ? — i-am spus. S-a cam încurcat el atunci, Vitaş, dar şi-a venit repede în fire. Chiril zîmbi o clipă abia perceptibil. — „Vrem să ne unim"

— susţinea Vitaş, „dar nu putem, cît timp e conducerea asta, care ne urăşte, trebuie să slăbim colectivul, să meargă din mai rău în mai rău, iar apoi să pregătim prin oamenii noştri răsturnarea conducerii. Eşirea voastră va fi prima lovitură, un fel de semnal...“

Chiril se opri. Se vedea că îi este din ce în ce mai greu să povestească. Vorbea cam răguşit, obrajii i se roşiseră, degetele mîinii frămîntau nervos poala cămăşii scurte ruseşti, pe care o purta peste pantaloni.

— Eu credeam în Vitaş, credeam că e un om cinstit, că a fost o neînţelegere, că de vină sînt provocatorii. Îl vedeam tăcut, credeam că se frămîntă cum se poate ajunge la unitate, cînd colo el, după cum se vede, se frămînta pentru altceva : cum să spargă colectivul, cum să lovească în unitatea noastră. Aşa mi-a spus : „mîine dimineaţă, ieşiţi în mod demonstrativ, căutaţi să atrageţi şi pe alţii, provocaţi consternare... să se simtă consternare...“ şi se freca pe mîini, aşa de liniştit cum îl ştiţi, se freca pe mîini şi-i rîdeau ochii. „Ah, tot bombănea în surdină, am să le arăt eu lor, am să le arăt !...“

— Minţi !

Ca un tunet se dezlănţui din capătul celălalt vocea lui Vitaş. Stătea în picioare, roşu-cărămiziu, răsufla greu. Cei din jur îl priveau tăcuţi, parcă hipnotizaţi de înfăţişarea „şefului“ şi striviţi de vocea ce domină pentru o clipă încăperea.

Dar pentru o clipă numai...

— Cine minte ?

— Cum îndrăzneşti ? Trădătorule !

— După tot ce ai făcut ?

— Cine minte, — Pînzaru sări şi el pe o tejghea, — cu mine nu tot aşa ai vorbit ?

— Dar pe mine nu m-ai minţit că conducerea trimite bani afară ?

— Spărgătorule !

— Agentule !

Atunci sări Căzănoiu. Avea o voce piţigăiată, înaltă, aproape feminină, mai ales cînd striga. Ţipă atît de disperat, încît reuşi să acopere larma.

— Fraţilor, staţi puţin fraţilor, e o neînţelegere, Chiril a încurcat...

— Ce am încurcat ?! — niciodată nu-l mai văzusem pe Chiril atît de pornit. Pentru prima dată în viaţa lui, poate, striga în toată puterea cuvîntului şi mi-am dat seama că are o voce puternică, groasă, cu un volum mare. — Eu am încurcat ? ce crezi, dacă sînt un ţăran analfabet, nu înţeleg ? Asta mi-a propus el — întinse mîna spre Vitaş — să fiu un spărgător...

Vitaş nu mai răspundea. Îşi adună cu o privire prietenii şi porni spre ieşire. Şi ca atunci în curtea dintre A. şi B., oamenii se dădeau în lături să le facă drum. Păşeau muţi pe cărarea dintre cele două rînduri de tejghele urmăriţi de huiduielile noastre.

A doua zi Vitaş obţinu din partea administraţiei o încăpere în celălalt capăt al închisorii. Şi-a mutat tejghelele acolo. Mai tîrziu, cei mai mulţi din membrii „artelului“ l-au părăsit intrînd unul cîte unul în colectiv. Vitaş însă nu-şi schimbă atitudinea pînă la eliberare.

VIII

Povestirea se încheie de fapt aici. Dar parcă se simte nevoia unui epilog. Unii cititori ar putea să întrebe : bine, dar cum a rămas cu consolidarea regimului ? Cu întărirea bazei sale economice ?

„Raţia de foame" — nu ţinu mult — vreo lună şi jumătate. Apoi s-a reintrodus gustarea de dimineaţă, situaţia materială îmbunătăţindu-se din lună în lună. Iar în ceea ce priveşte „consolidarea", grăitoare e următoarea întîmplare : La Doftana, în afară de deţinuţii politici comunişti erau ţinuţi şi cîţiva legionari. Nu mulţi, vreo 12—13. Aceştia n-au reuşit niciodată să se constituie într-un grup. Se certau, formau grupuleţe, cîte 3—4, se uneau iar, apoi iar se despărţeau regrupîndu-se altfel decît la început ş.a.m.d. Cîţiva cochetau chiar cu noi, iar unul ne-a declarat într-o bună zi că s-a convins de dreptatea comunistă, că o rupe cu legionarii şi roagă să fie primit în colectiv.

In colectiv n-a fost primit, cum însă susţinea că îi e frică să nu fie bătut de ceilalţi, am acceptat să stea printre noi şi să lucreze — cît vrea — în atelierul de pietrărie de alabastru.

Intr-o seară — era pe la începutul lui septembrie, — mai mulţi tovarăşi de la pietrărie întîrziaseră în curte, pare-mi-se cu prelucrarea unui referat. N-apucaseră să mănînce cînd se şi auziră loviturile de toacă anunţînd închiderea. Printre cei întîrziaţi era şi un băiat „nou", Dincă Nicolae, un tînăr textilist de la Iaşi. Era un cititor pasionat. De aceea cînd ceilalţi porniră sus în atelier ca să mănînce în grabă, iar de acolo să se îndrepte spre celule, el o luă la fugă în direcţia bibliotecii. Îşi alese o carte şi tot aşa în grabă mare se întoarse în atelier. Acolo nu mai găsi pe nimeni. Mîncarea — un castron de ciorbă şi un „chirpic" de mămăligă îl aştepta pe masă. Smulse de pe cuier haina şi aruncînd-o pe umeri, — cu castronul într-o mînă, mămăliga în alta şi cartea la subţioară — porni spre „închidere".

Inchiderea se făcea aşa : în fiecare secţie la intrare stăteau cîte doi-trei gardieni. Deţinuţii se grupau în coridor şi înaintau încet. Fiecare trebuia să treacă în faţa unui gardian pentru a fi „controlat". „Inspecţia", în cele mai dese cazuri se făcea formal. Te apropiai de poarta secţiei cu mîinile desfăcute în lături ca picioarele unui compas. De obicei mîinile gardianului abia îţi atingeau pieptul, se opreau ceva mai mult la buzunare şi alunecau apoi înspre genunchi. Deţinuţii erau mulţi, gardieni puţini, aşa încît nici vorbă nu putea fi de o percheziţie minuţioasă. Cei mai mulţi gardieni se mişcau automat ridicînd mereu mîinile în sus şi coborîndu-le jos de parcă ar fi făcut gimnastică. Noi ne apropiam în momentul în care mîinile erau sus, la nivelul capului, stăteam o clipă pînă simţeam cum degetele apucă pe dinafară conţinutul buzunarelor şi plecam. Rar de tot trebuia să dăm cîte o explicaţie despre cutare sau cutare obiect.

In seara la care mă refer, nimic nu părea să indice o percheziţie mai serioasă. Ne îndreptam spre secţii comentînd evenimentele zilei : rezultatele întrecerilor dintre ateliere pe luna august, încordarea internaţională în problema Cehoslovaciei, noile decrete ale guvernului. Cîteodată în discuţie se amestecau şi gardienii, aşa încît aproape nimeni nu s-a mirat că „legionarul-comunist" de la pietrărie, după ce fusese „inspectat", se mai oprise lîngă unul din gardieni, parcă în continuarea unei discuţii. Cînd deodată...

Printre ultimii venea şi Dincă Nicolae de la pietrărie. Ajuns în faţa gardianului, acesta îi smulse haina.

— Ce faci ? se miră Dincă.

— Lasă, lasă, că ştim noi, răspunse apăsat gardianul, umbli cu manifeste.

— Care manifeste ?

Dincă era cu totul nedumerit, n-avea cum să bănuie ce va urma. Alţi tovarăşi însă, cei vechi, ciuliră urechile. In jur se formă un zid de curioşi.

— Să vedem ce ai aici în buzunar. Nu vi s-a spus că n-aveţi voie să faceţi buzunare la zeghe ?

Imprejurarea devenea din ce în ce mai suspectă. Dincă apucă de haină.

— Lasă, domnule, îţi arăt eu ce am, de ce o smulgi ?

— Ce să mai arăţi ? Văd eu singur, uite !

Şi scoase triumfător nişte hîrtii mici, umplute cu litere de tipar mărunte.

— Nu sînt ale mele, strigă cel percheziţionat, dîndu-şi seama că-i fuseseră strecurate nişte materiale ilegale, — dumneata le-ai pus.

Şi căută să îi smulgă hîrtiile.

— Dă-te la o parte ! — ţipă ameninţător gardianul.

— Nu mă dau ! De ce umbli cu provocări ? Dă-mi haina !

— Ia-ţi-o, dar astea le duc la cancelarie.

— De ce să le duci, nu sînt ale mele...

— Dacă nu-s ale tale, de ce ţipi ?

— Nu provoca ! Dă-mi hîrtiile !

Incercă din nou să le smulgă gardianului dar acesta îl împinse cu forţa. Tînărul căzu. Atunci se porni tumultul. Aţîţaţi şi enervaţi, deţinuţii politici de jos, au uitat pentru o clipă de consemnul strict al conducerii. Din toate părţile s-a pornit avalanşa de apostrofări :

— De ce baţi ?

— De ce provoci ?

— Ce, crezi că eşti pe timpul Balaurului ?

— Nu bate !

— Nu bate !

Strigătul acesta l-au auzit şi cei ce apucaseră să intre în celule. Aproape instinctiv, fără să cîntărească situaţia, l-au preluat aşa cum se obişnuia în anii de teroare :

— Nu bate ! Nu bate !

In cîteva minute vacarmul trecu şi în alte secţii. Degeaba alergau tovarăşii din conducere de la un grup la altul. Potolit într-un loc zgomotul, reîncepea şi mai puternic în altul. Doftana vuia.

A doua zi, nimeni n-a mai fost scos din celule. A început ancheta. Ne-a ţinut închişi vreo două săptămîni. Conducerea a reuşit totuşi să dea de firul provocării şi s-o demaşte ! Faimosul legionar convertit era de fapt un agent al siguranţei. El a băgat materialul compromiţător în haina lui Dincă, profitînd de faptul că toţi ceilalţi plecaseră. S-a oprit la închidere lîngă unul din gardieni, de bună seamă tot agent de siguranţă, pentru a-i arăta la cine e „manifestul". Deşi toate acestea erau dovedite şi răsdovedite din primele zile, administraţia se codea să ne dea drumul în ateliere. Rămăseseră însă neterminate numeroase comenzi angajate în numele în-

chisorii. Intîi a trebuit să dea drumul la cei ce lucrau la aceste comenzi. Apoi şi la alţii, pentru că un atelier nu putea să lucreze fără sprijinul altuia. Pînă la urmă totul se soldă cu cîteva pedepse cu carcera aplicate unor tovarăşi. Regimul însă n-a fost luat. L-am păstrat cu toate persecuţiile şi în anii următori, pînă în ziua tragică a prăbuşirii.

Mamaia, August, 1956.

POEȚII LUMII

FRIEDRICH SCHILLER

DOR

Din această-ntunecată
Vale-ascunsă-n neguri reci
Bine-ar fi să plec odată
Și să n-o mai văd în veci!
Uite-un verde plai departe
Unde ceru-i fără nor;
De ce n-am eu oare parte
De aripi, spre cer să zbor?

Armonii odihnitoare
Dintr-acolo molcom vin;
Vîntu-n adieri ușoare
Suflă, de miresme plin.
Printre frunze văd la soare
Poame strălucind gălbui.
Și acolo nici o floare
Nu mai piere; iarnă nu-i!

Dulce trebuie să-ți pară
Viața pe-nsoritul plai
Unde-i veșnic primăvară
Și-o mireasmă ca în rai!
Dar un riu străbate valea
Minios, spumegător,
Și vuind îmi taie calea;
Îl privesc și mă-nfior.

Iat-o luntre! Dar e goală...
Hai! nu-i vreme de gîndit!
Sar în ea fără sfială.
Pînza ei s-a-nsuflețit!
Crede! Fii semeț în toate!
Zeii de-ajutor nu-s buni.
Numai o minune poate
Să te ducă spre minuni.

În romînește de Al. Philippide

FEDERICO GARCIA LORCA

PLÎNSUL

Mi-am încuiat veranda
Pentru că nu vreau s-aud plînsete.
Totuși, înlăuntrul zidurilor sure
Nu se-aud altceva decît plînsete.

Prea puțini îngeri sînt care să cînte,
Prea puțini cîinii-s care să latre.
O mie de viori încap în palma mîinii.

Dar plînsetul e-un înger uriaș
Plînsetul e un cîine uriaș
Plînsetul e o vioară uriașă.

Lacrimile zăvorăsc vîntul
Și nu se mai aude altceva decît plîns.

E DREPT

Vai, cîtă caznă mă costă
Să te iubesc așa cum te iubesc!
De dragul tău mă doare aerul
Și inima
Și pălăria.

Cine mi-ar cumpăra mie
Cingătoarea asta ce-o port,
Și tristețea asta de tort alb
Ca să facă pînză?

Vai, cîtă caznă mă costă
Să te iubesc așa cum te iubesc!

În romînește de I. Frunzetti

F. BRUNEA-FOX

CRONICĂ BUCUREȘTEANĂ

Bătrînul Bucureşti e un oraş relativ tînăr sub raportul modernizării. Dacă are patru decenii.

Creşterea şi dezvoltarea fizică a unui oraş sînt condiţionate de aceiaşi factori biologici ca orice organism viu— aer, lumină, apă, căldură. Oraşul respiră, pulsează, digeră — funcţiuni legate între ele asociativ, scrîntirea uneia resimţindu-se în complexul întregului organism.

Trebuind să se găsească tot în sistemul anatomic, comparaţii, străzile au fost asemuite cu arterele, iar rolul lor cu acel al aparatului circulator. In epoca nu tare îndepărtată, premodernă, acest mod „ştiinţific" de a se concepe urbea nu se impunea. Moravuri, ritm de viaţă, tehnicitate în faşă, populaţie numericeşte redusă, arhitectură patriarhală, salubritate publică încă empirică, — marcau un stadiu urbanistic ce nu visa nimeni să fie depăşit vreodată.

Toate acestea nu constituiau încă probleme. Unele din ele, doar simple preocupări edilitare, de circumstanţă, ca să se dea un rost bugetului municipal.

Chestiunea circulaţiei, bună oară. Interesînd pe cine? Oamenii nu erau grăbiţi, birjele mergeau agale, tramvaiele cu cai nu traversau căile centrale... Trecătorii aveau bunăvoia de a se buluci în mijlocul drumului, fără să le pese de automobile. Gardianul public nu memorizase măcar invitaţia: „circulaţi, domnilor, circulaţi !..."

Pentru dresarea contravenţiilor, nici nu se descoperise creionul chimic.

Din acea epocă, bucureşteanul a rămas cu un fel de astenie. Aşa se explică dece, atunci cînd a început procesul de regenerare edilitară şi arhitectonică a Capitalei, cetăţeanului i-a fost cam peste mînă să-şi adapteze psihologia la faza de evoluţie a oraşului. A fost nevoie de oarecare stimulente ca să-şi recupereze întîrzierea, de niscai constrîngeri care să-l îndemne la ceva ascultare. Fie şi modernizare ! — consimţea bucureşteanul, sgîîndu-se la stilul nou al clădirilor sau speriat de viteza automobilelor înmulţite — numai să nu i se ştirbească lui tabietul, nonşalanţa. Îmi amintesc bozumflarea cu care a primit să bucherisească abecedarul umblatului pe străzile barate de lanţuri. Sau uimirea cu care a întîmpinat apariţia „stop"-ului, primele acte de autoritate ale agentului de circulaţie.

Multă vreme generaţia contemporană cu droşca domoală, pensionarii celuilalt leat parcă le venea greu să înţeleagă că înnoirile îi lasă... de căruţă. Că înmulţirea vehiculelor cu tracţiune mecanică, sporirea crescîndă a populaţiei, accelerarea activităţii obşteşti cer şi integrarea lor în procesul progresului.

Oraşul creştea văzînd cu ochii. Energii tinere au venit mai apoi, după al doilea război, să-i împrumute elanul: brigadierii au pus braţul lor vînjos ca să-i grăbească metamorfoza; muncitorimea îi construieşte conturul definitiv, umplînd vidurile, spaţiile virane. Pentru nimeni sensul acestor

prefaceri rodnice nu mai este opac și bilanțul lor s-ar solda activ, ba chiar excedentar, cum rezultă din recente constatări oficiale, îmbucurătoare — dacă o categorie trenardă de cetățeni nu l-ar dezechilibra, prin neintercalare în cadența vioaie a colectivității [1]).

Cunoscînd predispoziția la amnezie a acestei categorii bucureștene, autoritățile reeditează periodic instrucțiuni menite să-i împrospăteze elementare îndatoriri civice. Textul pe care l-am tăiat din ziar, deunăzi, nu adaugă la vechile comandamente decît sancțiuni pecuniare, experiența codului de circulație, a codului sanitar dovedind, pasă-mi-te, că pietonul, cetățenii în genere, sînt mai sensibili la imperativul amenzilor decît la duhul platonic al poveților.

Teoretic vorbind, toată lumea e de acord că raporturile dintre oameni, dintre oameni și obște, mai sînt condiționate și de niscai obligații, în fond mărunte, dar din care se țese marama civilizației. A nu stingheri tihna vecinului cu nimic supărător, a respecta higiena locuinței și a străzii, sînt principii admise. Dificilă e punerea lor în practică.

Principiile în momentul cînd trebuiesc autoadministrate devin acide; iar cînd sînt proclamate de alții, ceea ce se întîmplă mai frecvent, devin... nervoase. Insul e indulgent cu sine, însă sever cu semenii săi, cu toate că pricinile sînt identice și de același calibru; deși, bunăoară și gunoiul dumitale, și al vecinului sînt deopotrivă de răumirositoare, deși ambele aparate de radio sînt la fel de stridente.

Un important examen îi rămîne concetățeanului nostru anacronic ca să se promoveze în actualitate. Un examen de disciplină cerut de realitatea vieții pe toate planurile ei. E încă stîngaci. Participă la simfonia orașului, cu o notă prea joasă. Cum înțelege el arta bunului pieton?

S-ar zice că spectacolul dinamic al străzii este încă pentru el o fantezie de desen animat. E convins că pășind cu candoare în iureșul de afară nu i se va întîmpla nimic rău; tramvaiul gata să-l calce, va cîrmi brusc pe altă șină; automobilul va sări peste el lăsîndu-l nevătămat și senin în mijlocul bulevardului; motociclistul „ștergîndu-i" cu bolidul pulpana paltonului îi va lăsa din goană, în mînă, un buchețel de violete.

Am avut cîndva curiozitatea să notez încercările făcute de autoritatea publică pentru a-l face pe bucureștean să respecte unele dispoziții de ordin „urbanistic". Există o colecție bogată de ordonanțe prefectoriale și municipale, literatură de arhivă — înfățișînd tot atîtea tentative de disciplinare a cetățeanului, eșuate. S-ar părea că el consideră nedemocratice măsurile ce se raportează la înfrînarea reflexelor sale „sui generis" — chit să se zburlească atunci cînd aceleași cauze devin supărătoare pentru propria-i comoditate. Umblă cu bicicleta pe trotuar, dar îi sare țandăra cînd în ipostază de pieton, altul contravine la vechea ordonanță ce interzice sportul în chestiune pe porțiunea destinată exclusiv pedeștrilor. Rupe flori din parcul public, însă își dă drumul la gură cînd i se atinge o petală din răzorul grădiniței personale. Își mătură bătătura casei, dar aruncă gunoaiele în ograda vecinului sau în stradă. Bucureșteanul e oricînd dispus să respecte prin interimar, prin ființa „celuilalt", prescripțiile de ordin general, rezervîndu-și toate favorurile „liberului arbitru". Va călători pe scara tramvaiului, dar se va răți cînd el pe platformă, de astă dată, altul îl va împiedica să coboare în stație Va goni automobilul, însă va protesta dacă, redevenit pieton, concetățeanul îl va imita cu același brio.

Cu alte cuvinte, bucureșteanul își administrează lui însuși o oarecare disciplină, însă îi repugnă s-o sincronizeze cu disciplina celorlalți. El socoate că urmările ne-

[1]) „In ceea ce privește salubritatea orașului, cu toată creșterea importantă a mijloacelor de ridicare a gunoaielor și de stropire a străzilor, ea este încă nesatisfăcătoare. La această stare contribuie și lipsa educației civice a unora dintre cetățenii Capitalei, care nu înțeleg că păstrarea curățeniei orașului este în interesul ocrotirii propriei lor sănătăți" (Din interviul tov. dr. Ion Bratu, vicepreședintele comitetului executiv al Sfatului Popular al Capitalei — „Romînia Liberă" din 23-7-1957).

plăcute ale acestei dezarmonii nu provin din conflictul capriciilor individuale, că accidentele nu sînt determinate de antagonismul factorilor contrari, ci că sînt simple... fatalităţi.

Şi totuşi concetăţeanul nostru e permeabil la spectacolul disciplinii ce rînduieşte frumos viaţa exterioară a unui oraş de aiurea. E numai admiraţie pentru felul cum e ordonată circulaţia publică la Moscova. Aplaudă cînd cogeamite trafic se întrerupe ca să traverseze bulevardul mama cu căruciorul copilului. El nu-şi dă seama că în acest simplu episod viiază o disciplină conjugată, că e consensul unei educaţii civice ce sincronizează în colectiv reflexe individuale. Pentru binele şi folosul tuturor.

Acum nu ştiu cîţi ani, ca să tempereze viteza automobiliştilor ce se solda cu numeroase nenorociri, cuiva i-a venit o idee ciudată, chibzuită a fi de o eficientă exemplificare pentru acei care gonesc ca nebunii pe şoseaua Bucureşti-Sinaia. A cocoţat pe un soclu de piatră, în apropierea Cîmpinei, maşina turtită într-un accident ce înregistrase cîţiva morţi. Monument hîd şi macabru, un fel de stelă funerară menită să impresioneze şi să dea de gîndit nesocotiţilor. Numai că, de cîte ori bucureştenii noştri se brodeau pe şoseaua în chestie, nu uitau să poposească la monumentul sinistru. Nu ca să se reculeagă, ci ca să se... fotografieze. Statuia tragică, devenise un simplu detaliu ornamental pentru instantaneele turiştilor.

...In tratatul său de urbanistică, Le Corbusier, reputatul arhitect francez cu renume mondial, rezervă un interesant capitol problemei circulaţiei. El o consideră desăvîrşită în armonia geometrică a cetăţii moderne, nu prin contribuţia exclusivă a mijloacelor optice sau acustice automate, destinate să reglementeze traficul în centrele aglomerate. Aceste mijloace ar avea succes, dacă mişcarea unui oraş mare ar putea fi închipuită ca o scenă în care „intrările" se succed mecanic, într-o cadenţă cunoscută, invariabilă.

In teorie, această cadenţă în viaţa unei metropole există, fiindcă e de presupus că activitatea populaţiei e organizată şi direcţionată, străzile neconstituind decît „momentul" de translaţie între domiciliu şi birou sau atelier. Aceste momente fiind cunoscute, ca fluxul şi refluxul mării, cît de lesnicioasă devine chestiunea circulaţiei publice, dacă, firește, un orar unic şi rigid pune dintr-o dată în mişcare în sensuri mereu aceleaşi, masele de oameni.

In teorie numai. In realitate e altminteri. De aceea Le Corbusier nu întrevede soluţionarea ideală a problemei în sistemul de dirijare tehnică oricît de perfecţionat, ci în „spiritul urbanistic" al cetăţenilor. Acestora le revine în prima şi ultimă analiză, prin asimilarea cîtorva principii esenţiale de conduită, răspunderea rînduielii sortite să nu ştirbească euritmia oraşului modern, intercalîndu-se armonios în tabloul lui.

Pătrunzîndu-se de acest spirit urbanistic, cheia ordinii obşteşti, cetăţenii îşi vor fi însuşit o disciplină care să chezăşuiască echilibrul permanent al vieţii oraşului unde locuiesc. Al oraşului lor.

*

Sfatul Popular orăşenesc Cluj a lansat o chemare către toate sfaturile populare regionale, invitîndu-le la o întrecere pe deviza: „Pentru buna gospodărire şi înfrumuseţare a oraşelor". Citind interesantele puncte cuprinse în amplul apel edilitar, mi-a venit în minte prin similitudine de propuneri, acea „săptămînă a curăţeniei" iniţiată „sponte sua" de populaţia bucureşteană în preajma Festivalului din 1953.[1]).

Administraţia blocului unde domiciliez, făcîndu-mi cinstea să păstreze în arhivă „referatul" ţinut atunci la adunarea locatarilor, convocată pentru a se discuta rezultatele inimoasei campanii la care au participat, îmi permit să-l reproduc:

---

[1]) „Pentru a stimula iniţiativa deputaţilor, a comitetelor de stradă, a locuitorilor oraşului nostru, tineri şi vîrstnici, bărbaţi şi femei, vom organiza întrecerea patriotică pe circumscripţii electorale pentru „CEA MAI CURATĂ ŞI FRUMOASĂ STRADĂ" şi pentru „CEA MAI INGRIJITĂ CASĂ" (Din Apelul clujan, publicat în „Romînia-Liberă", 24-7-1957)

— Tovarăși, îmi veți spune că pentru bilanțul campaniei abia începută, ne cam grăbim. De acord. E prematură o concluzie. Dar tocmai cu gîndul la sfîrșitul săptămînii cînd va înceta ofensiva măturilor și tărăboanțelor, cînd se vor omologa rezultatele, ținem să facem unele observații pe marginea celor cîteva zile de acțiune. Am urmărit pe teren, ca la manevre, operațiile menite nu numai să dea populației bucureștene cîștig de cauză în lupta „ocazională" cu gunoaiele publice și particulare, ci și altceva. Zelul permanent pentru buna înfățișare a Capitalei, zel care să pornească spontan, fără îndemnuri municipale — din încredințarea că tot ce săvîrșesc cetățenii pentru orașul lor — săvîrșesc pentru dînșii, pentru un scop obștesc.

Să nu se uite că efectele acestei competiții edilitare sînt trecătoare, căci de cînd lumea gunoiul are, ca altă pasăre Phoenix, facultatea de a renaște din propria-i cenușe. Cine își închipuie că de acum înainte poate dormi pe laurii bătăliei cîștigate, se înșeală. Fiindcă nicăieri laurii nu evadează cu mai mult brio de sub căpătîi, ca să se întoarcă și mai prolifici în maidanele și ogrăzile de unde abia au fost smulși.

Dar m-am cam zorit. Căci bătălia încă n-a fost cîștigată și nu va fi, dacă ardoarea pusă de combatanți întru realizarea ei, e aceea ce ne-a prilejuit impresiile de față. Mai bine de trei decenii de hoinăreală reportericească prin cele patru sectoare ale Capitalei, bătute în cruciș și în curmeziș, m-au familiarizat cu fizionomia salubrității publice. Mai precis cu concepția locuitorilor despre higiena publică, socotită fără tangență cu higiena particulară, domestică — deși trăsăturile lor sînt gemene, binefacerile comune.

Atîta vreme cît problema era situată la cîțiva metri departe de bătătura casei, ea devenea indiferentă, socotită fiind de domeniu obștesc. Gospodarul se sezisa numai de mortăciunea zăcîndă în imediata apropiere a organului său olfactic, în curtea lui, adicătelea. Rezolva chestiunea evacuînd hoitul în drum, dacă nu-l expedia sumar în ograda vecinului. Acesta, la rîndul său, proceda la fel, ca în cele din urmă incidentul să se lichideze prin depozitarea „obiectului" (luați-l la plural) în șanțul sau pe strada cartierului.

Ulița, bulevardul nu mai erau ale sale, ci ale... primarului. Ca și cum pe primar, care stătea în centru, îl supăra vara miasmele gunoaielor de la periferie! Ca și cum dumnealui ar fi dispus de un colosal serviciu de ecarisaj, care să adune hudiță cu hudiță, maidan cu maidan, toate dejecțiunile inepuizabile, de zi cu zi, ale gospodăriilor. Oamenii nu s-au întrebat niciodată: a cui e mahalaua asta? Al cui orașul ăsta? Niciodată nu s-au gîndit că ei constituie ulița, strada, cartierul, orașul. Că sînt o părticică din conglomerat și că ceea ce consideră ei patrimoniu municipal îi cuprinde ca apa picăturile, sau ca un copac frunzele. Și totuși ei spun „mahalaua mea", „Capitala mea!"

Tovarăși, constatările astea le credeam perimate. Da de unde! Cel puțin în ziua întîia a campaniei erau încă actuale. Bună oară, într-un cartier locuitorii au pus mîna pe tîrn ca să măture înaintea respectivelor gospodării. Au deretecat frumos din hat în hatul proprietății, fără să încalce, ferit-a sfîntul, trotuarul de alături, care aparținea vecinului absent sau prins de treburi ce-l împiedicau să răspundă la „săptămîna curățeniei". Și-a admirat fieștecare opera săvîrșită, a pus mătura după ușă, convins că și-a făcut datoria față de cartier, față de Capitală.

De-abia cînd a venit echipa de aiurea — muncitori, funcționari — și au început să curețe cu tragere de inimă și locurile vecinilor absenți, să adune gunoaiele de pe maidane, să le încarce în droage, oamenii parcă au priceput că treaba făcută de ei era incompletă, limitată și egoistă.

Dar mai la centru cum s-au comportat cetățenii? Văzînd că nu prea se grăbesc nici cei din blocul nostru, nici cei din blocul de vis-a-vis, mi-am zis că așteaptă un exemplu, un pionier, adicătelea. Se vor urni prin simpatie, am reflectat. Prin efectul contagiunii. Să audă hîrșiind o mătură! Să mă zărească pe mine rînind trotuarul din fața imobilului și vor da buzna ca furnicile la miere! Acuși, peste o clipă, sute

de mături vor ferchezui, vor masa, vor netezi obrazul caldarîmului! — mi-am zis, optimist.

M-am pus deci să-i trag vîrtos, măturînd meticulos metru cu metru, ajungînd mult dincolo de perimetrul casei noastre, împingînd spre şanţul trotuarului toate vestigiile unei dimineţi bogate în coji de pepene, schelete de ciorchini, frunze de castan, coceni de popuşoi. Am strîns o grămadă frumoasă şi m-am oprit o ţîră să răsuflu. Hop! un trecător imobilizat să mă privească. Bravo! — mi-am spus în gînd. L-am prins! Efectele emulaţiei!

Am reluat cu şi mai multă rîvnă măturatul, avansînd pînă-n mijlocul străzii, de unde am revenit cu o recoltă zdravănă de rămăşiţe de cal. A mai poposit un trecător şi încă unul. Au coborît cîţiva colocatari de la al cincilea, care mă observaseră de la balcon. Şi toţi se uitau cu curiozitate, urmărindu-mi operaţiile în şanţul cu gunoi. Pînă cînd megieşul de la al patrulea a rupt tăcerea şi m-a întrebat cu interes:

— Aţi pierdut ceva?

Şi la căutătura mea furioasă:

— Am crezut că aţi pierdut ceva de preţ, văzîndu-vă cum scotociţi de zor în gunoi! a completat cu nevinovăţie.

*

P.S. Administratorul blocului, care nu scapă niciodată prilejul să-mi reproşeze că-s rău platnic şi că spăl prea des mica terasă în raport cu cota mea la apă, şi-a dat contribuţia la „săptămîna curăţeniei". A pus afară la uşă (la uşa apartamentului d-sale) ştergătoarea de cînepă pe care deobicei doarme în antreţelul de lîngă bucătărie căţeluşul pekinez. Ca să nu-şi închipuie că-l sabotez, de cîte ori scobor scările etajului, ascult povaţa scrisă pe colacul de sfoară „ştergeţi picioarele" — şi-mi frec energic pingelele. Vă invit, dragi colocatari, să faceţi la fel, din simpatie pentru d-sa şi ca să vă daţi totodată iluzia că serviţi scopul campaniei edilitare.

*

Admir perseverenţa colegului specializat în problema „liniştei Capitalei". E un experimentat depistator de sgomote minuscule. L-aşi asemui cu grămăticul versat în descoperirea microscopicelor infracţiuni ortografice. Şi m-a bucurat sincer succesul repurtat nu de mult, convingînd întreprinderea de salubritate Bucureşti să capitoneze cu cauciuc roţile metalice ale „tomberoanelor" (tărăboanţe, pe moldoveneşte), ce huruiau cînd bravii măturători intră după miezul nopţii în arena străzilor.

Incalc domeniul colegului ocupîndu-mă de una din „spetele" ce acaparează solicitudinea instanţelor de împăciuire. Aţi ghicit, sgomotul. Nu cel municipal, ci subdiviziunea lui, localizată în spaţiul vieţii casnice. La drept vorbind planurile nu se secţionează, ele fiind tangente, căci sgomotul are oribila însuşire de a se propaga în ambele sensuri, din casă în stradă şi din stradă în casă, iar cetăţeanul e factor comun călare pe amîndouă terenurile.

Interzicerea vacarmului în locuinţe este dictată de grija pentru odihna oamenilor muncii. In deosebi, această prescripţie are în vedere blocurile cu mulţi locatari, unde sgomotul se amplifică proporţional cu numărul apartamentelor.

Cum betonul e bun conducător de sunet, transmiţîndu-l prin toţi pereţii etajelor, o anchetă menită să identifice patefonul guraliv cere timp. Chiar cînd investigaţia nimerea la uşa vinovată, proprietarul instrumentului buclucaş nu se sinchisea pe motiv... că e destulă vată la farmacie pentru urechile acelora ce nu suportă după miezul nopţii o rumbă feroce, sau reportajul sonor al unui meci de box. Cu asemenea argumente „necostisitoare" (amenzile le-au anulat gratuitatea), somnul într-o clădire-bloc era fie la cheremul vecinilor, fie la discreţia extremă a... cloroformului.

Am avut curiozitatea să înregistrez în stare de veghe silită din cîte genuri deosebite era alcătuită conjuraţia sgomotului nocturn, în casa unde domiciliez. De trei ori pe săptămînă, de la ceasul 23 pînă dimineaţa, deasupra plafonului, domnişoara candidată la măritiş ţopăia cu nu ştiu cîte picioare, potrivit cu caracterul dansului. După intensitatea vuietului, se pare că se dănţuia de-a dreptul pe pian.

Vecinul din dreapta își folosea insomnia ciocănind în pereți, la ore ciudate, și cu scop și mai ciudat. Fie ca să alunge gîngăniile sau ca să intimideze vreo fantomă zidită împotriva voinței ei; fie pur și simplu pentru a fixa tablourile ce i se păreau strîmbe numai după miezul nopții. Vecinul din stînga exersa odată cu aurora, o melodie de acordeon, din care n-a reușit toată vara să învețe mai mult decît o strofă.

La alt etaj, un bonvivant se amuza de două ori pe lună cu lăutari și, prin contrast, nopțile de „relache" erau puse la contribuție de nu știu ce pereche nevricoasă, ce se „caftea" ca orbeții, răsturnînd mobila și spărgînd porțelanuri. Ca să nu mai pomenim explozia foarte matinală a covoarelor, soneria furnizorilor de gheață, plus toată gama de sgomote exterioare, trezite cu noaptea-n cap odată cu șoferii și neguțătorii de haine vechi. Am reținut, la o judecătorie, diatriba unui reclamant: „Cine s-a deprins cu larma, s-o practice pe cont propriu, după pereți capitonați, înfășurîndu-se în pîslă și în vată, împreună cu aparatul de radio, cu toate sculele menajere care urlă, zăngănesc și se revarsă cataractă din etaj în etaj".

Neobositei dansatoare din tavan, i-am recomanda, drept model, pe Isadora Duncan, care dănțuia desculță; sau pe subsemnatul, care nu dansează de loc și care este atît de grijuliu cu liniștea megieșilor, încît chiar cînd scrie își unge penița cu untdelemn, ca să nu scîrțîie.

*

Mă tentează să completez comentariul scurt dar sugestiv, făcut de redactorul „Romîniei libere" pe marginea fotografiei înfățișînd un tablou de noapte al Capitalei adormite. E o nocturnă inspirată parcă dintr-un lied de leagăn, ce nu aduce nici pe dedeparte, ba chiar deloc, cu imaginea febrilă memorizată de noctambulul de odinioară. In această imagine e filigramat un sens nou de viețuire, e un reflex omagial al atitudinii populației față de primatul muncii, ce se cere menajată în ceasurile ei legitime de repaos.

E nevoie să amintim neastîmpărul Capitalei de odinioară ce nu cunoștea mulcomire în nici un anotimp, mi-te în cel de vară? Vacarmul prelungit dincolo de aurora; iureșul strident al automobilelor sfîrtecînd în toate sensurile „taftaua nocturnă a orașului frivol", cum l-a poreclit „preacinstitul" Paul Morand; gonind spre localurile mărginașe cu boschete, clinchete și lăutari? Să evocăm unele contraste acustice și vizuale? Intîlnirea veselilor zamparagii, în lumina dimineții, cu muncitorul grav drumuind spre fabrică?

De cîte ori se întîmplă să mă îndrept spre casă, după miezul nopții, mă impresionează, deosebit, liniștea cuminte a orașului. Recuperatoare a energiei cheltuită în ceasurile diurne, productive. Purificată de excesele minore, ce-i congestionau obrazul și-i infectau respirația. Bulevardele luminate ce-și profilează pînă departe trăsăturile relaxate ca în somn, ale fizionomiei. Iată, desbrăcată de ritualul zilei, anatomia intimă a bulevardelor, întinsă pe imensul pat al nopții.

Tramvaiele s-au rărit; nu s-au răcit încă tuburile de neon de la reclamele cinematografelor, stinse la plecarea ultimilor spectatori. A și început rondul de noapte al tăcerii. Reperabil în pașii trecătorilor puțini; în arara fulgerare a vreunui automobil; în solitudinea milițianului dela circulație, rămas să gesticuleze în vid. Nu mai țipă pe străzi trompetele de carton ale Moșilor; tobele și saxofoanele și-au pus de mult surdina; femeile întunericului de odinioară s-au năpîrlit de umbre, lepădate ca o piele netrebnică, în gangurile și cotloanele trecutului.

Larma? O fi pitită undeva într-o cută a liniștii, modestă, neagresivă. Cine a tușit? Cine răsfoiește copacii?

Chiotul de la barieră al locomotivei trece prin coloana vertebrală a orașului, care tresare o clipă prin somn.

Și în ăst timp, fauști cu salopetă transmut materia eftină a vuietelor.

Mă gîndesc la echipele de noapte ale uzinelor, la oamenii care trebăluiesc în sgomot, fără să-l audă. La mecanicii de pe

locomotive, la maşiniştii rotativelor tipografice şi chiar la locuitorii de la bariere, pe unde uruie trenuri, pe unde duduie dinamurile fabricilor.

Sgomotul nu-i turbură. Face parte din ambianţa lor profesională. Mai mult, ei descifrează într-însul semne limpezi, — glasul motoarelor, pulsaţia lor regulată sau febrilă. Numai cînd funcţionează, cînd zvîcneşte, poţi urmări sănătatea maşinii.

Aceşti vrăjitori ai vuietelor, mi-au revelat terapeutica pe care o recomand:

— Sgomotul e pentru sistemul nervos ca un duş scoţian. Îl oţeleşte. Mecanicul poate dormi admirabil lîngă turbina vîjîitoare, ca lîngă puful şi pîsla liniştii, cel cu timpanul delicat. E un aliment tonic, o vitamină. Întreţine tinereţea ca injecţiile hormonale şi ca masajul. Bătrînii nu-l suportă. Ei au lansat o morală a sgomotului, o estetică a lui, „o bună cuviinţă" a sgomotului: „Ssst! doarme bunicul."

Trebuie să te deprinzi cu el, cum se deprind artileriştii.

Sub fereastra balconului unde locuiesc, e o staţie de taximetre. Nu prea se urnesc noaptea cu muşterii. Dar fiindcă şoferii veghează, ca să nu se plictisească, îşi caută de lucru la maşină, pînă-n zori. Mă laud că am un somn de fachir. Dorm pe vuetul motorului, declanşat de taximetrişti de cîteva ori pe noapte, la cea mai înaltă turaţie; pe întrecerile care le fac cu bubuitul eşapamentului. Nu numai eu, toţi locatarii s-au deprins să sforăie în unison cu larma din staţie.

Eri m-am trezit înainte de cîntatul cocoşului. Fără pricină, s-ar zice. Şi am înţeles că m-a deranjat... liniştea. Da, era linişte şi asta mi-a stricat somnul. Ca niciodată, maşinile din staţie amuţiseră. Am dat fuga la fereastră şi am strigat:

— Băieţi, daţi-i drumul, că nu pot dormi!

*

Numai bătînd investigator cartierele, îţi poţi da seama că strada sub raport social, biologic, e departe de a fi manechin. Ea nu expune şi reproduce masca omului, chipul omului. Da, chipul omului proiectat în multe din ipostazele sale fizice şi sufleteşti. E tristă sau veselă. Inteligentă sau stupidă. Darnică sau sgîrcită. Cochetă sau neglijentă.

E ceea ce a refuzat să înţeleagă prietenul, care profitînd de hoinăreala ce ne-a mişcat paşii spre o stradă liniştită dintr-un cartier totuşi tangent cu bulevardul trepidant, m-a oprit să-mi arate o casă ce ar corespunde cu idealul său de habitaţie.

— Pe strada asta, în casa asta, aşi vrea să stau.

Prietenul locuieşte de mulţi ani într-un bloc din inima Capitalei. Pe firea lui, pe sistemul său nervos, ambianţa şi-a imprimat încetul cu încetul particularităţile, fără ca dînsul să-i simtă claviatura. S-a deprins cu sgomotul străzii, cu rezonanţele variate ale traficului, cu capriciile ascensorului. S-a orînduit în mecanismul traiului în colectivitate, unde fiecare locatar e o piesă ce participă la un sistem de răspundere administrată în comun.

Îl invidiam că nu-l deranjau demonstraţiile muzicale ale vecinilor. Numai un perete îl despărţea de delirul radio-ului, de insomnia clavirului. Dormea pe vuet ca fachirul pe cuie. În sfîrşit totul — de la intermitentele ciondăneli cu portarul, pînă la ventilatorul sortit să sporească artificial cubajul de oxigen al încăperilor — îl decretase adaptat.

Cunoşteam strada unde i-ar fi plăcut să sălăşluiască. O stradă neutră, apatică, bozumflată, dintr-un cartier de „bonton" pe care Frederic Dammé, autorul franţuzeştei monografii „Bucarest", o lăuda pentru colecţia de „hoteluri particulare", acele case hibride jumătate vilă jumătate conac, înconjurate de grădini, străjuite de plopi şi castani.

Privind strada în chestiune mi s-a confirmat o veche impresie dobîndită din peregrinările prin diversele sectoare ale Capitalei. Şi anume că strada e un mulaj al locuitorilor săi, încă o expresie a lor, un alter-ego. E vibrantă precum Calea Griviţei, trează şi nervoasă, fiindcă proiectează şi repercutează pulsaţiile gării, so-

nora svîcnire a atelierelor. M-am adresat prietenului :

— Nu ți se potrivește. Prea e mauzoleu strada asta de foști dregători, de foști latifundiari, de foști „bonjurişti". Nu te văd umblînd pe trotuar în vîrful picioarelor ca să n-o trezești. Nu cred că prezența ta i-ar putea folosi ca o transfuzie regeneratoare. Și apoi nu realizez la ce ți-ar folosi transferul, considerînd fatalitatea citadinului modern de a trage strada după dînsul. E o umbră vie, pe care n-o lași în urmă ca o coadă de șopîrlă. De care nu te descotorosești cu nici una din rețetele lui Peter Schlemil.

Strada e efigia cetățeanului.

Dacă aşi vrea să fac simbolism retrospectiv, aşi spune că strada Provinciei, aşa cum o ştiam, purta... cioc, ismene cu şireturi, fuma țigări din tutunul tabacherei de cireş, pe capacul căreia poza „suvenir" era poza nemuritoare a primarului sau a prefectului din veac. Stradă redusă la cîteva reflexe şi la tot atîtea tonuri. Sughițea cînd i se apleca tuslamaua sau ciorba de perişoare ; îi scîrțîia glanțul ciuboțelelor de gumilastic ; se strîmba cînd digestia era anevoioasă ; saluta simbolurile desuete : ierarhia, blana, cercelul, moaştele. Zîmbea numai o dată pe an, la onomastică. Fiindcă se numea „Strada conu' Tache" sau „Strada Domnului Pretor".

*

Strada bucureşteană ! Pe tabletele ei s-a scris cronica dintre cele două războaie, cu cerneală discretă sau corosivă. Din contactul cu viața nouă, are acuma rumeneala generației menită s-o elibereze de toate umbrele, beteşugurile şi petele trecutului. Doamne ! cîte fețe a înregistrat şi a schimbat pînă la evenimentul descătuşării. Ca o pastă peste care s-au suprapus capetele din galeria veacului. Capete umile sau trufaşe ; capete superbe sau hîde ; dramatice sau tembele. Strada cu efigia „mareşalului" sau a „baronului" ; strada cu botfori şi cămaşă verde ; strada cu mustăcioară hitleristă...

Pe cetățeanul dornic să aibă din cînd în cînd pentru stricta lui orientare o indicație asupra grandiosului mister ce clocotește în creuzetul epocii, îl sfătuim să se adreseze şi străzii. Nu-l trimitem la sentința sociologului cu ochelari, potriviți pe dioptriile unei desuete concepții. Nu-i recomandăm astrologul, nu-i deschidem uşa nici unui oracol de profesie ce se crede chemat să furnizeze naivilor, rătăciților, neurastenicilor, cifrul imensei rumori planetare. Îl îndemnăm să plonjeze — sondă umană — în fluviul străzii. Dacă nu va căpăta răspunsul năzdrăvan, „le maître-mot", e sigur că se va întoarce cu ceva. Cu un semn, cu o adulmecare, cu o presimțire, care vor fi pentru instinctul său sănătos ceea ce e cîmpul magnetic pentru busolă. Căci în carnea străzii cetățeanul găseşte diagnosticul propriei sale febre. Pulsația ei — fiindcă amplificată de svîcnire colectivă — e ca un dangăt de orologiu față de țăcănitul reținut al ceasornicului de mînă ; marchează ora omului întrebător, ora destinului universal.

Căci, fraților, strada e o arteră vie în care fiecine e o globulă roşie. În substanța ei rezidă certitudinea sănătății şi valorile devenirii obşteşti. Indiferent dacă aceste valori au caracterul banal al traficului mercantil, strigătul precupeților ambulanți sau răsunetul marşului brigăzilor muncitoreşti. Strada e omul.

CRONICA IDEILOR

HENRI WALD

LEGILE ISTORIEI FILOZOFIEI

După ce s-a ocupat o viață întreagă de istoria filozofiei, Émile Bréhier a ajuns, în preajma morții, la concluzia că : „...filozofii, spre deosebire de savanți, nu se înțeleg între ei, fiindcă nu există nici o concluzie care să nu fie repusă în discuție, fiindcă elaborează teorie contra teorie și fiindcă în acest război fără sfîrșit, adversarii repetă neobosit și inutil aceleași argumente". [1]) La capătul unor îndelungate și rodnice cercetări în vastul domeniu al istoriei filozofiei, aceasta i se înfățișează lui Émile Bréhier ca un haos de idei în veșnică și inutilă agitație.

Nu e mult mai optimistă nici concepția lui Bertrand Russel despre istoria filozofiei, de vreme ce susține că „toți aceia care astăzi ar dori să învețe logica și-ar pierde vremea citindu-l pe Aristotel sau pe unul din discipolii săi". [2])

Cei ce ignorează cele mai generale legi de dezvoltare a materiei și a reflectării ei în conștiința oamenilor, nu pot să elaboreze o istorie științifică a filozofiei. Numai pentru istoricii marxiști ai filozofiei, istoria filozofiei este o știință.

Iată de ce trebuie salutată cu o deosebită bucurie încercarea profesorului Ion Banu de a formula legile potrivit cărora *se desfășoară* istoria filozofiei și de a stabili, în consecință, principiile metodologice *de cercetare* a istoriei filozofiei, precum și *periodizarea* istoriei filozofiei [3]). Este remarcabil felul în care autorul izbutește să demonstreze *legăturile intime* dintre legile obiective ale dezvoltării filozofiei, principiile metodologice de cercetare a istoriei filozofiei și periodizarea istoriei filozofiei. Lucrarea capătă astfel o unitate care îi sporește mult puterea de convingere, chiar dacă nu pot fi de acord cu toate soluțiile propuse de autor.

Pornind de la ideea că istoria filozofiei este istoria cunoașterii din ce în ce mai profunde a categoriilor și a celor mai generale legi de dezvoltare a naturii, societății, cunoașterii și gîndirii, Ion Banu urmărește felul în care se naște filozofia, conținutul și sensul în care se dezvoltă ea și forța motrice care o împinge mereu înainte. Cele trei legi formulate de el oglindesc, pe rînd, geneza filozofiei, sensul dezvoltării ei și motorul acestei dezvoltări.

Condiționarea obiectivă, predominant de clasă, a materialismului sau a idealismului din istoria filozofiei, [4]) caracterul progresiv, deși contradictoriu al descoperirii celor mai generale legi ale materiei și mișcării ei [5]) și creșterea materialismului și a dialecticii în luptă neîntreruptă împotriva idealismului și a metafizicii [6]), iată care

[1]) Émile Bréhier, Les thèmes actuels de la philosophie. P.U.F. 1956, p.1.

[2]) B. Russell, Histoire de la philosophie occidentale N.R.F. Paris, 1953, p. 221.

[3]) Ion Banu, Introducere în istoria filozofiei E.S.P.L.P., Buc. 1957.

[4]) Ibidem, pag. 29.

[5]) Ibidem, pag. 37.

[6]) Ibidem, pag. 45.

sînt principalele legi ale istoriei filozofiei după părerea tov. Ion Banu.

Sînt convins că ținînd seama de întreaga valoare metodologică a acestor legi, istoricul filozofiei va izbuti să dea o apreciere profund științifică gînditorului, școalei sau curentului filozofiei luat în considerație. Dar nu va izbuti să cuprindă decît istoria *spontană* a filozofiei. Îi va scăpa din vedere atît *preistoria* filozofiei, cît și istoria *conștientă* a filozofiei, adică istoria filozofiei, devenită — prin apariția materialismului dialectic — conștientă de ea însăși.

Este bine că autorul s-a străduit să desprindă legile istoriei filozofiei din însăși istoria filozofiei, fără să se lase stînjenit de vreo idee preconcepută, dar legile dialecticii materialiste nu sînt niște dogme care stînjenesc cercetarea științifică, ci un ansamblu de principii metodologice care scutesc pe cercetător de nenumărate dibuiri.

Dacă autorul ar fi pornit de la cele trei legi principale ale dialecticii materialiste: legea unității și luptei contrariilor, legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative și legea negării negației, ar fi cuprins, mai limpede, procesul dialectic al istoriei filozofiei. Însă, după cum se va vedea, dialectica obiectivă a istoriei filozofiei i-a impus, deseori, autorului, care a urmărit-o îndeaproape, să implice și legea negării negației, pe care, teoretic, a neglijat-o.

Cercetătorul care va ține seama de lupta dintre cunoaștere și pseudo-cunoaștere, de dezvoltarea progresivă a cunoașterii și de caracterul necesar al trecerii de la global la analitic și de la analitic la sintetic va desluși mai lesne dialectica istoriei filozofiei, desigur fără să piardă nici un moment din vedere condiționarea socială a oricărei concepții despre lume.

Filozofia își are izvorul, în ultimă instanță, în unitatea contradictorie dintre obiect și subiect, în interiorul căreia obiectul este primordial și determinant.

Din unitatea contradictorie dintre obiect și subiect derivă, în mod nemijlocit, lupta cunoașterii împotriva pseudo-cunoașterii, care umple întreaga istorie a filozofiei. Autorul vorbește despre un „materialism intuitiv" al oamenilor din comuna primitivă, incluzîndu-l, probabil numai dintr-o necesitate cronologică, în capitolul despre epoca premarxistă a istoriei filozofiei, de vreme ce el însuși îl consideră numai un materialism implicit, caracteristic preistoriei filozofiei.[7])

Lupta cunoașterii împotriva pseudocunoașterii se transformă în lupta materialismului împotriva idealismului și a dialecticii împotriva metafizicii după apariția claselor sociale antagoniste. Istoria propriu-zisă a filozofiei este istoria luptei materialismului împotriva idealismului de la apariția claselor antagoniste și pînă la desființarea lor.

După desființarea claselor antagoniste, lupta cunoașterii împotriva pseudocunoașterii va fi continuată de lupta singurei concepții științifice despre lume — materialismul dialectic — împotriva oricărei teorii greșite.

Unitatea contradictorie dintre obiect și subiect determină autodezvoltarea cunoașterii, transformarea condițiilor sociale duce la trecerea acestei autodezvoltări de la o formă la alta și desăvîrșirea acestui proces se încheie cu apariția materialismului dialectic, care, negînd atît materialismul metafizic, cît și dialectica idealistă, restabilește unitatea cunoașterii pe o treaptă calitativ superioară, în care sînt concentrate toate succesele materialismului și ale „idealiștilor". Ale *„idealiștilor"* și nu ale idealismului, deoarece, după cum remarcă în mod just tov. Ion Banu, „ideile pozitive descoperite de idealiști nu sînt expresii ale idealismului lor, ci sînt descoperite în ciuda acestuia".[8])

Inainte cu o pagină precizase „că ceea ce e adevărat în sistemul idealist are caracter materialist".[9])

Dar din faptul că idealismul — ca răspuns fals la problema fundamentală a filozofiei — este o pseudocunoaștere, al cărei

[7]) Ibidem, pag. 231.
[8]) Ibidem, pag. 56.
[9]) Ibidem, pag. 55.

progres constă în regresul ei, după cum subliniază tov. I. Banu, nu rezultă nicidecum că idealismul n-a jucat nici un rol în progresul filozofiei, după cum lasă să se înţeleagă autorul. Este adevărat că nu însuşi idealismul *a determinat* progresul cunoaşterii, dar *l-a prilejuit* deseori, îndreptînd atenţia filozofilor idealişti către dialectica cunoaşterii, aşa cum autorul însuşi a precizat îndeajuns de limpede.

De la unitatea nediferenţiată şi spontană a cunoaşterii nu se poate ajunge la materialismul dialectic — adică la unitatea diferenţiată şi conştientă a cunoaşterii — decît prin despărţirea materialului de dialectică şi prin lupta materialismului împotriva idealismului şi a dialecticii împotriva metafizicii. Aceasta este *dialectica istoriei filozofiei,* aşa cum se desprinde ea din însăşi cartea tov. I. Banu.

Istoriograful filozofiei care nu ţine seama de legea negării negaţiei nu poate să înţeleagă pe deplin nici rolurile pe care le-au jucat în dezvoltarea filozofiei materialismul şi idealismul, dialectica şi metafizica şi nici necesitatea apariţiei materialismului dialectic, după cum cercetătorul dezvoltării sociale nu poate să precizeze rolurile pe care le-au jucat formaţiunile împărţite în clase antagoniste în procesul de trecere de la comuna primitivă la societatea comunistă, dacă ignorează legea negării negaţiei.

„Materialism dialectic — iată o expresie tare paradoxală ; deoarece dialectica este legată de idealism, adică este contrară materialismului“ [10]), scrie É. Bréhier.

Este interesant că în vreme ce Bréhier nu înţelege punctul nodal prin care istoria filozofiei va fi înlocuită cu istoria materialismului dialectic, la noi, D. Isac neputînd contesta existenţa materialismului dialectic, nu înţelege însă că istoria filozofiei s-a născut din preistoria ei, că materialismul filozofic s-a născut dintr-un materialism prefilozofic. „Considerăm discutabilă — scrie D. Isac — însăşi extinderea termenului de „materialism“, — chiar cu rezervele implicate de adausurile de „elemente“, spontan, naiv, într-o perioadă în care reflexivitatea umană, precum credem, nu sezisase încă eventualitatea opusului gnoseologic şi ontologic al acestui termen“. (Vezi „Tribuna“-Cluj, nr. 1/1957). Lui Bréhier îi rămîne străin momentul negării negaţiei, iar lui Isac îi scapă momentul afirmaţiei. Nici unul dintre ei nu reuşeşte să cuprindă ansamblul istoriei filozofiei. Ion Lungu, autorul unor însemnări în jurul cărţii tov. Banu, care dovedesc că autorul lor n-a înţeles nici el despre ce este vorba, se arată amuzat de pretenţia, absolut justificată, a tov. Banu de a se da atenţia cuvenită şi „arheologiei filozofice“. (Vezi „Tribuna“-Cluj, nr. 21/1957). Este adevărat că filozofia nu se confundă cu celelalte forme de ideologie, dar ideile filozofice care se află la baza celorlalte forme de ideologie aparţin şi ele istoriei filozofiei.

*

Că principiul unităţii dintre logic şi istoric este după cum susţine, pe drept cuvînt, autorul, un corolar al legilor istoriei filozofiei şi, ca atare, are o deosebită valoare metodologică, m-am convins personal, încercînd să redactez o scurtă istorie ştiinţifică a logicii. Tovarăşul I. Banu are dreptate cînd subliniază că : „principalele principii metodologice... nu sînt decît consecinţe practice ale acestei legi dialectice“. [11])

Numai înţelegerea ştiinţifică a unităţii dialectice dintre logic şi istoric, transformă istoria logicii într-o disciplină riguros ştiinţifică.

După cum, în general, logicul este expresia concentrată a istoricului, tot aşa *logica* este expresia concentrată a *istoriei logicii.* Istoria logicii este logica desfăşurată în timp, cu toate ezitările, căutările şi rătăcirile ei. Ea este procesul de acumulare care a dus la constituirea logicii, aşa cum o concepe astăzi materialismul dialectic. Istoria logicii este filogenia logicii.

Istoria unei ştiinţe nu ţi se dezvăluie în întregime decît atunci cînd dezvoltarea

[10]) É. Bréhier, op. cit., pag. 62.

[11]) I. Banu, op. cit., pag. 150.

ei a intrat în momentul negării negației. Numai de la înălțimea logicii materialist-dialectice putem cuprinde istoria logicii în întreaga ei amploare și complexitate.

Nu putem preciza, în mod științific, contribuția istorică a lui Leibniz, de pildă, la constituirea logicii, decît comparîndu-i opera atît cu ceea ce se știa pe vremea lui — adică din punct de vedere istoric — cît și cu ceea ce știm noi astăzi, adică din punct de vedere logic. Astfel, se reliefează atît contribuția lui, cît și limitele istorice ale acestei contribuții. Istoricul determină logicul, dar nu poate fi cunoscut decît prin intermediul logicului. Însuși logicul cîștigă în claritate prin cunoașterea istoricului. Dacă vrei să cunoști bine un lucru, descoperă-i istoria!...

Cunoscînd dialectica prin care noțiunea se transformă în judecată, iar aceasta în raționament, înțelegi mai bine de ce mai întîi Socrate a fundamentat noțiunea, apoi Platon a teoretizat predicabilitatea și, în sfîrșit, Aristotel a descoperit termenul mediu și deci silogismul. Dar și dialectica formelor logice ale gîndirii devine mai clară după ce ai studiat eforturile succesive ale lui Socrate, Platon și Aristotel.

*

Multe sînt ideile stîrnite de această carte atît de bogată în soluții și sugestii. Problemele periodizării istoriei, filozofiei, de pildă, merită, datorită importanței lor, o discuție specială. Dar spațiul rezervat acestei cronici și competența cronicarului opresc aici comentariile în jurul acestei lucrări care îmbogățește filozofia marxist-leninistă — și, după părerea mea, — nu numai pe cea romînească — cu o contribuție remarcabilă.

DAN BĂDĂRĂU

P. APOSTOL: PROBLEME DE LOGICĂ DIALECTICĂ ÎN FILOZOFIA LUI G. W. F. HEGEL

Pavel Apostol este unul din cercetătorii romîni care au meditat îndelung şi adînc la problemele dialecticii hegeliene. Lucrarea, al cărei prim volum apare acum, presupune studii de ani de zile în timpul cărora autorul a adunat un material imens, l-a selecţionat şi l-a elaborat în spiritul unor semnificaţii multilaterale.

In primul rînd, trebuie să semnalăm ideea excelentă pe care o adoptă P. Apostol că logica dialectică se defineşte mai uşor prin raportarea la logica formală elementară; acest paralelism va ocaziona cercetări amănunţite în domeniul logicii aristotelice, cercetări în faţa cărora autorul nu va da înapoi şi al căror rezultat va apare în capitolul I, dar al căror ecou va fi prezent în întreaga lucrare, autorul desprinzînd adevăratul sens al noutăţii pe care îl prezintă logica hegeliană în comparaţie cu logica aristotelică. Unitatea de structură a gîndirii este un lucru evident; dar această structură unică comportă trepte; logica formală se opreşte la prima treaptă. Opoziţia dintre logica formală şi logica dialectică îşi va găsi, în cartea lui P. Apostol, ilustraţia în exemplul conceptului pe care Hegel îl vrea viu, în vreme ce în logica elementară conceptul apare ca o abstracţie, la etajul intelectului şi nu la acel al raţiunii. Studiul conceptului duce în capitolul XI al lucrării la analiza cea mai strînsă şi poate cea mai adîncită din cîte întîlnim în valoroasa lucrare a lui Apostol.

Considerăm totuşi că, în ce priveşte relaţiile dintre logica formală clasică şi logica hegeliană, autorul lasă deschisă problema unei opoziţii care, deşi nu merge pînă la introducerea unei pluralităţi de structuri logice ale gîndirii, justifică o oarecare dezintegrare sau cel puţin o dualitate a aparaturii cu totul diferite ce le primeşte contrazicerea din partea aristotelismului şi din acea a hegelianismului

O a doua latură pe care o studiază autorul la Hegel, şi care dă prilej unor tratări elegante, de amploare, este aceea a izvoarelor şi a filiaţiei dialecticii hegeliene în filozofia clasică germană, precum şi cea a locului hegelianismului în filozofia germană care numără urmaşi eşalonaţi între stînga şi dreapta hegeliană.

Abordînd în fondul ei, în capitolul al cincilea, chestiunea destinului istoric al hegelianismului, socotim că nu ar fi fost inutil ca autorul să se refere şi la încercarea neizbutită dar doveditoare a unei profunde gîndiri filozofice a francezului Octave Hamelin care constituie, după părerea noastră, o sforţare supremă de salvare şi chiar de restaurare a paralogismului hegelian de pe poziţii strict idealiste. Acest eşec al lui Hamelin este o dovadă mai mult că o dezvoltare a dialecticii hegeliene în cadrul unui neohegelianism burghez idealist este lucru imposibil.

Iată acum şi al treilea aspect al problemelor ridicate de logica dialectică a lui Hegel, aspect pe care autorul îl exami-

nează cu precădere. Este vorba de opoziția dintre dialectica idealistă în genere și dialectica materialistă a marxismului. Avem în această privință foarte bogate referințe în corpul volumului. Pavel Apostol arată că dialectica nu se poate dezvolta, dincolo de hegelianism, într-o direcție idealistă. Metoda dialectică necesită o unitate cu conținutul ei teoretic, căruia îi este imanentă. Concepția independenței gîndirii și a primatului ei față de realitatea obiectivă, adică dezvoltarea dialecticii într-un sens idealist, își are toate posibilitățile epuizate în filozofia lui Hegel. Dialectica subiectivă se dovedește sterilă. Dezvoltarea dialecticii nu poate fi asigurată „decît pe baza unei concepții materialiste, care deduce dialectica sezisată de Hegel în gîndire sau în procesul cunoașterii din dialectica naturii și a societății, reflectată în conștiința omului, fiind ea însăși la rîndul ei produsul dialecticii obiective a naturii și a societății". Dar, cu toată opoziția dintre ele, susține autorul, dialectica hegeliană constituie unul dintre izvoarele teoretice ale marxismului, dialectica marxistă fiind o valorificare a unor elemente esențiale din hegelianism, o valorificare critică în sens revoluționar.

Volumul pe care-l recenzăm examinează cu profunzime contradicția internă a filozofiei hegeliene. Iată concluzia autorului: „Astfel năzuința spre totalitate dă naștere în cadrul filozofiei hegeliene la o tensiune interioară, fiindcă legea dialectică a dezvoltării infinite (cuprinderea totalității în mod istoric) ajunge în contradicție cu rigiditatea sistemului (cuprinderea totalității într-un anumit moment al dezvoltării, decretat ca termenul său final). Această tensiune determină contradicția internă fundamentală a filozofiei hegeliene".

Analiza „înstrăinării" hegeliene și prezentarea întregii probleme în cadrul discuției din *Manuscrisul economico-filozofic din 1844* constituie de asemenea o excelentă și fructuoasă inițiativă care ne duce la o dozare a hegelianismului într-o perspectivă neașteptată. Aceeași observație o facem cu privire la interesanta și adînca explicare a obscurităților din stilul lui Hegel.

Problema unității dialectice G-P-S, Pavel Apostol o examinează cu o timiditate cu care nu ne-a obișnuit. Am fi preferat o tratare mai directă, ce ar fi putut beneficia mai mult de orientările date de acad. At. Joja în *Elemente pentru explicarea deducției și inducției* acestei probleme centrale, a dialecticii hegeliene care cuprinde principalele obscurități ale acestei dialectici, în special fiindcă „identitatea" generalului și particularului în actul de gîndire cît și pe planul existenței (a ființării) nu ne îngăduie în fond să descoperim trecerea, progresul dialectic *de la vechi la nou*.

Desigur, nu ne este posibil aici să studiem toate articulațiile lucrării atît de bogate pe care am cercetat-o. Ne va fi de ajuns să mai observăm că, în paginile volumului, Pavel Apostol se arată un încercat istoric al filozofiei și că este ușor de prevăzut că se va dovedi cu timpul un eminent istorian al lui Hegel. Țara noastră numără mai mulți cunoscători ai operei lui Hegel; ne mulțumim să-i citățm în ordinea vechimei pe D. D. Roșca, pe At. Joja și pe C. I. Gulian. Cu Pavel Apostol numărul lor crește cu încă un cercetător de valoare. Chezășia ne este dată, în ce privește volumul acum apărut, prin subtila analiză a *Fenomenologiei spiritului* care ne permite să asistăm la nașterea hegelianismului.

Citind studiul lui Pavel Apostol, am învățat o sumă de lucruri noi; dar, ceea ce este mai important, am înțeles și am pătruns unele laturi ale hegelianismului de care nu ne apropiasem prea mult.

S-ar părea că volumul de față, care folosește un material imens și analizează atîtea probleme, nu este departe de a epuiza curiozitatea unui cercetător în ce privește un clasic al filozofiei în legătură cu anumite teme. Lucrurile nu stau așa. Căci, tot în această temă a logicii dialectice la Hegel, Pavel Apostol anunță

un al doilea volum în termenii următori: „În al doilea volum al prezentei lucrări vom încerca să punem în valoare categoriile şi legile logicii dialectice la Hegel, critica lor materialistă; apoi ne vom strădui să dezvoltăm în mod critic cum legile logicii dialectice hegeliene definesc o metodă şi cum se lărgesc într-o teorie a cunoaşterii care a însemnat în istoria cugetării omeneşti începutul unei ere noi a cărei caracteristică principală este transformarea dialecticii, în forma ei materialistă, în linia principală pe care se desfăşoară gîndirea, cunoaşterea şi activitatea practică a omenirii".

RADU COSAŞU

REGENERAREA REPORTAJULUI

„Scriitorul contemporan simte o spaimă ciudată în faţa faptului actual... şi eu am resimţit această timiditate". — scria nu de mult Eugen Barbu, în „Gazeta literară". Trec peste lipsa de nuanţă a formulării, între spaimă şi timiditate fiind prea multe grade diferenţă ca să merite să stăruim, şi confrunt totuşi linia mare a observaţiei cu noul volum al lui Barbu, „Pe-un picior de plai", catalogat la nivel diurn, „un volum de reportaje". E ceva adevărat, resimt o anume timiditate a mişcării lui Barbu în chiar zonele sale predilecte: „tîrg de săptămînă", o piaţă din Bucureşti azi, sînt descrise inhibat, faţă de ceea ce ştiu că înseamnă tîrguri, pieţe, comerţ, prăvălii, negustorie în „Groapa". Desigur, culoare, relief, acestea nu se pierd — dar undeva, simt o prudenţă, o ezitare, o precipitare în tratarea materialului atît de drag ochiului lui — alterînd deliciul, savoarea. Şi totuşi, nu le dau importanţă ; ar însemna să admit provocarea pe care cochetăria sa ne-a aruncat-o. Căci „spaima", „timiditatea" — lansate fără multă severitate — sînt simple cochetării în cazul lui Eugen Barbu, pe care el, cel dintîi, ne înlesneşte să le divulgăm.

Lucrurile sînt mult mai serioase. Barbu trăieşte împreună cu noi impasul reportajului şi nu „timiditatea" e problema-cheie. Un reporter timid poate să se impuşte. Dimpotrivă, permiţîndu-mi să forţez uşor expresia, indiscreţia, purificată de orice sens trivial, ar fi o condiţie excelentă pentru înflorirea reportajului. Sugestiile pe care ni le dă „Pe-un picior de plai", în această direcţie, necesită, ele, discuţia, amendînd doar cu un simplu zîmbet cochetăriile drăguţe, admisibile, la drept vorbind, oamenilor de mare talent.

*

Impasul reportajului a fost generat de : *Superficiala sa popularizare*. Oameni generoşi au convenit că reportajul poate fi „mare literatură". Convenţia aceasta nu a depăşit afirmaţia ; iar afirmaţia e atît de generoasă, de optimistă — încît face parte, din categoria acelora care, prin entuziasmul degajat e absolvită de demonstraţie. „Demonstraţia" — dacă a existat — s-a deplasat în altă sferă ; anume — capacităţile reportajului de a servi actualitatea. Aci s-au spus adevăruri, în cantităţi enorme, direct proporţionale cu evidenţele din conştiinţa reporterului tăcut, inteligent, duşman al generalităţilor plicticoase ; direct proporţionale, mai ales, cu experienţele care au dovedit că actualitatea nu conferă, imediat, artă reportajului. Al doilea punct în această „popularizare" — ideea de „şcoală". „Reportajul e o şcoală pentru scriitor". Prostie. Reportajul nu e o şcoală ; după un reportaj bun, după zece reportaje bune, nu ai luat bacalaureatul, ca să începi romanul — ah, romanul, realizarea supremă a scriitorului, consacrarea. După zece reportaje bune, reporterul

scrie liniștit al unsprezecelea, al o sutălea. Reportajul e un teritoriu care nu poate fi părăsit. Reporterul bun știe că are optica lui, numai a lui; retina lui sensibilizează altfel decît a romancierului, logica lui artistică e alta, ritmul, imaginea, limba, toate sînt altfel [1]). Reporterul bun simte că el se realizează în condițiile unei arte aparte. Ideea „alfabetizării" în literatură prin reportaj, l-a umilit.

Ignorarea artei reportajului. Pentru a-l integra literaturii, s-a cerut și s-a cultivat în reportaj, „eroul", „caracterul". A fost una din marile plăgi, o aberație în estetica reportajului — înclinația spre tip, tipologie, caractere. E o sarcină care nu aparține reportajului. „O femeie mănîncă un măr". Nu știu nimic despre ea, decît că mănîncă un măr; e rea, zgîrcită, duioasă, — nu mă interesează. Mănîncă un măr — gest, fapt, semnificație. Nu erou, nu caracter.

Sau, și mai propice tezei noastre — prefața lui Pozner la „Cine l-a ucis pe H. O. Burell?" E monologul reporterului, intrînd în laboratorul său. Începe: „În ziua de 30 ianuarie 1951, ziarul New York Herald Tribune a publicat o telegramă a agenției United Press. Era vorba de *un fapt divers* american: un oarecare H. O. Burell își tăiase gîtul cu o lamă de ras pentru a-și salva soția și copiii de comuniști". Continuarea e definirea cîmpului de interes pentru reporter: „Nu-l cunosc pe H. O. Burell, nu știu nici care i-o fi pronumele. Henry? Herbert? Herold? N-are prea mare importanță. Aș fi preferat să știu cu ce se ocupă în viață. Muncitor? Poate. Mai probabil, mic-burghez. Treizeci și nouă de ani, căsătorit și tată de familie; în mod vădit, avea mai mult de un copil. Doi, trei sau mai mulți? Băieți sau fete? *N-am idee*". (s.n.). Și încă odată, după ce și-a cenzurat orice tentativă de presupunere: „În rezumat, despre H. O. Burell nu știu prea multe. Ziarul în care i-am văzut numele precedat de inițiale, nu i-a consacrat decît nouăsprezece rînduri. *Dacă aș fi scris un roman, aș fi putut să născocesc o biografie...* Blond, cu ochi albaștri-cenușii, buze subțiri, casier la o drogherie, soția lui spală vasele ascultînd radio; vor merge astă-seară la cinema sau vor rămîne acasă să joace cărți cu soții Brown? Ceva în genul ăsta. *Numai că, vedeți, eu nu scriu un roman. Fiecare fapt pe care-l istorisesc, oricît ar părea el de necrezut, fiecare nume, fiecare dată, fiecare cifră sînt strict exacte...*" (s.n.) Și-n concluzie: „Așadar H.O. Burell, american, treizeci și nouă de ani, alb, protestant, căsătorit, tată de familie, profesie necunoscută. *În ultimă analiză, prefer să nu știu despre el decît ceea ce se spune în telegrama agenției United Press*" (s.n.)

Dela o telegramă de 19 rînduri, începe reportajul; faptul divers e preferat oricărei invenții. Reporterul se va lăuda totdeauna că nu părăsește realitatea, că nu imaginează nimic; roman înseamnă ficțiune, realitatea ficțiunii, o suprarealitate pe care el, reporter, mărturisește fără umilință, nu o va creia, nu se angajează s-o creieze.

Cînd în epoci întunecate, ca aceea din 1938, i se interzice accesul la realitatea imediată, cînd faptul divers e cenzurat, reporterul va scrie aceste rînduri, definitorii pentru optica sa față de scriitor:

---

[1]) Desigur sînt reporteri care pot scrie romane, nuvele, scenarii, poezii, lieduri, etc. Personal, îi suspectez. Azi, după atîtea experiențe și evoluții, arta, literatura, e totuși cristalizată în specializări. Admit: sînt scriitori excepționali, depășind specializările, înfeudînd arta inteligenței, forței personalității lor, mobilității lor spirituale. Totuși, romanul e roman, reportajul, reportaj, cu asemenea diferențe de climat, încît părăsirea unuia pentru celălalt se face cu eforturi și tulburări prea compromițătoare. Mă doare să aud despre romanul unui reporter de geniu — „dragă, rămîne un reporter".

Există, totuși un gen, foarte mobil, sensibil ca un element chimic care cu un atom în plus sau în minus devine imediat altceva, trăind multă vreme din suprafețele pe care i le-au cedat genurile perfect teritorializate, devenit suveran în alte literaturi, dar puțin cultivat și definit la noi, în anii din urmă — eseul. Acesta e genul volumului lui Barbu.

„Nouă, cei cărora ne-a fost interzis ceea ce ne interesase cel mai mult în viaţă, ne mai rămîne totuşi ceva foarte important, pe care nimeni nu ni-l poate interzice. Ne mai rămîne să scrim, să devenim scriitori. E tot ceea ce ne mai poate salva — o, nu în faţa eternităţii fiindcă avem o idee prea justă despre relativitatea fiinţei noastre — ci faţă de timpul pe care îl mai avem de trăit şi pe care nu vrem să-l lăsăm să se piardă, oricît ar fi de puţin. Nu ne-a fost îngăduit să participăm la viaţă aşa cum am fi vrut. E desigur o mare înfrîngere pe care am suferit-o. Dar iată că dincolo de toate barierele care ni s-au închis, cînd s-ar fi putut crede că sîntem iremediabil pierduţi, încă mai putem participa la viaţă. Mai putem deveni scriitori... Timpul care începe este al odăilor închise şi al realităţii dintre patru pereţi. Dar în fiecare cameră, ca în fiece cutie craniană, se pot desfăşura evenimente care să ne despăgubească, într-un fel măreţ, de ultimele înfrîngeri şi îngrădiri"...

E tonul unui exilat, al unui om care caută un refugiu şi-l descoperă cu o disperare liniştită în lumea cutiei sale craniene. E Bogza, în 1938, cenzurat. A fi scriitor, îl jenează: a născoci, îl doare; abdică de la participarea la viaţă „aşa cum ar fi vrut" — adică de la divulgarea ei, de la denunţarea ei, crud, precis: „ceea ce-l interesase cel mai mult în viaţă" — e realitatea, numai ea, strada, mişcarea ei şi a zilei, saturată de tendenţiozitate „Mai putem deveni, scriitori" — un exil şi o tentativă spre *un alt fel* de realizare artistică.

Din fanatismul, splendid şi tonic, cu care reportajul apără realitatea şi exactitatea faptului, dogmatismul, cu inepuizabila sa capacitate de a pietrifica gîndul şi a-i evapora subtilitatea, a emis altă aberaţie în estetica reportajului: descrierea vieţii „aşa cum e". Lucrurile au fost luate la propriu: reporterul nu lucrează decît cu date şi oameni reali; nu are voie „să pună de la el", să exagereze, să deformeze realitatea, să altereze. Reportajele ajunseseră să se verifice, rînd cu rînd, dacă într-adevăr corespund cu „terenul"!

Nu trebuie exces de subtilitate totuşi, ca să înţelegem că reporterul, ca orice artist, în orgoliul lui, se slujeşte de artificii durabile. Tratînd cu luciditate estetică „turul" acesta „de forţă" — să faci artă fără să inventezi! —, observăm repede că reportajul trăieşte şi se înscrie în artă în primul rînd prin capacitatea sa de a dilata fapte reale. Dilatarea faptului e, în reportaj, corespondentul cunoscutului proces de transfigurare, clar în celelalte genuri. Rămînerea la telegrama de 19 rînduri, refuzul de a născoci, se plăteşte cu complicaţii, necunoscute poetului sau romancierului. O sonoritate inspirată ne mută pe alt tărîm. O intrigă bună ne duce rapid într-un nou univers. Pentru a elabora, ca artist, semnificaţia emoţională, reporterul va ceda, într-un sfîrşit: dilatarea, deformarea faptului e terenul în care operează imaginaţia sa, atingînd acel grad de „cum nu e", fără de care arta nu recepţionează viaţa, obiectul reflectat. Reportajul, în esenţă, e o lentilă pe care un artist o aplică realităţii imediate şi numai ei. *În sfîrşit, stadiul actual al compromiterii sale.* Reportajul a suferit, zilnic, înfrîngeri care l-au compromis. Prostul gust, platitudinea, fanfaronada, servitutea la lozincă — nu sînt nicăieri mai evidente ca în această artă care se vrea şi se ştie reflecţia cea mai fidelă a realităţii. „Pagini de reportaj" — se numesc paginile plate ale unui roman. „Reportaj versificat" — se numeşte poezia proastă. Nimeni nu spune că paginile plate ale romanului sînt pagini plate de roman. Am impresia că nici un gen nu poartă în el germenul propriei sale compromiteri, în aşa măsură ca reportajul. Să fie aceasta pedeapsa supremă pentru orgoliul cu care s-a plantat în realitate?

*

Cea mai clară sugestie ar fi regenerarea personalităţii reporterului. Condiţiile au fost de asemenea natură, încît nu ezit să scriu că totul depinde de „per-

soana întîia". Canoanele au vidat reportajul de „persoana întîia". Faptele „obiective", datele, cifrele, „eroii", lozinca plată, rece, — întronate majestuos — au îngenunchiat pe reporter, obligîndu-l la o corcitură de „proză obiectivă", cel mai nefavorabil climat pentru genul său.

Reportajul cere vehement afișarea unei personalități viguroase, originale, „deformarea" conștientă a realității de către un ochi abil, a cărei prezență permanentă, marcată, în fața ochilor mei, nu mă jenează, cum m-ar jena în roman sau nuvelă. Am arătat „paupertatea" reporterului: el nu are eroi, nu are intrigă cărora să se încredințeze, păstrînd calmul și obiectivitatea prozatorului de rasă. Reporterul, pentru a face artă, pentru a deforma, pentru a dilata, contracta, desfigura, — nu poate recurge decît la sine, la memoria, la imaginația sa, la biografia sa, controlînd însă mai sever poate decît oricare creator, ca semnificațiile pe care le acordă realității imediate, să corespundă sensurilor ei majore, obiective. De aceea, oricît s-ar susține că faptele sînt coloana vertebrală a reportajului, — sîngele, îl asigură reporterul. De aceea, am spus că indiscreția ar fi o condiție excelentă pentru înflorirea reportajului. Indiscreția, pornind de la persoana reporterului — fără nimic trivial. Să fie nervos, brutal, agitat, apatic, ostentativ, mînios, indignat, să aibă memorie, să asocieze, să disocieze, să fie, fără teamă, subiectiv — dar *să fie*. Fără personalitate marcată orice semnificație se ratează, în reportaj.

Mi se va răspunde prin acea atît de des invocată „Introducere în reportaj", a lui Geo Bogza, din 1934. Vai, care băiat începînd să scrie reportaj după 23 August nu a citit de o mie de ori, cuvintele cunoscute:

„Există o vîrstă cînd toți scriitorii tineri se pierd în narcisism. Își analizează atent fiecare act, fiecare gest, și în opera lor îl reflectă la infinit, ca între două oglinzi față în față. Dar vine o vreme cînd își dau seama cît de sterilă e această operație. Atunci se ofilesc și sînt cuprinși de deznădejde. Ori reportajul este un mijloc vast și generos de a nu te mai ocupa pînă la paroxism de tine însuți, ci de viața din afara ta".

In ipocrizia sa derizorie, dogmatismul a folosit nu odată aceste cuvinte autoritare ale lui Bogza, pentru a justifica „obiectivitatea" reportajului. Falsul la care se recurgea își are rădăcina în ignorarea condițiilor istorice. Bogza scria „introducerea sa în reportaj", în plină psihoză psihologizantă, în atmosfera unei arte obsedate de „eu" pînă la saturație. Cine îndrăznește să compare condițiile istorice? Numai de psihologism nu se poate plînge literatura tinerilor noștri scriitori. Mult mai evidentă e lipsa de personalitate, în reportaj. Dacă cineva suspectează formula mea drept „întoarcere la subiectivism, la psihologism", să citească încă odată pe Bogza, pentru a înțelege ce înseamnă o realitate percepută de un mare reporter, deformată și dilatată de sensibilitatea sa.

S-ar putea replica, mai departe, că aș pleda pentru „originalitate cu orice preț" în reportaj, pentru teribilism. S-ar aduce, de pildă, cunoscutele cuvinte ale lui Enescu, originalitatea nu se caută, o ai sau nu. Din nou — diferență substanțială de epoci. In luptă cu efectele dezastruoase ale dogmatismului asupra dezvoltării personalității artistice, originalitatea se caută, și încă cu îndîrjire, spre folosul artei. Iar o reflecție ca aceea a lui Diderot: „A provoca uimire este condiția fără de care ideea, la urma urmei, nu poate trăi" — capătă un plus în permanența sa.

*

„Pe un picior de plai" aduce o personalitate în reportaj, deși, după cum vom vedea, nu acesta e genul exact al volumului.

In „Groapa", forța cu care e surprinsă viața provine din apatia neobișnuită a scriitorului. Efectul e foarte tare: pe o conștiință somnolentă, care nu ierarhizează absolut nimic, — pisici, hoți, negustori fiind egali în univers, ca morții în fața lui nea Fane, la morgă, — se întipă-

resc explozii fantastice de viață, de culoare, căpătînd un relief și un ecou extrem de durabil. Frumuseți plastice, rar întîlnite în proza noastră actuală, un flux al vieții, rîvnit de orice critic, oricît de ingrat, dar nu ipocrit — se nasc din „jocul" acestei apatii, bine disimulată de vigoarea senzorială — văz și auz, mai ales.

Eram curios să-l văd pe apaticul Barbu, în reportaj. (Mai folosesc încă termenul impropriu). Limbajul, în această experiență, îl puneau, de la bun început, pe un plan secundar; limba din „Groapa" nu m-a șocat; concordanțele nu mă șochează. Limba din „Groapa" mi s-a părut perfect la locul ei. Știind ce artist e Barbu, ce gust bun are, nu mă îndoiam că, în contemplarea lunii în munți, nu se va exprima ca „șuții" din Cutarida, așa că chestiunea „limbii" o lăsam în seama criticilor dornici de scandal, ei să se uimească acum de limbajul intelectual al „pornograficului" Barbu.

Mă interesa ce se va întîmpla cu acea apatie, clară mie, — pentru că reportajul sînt convins, nu o suportă. Gen didactic, de semnificație imediată, reportajul nu admite nici lipsa de ierarhizare, privirea egală, de nea Fane, asupra lucrurilor. E necesară o doză de nervi, de febrilitate, de iritare, dacă nu declarate la nivel „mie îmi crăpa capul!" — Bogza, în „țara de piatră" — în orice caz evidente, conturate.

Barbu a intuit foarte bine cum să-și apere apatia, la care, pare-se, ține și nu vrea să renunțe.[2]).

In primul rînd, el a recurs la eseu. Azi, la noi, e încă ușor să deosebim eseul de reportaj fără teamă că sacrificăm nuanța, prin gradul superior de reflexivitate. Reportajul a ajuns într-o asemenea stare de uscăciune, încît, deocamdată, această fundamentală proprietate a eseului ne e suficientă pentru a-l diferența. (In perspectivă, nu va mai fi așa. Granița eseu-reportaj se va șterge cred prin reflexivitatea sporită a reportajului).

Barbu va folosi prea puțin lentila proprie reportajului. El va medita asupra unor tranșe de realitate, va comenta, imagina sau asocia, fără a altera prea mult proporțiile faptului, cum pretinde reportajul. Dealtfel, faptul divers, în sensul jurnalier, care îndeobște hrănește reportajul, chiar de cea mai bună calitate, nu-l va solicita. Eseul aristocratizează faptul, nu-l violează. Iată, un eseu numit: „Am văzut niște împărați!" (Simplă coincidență împărații aceștia, cu care exemplific inobilarea pe care o pretinde eseul):

„Intr-o cîrciumă de lîngă Piatra-Neamț, am văzut niște împărați! Beau bere cu pocale de alamă ca la curtea prea măritului Gambrinus. Pe umeri aveau cergi groase, mițoase, mirosind a brad. De bucuria petrecerii, li se învîrtoșiseră mustățile. Erau aprigi și-ar fi supus muieri! Se ridicau în picioare și închinau unul în cinstea altuia. Nu se răzimau în schiptre, ci în lungi prăjini cu cîngi în capete. Erau plini de duh și cîntau lumește de ți-era mai mare dragul de ei. Luminați de lămpi, lăsînd pe pereții afumați umbre mătăhăloase, aduceau cu soldații lui Rembrandt. Măreți, cu simplitate, își consumau un ceas de răsplată. Cînd rîdeau se cutremurau geamurile".

Țăpinarii de pe Bistrița, abia atunci picaseră de la muncă".

Adevăratul fapt divers e ignorat. Bogza, care în ultima vreme a dat eseuri prea puțin discutate, rămîne maestrul faptului divers dilatat, după toate cerințele reportajului. „Un om a trecut munții" — e un act de vînzare-cumpărare, hiperbolizat, stors și violat pînă la cea mai patetică semnificație.[3])

---

[2]) Termenul „apatie" îl folosesc în cel mai nuanțat sens, neavînd altul mai fin la îndemînă. Poate că nici nu ar trebui să precizez, dacă nu aș ști că în discuțiile noastre literare ar trebui mult mai mult: termenii, oricît de clari, pentru definirea lor și mai exactă, spre fericirea unora, ar trebui să fie exprimați în miligrame sau milimetri, pentru a li se da maxima concretețe. (Desigur, sînt noțiuni care pot fi evoluate și cu kilogramul, pentru a le marca ponderea).

[3]) Din arsenalul reportajului, Barbu va folosi cu deosebire expresia categorică. E

Eseul facilitează starea de spirit meditativă, calmă, contemplativă, accentuat poetică. La Barbu e forma cea mai fericită pentru a dezvălui viziunea sa asupra naturii și lucrurilor, dominantă în volum. E interesant cum acea indiferență, amintită mai sus, proprie scriitorului, generează aci foarte armonios o obsesie a frumosului, contemplării și comentării frumosului, așa cum pretinde buna estetică clasică — acea stare de calm, ușor apatică, întru totul favorabilă perceperii estetice. De la un capăt la altul al volumului, Barbu discută natura patriei, orașele, satele, bogățiile solului și subsolului, noile realizări socialiste, obiceiuri și porturi — într-o unică lumină : a frumosului și urîtului. Cele mai multe enervări, urîtul, i le provoacă : „...mă indignez la gîndul că noi mai așezăm statui de gips în grădini publice" ; gîndul că poți urca în munți cu motocicleta îl exasperează ; vase glorioase, care au străbătut marea Caraibelor, care au văzut Valparaiso și Santiago îl dezamăgește amarnic la Brăila, ancorate, etalînd pe bord peisaje domestice : rufe multicolore, cămăși, batiste, ciorapi și găini.

Impulsurile sentimentale, atîtea cîte sînt, provin tot din contemplarea estetică. Către primăvară, cînd „dacă n-ar fi cerul puțin tragic al amurgurilor de martie, totul ar părea foarte urît" — rîuri murdare de apă spre canale colectoare, banchize cafenii, care aduc cu pielea cîinilor de vînătoare, rămase între șinele de tramvai, etc. — în această perioadă, Barbu ne îndeamnă : plecați în munți ! Acolo-i frumos. După ce a evocat „o copită de cal, izbită de pietrele lucioase ale unui bulevard vechi, cu ecouri muzicale de provincie", — ni se sugerează : „In Cotroceni nu vă întoarceți acasă cu taxiul ci cu droșca romantică". La capătul unei cercetări emoționate a bisericii din Suteși, cu stilizările e îndelungi — eseistul „bagă de seamă că turlele galbene sînt așa de potrivite locului de pace" și conchide : „Sărut mîna sfîntă care a potrivit culorile"...

Reflexivitatea eseistică a lui Barbu se concentrează în poetizarea realității. Un eseu, ceva mai lung, cu cîteva rînduri, decît „Am văzut niște împărați" — o dimineață glacial încremenită, sus, la lacul Bîlea — are ca nucleu foarte cristalin această poetizare :

„Dimineața, mai jos, sub o căldare de piatră, privesc brazii grei, cu umeri de omăt. Soarele luceşte stins, aproape. Zăpada se afînează. Nu bate nici vîntul. Ar trebui să treacă cete de cerbi, să spargă lumina de cristal a orei matinale. Cu necesitate cerbi, pentrucă ramificațiile lor cornute se potrivesc grației acesteia încremenite". După cum se vede, estetizarea e conștientă, explicită. Barbu nu e un snob, care să suspecteze livrescul sau reacția intelectualizată. De pildă, explicitarea farmecului incomodității, dimineața într-o cabană — idee tipic intelectualistă : „Mesele înalte, rudimentare de brad, făcute se pare în grabă, lustruite de atîta întrebuințare, băncile incomode și scaunele pătrate, fără spătar, fac pe unii călători să regrete confortul. Eroare ! Tocmai absența robinetului, mă încîntă. Spălatul cu zăpadă proaspătă, frigul marilor odăi neîncălzite ale cabanei, tacîmurile primitive, toate la un loc, accentuiază provizoratul în care va trebui să trăim".

Tot timpul, realitatea e poetizată. Dacă nu intervine plasticul — cel mai adesea —, atunci se aduc în joc sonorități : „Mă atrage către locurile acestea mirajul unor vechi numiri care mi-au înfierbîntat imaginația în anii de școală. Undeva, aproape, sînt acele așezări exotice, al căror nume au dat atît de mult de lucru fanteziei mele : Ghelarul, Teliucul, Alunul, Răchi-

---

o „sistemă" tipic reportericească, în cadrul operei de dilatare — să absolutizeze faptul sau tabloul. Bogza abundă în : „niciodată", „nimic nu a fost ca...", „drumul Atachi-Lipcani e cel mai..." etc. Barbu va spune la poalele munților Poiana Ruscă : „Nicăieri nu simți mai intens ca aici, istoria", deși înainte ne condusese prin Dobrogea, cu un simț al trecutului la fel de acut. Sau : „Nimeni nu are imaginație mai mare decît flăcările".

şoara. In pîntecele acestor munţi se găseşte magnetita, manganezul şi limonita, aurul şi siderita, marmoră şi andezită"... Se ajunge pînă la rimă.

Preponderenţa însă o are, cum era de aşteptat de la coloristul excepţional din „Groapa", plasticul. Barbu afişa nu de mult convingerea sa că „mari prozatori sînt acei romancieri care au omorît în ei înainte un poet". Dacă-i aşa, în Barbu a fost ucis şi un pictor. A rămas cu obsesia culorii, a formei, a reliefului. Pictorul nu se ascunde; lumina e comentată cu aer profesional: „Sînt locuri pe care trebuie să le vezi la amiază dezvăluite, în lumina neiertătoare a jumătăţii zilei, pentru că sînt vitale, pentru că au forţă sau severitate, altele trebuiesc privite în amurg, ocrotite de decăderea întunecată a orelor. Sînt, oraşe industriale, frumoase numai în zori... La Deva e bine să ajungi seara, la Hunedoara, dimineaţa".

In peisajul dobrogean, îndreptîndu-se spre Heracleia, Barbu va afirma deschis: „In două ceasuri, străbatem zece kilometri printr-un ţinut straniu, cu totul pustiu. Aci natura are o culoare specială şi trebuie să fi puţin pictor ca s-o înţelegi". Şi imediat, referiri la lumina care se descompune ciudat, şi mai departe despre lumină şi culoare la Enişala. Pictural, un eseu ca „Munţii liniştiţi" — „o noapte absolut senină în Bucegi, plină de ger şi de lumină lunară" — e o bijuterie. (Poate că-l încarcă un exces de imagism, cu atît mai evident la un creator care „detestă metaforita" lui Teodoreanu...) Pentru pictor, să citäm zorii: „Pe geamurile mici ale cabanei, păunii gerului de dimineaţă îşi desfac cozile mirifice. Evantalii subtile urcă pe plăcile de siliciu. In văile osificate, perlele electrice, de culoarea icrelor de Mancluria, pălesc, se mineralizează. Deasupra Susaiului, noaptea albeşte ca la o dogoare. Verdele pur, marama străvezie a lunii, se stinge într-un albastru indigo... Nu ştiu cîte nuanţe are galbenul, dar munţii au trecut de la culoarea şopîrlei, la aceea a viorelei, apoi umerii lor de piatră au devenit suri, şi-a căzut apoi o pecingine, o rugină rece, bătînd în cafeniu"...

Natura plastică a talentului lui Barbu se complectează prin veleităţile de sculptor, a căror bizarerie însă, uneori patetizantă, străină temperamentului său, produce falsităţi. Sculptorul e mai puţin gustat. Ideea de a-l sculpta pe Eminescu în stînca muntelui Caraiman, după exemplul sculptării lui Washington în rocă, e atrăgătoare pe hîrtie, stilistic, altfel fiind grandilocvenţă. E de preferat să-i ridicăm, în sfîrşit, monumentul la marginea mării. Un Bărăgan înmuiat, după un potop bun, ca o bucată de cocă din care să confecţionăm „statui colosale, care să-i vegheze tăcerea cumplită, măreaţă, înspăimîntătoare" e o estetizare gratuită, fără conţinut, subtilitate căutată. Mai fericită mi se pare viziunea asupra gărilor viitoare: „Ca aspect gările par posace. In general sînt făcute din pietre cenuşii, greoaie. Acoperişurile metalice, scunde ca tavanele de prispă, te apasă, simţi că nu e prea mult aer. Nu înţeleg de unde vine moda aceasta sumbră. Locurile de îmbarcare şi de debarcare ar trebui să fie nişte temple de piatră albă (veţi spune că fumul locomotivelor le-ar patina, nu-i nimic!), cu coloane imense, înalte. Peroanele mi le închipui ca pe terasele suspendate ale mirificelor grădini orientale, scări rulante să ne scoboare în pîntecele pămîntului ca să găsim locomotivele".

*

Evident, un mare procent de livresc intră în formula lui Barbu.

„Iată-ne departe de Brăila, undeva pe Dunăre între două maluri scunde de lut, monotone prin repetiţia peisajului. In stînga trebuie să fie misterioasele bălţi în care se ascundea Codin"... Mai clar: „Trecînd peste un pod de cale ferată, într-una din acele nopţi cînd ţi se pare că auzi vorbind copacii între ei, am zărit o luncă inundată în care crescuse o papură bogată. Alunecarea neştiută pe şine a trenului ce pilota din pricina unor reparaţii, nu turbură

cu nimic nemișcarea locului. Nici măcar vreun strigăt de pasăre. Timpul trebuie să fi fost rotund ca o sferă, împrejur. Pe placa lucioasă a acelei ape cu nume neștiut, s-a mișcat lumina lunii ca o patină. Acelei ore, i-ar fi trebuit o lotcă și o Loreley".

„Pădurarul, un bătrîn hîtru și șchiop, fumînd dintr-o lulea știrbă, necheza lîngă mine, neliniștitor. L-am crezut o clipă un faun îmbrăcat în dulamă". Și încă: „Sub bolțile Bisericii Negre, nu arhitectura strivitoare îmi solicită cel mai mult imaginația, cît gîndul că poate sub acoperișul acesta a răsunat la începutul Renașterii, glasul umanistului Iohanes Honterus". „Calul de munte, scundac, pintenog, cu șapte spline, format solid, pare o rudă asiatică de pe vremea lui Gingis, lîngă înaltul, slăbănogul armăsar gorjan, pe care l-ai vrea încălecat de mîndrul și sălbatecul cavaler de la Mancha".

Și chiar dacă nu intervin direct soldați rembrandtieni lîngă țăpinari bistrițeni, Don Quijotte în Gorj, Loreley între papuri — permanent stăruie aureola livrescă dată de lecturi diferite, dense, care au modelat îndelung imaginația. Trebuie salutată această aureolă, acest spirit cult, intelectual, care va fertiliza eseistica și reportajul nostru, dîndu-le vigoarea asociației, forța imaginației rotunjite de cultură.

Există o fobie a livrescului. Dintr-un snobism al „autenticității". Reporterul sau eseistul care face referiri istorice, literare, etc. e suspectat imediat că nu se ține pe picioarele sale, că-i prețios, pedant, artificial, chiar snob. Imputările vin de la adevărații snobi care văd meditațiile, contemplările, reflecțiile ca acte pure, cu atît mai „profunde" cu cît nu intervine în ele ce a spus Shakespeare sau Goethe. „Autentic", „original", „viguros" ar însemna să judeci „cu capul tău" viața — căci totul se face în numele vieții care, după cum se știe e mai interesantă decît orice!

Desigur, în această cultivare sinceră a livrescului, ca și în general în nenumăratele idei de corectare estetică a lucrurilor din jur, făcute deseori pe un ton categoric, în permanența alternativei urît-frumos, în gustul pentru marile valori clasice, mergînd pînă la greci, în vederea susținerii opiniilor estetice, în accentul pe arhitectonică și forme, în etalarea unui anume scientism, pe tot orizontul volumului și-a pus amprenta faptul că Barbu trăiește în climatul pe care Călinescu îl impune, cu personalitatea și cultura sa, eseisticii noastre. Barbu „călinescianizează" des (mă gîndesc nu numai la volum, dar și la acel poem, „Poezia comerțului" din „Tribuna") și, după părerea mea, nici nu trebuia să evite acest lucru.

„Cronica optimistului", reportajele din anul trecut apărute în „Contemporanul", au fost salutate unilateral, la un nivel pedestru. Esențial nu era că George Călinescu face „operă de documentare", cum cere buna regulă azi, apropiindu-se de viața nouă — ci că s-a dat eseului, reportajului nostru un spirit nou, o „cotă" înaltă de atins, pe care orice om sensibil la problemă, a înțeles-o. E tocmai această insistență în detectarea frumosului în realitatea zilei, spiritul estetic cu care puțini lucrează în eseistica noastră; acest spirit îl impune Călinescu, fără a spune că x sau y e direct influențat sau îl imită. Ca orice mare artist, Călinescu nu poate fi imitat, de cît cu prețul ridicolului cel mai strident. S-a remarcat însă, pe bună dreptate, că tînăra critică îl urmează.

Eseistica, dacă se va dezvolta, nu o va putea face fără Călinescu

*

Am lăsat „pour la bonne bouche" — ultima redută în care s-a apărat apatia lui Barbu.

Spuneam că „Pe un picior de plai" e un volum de contemplare estetică a patriei, într-o stare sufletească în general, calmă, favorabilă contemplării. Numai că Barbu a ordonat realitatea, ca un poet ce este, strict din punctul său de vedere. El a „liniștit" realitatea, a apatizat-o, încît tăcerile, nemișcarea guvernează volumul.

Toamna e anotimpul predilect al autorului. Călătorind spre sud, prin uscata Dobroge, drumurile, de la Brăila, Galați,

mai departe Tulcea, Babadag, la Histria, Heracleia, Razelm, sînt permanent pustii, tăcute, intrate într-o toamnă apatică.

„Trenul, alunecînd pe lîngă garduri pe care stau întinse plase de pescuit, ne poartă spre Babadag. Călătorii au devenit tăcuți. Peisajul lipsit de orice vegetație te îndeamnă la meditație. N-a plouat de cîteva luni, cerul alb, metalic, osteneşte"... Barbu găseşte nuanțe, variații în încremenirile surprinse. De pildă, o neașteptată grație: „Pe stîncile roşcate, zac piei de şarpe, însoțitorul mă face atent să nu calc pe vreunul pentru că sînt foarte periculoşi deşi ne aflăm la o dată cînd soarele puțin îi amețeşte şi-i amorțeşte". „Nu-i primeşte pămîntul, pentru că au gustat din sîngele oilor!", comentează el şi în aceeaşi clipă aruncă un bolovan într-o reptilă lungă de culoarea cernelii. Strivit, animalul are încă în încremenirea de care a fost cuprins, grație". Un frasin e imediat receptat, pentru că în 50 de ani „nici nu a crescut, nici nu a murit" — solicitînd desigur, concluzia că aci, în preajma vechii Heracleia, „timpul stă pe loc şi nu ştim". Pe lacul Razelm, Barbu va înregistra cunoscuta imagine a rugăciunii în fața locului unde se salută morții, moment de mare liniște şi frumusețe: „E un ceas al zilei cînd umbra bărcii acoperă umbra vîslelor, exact în fața locului acela unde se salută morții furați de ape. E o ceremonie veche ştiută de mult. Nu se spune nimic. Timp de cîteva secunde nu se aud decît lopețile fîşîind pe apele adormite. Din senin, deasupra se adună norii". Furtuna pe Razelm va fi descrisă convențional, fără forță, cu exces de comentariu Sus, la lacul Bilea, cerbii sînt invocați în liniştea glacială. Loreley apare în lunca absolut tăcută. Spre Deva, sub poalele munților Poiana Ruscă, îşi aduce aminte că acum doi ani, tot aci, „în timp ce pe muntele luminat, cădeau vulturi — am avut viziunea unei mări încremenite. In fața mea, cu mult mai jos, stăteau nemişcate talazuri de conifere, gata să cadă". „Acum... am aceeaşi senzație". O pădure silicată, în care tăcerea e dură ca un zid — favorizează nuanțări de genul acesta: „Tăcerea pădurii era o tăcere bătrînă, o tăcere de demult, o tăcere care povestea. Altfel sînt tăcerile pădurilor tinere. Au în ele țipătul culorii luxuriante, al frunzelor proaspete, violența şi semeția trunchiurilor subțiri"... In sfîrşit, noaptea pe Negoiul, „o noapte luminoasă, cum numai în munte poate să fie, o noapte cu stele imense, de oțel — tăcerea e fioroasă. E ora cînd şi apele tac. Se pare că şi vîntul ocoleşte locurile blestemate. Nu se aude decît tăcerea amenințătoare a muntelui". Concluzia la peisaj e cea mai definitorie: „Ce folos că am inventat avioanele, că trenuri electrice ne pot duce pînă în creasta de gresie. Acest timp dinainte şi din viitor al muntelui, nu-l putem răpi. Cu milioane de ani în urmă, stîncile ascultau ca şi mine noaptea. Alți oameni vor clădi poate prinprejur hoteluri şi case pentru drumeți, dar nimeni nu poate ştirbi nepăsarea, răceala nobilă cu care Negoiul mă priveşte, încununat cu cei mai frumoşi aştri imenşi-albaştri pe care i-am văzut"...

Trebuie remarcat că Barbu nu receptează timpul. In „Groapa" sa, paralel cu efectul semnalat la început, se dezvolta un efect la fel de interesant: se creia un flux de viață incontestabil, dar care nu evolua. Cu cît era mai accentuat dinamismul străzii, evenimentelor, moravurilor — cu atît devenea mai clar caracterul static al ansamblului. Entuziasmul pentru forța şi plasticitatea vieții pusă parcă pe lama unui microscop, se echilibrează în noi cu luciditatea, încărcată de rezerve, pe care ne-o impune indiferența timpului în roman, cu toate consecințele asupra eroilor.

Situația se prelungeşte în aceste eseuri. Căutarea obsedantă a liniştii, a tăcerilor, a pauzelor — facilitată larg de natura meditativă a eseului — este un reflex al caracterului static, propriu viziunii lui Barbu, deocamdată. Numai că acum, lucrurile s-au simplificat şi deficitul e mai evident, mult mai palpabil.

Spuneam că reportajul nu suportă lipsa de ierarhizare, prin chiar conținutul său deschis didactic. Barbu a fost nevoit, cît de cît, să ierarhizeze. El a dat naturii,

primul loc. Totul l-a împins aci. Natura are liniștea mai conturată, statismele ei sînt foarte evidente, există și o egalitate, o respirație egală a ei care e foarte favorabilă temperamentului lui Barbu. O furtună pe Razelm nu-i va reuși, în schimb luna apărînd în tăcerea Bucegilor, da, cu brio. Primăvara, în primele ei tresăriri, va fi suficient de banală („E vremea ultimelor focuri, a guturaiului și neliniștii. Ochii se ridică de pe cărți, în perdele bat vînturi juvenile și misterioase, fetele tinere se răsucesc fără să știe de ce în somn și ne place să ascultăm romanțe") — dar toamna, „cadavru agricol" sau iarna vor avea strălucire

Deficitul e clar cînd e surprinsă munca. Aci nu mai e liniște, egalitate, „răceală nobilă", deși meditația, reflexia sînt absolut compatibile. Barbu ratează aci nu din timiditate, ci din aceiași indiferență la timp, sau dintr-o variantă a acesteia.

La gura unei mine, Barbu va ezita să coboare, inhibat de prestigioasa personalitate a lui Bogza: „Nu voi putea scrie mai mișcător decît Geo Bogza despre oamenii aceștia care scormonesc inima neagră a pămîntului, ca să ne fie cald, ca să avem lumină, că să putem umbla! Amintiți-vă!"...

Și urmează un cunoscut citat din Bogza, cu care se încheie eseul. O șarjă de oțel, în timpul căreia are loc un accident dramatic, e însoțită de un strigăt complet necorespunzător al autorului: Priviți!, priviți ce eroism, ce oameni puternici și „conștienți", priviți ce spectacol sublim, insistență care golește faptul de orice caracter realmente dramatic. Artificialitatea e bine marcată în surprinderea efortului uman, semnificațiile, aci, sînt boante, evident. Dacă a putut poetiza natura, dacă i-a putut imprima ceva din substanța ei, apatia s-a dovedit neputincioasă în fața acestei realități aspre, saturată de muncă. Și trebuie remarcat că un asemenea climat somnolent, neaderent la entuziasm, are avantajele sale în conturarea durităților, asperităților. De multe ori dramaticul capătă vigoare din relatarea apatică, cu un anume grad favorabil de indiferență.

Idilizarea (nefirească pentru cel care a scris „Groapa") e o primejdie foarte posibilă în cazul unei înțelegeri unilaterale a reflexivității eseului. Meditația nu absolvă gîndirea de a surprinde tensiunile realității. Poetizarea nu desființează dramaticul. Reporterul nu e dispus la folosirea eseului pentru a-și slăbi forța; dimpotrivă, capacitatea de a contempla, străduința spre nuanță ar trebui să-l ducă la o reliefare mai pregnantă a faptelor și sensurilor dure. Efortul uman, cu satisfacția creatoare dar și cu valența tragică, e compatibil cu reflecția. O Romînie numai pitorească nu mai seamănă cu o țară în care se desfășoară o bătălie dramatică pentru construirea unei noi lumi.

*

Sugestia cea mai clară — regenerarea personalității reporterului — nu va mai fi urmată de altele, la fel de clar definite. Le-am lăsat să se piardă în discuția despre Barbu, deși ni se cere tot timpul să fim exacți, conștiincioși, metodici. Cititorul mă va ierta, atotînțelegător și le va recepta, mulțumit sau nu.

AL. PIRU

RECITIND PE SADOVEANU

„Țara de dincolo de negură", „Impărăția apelor" și „Hanu Ancuței", republicate în volumele 8 și 9 ale „Operelor" lui Mihail Sadoveanu, sînt trei scrieri reprezentative, printre cele mai însemnate și mai cunoscute la noi ca și peste hotare ale marelui povestitor moldovean. „Dacă mi s-ar cere să aleg cinci volume din cele patruzeci ale d-sale — scria în 1926 G. Ibrăileanu —, negreșit că „Țara de dincolo de negură" ar face parte din ele". Faptul că scriitorul a reluat și refăcut „Impărăția apelor" în „Nada Florilor", retipărind totuși cartea și în prima versiune, arată de asemeni că „Impărăția apelor" se bucură de prețuire deosebită din partea sa. Cît despre „Hanu Ancuței" putem spune că a devenit un pivot al întregii opere sadoveniene, în vremea din urmă la emisiunile radiofonice sub acest titlu fiindu-ne prezentate lecturi nu numai din povestiri, ci și din romane.

Ce este „Țara de dincolo de negură"? E un memorial cinegetic, comparabil în multe privințe cu „Povestirile unui vînător" de I. Turgheniev, traduse de M. Sadoveanu în colaborare cu N. N. Beldiceanu (parțial, și prin intermediul limbii franceze) încă din 1900. In prefața celei de a doua versiuni a operei lui Turgheniev, din 1946, Mihail Sadoveanu indică motivele ce l-au îndemnat să tălmăcească pe marele scriitor rus: „Entuziasmul meu juvenil pentru aceste povestiri ale lui Turgheniev era legat și de vînătoare, care a fost pasiunea mea dominantă multă vreme, și mai ales de țăranii lui pe care-i zugrăvește cu atîta înțelegere și pe care-i regăsim într-o oarecare măsură în țăranii noștri moldoveni, a căror viață și soartă m-a interesat din primul moment al începuturilor mele artistice".

Este curios într-adevăr cum nimeni n-a văzut înrudirea dintre „Țara de dincolo de negură" și „Povestirile unui vînător". Mulți urmărind în special descripțiile de natură, care există, firește, cred că volumul e o colecție de tablouri, în vreme ce lectura arată că pe primul plan sînt portretele de vînători, boierinași de țară (acei „odnodvoritzî" din narațiunile lui Turgheniev), mici funcționari, intelectuali, țărani săraci, robi (acei „krepostnîi" turghenievieni).

Evident autorul înfățișează oamenii cu ajutorul unor peripetii, totuși linia epică nu se află în acest memorial în centrul atenției scriitorului. „Frumoase și interesante nu sînt întîmplările în sine — notează chiar el — ci cuvintele sînt totul", adică modul relațiunii, felul cum întîmplările sînt povestite. Dar evocarea presupunînd distanța în timp, trecutul, nu cădem, fatalmente, în paseism? „Adă-ți aminte — se îndeamnă memorialistul — și chiamă din pîclă între noi atîtea chipuri pe care le-am întîlnit altădată, în altă lume. Intre ele și noi s-a pus perspectiva timpului, — și ceața depărtării le dă o ușoară linie artistică, ce nu poate dăuna realității".

Rememorarea figurilor şi faptelor anterioare nu este pentru M. Sadoveanu prilej de idilism, de exaltare a unui timp fabulos, de idealizare a vieţii şi eludare a autenticităţii. Cel mult dacă la observaţie se adaugă o doză de poezie şi de (ceea ce de fapt e acelaş lucru) fantazie, în spirit totdeauna realist, ba cîteodată chiar ironist, în materie de povestiri vînătoreşti ironia fiind adesea mai mult decît necesară, căci în fiecare vînător există virtual, în proporţii mai mici sau mai mari şi indiferent de categoria sa socială, un baron Münchausen.

Astfel argatul Ilie se lăuda copilului Sadoveanu a fi văzut şi „puşcat" iepuri care „săreau ca lăcustele" de mulţi ce erau, şi că în codru la Chiţoc i s-ar fi arătat un inorog, o dihanie „cu corn în frunte lung de-un cot", cam cum avea harmasarul lui Alexandru Machedon, Ducipal. Alecu şi Coca, feciorii unui proprietar vecin, declarau „ucenicului" ieşit la vînătoare de raţe în lunca Siretului, a fi împuşcat pînă la şase perechi de sitari pe zi, cifră de sigur mult exagerată. Moş Nechita, fost pădurar la Hangu, povesteşte uimitoarea demonstraţie de curaj făcută unui prinţ indian sosit la vînătoare pe meleagurile noastre de moş Calistru. Atacat de un urs trezit din somnul său hibernal, indianul ar fi fost cu siguranţă ucis, dacă moş Calistru n-ar fi aruncat fiarei cojocul său, pentru a o spinteca apoi cu cuţitul. Foarte rar vînătoarea este pentru ţăran un sport gratuit. Deobicei omul îşi apără împotriva fiarelor avutul, avînd însă nevoe, pentru a ajunge vînător, de o anume şcoală. Micu, copilul unui cioban de la gura Pîrîului Alb, vînează un lup străpungîndu-l cu o suliţă de lemn, ajutat numai de cîinele Greu-Pămîntului.

Un tip de vînător lăudăros, cu umor descris, este Tiberiu Voişel, ucigătorul a şaptesprezece iepuri într-o singură zi şi care dă vina, cînd nu nimereşte, pe depărtarea vînatului, pe vechimea cartuşelor, niciodată pe greşeala sa. In schimb Nicu Fantazie, lăudăros şi el, e un vînător strateg, ca un general pe cîmpul de bătaie. Cu el, cu Topîrceanu („prietenul meu poetul") şi cu Bazil Chefneuf, a vînat Sadoveanu pe o vreme ploioasă, răzbătînd prin „noroaie, ciomîrle şi mlaştini" neschimbate de pe vremea lui Boerebista, în pădurile de la Brăeşti din apropiere de Tîrgu Frumos, toamna, trei lupi şi un mistreţ, spre admiraţia şi satisfacţia ţăranilor locali („— Aista — ziceau ei despre mistreţ — ne-a farmat nouă astă-vară ogoarele de păpuşoi...").

La Cucoara, în alt peisaj, oamenii se apără de lupi cu parul, ajutaţi nu numai de cîini, ci şi de vitele de povară (un lup e omorît de un bou cu coarnele şi copitele). In apele Jijiei scriitorul vînează raţe din luntrea mînată cu ghionderul de moş Barnea şi gîşte cu Neculai Cojocaru. Moş Barnea „indianul" e un mare cunoscător al tuturor speţelor de păsări de baltă, de la babiţele cu guşe „cît nişte saci" şi lebedele ce plutesc pe deasupra bălţilor „ca nişte bucăţi de omăt", pînă la păsările migratoare:

„Primăvara, întăi şi-ntăi, vin gîştele şi gîrliţele. Zice că gîrliţele vin tocmai de la America. Vin după aceea cufundari de toate soiurile: şi de cei mititei şi iuţi, cu pliscurile ascuţite ca acele; şi bodîrlăi de cei cu bărbiţe în două părţi ca nemţii, şi rîncheză de cei mari, care ţipă şi nechează ca nişte cai. Vin paseri de toate neamurile; eu nici nu le pot şti tuturor numele şi soiurile, căci sînt străine şi numai în trecere pe la noi. Vin de asemenea şi fel de fel de soiuri de raţe, şi de cele mititele cît pumnul, şi crihance roşii, şi cînipii, şi de cele mari ca cele de ogradă, şi gotce, şi de şuvoi, şi de cele albe, cu moţ în creştet şi cu aripi lungi încrucişate pe coadă... Toate neamurile de raţe de pe lumea asta vin şi găzduiesc în baltă. Unele stau aici şi scot pui. Altele-s numai trecătoare. Au venit legănate pe vînt, au făcut popas, şi se înalţă iar în văzduh. Le-auzim numai noaptea ţipînd şi chemîndu-se pe sub cer, — şi ştiu că trec paseri străine".

Neculai Cojocaru e de părere că gîştele vorbesc între ele:

„— Apăi, ca și omu, se veselesc că vine primăvara. Nu-i lighioaie care să nu se veselească pentru asta. Iar de sfat, asta-i a gîștelor. Nu este ființă care să grăiască mai mult. Cele care au venit mai de demult întreabă pe cele care au căzut ast'-noapte. Cum au lăsat acasă, ce li s-a întîmplat pe drum. Ce se mai aude pe la alte bălți. Ele, dacă colindă așa ținuturile lumii, văd toate. Și fac sindrofie ele în de ele și povestesc ce-au văzut".

Oamenii din ostroavele Dunării sînt tot așa de prietenoși și ospitalieri ca și cei de la rîurile din cîmpie, luptători, mai de grabă de cît vînători, cu fiarele, ca Timofti Mocanu, redutabilul dușman al lupilor care au mîncat pe omul său de credință, cazacul Caliniuc. In pădurile Rîștei, la munte, vînatul căprioarelor e însă ca și interzis de pustnicul Antonie, ocrotitorul lor. Apariția caprelor ca și a rîsului nu-i mai miraculoasă de cît viața lui Ile Huțanu în munții Călimanului, unde Chirică Ciuntu pretinde că a văzut în prăpăstii afunde zimbrii cei bătrîni. Ile trăiește vara într-o colibă din trunchiușori de brad împreunați la vîrf și iarna într-un bordei adînc săpat în stîncă, el nefiind totuși un ermit ci un aborigen retras în aceste locuri din calea năvălirilor și a cotropirilor:

„— Apoi măi frate, zice el, noi huțanii am fost așezați în munții aceștia de către Domnul Dumnezeu dintru începutul lumii. Și tot ne-au cuprins și ne-au ros neamurile străine, — iar noi ne-am tras tot către locuri singuratice și slobode. Așa eu, văzînd că pier și mă-năbuș, m-am suit pe Căliman, mai aproape de Dumnezeu. Ș-aici am să mor. Iar după ce-oi muri, băieții și fetele mele s-or mesteca cu noroadele".

Așa s-a „mestecat" și Iohan Cart, fîrsterul, cu o țărancă din Plotun și a devenit romîn bînd vin de Cotnar, vînător de ierunci în singurătățile Rarăului unde scriitorul, auzind cîntecul unui cocoș sălbatic, a rămas de uimire cu arma uitată în mînă.

In sfîrșit dacă mai citățm pe Iancu Iorga și pe Nicolae Bițoban, cei doi răzăși în fața cărora dă examen bassetul Kiki, dovedind calități excepționale de cîine de vînătoare, ca și acel Comedieru pe care Chirică Ciuntu îl furase de la un iarmaroc, avem toată galeria de chipuri din „țara de dincolo de negură", care e, precum se vede, Moldova întreagă. Din toate aceste portrete, de cele mai multe ori prezentate în acțiune și dialogic, rezultă marea dragoste a scriitorului pentru virtuțile oamenilor simpli din popor, trăitori în mijlocul naturii cînd vitrege și cînd primitoare, după ritualuri străvechi păstrate și repetate din generație în generație. Vînătoarea cu farmecul și palavrele ei crează nu numai prietenia dintre om și om, dar și comuniunea dintre om și natură care în sufletul de poet al lui Mihail Sadoveanu are un ecou incomparabil, dînd naștere la pasaje de mari elanuri lirice, adevărate laude ale elementelor. Iată descrierea bălților Dunării unde viața palpită pluriformă și neistovită:

„In plaurul plutitor, adică în pămîntul nou alcătuit din aluviuni, stuhuri, plante și tot ce adună și preface moartea, — o viață nouă și înfrigurată fremăta. Plante necunoscute scînteiau în soare. Lejnicioare albastre se cățărau spre pămătufurile stuhului. Liane felurite se amestecau alcătuind draperii. Intr-o luncă de tamarix, înflorită cu cerul, cîntau într-un amurg privighetorile. In adîncul umbrei, în dosul acestui strălucit decor, miile de paseri și de animale trăiau o viață neînfrînată. Și subt ele, în apa fierbinte și-n mîlul cald, altă viață a gîngăniilor fără număr, fără sfîrșit, multiplă și fabuloasă, izvorîtă din veșnicie. Pajura țipa sus în cer, unde curge rîul cel mare al vînturilor. Mai aproape de noi pluteau și vîsleau lebedele și cormoranii. Lopătari albi se înșirau pe deasupra trestiilor. Din scorburi bătrîne de sălcii tresăreau egrete grațioase — ca niște bucăți de zăpadă înaripată. Și rațele, și gîștele, și bîtlanii, și cocorii, și becațele și pescărușii de felurite neamuri... Și oamenii bizari cu care aveam raporturi, din alt neam și altă zodie, ne vorbeau nu numai de felurimile de pești ale gîrlelor și bălților, ci și de animale ale plăviilor: lup și mistreț, vidră și nurcă..."

„Impărăția apelor" e un pendant la „Țara de dincolo de negură", memorialul unui pescar, în felul „Memoriilor unui pescuitor cu undița" ale lui Aksakov (autorul citează pe Alphonse Karr). Este interesant că nici aci scriitorul nu-și propune să se ocupe de natură și să facă poezie („Ferească Dumnezeu! Niciodată nu m-am gîndit la asta"), desigur, glumind, în orice caz nu de tot fără temei. Căci și în „Impărăția apelor" Mihail Sadoveanu se interesează în primul rînd de oameni, aceiași oameni pe care-i căutase și găsise și-n „Țara de dincolo de negură".

Intîile învățături în materie de pescuit și de cunoaștere a varietăților de pești le-a căpătat memorialistul de la bunicul său, care la balta lui Iftode din apele Moldovei i-a făcut un adevărat curs de zoologie acuatică, presărat cu fine prescripții gastronomice:

„— Se găsesc, băiețelule, în cotul acesta, — îmi spunea el, — felurite feluri de pești, fiecare cu gustul și cu bunătatea lui. Tu învață a le cunoaște înfățișarea și le deprinde numele. Iată, se găsesc aicea boișteni, zvîrlugi și porcușori, din care se poate face un borș, din carele și împăratul mînîncă pînă ce nu mai poate și trebuie să-și slobodă cătărămile chimirului. Dincoace sînt cleni și scobai. Iaca ș-o mreană frumoasă. Pe aceștia are să-i frigă baba noastră în unt proaspăt. Și se cere la ei mămăliguță. Și pentru unul ca mine, un vinișor din Țara-de-jos care sfîrîie în pahar. Tu, băiețelule, încă nu poți înțelege bine toate acestea, căci ești la vîrsta cînd peștele ți se pare că are gust puțin și oase multe. Ai să pricepi ceva mai tîrziu că alții sînt peștii din bălți, întunecați la chip și moi la aripi, și alții sînt peștii din apa Moldovei și a Bistriței, luminoși și iuți ca argintul viu. Chiar și știucile Moldovei sînt altfel decît cele din bălți. Acestea fulgeră ca și apa întru care se nasc. Ai să mai cunoști, în aceste ape de munte, și alți pești care se îngrețoșează și mor în iazurile și mocirlele de la cîmp. Aici apa-i curată și verde ca și cerul și solzii peștilor sînt scrișî cu soare. Iar din ceea ce ai tu în cofăiel, după ce va face bătrîna borșu-împăratului și friptura în unt proaspăt, — are să mai rămîie chitici destui, pe care-am să-i aburesc cu sare ș-am să-i usuc în cuptor. Asta îți place ție mai ales și de pe asta am cunoscut eu că ai să fii în viața ta pescar."

De-a lungul carierei sale de pescar, ucenicul va lua cunoștință și de alte specii de pești, precum carașii, chișcarii, costrășii, linii, mihalțul, ochenele roșii, plăticile și somoteii. Dintre acestea, carașii, chișcarii și plăticile sînt buni aruncați de vii pe cărbuni aprinși și scăldați apoi într-o baie de saramură sau de mujdei.

In peisajul aproape sălbatec de la „Nada Florilor", în balta Șoldănești dintre iazul Botoșanilor și iazul din Țarna Mare, scriitorul întîlnește o colonie de oameni singurateci, diferiți numai prin vrednicie, compusă din băietanul Culai, moș Hau, fanaragiu într-o mahala, moș Spînu, străjer la primărie și lelea Ileana, o țărancă bătrînă, bărbătoasă, cu mustăți și voce groasă. Pescuiau toți cu undița și locuiau acolo într-un „covru" de sălbatici. De la acești „primitivi" care fac foc izbind cu amnarul o bucată de cremene și beau dintr-un urcior ce scoate apă de la fundul iazului, hrănindu-se exclusiv cu friptură de pește la țiglă, învață tînărul pescar cum se prind și se gătesc racii, cum se face mămăliga din fruntea făinii de păpușoi și tot aci, stînd în ploaia de vară, observă el circulația vieții, transformările materiei infinite și eterne:

„...Eu, lîngă Culai, primeam ploaia care-mi șiroia de pe păr în ochi și pe obraz. Nu simțeam nici o nevoie să mă apăr. Dimpotrivă, aveam un fel de bucurie și desfătare, ca întreaga împrejurime. Sălcii, liane, papură și trestii sticleau de un rîs real, pe care-l simțeam și-n mine. Și stînd cinchit la marginea ostrovului, văzui deodată și balta foind formidabil sub luciu. Toate lighioanele ei de la adîncuri suiau în zigzaguri spre acele de fulgere ale ploii. Erau mii de crustacee de toate mărimile, neclasate încă de naturaliști, de colorile și de desenurile cele mai surprinzătoare. Erau

peşti care treceau în şiraguri — grămădiri de linioare abia văzute; — alţii avînd formă şi punctul enorm al ochiului în mica lor transparenţă; alţii mai mărişori, puzderie care evolua cu instinctul primejdiei, fugind de umbra monstruoasă a costrăşilor, ori de gurile de balaur ale ştiucilor. In sfîrşit peşti formaţi deplin — mari cît palma, alţii mai mari, — ochene cu ochii cercuiţi roş, lini aurii, caraşi cu reflexe de argint vechi, crapi bătrîni cu solzii ruginiţi. Scoici deschise, melci de apă, lipitori şi şerpi, — întreaga faună, fără număr, fiica mîlului primordial, se frămînta într-o monstruoasă bucurie, într-o neagră şi inconştientă bucurie, sub tremurul ploii călduţe. Era bucuria vieţii şi a morţii şi a transformării necontenite. Căci toate nu ieşeau pentru că ar fi fost flămînde. Viaţa are totdeauna nevoie de hrană. Dar ieşeau într-un spasm misterios — chemate fiecare de bogăţia imensă a materiei, găsind hrană pentru organele lor nesăţioase şi oferindu-se ca hrană altor guri şi altor stomahuri. Era absurditatea aparentă — născută din infinitul neclintit; — era un moment pasager al transformărilor, care punea, înaintea ochilor mei uimiţi, pe urmaşii pitici ai unor gigantice dihănii din mîlurile terţiare, fantezii imense şi căzute ale pămîntului primitiv".

Noţiunea de proprietate este străină lui moş Hau care văzînd pentru prima dată în viaţa sa ceasornic la scriitorul nostru i-l fură pentru a se dumiri asupra vieţii ciudatului instrument. De asemeni coloniştii avînd nevoie de mămăligă fură porumb, dînd cuvenita vamă morarului pentru făină. Totuşi „tovărăşia acelui loc fericit — zice autorul — rămîne nepătată... dovedeşte numai că comunismul datează de-atunci, dacă n-o fi datînd mai de de mult".

Din alt punct de vedere, moş Hau e un personaj limbut, ştie să imite sunetele animalelor şi ale păsărilor şi e un pescar încercat, moş Spînu dimpotrivă tăcut, necomunicativ. Cînd are bani şi bea două pahare de rachiu, moş Spînu capătă glas şi declară că pleacă la Anadolchioi, în Ţarigrad, locul său de baştină, ca să taie turci. Dar nu merge decît pînă la malul Siretului, unde terminîndu-i-se banii, se întoarce înapoi. Deci „Nada Florilor" e un loc de refugiu într-o societate simplă, unde natura se dăruieşte cu uşurinţă, vindecînd rănile şi foamea. Lelea Ileana este nu numai o pricepută pescăriţă şi bucătăreasă, dar şi o iscusită doctoriţă, cunoscînd virtuţile tămăduitoare ale buruienilor sălbatice.

Alt personaj, cuconu Vasilică Neculcea, boerinaş de ţară, e şi el un primitiv, vegetarian convins, disprețuind bucătăria civilizată:

„...Eu zic aşa că trebuie să ne-apropiem mai de grabă de sălbăticie decît de civilizaţie ca să fim într-adevăr sănătoşi. Sosurile şi combinaţiile sînt civilizaţie şi spiţerie, prin urmare eu le resping. Ş-atuncea eu înţeleg ca temeiul mîncării mele să fie mere, pere şi harbuji de la 15 august la 15 septembrie. După asta încep să mînînc struguri. Cînd s-a stins verdeaţa grădinii, mînînc fasole şi cartoafe pe care le-am strîns din vreme. Vitele, care sînt prietene cu omul, eu nu le omor ca să le mînînc Mă pot folosi de laptele lor, din care scot smîntînă şi unt şi mi-i deajuns. Ş-aştept legumele verzi de primăvară dintre care eu preţuiesc mai ales urzicile şi ştevia. Urmînd aşa, cu pîne neagră din grîu măcinat la moară de apă, şi necunoscînd nici medicamente, nici zahar, — eu m-am simţit totdeauna bine. Iar dintre vietăţi am primit a mînca numai peşte".

Credincios filosofiei sale, cuconu Vasilică prinde peştele, ca şi strămoşii săi îndepărtaţi, cu mîna. Cît despre cuconu Costache Lăbuşcă, el deşi pentru a avea peşte la masă nu se dă în lături de a pescui şi iarna cu năvodul sub ghiaţă, prin produfuri, e amator de mîncări asemeni simple, mai ales din carne de crap:

„...Crapului, iubite şi stimate cucoane Mihăiţă, nu-i trebuie maioneze şi alte sosuri, pe care le poţi mînca şi cu iască ori cu surcele; — crapul ţi se înfăţişează, cu-

coane Mihăiță, cu cinste și cu dreptate. Iți face cucoana Zoe, să zicem, un borș de crap; și-ți oferă, să zicem, matale capul. Partea aceasta a altor pești o zvîrli ca netrebnică, pe cînd capul de crap are să-ți procure cea mai mare plăcere prin delicateța lui, dacă știi să-l desfaci, dacă știi să-l mănînci și dacă ești în stare să-l apreciezi ca amator de bucăți alese. Este împrejurarea, cucoane Mihăiță, să întrebuințezi ca amator de bucăți alese, o zicătoare a prostimii: că-ți lasă gura apă, cînd vezi așa ceva și cunoști ce te-așteaptă. Apoi îți voi vorbi, prietene, despre crap la proțap, renumit în bălți. Pot să-ți mai spun ceva și despre o mîncărică cu ceapă albă: dulceața și bunătatea ei sînt mai presus de orice critică. In sfîrșit, crapul fript într-o tingire de aramă, pe varză și între tomate, într-un cuptor bine înfierbîntat: eu, stimate cucoane Mihăiță, am făcut o dată și o poezie mîncării aceștia, întru așa măsură am fost de entuziasmat. Cît despre icrele de crap, eu le pun deasupra celor de știucă, chiar și a celor negre, dacă vrei mata să mă crezi, numaidecît asemenea salată trebuie cu rînduială făcută, după altă vorbă înțeleaptă: adică să toarne undelemnul un chior, să picure alămîia un zgîrcit și să le bată un nebun!"

Eroi și fapte memorabile se află în Hanu Ancuței, șir de narațiuni aranjate după tehnica Decameronului, asemănătoare în substanță cu Serile ucrainene ale lui Gogol. Faimosul han al Ancuței, care e un fel de **„Rôtisserie de la Reine Pédauque", a exis**tat în realitate, pe șleahul Romanului, dincolo de Timișești și ruinele lui se mai vedeau încă pe vremea cînd a apărut cartea lui Sadoveanu (1928). Era o clădire cu ziduri impunătoare și încăperi zăbrelite, înșirate de o parte și de alta a unui coridor median, ce permitea intrarea căruțelor pentru popasuri de noapte. Ancuța cea sprîncenată, fiica unei alte Ancuțe, își întîmpina oaspeții cu pui fripți în țiglă, serviți în talgere și pită coaptă proaspăt. Vinul îl aducea într-un cofăiel, din care convivii umpleau oale de lut și beau spunînd istorii vechi. Nimeni nu băga a doua oară aceeași oală în cofăiel și într-un an de belșug în podgorii, femeile în drum spre Roman s-au crucit — spune povestea — de cîte oale sfărîmaseră harnicii băutori de la han.

Nouă povestitori, ca niște veritabili rapsozi, se întrec în povești petrecute aevea, într-un trecut nu prea îndepărtat, în vîrsta tinereților. Comisul Ioniță cel cu calul slab veșnic înșeuat ca ghijoaca lui Harap Alb care se repezise la farașul cu jăratec, spune cum a dovedit el „un cerb mare boieresc" într-o pricină de hotar, pe vremea lui Mihalache Sturza. Vodă se abătea și el pe la hanul Ancuței, travestit ca sultanul Harun al Rașid. Comisul Ioniță întîlnindu-l și neștiind cine este, îi expusese necazul său. Dacă nici Vodă — zicea el — nu-i va face dreptate, atunci să-i pupe iapa dinapoi, nu departe de coadă. Deoarece la Iași comisul, recunoscînd pe Vodă, nu-și luase vorba înapoi, domnitorul, plăcîndu-i hotărîrea răzășului, a rîs și l-a învrednicit cu carte domnească („Iapa lui Vodă"). Din povestirea cuviosului călugăr Gherman de la schitul Durăului aflăm că biserica sfîntul Haralambie din Iași poartă numele tatălui său, fost arnăut domnesc și devenit apoi haiduc, ucis de fratele lui, Gheorghie Leondari, tufecciașa, din ordinul domnitorului Alexandru Ipsilant („Haralambie"). Foarte interesantă este povestirea lui Leonte Zodierul. Pe cînd era copil, el asistase la o întîmplare mai mult fantastică de cît reală. Se pare că tatăl său, Ifrim, zodier și el, înlesnise printr-o citire mincinoasă în cărțile lui, o aventură de dragoste între soția boierului Nastasă Bolomir, un fel de Barbă-Albastră, și un cucon din Roman. Bolomir căzînd la bănuieli, ieșise în întîmpinarea soției infidele cu o ceată de țigani fioroși. Fiindcă boierul voise să pedepsească pe zodier punînd un țigan să-i taie din spate piele de-o pereche de papuci, zodierul chemă asupra lui mînia cerului. Atunci se petrecu un fenomen supranatu-

ral, o tornadă care răsuci pe Bolomir într-un vîrtej şi-l aruncă aproape mort într-o rîpă („Balaurul"). Povestea căpitanului de mazîli Neculai Isac are — Ibrăileanu a observat-o — subiectul unui cîntec bătrînesc. E ceva aci din balada Chirei, cea care a folosit şi lui Panait Istrati, autorul acelei suite de naraţiuni aşa de asemănătoare cu Hanu Ancuţei întitulate „Présentation des Haidoucs" (1925). Neculai Isac narează aventura sa de dragoste care i-a cauzat pierderea unui ochi. O ţigancă frumoasă, Marga, e pusă de tatăl ei, Hasanache, să ademenească pe căpitanul de mazîli la fîntîna dintre plopi, unde urma să fie jefuit. Marga, îndrăgostită de chipeşul căpitan, îi destăinuie planul, acesta se luptă cu vitejie şi scapă de hoţi, însă fiica trădătoare e ucisă şi aruncată în fîntînă („Fîntîna dintre plopi"). Toate întîmplările s-au petrecut în apropiere de han, cu participarea cîteodată a Ancuţei celeilalte. De pildă aceasta a ajutat prin şiretenia ei pe Todiriţă Catană să răpească pe fata vornicului Bobeica, pe cînd era dusă la mînăstire sub pază arnăuţească de jupîn Costea Căruntu, precum povesteşte meşterul Ienache Coropcarul martor al evenimentelor („Cealaltă Ancuţă"). In „Tradiţii şi legende populare" Ovid Densuşianu semnalează legenda haiducului Vasile cel Mare, ce ajuta pe necăjiţi şi „nu suferea ca tovarăşii săi să facă rău oamenilor", stimat pînă şi de mitropolitul Veniamin Costache, într-atît, încît a afurisit pe „prostul care i-a tăiat capul". Vasile cel Mare ia parte împreună cu ciobanul Costandin Moţoc (povestitorul întîmplării) la vendetta organizată de acesta din urmă împotriva boierului Răducanu Chioru, asupritorul şi stricătorul casei sale. De notat aci cuvîntul rostit de Vasile cel Mare înainte de a ucide pe boier în curtea bisericii din satul Fierbinţi, după slujbă:

— *„Ne-am înfăţişat, zice iar hoţul, ca să facem un judeţ, după vechi obicei. Căci pînă la judecata cea din urmă, a lui Dumnezeu, neavînd ascultare nici la isprăvnicii, nici la Divan, cată să facem dreptate singuri cu braţul nostru. Pentru muiere te iertăm, luminate stăpîne, — dar am tremurat cu capu-n gard şi cu glesnele-n ghiaţa morii, şi cu picioarele-n butuc şi cu ochii în fum de ardei, stupindu-ne sufletul, şi ne-ai ars cu harapnicul; ne-ai rupt unghiile. Ne-ai umplut de otravă viaţa, căci ne-am adus aminte de toate în toate zilele şi n-am găsit nici într-un fel alinare şi izbîndă! Ne-am înfăţişat să-ţi plătim, cucoane!"*

Zicînd acestea, haiducul şi Costandin Moţoc iau pe boier în pieptul cailor, îl prăvălesc la pămînt şi-l străpung cu cuţitele în văzul spectatorilor muţi. Dar haiducul nefiind un asasin, ci un justiţiar, la plecare lasă lîngă mort o pungă cu opt galbeni pentru sfînta biserică („Judeţ al sărmanilor"). Povestirea lui Dămian Cristişor minunează prin ceea ce a văzut el umblînd prin Polonia: căsuţe pe roate alunecînd pe şine de fier trase cu uşurinţă de o maşină care merge singură cu foc (=tren), case una peste alta (cu etaje), uliţi „dintr-o singură bucată de piatră". Cucoanele au toate pălării, iar boierii şi lucrătorii oricît de săraci, toţi ceasornic. De mîncat mănîncă carne fiartă (oroare!), de băut beau un lichid leşietic (oroare iarăşi!): bere. Apoi toţi învaţă carte, băieţii cît şi fetele, spre marea mirare a căpitanului Isac. Cum a trecut hotarul, Dămian Cristişor a fost vămuit şi de un hoţ şi de un vameş. Dar de amîndoi a scăpat luîndu-le ochii numai cu cîte un baider („Negustor lipscan").

Evocator neîntrecut de oameni şi locuri, de oameni din popor şi de locuri bogate în frumuseţi naturale, Mihail Sadoveanu, urmaş al rapsozilor populari şi al cronicarului Neculce, este alături de Eminescu, cel mai mare cîntăreţ liric şi epic al spaţiului romînesc, despre care, ori de cîte ori îl citeşti, îţi vine să repeţi cu Miron Costin: Nasc şi în Moldova oameni!

EUGENIA TUDOR

ÎNSEMNĂRI DESPRE PROZA LUI V. EM. GALAN

În mod firesc şi inevitabil, cercetînd opera unui scriitor eşti înclinat să vorbeşti despre evoluţia sa. Cred că în cazul lui V. Em. Galan, unul dintre prozatorii cei mai viguroşi de după 23 August, poate mai mult decît în alte cazuri problema oferă aspecte dintre cele mai interesante. Referindu-ne la opera lui V. Em. Galan putem vorbi pe drept cuvînt de evoluţie şi de diversitate, în sensul bun al cuvîntului, înţelegînd prin evoluţie trecerea prin diverse etape către un nivel de concepere a personajelor şi de reflectare a realităţilor net superior (ne gîndim, de pildă, la drumul parcurs de scriitor de la ciclul satiric „Teică-Pasăre" la romanul ultim: „Bărăgan") şi de diversitate în sensul căutărilor proprii fiecărui creator pentru a găsi formula cea mai apropiată de ceea ce năzuieşte să exprime. Nu avem pretenţia să stabilim etapele stricte ale acestei evoluţii şi să prescriem sensuri obligatorii ori să facem recomandări. O asemenea întreprindere n-ar apărea numai riscantă dar nici n-ar fi de competenţa criticii literare. Nimeni altul decît scriitorul însuşi nu intuieşte, nu poate intui şi găsi calea cea mai justă a dezvoltării sale. Vom încerca doar, parcurgînd cele mai importante lucrări ale scriitorului, să extragem cîteva caracteristici.

*
* *

Experienţa îndelungată şi pasionată de reporter înzestrat cu un ochi ager şi un spirit de observaţie deosebit, i-au permis lui V. Em. Galan să cunoască îndeaproape realităţile noi ale zilelor noastre. În general abordarea unor teme din actualitatea imediată constituie pentru scriitorul nostru o regulă generală încălcată doar de o singură învestigaţie în trecutul nu prea îndepărtat: e vorba de epoca răscoalelor ţărăneşti din 1907 oglindită în romanul „Zorii robilor".

Evident că pe scriitor îl interesează, îl preocupă problemele sociale cele mai actuale, iar din straturile sociale s-ar părea că de predilecţie ţărănimea este aceea care îi reţine atenţia. Exceptînd „Cărămidarii" toate, sau aproape toate scrierile sale se ocupă de soarta acestei pături sociale. „Calul lui moş Eftimie" aduce în lumină problema colectivizării agriculturii; „Memoriile agentului electoral Teică-Pasăre" satirizează modul stupid şi criminal în care se desfăşurau alegerile la sate în vremea burghezo-moşierimii; „Zorii robilor" este o evocare, bazată pe documente, a răscoalelor ţărăneşti în Moldova anului 1907, urmărind modul cum a ajutat muncitorimea ceferistă din Paşcani desfăşurarea răscoalei; „Bărăgan" urmăreşte dezvoltarea în condiţiile noii agriculturi socialiste, a unei ferme de stat; „Vecini", culegerea de nuvele despre China nouă, are ca erou ţărănimea din această uriaşă ţară în drumul ei spre colectivizare. Iată dar, cultivată cu precădere o tematică prin excelenţă ţărănească deşi nu se poate spune că nu vom afla şi în „Zorii robilor" şi în „Bă-

răgan" interesante figuri de muncitori şi de intelectuali.

Deşi în majoritatea cazurilor acţiunea cărţilor sale se petrece la ţară, deşi întîlnim mulţi eroi ţărani, deşi problemele ţărănimii sînt cel mai adesea dezbătute, deşi se întîmplă toate acestea, literatura lui V. Em. Galan nu poate fi numită literatură ţărănească aşa cum este, de pildă, literatura lui Marin Preda. Faptul este explicabil dacă admitem că nu atît predilecţia către o atare tematică socială este un indiciu către aflarea a ceea ce este caracteristic şi propriu scrisului lui V. Em. Galan, cît, mai ales, prizma prin care sînt văzuţi eroii şi faptele lor. V. Em. Galan nu este atît un purtător de cuvînt al ţărănimii, din sînul ei, ci, fapt deosebit de interesant, el zugrăveşte frămîntările, problemele ţărăneşti dintr-un unghi de vedere proletar, muncitoresc. Necazurile vieţii nevoiaşe ale ţăranului Gheorghe Dima, din „Zorii robilor", de pildă, nu sînt înfăţişate din punctul de vedere al lui Gheorghe Dima, ci din acela al muncitorilor ceferişti din gara Paşcani, interesaţi îndeaproape de soarta sa, din punctul de vedere al maestrului Ion Roman, sau al comunistului Cristescu. Neorînduiala care domneşte în satul Lespezi, şi nedreptăţile suferite de Nistor Cîrmiş, Spiridon Nedelea şi Dincă Giorovan, cei trei ţărani care vor să însămînţeze „grîu bun, comunist", nu sînt privite de pe poziţia celor trei, ci din punctul de vedere al muncitorului Anton Filip, trimis director la ferma de stat din Lespezi. Scrisul lui V. Em. Galan respiră o anume tonalitate proprie, o pronunţată tendinţă satirico-humoristică, exprimată printr-o limbă deosebit de plastică, situată undeva între Creangă şi Caragiale. Deşi moldovean V. Em. Galan nu practică un lirism sadovenist cultivat de mai toţi scriitorii din această parte a ţării. Scrisul său emană un patos şi un optimism înflăcărat, muncitoresc, generat de aspectele noi ale realităţii, exprimat însă nu în termeni grandilocvenţi sau în imagini căutate, zgomotoase, ci întotdeauna, preferînd haina modestiei sau a umorului. De la tonul vibrant, amar, al amintirilor triste din „Cărămidarii" la cel pitoresc şi sfătos, plin de un umor robust, moldovenesc, din „Calul lui moş Eftimie" sau din „Vecinii", la satira ascuţită, împinsă către şarjă şi caricatural din „Insemnările lui Teică-Pasăre", evidentă pe alocuri chiar şi în „Zorii robilor", şi pînă la maniera sobră, lucidă, din „Bărăgan", (marcînd neîndoielnic o etapă superioară în creaţia scriitorului), înseamnă tot atîtea căutări ale unui ton propriu. Este nu numai prematur dar şi dificil de stabilit cu precizie pe care dintre nuanţele enumerate le va cultiva de acum încolo scriitorul, pe care anume le va părăsi. Nu se poate afirma cu toată siguranţa de pildă, că V. Em. Galan a renunţat la tonul glumeţ, la sfătoşenia şi pitorescul moldovenesc pe care le întîlneam în scrierile de început (de pildă „Calul lui moş Eftimie") pentru maniera sobră şi stilul simplu, trepidant, nervos din „Bărăganul". „Vecinii", volumul de nuvele inspirat din viaţa ţărănimii chineze readuce în plin plan preferinţa autorului pentru culoarea bogată, vie, pentru pitoresc şi umorul suculent propriu primelor sale scrieri. Se poate afirma însă, cu siguranţă, că prin părăsirea şarjei, a satirei bazată pe procedee minore, ca în „Insemnările lui Teică-Pasăre" şi chiar în „Zorii robilor" scriitorul nu va avea decît de cîştigat. O comparaţie între cele două romane „Bărăgan" şi „Zorii robilor" ne va da putinţa să argumentăm. Se dovedeşte evident superioară modalitatea creării personajelor din volumul „Bărăgan" faţă de aceea din romanul dedicat răscoalei din 1907. Insăşi viziunea realistă a autorului faţă de evenimentele zugrăvite s-a îmbunătăţit simţitor. De unde în „Zorii robilor" autorul era înclinat să exagereze şi amploarea şi sensul evenimentelor prezentate (ţăranii făceau rechizitorii prea lucide pentru vremea aceea, boierilor, aruncîndu-le învinuirea că nu sînt **romîni** ci doar **boieri** iar muncitorii ceferişti din Paşcani aveau intenţia să creeze republică socialistă în Moldova, prin simpla dezarmare a soldaţilor veniţi să oprime răscoala) în „Bărăgan" această înclinare spre

exagerare, spre oarecare idilism a dispărut. Scriitorul prezintă evenimentele şi oamenii aşa cum sînt, la dimensiunile realului artistic. Inseşi mijloacele, procedeele literare utilizate au evoluat. Există mai mult în „Teică-Pasăre", mai puţin în „Zorii robilor", o înclinare către caricatural care depăşeşte satira. Autorul îşi exprima prea direct, prea aproape de pamflet, deci mai mult publicistic, antipatia pentru eroii negativi şi nu se putea parcă stăpîni să nu-i arate cu degetul, să nu-i denunţe mai mult decît să încerce a-i înzestra cu atribute caracterologice. Pentru a zugrăvi în special personajele negative în „Zorii robilor", V. Em. Galan se folosea de unele amănunte ostentative: de pildă, cînd e vorba de un trădător al mişcării socialiste, Mirel Pascu, autorul socoate că e bine să amintească de un episod compromiţător din copilăria acestuia, cînd s-a speriat de birja boierească. Dezaprobarea cu care autorul priveşte unele personaje din „Zorii robilor" merge pînă acolo încît le găseşte neapărat defecte fizice: de pildă nasul uriaş şi dezgustător al prefectului Tufescu. Încercarea de a caracteriza prin nume — unul dintre ţăranii din satul Robi se numeşte Voicu Fomete (prin analogie cu foame), altul Ţară-sacă (tot pentru a sublinia sărăcia robenilor) — rămîne evident facilă. Cu totul altfel îşi creează romancierul personajele în „Bărăgan". Aici locul pamfletului l-a luat caracterizarea propriuzisă, reieşind din comportarea eroilor şi din modul cum se reflectă această comportare în ochii celorlalte personaje. De pildă Marcu Ponici, personaj negativ din romanul „Bărăgan", nu mai are nici defecte fizice care să-l facă antipatic cu orice preţ şi nici vreun nume edificator. Şi totuşi Marcu Ponici nu e mai puţin dezgustător decît prefectul Tufescu, dar de data asta din alt punct de vedere; din punctul de vedere a ceea ce reprezintă el ca om, ca cetăţean. Linguşitor cu Filip, pe care-l crede la început neam de-al lui Răghină, fostul director al fermei Lespezi, se arată prietenos şi cînd e vorba de acesta din urmă. Cînd însă citeşte în ochii lui Filip dezaprobare şi ostilitate şi pricepe că el e noul director al fermei, cu aceeaşi uşurinţă şi degajare se exprimă defavorabil despre Răghină şi vrea să dea impresia că se bucură grozav de schimbarea directorului, copleşindu-l pe Filip cu fel de fel de favoruri şi atenţii: refuză să-i ia bani pentru că l-a trecut pe malul celălalt, îi recomandă cu grije o gazdă bună şi se repede chiar să-i ducă bagajul. În faţa atitudinii reci a lui Anton Filip, comportarea lui Ponici se schimbă din nou, de data asta într-una aparent înţelegătoare. în realitate ostilă, tradusă în cuvinte, cam astfel: Refuzi? Nu-i nimic. N-o să faci mulţi purici pe-aici. Ai să-ţi iei catrafusele şi ai să faci repede calea-ntoarsă. Eu totuşi n-am să-ţi port pică. Cînd pleci, pot să-ţi fac rost de vre-un peşte sau de vre-un caş... „ştiţi, să nu vă întoarceţi acasă cu mîna goală". Superioritatea celei de a doua modalităţi de creaţie este evidentă, rezultatul ei de asemeni, deşi nu s-ar putea spune că acel ferment satiric, de ascuţită critică socială a pierit. Dimpotrivă. Cum remarcam şi mai înainte, această tendinţă spre descoperirea curajoasă a aspectelor celor mai întunecate ale realităţii nu lipseşte de fel din romanul „Bărăgan". De data asta însă scriitorul a găsit o modalitate adecvată. Intreagă prima parte a romanului „Bărăgan", însăşi acţiunea începută de Filip la Lespezi este o demascare curajoasă, o satirizare, dacă vrem, la modul grav, serios, a lipsurilor ivite în munca de construire a socialismului la sate. Această demascare se face însă fără vorbă multă, fără gălăgie ci cu seriozitatea şi siguranţa comunistului care ştie să întrevadă perspectiva evenimentelor, a gospodarului care ştie ce are de făcut. Şi Filip şi inginerul Matei, deşi cel de al doilea fără a avea precis conturat ţelul clar al socialismului, se întîlnesc în acţiunea de lichidare a răului, a paraginei pe care a lăsat-o în urmă vechea orînduire, încă puternică în momentul cînd începe acţiunea romanului. V. Em. Galan creează o literatură optimistă deşi porneşte de la zugrăvirea unor situaţii critice, negative. Perso-

najele sale poartă în general amprenta acestui optimism. Emană din scrisul său o robustețe, o încredere în oameni și în izbînda cauzei revoluției proletare, neobișnuite. Moș Eftimie, un țăran sărac, devenit colectivst vorbește despre „o conferință, un congres, ceva pentru țăranii din gospodăriile colective" la care e sigur că or să fie chemați printre fruntași, și el și baba lui, prin telegrame speciale, cu o încredere și o siguranță cuceritoare. Gheorghe Dima și nevastă-sa Nastasia din „Zorii robilor", deși goniți de pe pămîntul lor după răscoală și ajunși săpători, seamănă mai departe în sufletul celor tineri credința într-o dreptate pentru popor care „s-ar afla în unele cărți". Exponentul cel mai reușit însă al acestei nestăvilite încrederi în viitor este Anton Filip din romanul „Bărăgan". Deși încă de la începutul cărții Filip este pus în fața unor situații grele, de natură să descurajeze, el nu se dă bătut. Faptul că așteaptă cîteva ore pînă să dea ochi cu tov. Duma de la centrala A.F.S.M., unde fusese chemat urgent, că găsește pe altul în locul celui care îl chemase și că nu află deloc bunăvoință sau măcar conștiinciozitate la funcționarul cu care stă de vorbă, nu-l sperie. Filip este omul sigur pe sine, conștient de trăinicia și valabilitatea țelului care-l animă. El știe că adevărul este de partea sa iar conștiința acestui adevăr îi dă tărie, calm, încredere. In Filip, Galan a creeat tipul omului cinstit, al luptătorului conștient și consecvent. Greutățile ori cît de mari, de neprevăzute, nu-l dezarmează deoarece are siguranța că dincolo de aceste greutăți, care trebuiesc învinse, se află adevărul. Trimis director la o fermă despre care nu știe nimic, care există de fapt numai cu numele, Filip nu se descurajează. Oricare altul, la vederea paraginii care se cheamă ferma de stat „Lespezi", la constatarea situației dezastruoase din dosarele fermei, la descoperirea haosului organizator de care ia cunoștință imediat ce pune piciorul în Lespezi și-ar fi pierdut capul sau ar fi făcut pur și simplu cale întoarsă, așa cum presupunea Marcu Ponici, podarul. Anton Filip face însă parte din categoria acelor numeroși oameni modești, care nu se dau înapoi în fața greutăților vieții, cu atît mai mult cu cît el are în față mereu prezent țelul pentru care a luptat și înțelege să lupte mai departe. Filip e dintre acei reprezentanți energici și plini de inițiativă ai clasei muncitoare care știu că greutățile sînt făcute pentru a fi doborîte. Așa cum l-a conceput Galan, Filip nu e nici un supraom, nici un erou de legendă, deși uneori faptele sale nu stau poate mai prejos decît actele de eroism. El le îndeplinește însă conștiincios și simplu ca pe o datorie, fără zgomot și larmă, fără să aștepte decorații, sau răsplată.

*

* *

Trezirea la viață, dezrobirea energiilor creatoare ale poporului muncitor, activizarea acestor energii constituie o problematică permanentă și deosebit de importantă a literaturii realismului-socialist, generată de specificul orînduirii sociale noi. Cele mai reprezentative opere ale literaturii de după 23 august de la noi o dovedesc. Ce altceva decît ridicarea din îndelungă robie morală și materială înseamnă urmărirea destinului lui Mitrea Cocor, al lui Adam Jora, al lui Ilie Barbu sau al eroului din „Ferestre întunecate"? De răsturnarea forțelor sociale pe care a adus-o cu sine regimul socialist sînt, sau mai precis, devin conștienți și fostul argat al moșierului Trei-Nasuri venit să împartă pămîntul moșiei unde a muncit și a fost umilit, și Adam Jora, cel jefuit și nedreptățit de chiaburul Danilov, și Vasile asuprit și înfricoșat de verii săi avuți. Toți aceștii nedreptățiți, deveniți conștienți de teribila inversare de forțe sociale au cîte ceva de revendicat. In general s-a urmărit în literatura noastră actuală această paralelă trecut-prezent, s-a evidențiat .contrastul dramatic dintre cele două etape atît de deosebite ale destinului eroilor. Și V. Em. Galan o folosește într-un fel în „Cărămidarii", o zguduitoare povestire despre un sculptor anonim. Soartei firești a tov. Adriana, fiică de muncitor, ea însăși muncitoare la o fabrică, aspirînd cu seninătate să ajungă balerină la operă, și avînd

astăzi condiţiile necesare pentru a-şi dezvolta talentul, îi este opusă viaţa distrusă a unui alt artist, Călugăraşu. Sculptor de un uimitor talent, el este silit să lucreze într-o cărămidărie din groapa Cuţaridei, statui pentru îmbogăţirea unui antreprenor italian, în schimbul unui salariu de mizerie. Nepermiţîndu-i-se să se bucure de munca lui — statuile îi erau numaidecît luate şi vîndute de antreprenor drept obiecte veneţiene iar mai tîrziu antreprenorul îi ia şi femeea — Călugăraşul, într-un moment de deznădejde furioasă îl omoară pe antreprenor şi fuge, se pierde undeva. într-un colţ de ţară, redevenind cărămidar. renunţînd pentru totdeauna la darul său. care i-a adus numai neajunsuri

Povestea lui Călugăraşu e o confesiune dureroasă despre un artist silit să se dea la fund, pierzîndu-se în anonimatul unei lumi, la care nu avea dreptul să aspire, să se dezvolte ci doar să muncească din greu

Adam Jora, ca şi Vasile din „Ferestre întunecate“ ori Ilie Barbu din „Desfăşurarea“ au ceva de revendicat, ceva de rezolvat şi în viaţa lor particulară. Adam Jora de răzbunat un şir de nedreptăţi, Mitrea Cocor sau Ilie Barbu de răzbunat o viaţă de mizerie şi umilinţi suferite în trecut. La majoritatea acestor eroi înfăptuirea deziderateloi epocii socialiste merge mînă în mînă cu rezolvarea unor drame personale

In creionarea figurii inginerului Matei, V. Em. Galan prefigurează o dramă asemănătoare. Pînă în momentul sosirii sale la Lespezi, Matei tîrăşte cu sine balastul unei vieţi neîmplinite, a unei zbateri inutile, lipsite de patosul muncii creatoare. concretizată în expresia „baliverne“. Deşi schiţat în cîteva linii, destinul lui Matei nu e mai puţin dramatic. Fiind în slujba a diverşi moşieri, ca administrator, ca agronom sau vechil, urît de ţăranii care-l considerau omul boierilor, ori dat afară din slujbă de către stăpîni, socotit un tip incomod. Matei a simţit tot timpul că ceva nu e în ordine în viaţa lui. Aparenta asprime şi mitocănie, exprimată printr-un fel de a vorbi pe cît de zgomotos pe atît de colorat şi brutal, ascunde însă o rezervă de umanitate şi de energie neputînd fi încă fructificate decît în urma venirii sale la Lespezi. După ce este ţinut la regionala A.F.S.M. din Călăraşi ca telefonist, Matei a cărui forţă creatoare se cere grabnic utilizată, vrea să mai încerce odată „s-o urnească din loc“. In gîndurile sale încă neclare, expresia aceasta numeşte de fapt nevoia legitimă a unui om dotat de a se realiza. Punerea pe picioare a fermei îi oferă din plin o asemenea posibilitate. Cu toate că mai are încă de furcă cu vechile deprinderi cu care l-a obişnuit trecuta orînduire, în Matei există fondul uman sănătos necesar transformării sale, iar condiţii, care să-i înlăture prejudecata că viaţa e o „balivernă“, există suficiente. Tresărirea în faţa povestirii tragice a vieţii Despinei, sora lui Răghină, reînviind vechea sa dorinţă de a veni în ajutorul năpăstuiţilor, ne arată că de fapt în sufletul lui Matei viaţa nu a distrus esenţialul : acel sîmbure de umanitate din care va porni transformarea sa. Mai tîrziu, păţania de la tribunalul din Călăraşi, unde inginerul este adus spre judecare pentru că a oferit mită unui om cinstit, dovedeşte că ceva în credinţele sale învechite începe să se clatine Sînt numai două momente care ne oferă însă cu claritate perspectiva către care va evolua Matei. Cu Anton Filip nu se întîmplă la fel : el nu aduce cu sine, aşa cum ni-l prezintă autorul în primul volum al „Bărăganului“, o astfel de dramă ; Filip n-are ceva personal, special de revendicat trecutului, ceva în strînsă legătură cu viaţa sa intimă. Detaliile pe care le dă autorul referitoare la viaţa eroului pînă în momentul venirii sale la Lespezi sînt clare, simple, de natură să evidenţieze o fire robustă, cu o viaţă calmă, aproape senină, ca să nu spun obişnuită : fostul muncitor s-a aflat printre primii care au luptat pentru înfăptuirea reformei agrare, cu care ocazie a cunoscut-o pe Cristina, nevastă-sa; a lucrat apoi în sectorul controlului economic de stat şi a fost detaşat ca director de fermă în Lespezi. După cum vedem o

biografie comună, fără detalii de natură să reliefeze ceea ce s-ar putea numi o existență dramatică. V. Em. Galan a ales un erou cu un asemenea destin: înseamnă oare că autorul evită dramatismul vieții, că ocolește greutățile? Intreg volumul întîi din „Bărăgan" neagă total o asemenea pripită presupunere: în fiecare pagină viața se precipită într-un ritm febril, dramatic, oglindind tumultul epocii noastre revoluționare, fără a avea însă nimic senzațional ori spectaculos. Se poate afirma despre Filip, pornind de aici, că este un erou linear, lipsit de complexitate sau de interes? Nicidecum. Fiecare situație, sau lanț de situații în care este pus eroul ne dă certitudinea că Filip nu este nici neinteresant nici linear. Pasiunea cu care privește fiecare aspect al realității, hotărîrea, tactul cu care înțelege să acționeze în cele mai multe împrejurări, fie în vederea urmăririi obiectivului său imediat (punerea pe picioare a fermei din Lespezi) fie al aceluia mai general (justa prezentare în aplicarea politicii partidului oridecîteori este în măsură să o facă), iată coordonate care fac din eroul lui Galan un tip interesant și foarte uman în același timp. S-ar părea, la prima vedere că urmărirea dezvoltării unui caracter între aceste extreme ar fi nu numai lipsită de interes dar chiar, practic, imposibilă. Determinarea mișcărilor sufletești ale eroului strict din punctul de vedere al realităților sociale contemporane pare adesea o întreprindere riscantă, ducînd spre șablonizare și neautentic. Am semnalat, nu de mult, asemenea cazuri, ca să nu le numim eșecuri. Și totuși prezența vie a lui Filip dovedește contrariul. Unde stă atunci secretul acestei realizări? Credem că în fuzionarea perfectă, într-o anume armonizare între realitățile obiective, dramatice, ale epocii noastre și atitudinea pasionată, profund interesată a eroului față de tot ceea ce face parte integrantă din aceste realități ale epocii. Pentru Anton Filip, nimic din ceea ce se întîmplă în jur nu-l lasă rece, stîrnindu-i interesul, mînia sau bucuria. Nici atitudinea birocratică, oportunistă a lui Cristescu de la Centrala A.F.S.M. față de problemele dezvoltării agriculturii colectivizate, nici specula pe care o face Matache Zadic cu mărfurile de la ferma de Stat „Crîngași", nici atitudinea înapoiată, greșită a lui Pamfil Vițcu, față de problemele nepului, nici purtarea dezgustătoare a lui Mîță, șeful cadrelor regionalei A.F.S.M.-Călărași — obișnuit să trăiască din mită și învîrteli — nici atitudinea lui Nistor Cîrmiș, țăran din Lespezi, față de problema însămînțărilor, nici politica chiaburească dusă de autoritățile din satul Lespezi, nici atitudinea de vechil boieresc a inginerului Matei față de oamenii veniți să lucreze la fermă. Probleme dintre cele mai diverse, unele legate direct, altele indirect de punerea pe picior a fermei din Lespezi. Filip intuiește, înțelege ca un adevărat dialectician, ca un adevărat contemporan, animat de spiritul revoluționar al epocii noastre, toate aceste raporturi dintre fapte și le cultivă. Există în el, clară, mereu prezentă, nu numai pasiunea pentru dreptate și adevăr în mod abstract, empiric, dar mai ales, — și aceasta îi dă tăria și siguranța acțiunilor sale — o înaltă conștiință cetățenească: Filip se comportă ca un stăpîn de drept al acestei țări, al acestor meleaguri și bunuri îndelung rîvnite, ca un întemeietor al acestei noi așezări sociale. V. Em. Galan reușește să creeze acea armonie perfectă între îndatoririle și preocupările cetățenești, sociale ale lui Filip și viața sufletească a acestuia. Problemele reorganizării fermei sau ale luptei pentru instaurarea politicii juste a partidului la țară fac parte integrantă din preocupările de fiecare zi ale eroului, ca și acelea de a mînca, de a dormi, a avea un cămin, etc

Autorul, el însuși sincer pasionat de problemele sociale, cetățenești cele mai diverse, reușește să inoculeze eroilor săi (nu e vorba numai de Filip) — pasiunea sinceră pentru problemele sociale, să le însufle conștiința unei reale demnități umane și cetățenești.

*

* *

Vorbind despre optimismul prozei lui V. Em. Galan arătam că el se poate ob-

serva în primul rînd în modul cum sînt concepuți și puși să acționeze eroii săi pozitivi, purtători de cuvînt ai ideilor înnoitoare, ca : Filip, moș Eftimie,Matei,Bucuraşu, Prodan, Gheorghe Dima, etc. Galeria acestor eroi este destul de cuprinzătoare, deși operele care-i conțin relativ restrînse. Aceasta se datorește în bună măsură unei pronunțate receptivități a scriitorului față de diversitatea de nuanțe a aspectelor vieții precum și iscusinței sale deosebite de a insufla viață personajelor, folosind minimum de mijloace.

Este o calitate dar și un defect. Pentru că în aceeași măsură se poate vorbi și de o oarecare monotonie, vizibilă mai puțin în povestiri și mai mult în romane, unde în mod normal creatorul este solicitat de o bogăție de procedee artistice. S-a vorbit în cazul lui V. Em. Galan despre lipsa analizei psihologice și în mare măsură faptul este adevărat. Și în „Zorii robilor" și în „Bărăgan" eroii săi sînt prea puțin înfățișați sub acest aspect. Autorul nu urmărește să ne facă cunoscute gîndurile, frămîntările lor interioare, preferînd să ni-i înfățișeze vorbind, acționînd, sau să ne povestească despre eroii săi, despre anume gînduri ale lor. Peisajul, natura, aproape că nu se întîlnesc în scrierile lui Galan. Nu pentru că scriitorul nu ar avea o paletă bogată — înclinarea sa către pitorescul vorbirii și al personajelor, în general, contrazice o asemenea părere — ci pentru că Galan e un peisagist care se ignoră. Cîteva, foarte scurte dar sugestive descrieri ale bălții sînt insuficiente într-o carte despre Bărăgan, iar atmosfera specifică a locurilor de pe malul Dunării e puțin evocată cu ajutorul acestui procedeu, cînd autorul ar fi putut să-l utilizeze din plin. Cărțile sale sînt în schimb populate de chipuri de oameni dintre cele mai variate. Scriitorul percepe viața și o reproduce ca artist nu atît cu ajutorul gîndurilor al frămîntărilor sufletești ale eroilor, ca Marin Preda, de pildă, sau prin intermediul naturii ca Mihail Sadoveanu, cît mai ales prin acela al faptei și al vorbei rostite. Personajele sale se autocaracterizează prin acțiunile săvîrșite și mai ales prin modul cum se exprimă ; despre ele însele, despre alții, despre tot ce le înconjoară. Se poate vorbi de o mare plasticitate a limbajului ale cărui nuanțe scriitorul le intuește cu multă siguranță și precizie.

Nu e posibil să se confunde de pildă felul de a se exprima al lui Mîță, responsabilul secției de cadre de la regionala A.F.S.M. Călărași, dovedind mai puțin prostie și mai mult năravul de a umbla după șpert, un fel de Pristanda moldovean, pripășit la o secție de cadre în regimul socialist, legănînd în brațe un pește primit în dar de la un colonel: *„leafă mică, guri multe, prețuri mari, — ce s-ar face el dacă n-ar fi cîte un om „di inimă" printre „băieții de la ferme..."* cu modul de a vorbi nu mai puțin pitoresc și stîrnind hazul primarului din Lespezi, un fel de momîie mînuită de Erhan și de ceilalți chiaburi din sat ; folosirea cu predilecție a diminutivelor („lefșoară", „pogonaș"), neputința de a-și termina frazele, încheindu-le printr-un gest, care lui i se pare semnificativ (țocăie din buze sau ridică un deget în sus) sugerează cu artă ramolismentul împletit cu o șiretenie rudimentară a acestui personaj demn de pana lui Caragiale.

Dar autorul nu mînuiește numai satira ascuțită de factură caragialească scoțînd la lumină vicii și năravuri ca în cazul de mai sus. El posedă o mare varietate de mijloace pentru a caracteriza prin limbaj, mergînd pînă la un anume umor, aspru și cald totodată, gîlgîitor de umanitate, care imprimă multă culoare și firesc scrisului lui V. Em. Galan. Această calitate, pe care o întîlnim nu numai în vorbirea personajelor dar în însuși comentariul scriitorului, participant neobosit, atent, însuflețit la tot ceea ce povestește, mărește quantumul de robustețe, de optimism al scrisului său, conferindu-i o autenticitate de netăgăduit și înscriind un punct luminos pe harta literaturii noastre contemporane.

AL. PHILIPPIDE

O CARTE DESPRE ARTA TRADUCERII*)

„Les belles infidèles", frumoasele necredincioase, este porecla care s-a dat, în literatura franceză, traducerilor elegante, sclivisite şi trădătoare, din scriitorii elini şi latini, făcute în secolul al şaptesprezecelea şi în secolul al optsprezecelea şi dintre care cea mai vestită este aceea a „Iliadei" de doamna Dacier, în 1711. Titlul acesta se potriveşte numai în chip antitetic cărţii lui Georges Mounin, fiindcă ea este tocmai o pledoarie pentru fidelitatea traducerii, fidelitate înţeleasă însă mai mult în ce priveşte sensul şi tonul decît în ce priveşte suprapunerea exactă a cuvintelor şi a expresiilor, suprapunere socotită cu drept cuvînt de către autor ca o pricină de adîncă infidelitate într-o traducere.

Inainte de-a considera acest aspect esenţial al chestiunii, autorul răstoarnă argumentele care tind să arate că traducerea este în general o imposibilitate. După ce citează argumente contra traducerii scoase din cartea lui Joachim de Bellay, „Apărarea şi ilustrarea limbei franceze", din Montaigne, din Montesquieu, din Rivarol şi din alţii, autorul le clasează în patru categorii:

Mai întîi traducerea ar fi imposibilă din cauza însuşirilor specifice ale cuvintelor fiecărei limbi. Apoi, traducerea ar fi imposibilă din cauza construcţiei gramaticale care este deosebită în fiecare limbă; în al treilea rînd, ar veni deosebirea de sonoritate a cuvintelor din două limbi diferite şi în sfîrşit imposibilitatea de-a transpune stilul fiecărui autor în parte.

Mounin, cu exemple bine alese, dovedeşte că este neîntemeiată *„frica fără motiv"* a unor traducători, că *„nu vor putea niciodată să reproducă destul de bine expresivitatea cuvintelor străine"*. Totul este traductibil, spune Mounin, chiar şi numele proprii: *„Problema dificilă"*, dar nu irezolvabilă, este *„să determini, dacă se poate, imaginea verbală care trecea prin capul vorbitorului, la o epocă anumită"*. Cred că această determinare este o operaţie esenţială a traducerii în genere şi mai cu seamă atunci cînd este vorba de versuri. Traducătorul unui poem ar trebui să caute să reconstituie în mintea lui imaginea, mai mult chiar: operaţia mintală a poetului original, atunci cînd a scris poemul; lucrul acesta se poate realiza într-o măsură dacă există o afinitate între poetul original şi poetul traducător. Germanul are pentru aceasta un cuvînt care exprimă tot: *Einfühlung*, pe care, ca să nu desminţim afirmaţia, de-abia rostită, că totul este traductibil, l-am exprima în romîneşte, cu o parafrază, cam aşa: proiectarea personalităţii proprii în altă personalitate şi înţelegerea adîncă a aceleia cu ajutorul acestei transpuneri; parafraza e lungă, e drept, dar traducerea lui „Einfühlung" nu este imposibilă.

„Semantica, conchide Mounin, *nu opune traducerii piedici de neînlăturat"*. Trecînd la al doilea argument împotriva traducerii, argument scos din nepotrivirea dintre

*) Georges Mounin, *Les belles infidèles*, Ed. des Cahiers du Sud, 1955.

construcțiile gramaticale ale diferitelor limbi, el constată că *„din faptul că o categorie intelectuală sau afectivă nu are într-o limbă oarecare o formă, o construcție gramaticală proprie nu trebuie să se tragă concluzia că acea categorie intelectuală sau afectivă lipsește din limba respectivă"*. De exemplu, în franceză nu există un mod care să exprime în chip distinct aspectul verbal, adică *„o formă verbală care să precizeze cum se desfășoară acțiunea exprimată de verb"*. Totuși, franceza poate exprima aspectele verbale, prin locuțiuni. Iată, de exemplu, aspectul iterativ care exprimă o acțiune care se repetă ; engleza are o formă pentru acest aspect, *the frequentative form*, construită cu ajutorul auxiliarului *to will* ; franceza nu are, totuși aspectul iterativ se poate traduce în franceză printr-o locuțiune ; Mounin dă ca exemplu fraza : *Sometimes, Sir Roger will be lengthening out a verse in singing the psalms*, care se poate foarte bine traduce astfel : *Il arrive à Sir Roger, en chantant les psaumes, d'allonger parfois un verset*, exemplu care se potrivește și în limba romînă unde de asemeni nu există o formă deosebită pentru aspectul verbal. *Uneori Sir Roger mai lungește cîte un verset cînd cîntă psalmii*, așa dar o traducere exactă în ce privește sensul, făcută cu ajutorul unei locuțiuni.

Argumentele împotriva traducerii care sînt scoase din fonetică sînt tot așa de slabe. Faptul că nu există asemănare în ce privește sunetul unui cuvînt dintr-o limbă și sunetul cuvîntului corespunzător din altă limbă să fie o piedică, în poezie mai ales, cînd e vorba de reprodus tonul ? Mounin citează drept contra-argument în această privință un pasaj din Vendryès, *Le language :* „E absurd să se pretindă că grupul *fl* și ideia de curgere au între ele o legătură necesară ; cuvintele *ruisseau, rivière, torrent* (pîrîu, rîu, torent) care exprimă ideia de curgere tot așa ca și cuvîntul *fleuve*, fluviu, nu cuprind sunetele în chestiune iar cuvîntul *fleur*, floare, care le cuprinde nu evocă deloc ideia de curgere". Nu-i nevoie deci să păstrezi sunetele originalului ca să evoci ceea ce a vrut să evoce acesta ci să alegi din limba în care traduci cuvintele care sugerează prin sonoritatea lor ceea ce sugerează prin sonoritate cuvintele originalului. Așa dar echivalențe afective, adînci, cu mijloace sonore diferite. Poezia nu se poate traduce decît numai așa. In principiu, chiar Stéphane Mallarmé, în a cărui poezie sonoritatea verbală are desigur un rol (secundar însă întotdeauna fiindcă Mallarmé lucrează în esență cu asociații adînci, de sens, nu cu asociații de sonorități verbale) chiar Mallarmé este traductibil. Rainer Maria Rilke a izbutit să traducă „Eventail de Mademoiselle Mallarmé" în așa fel încît citind textul german ai exact impresia pe care o ai cînd citești originalul francez. Aș mai aminti aici felul în care Stefan George a tradus unele poezii ale lui Baudelaire, schimbînd ritmul în spiritul prozodiei germane, schimbînd chiar și imagini ; totuși acele poezii traduse astfel de George dau întocmai impresia pe care o dă originalul.

In sfîrșit, argumentul că o traducere ar fi imposibilă din cauză că particularitățile stilistice ale scriitorilor nu se pot transpune în altă limbă, Mounin îl răstoarnă, simplu și pe bună dreptate, spunînd că, dacă ar fi așa, atunci nici influența literară n-ar mai fi posibilă. Și unele din cele mai adînci influențe exercitate asupra unei literaturi sînt tocmai cele venite din străinătate, de exemplu petrarchismul care în secolul al XVI-lea a invadat poezia lirică franceză și engleză, sau ossianismul, stil cețos, visător și sentimental, stîrnit de pretinsele traduceri din vechea poezie celtică pe care scriitorul scoțian MacPherson le-a publicat în 1760 și care mai tîrziu s-a dovedit că erau, în cea mai mare parte dacă nu chiar în întregime, opera lui MacPherson însuși ; această „șolticărie literară", cum îi spune Mounin, a avut multă vreme, o influență colosală în poezia Europei. Eu aș adăuga, drept exemplul poate cel mai concludent în această privință, influența lui Byron ; această influență a fost nemaipomenit de puternică tocmai în străinătate, în toate literaturile Europei, în

vreme ce în literatura engleză ea aproape că nici n-a existat. Aşadar stilul unui scriitor poate fi transpus în altă limbă.

Intre „frumoasele necredincioase" şi traducerea cuvînt cu cuvînt este loc pentru o traducere fidelă în ce priveşte sensul, tonul şi stilul. In limitele acestui soi de traducere Mounin stabileşte două clase principale şi în fiecare din aceste clase cîte trei subdiviziuni. O clasă ar forma-o traducerile *„al căror text, fără nici o ciudăţenie de limbă are aerul că a fost scris de-a dreptul în franceză"*. A doua clasă ar fi alcătuită din acele traduceri care *„deşi impecabil franceze, nu ne fac nici o clipă să uităm culoarea limbei în care a fost scris textul original, culoarea epocii acestui text şi a culturii în mijlocul căreia a apărut"*. Fără a intra în subdiviziunile acestor clase, subdiviziuni bazate numai pe minime deosebiri, voi alege din cartea lui Mounin cîteva exemple concludente, la care voi adăuga şi eu cîteva, fiindcă, deşi limitată la traducerile în franceză, lucrarea aceasta, după cum s-a şi văzut deja, are, prin analogiile şi comparaţiile pe care le stîrneşte precum şi prin constatările ei de principiu, o valoare de aplicaţie generală.

Mounin observă că traducerile, mai ales cele de poezie, poartă pecetea stilului epocii în care sînt făcute. Citează pentru a-şi sprijini afirmaţia cîteva traduceri franceze din „Divina Commedia", dintre care una din sec. XVIII, în stilul lui Voltaire iar alta de pe la 1840, în stil sentimental romantic. S-ar părea că azi, după ce, mai ales de la Leconte de Lisle încoace (de pe la 1870) traducătorii francezi sînt preocupaţi să restituie *„istoricitatea operei"*, această pecete pusă de stilul epocii traducătorului s-ar întipări mai slab. Dar, asta, cred eu, nu trebuie luat în chip absolut. Nu putem şti deloc cum vor privi cititorii viitorului traducerile de astăzi şi dacă nu cumva vor găsi în ele întipărit vreun stil al epocii actuale pe care cei care lucrează chiar în mijlocul lui nu-l pot bine desluşi din lipsă de perspectivă. Este totuşi probabil că sforţarea de restituire sau de păstrare a istoricităţii, de care vorbeşte Mounin, fereşte într-o bună măsură pe traducătorul actual de acest păcat.

De altfel asta nu are importanţă decît atunci cînd e vorba de traducerea unor opere din epoci trecute; traducerea operelor contemporane sau aproape contemporane desigur că poartă pecetea stilului epocii în care sînt făcute. Grija prea mare acordată istoricităţii duce însă la un păcat contrar. Mounin citează, în acest sens, cîteva exemple de traduceri arhaizante, făcute în zilele noastre, între altele aceea a lui Emile Legouis din Edmund Spenser, poet englez de la sfîrşitul veacului al şaisprezecelea, traducere făcută în franceza lui Agrippa d'Aubigné, poet francez contemporan cu Spenser. Mounin consideră acest soi de traducere doar ca o ciudăţenie şi nu-i recomandă exemplul. Are şi nu are dreptate. Cetitorul francez obişnuit de astăzi desigur că întîmpină greutăţi în faţa unei traduceri arhaizante, pe care trebuie s-o citească cu glosar. Dar nu întîmpină oare aceleaşi dificultăţi cetindu-l pe Agrippa d'Aubigné? Spenser, tradus în franceza curentă a secolului al douăzecilea este exact cum ar fi Ronsard modernizat. Gîndiţi-vă la Grigore Ureche transpus în limba de astăzi. S-ar mai înţelege asta cînd ar fi vorba de exemplu de o operă literară contemporană cu *La Chanson de Roland;* limba secolului al doisprezecelea e într-adevăr greu de înţeles pentru cititorul zilelor noastre care nu are o pregătire specială în această privinţă. Limba secolului al şaisprezecelea francez, cu ajutorul unui glosar, este însă accesibilă. Desigur că procedeul acesta arhaizant nu este de întrebuinţat decît cu măsură. Un poet savant cum este Rudolf Borchardt a putut traduce *Vita nuova* a lui Dante în germana de pe la 1300 contemporană cu Dante. Efectul este straşnic. Dar asemenea lucrări în care arta şi ştiinţa se îmbină armonios mînuite de un talent puternic sînt rare şi nu la îndemîna oricui Procedeul acesta al traducerii arhaizante a fost de curînd întrebuinţat şi la noi, în

traducerea lui François Villon, făcută de Dan Botta. Aici însă, cu toată ştiinţa şi cu toată arta, traducătorul s-a lovit de greutăţi speciale literaturii noastre. El n-a putut găsi o limbă literară romînească contemporană cu Villon. Doar nu era să se apuce să traducă pe Villon în limba Codicelui Voroneţan! Şi atunci a cules cuvinte şi expresii din toată epoca veche a literaturii noastre precum, de altfel, şi din limba de astăzi. Rezultatul a fost lipsa de unitate în ce priveşte stilul traducerii. Altceva este atunci cînd se folosesc cuvinte regionale cum se întîmplă (nu prea des, deci cu măsură) în traducerea *Iliadei* şi a *Odiseiei* făcută de George Murnu; procedeul acesta nu împiedică unitatea stilului. Mounin vorbeşte şi el, pe larg, de această unitate de stil absolut necesară şi discută, servindu-se de exemple din traducerea în proză a *Iliadei* făcută de Paul Mazon, ceea ce el numeşte „problema disparatelor", adică tocmai întrebuinţarea de termeni, expresii şi întorsături luate din diferite epoci ale limbii, ceea ce face că traducerea lui Mazon are cînd tonul lui Amyot (secolul al şaisprezecelea) cînd tonul tragediilor lui Racine, cînd tonul lui Chateaubriand, cînd tonul limbii curente de astăzi.

Exemplele de mai sus, afară de ultimul, acela cu „disparatele", se strîng toate în rubrica traducerilor care se citesc ca şi cum ar fi opere originale. Mounin, după cum am văzut, mai stabileşte o rubrică, aceea a traducerilor care îşi propun să respecte spiritul limbii din care se traduce. Un exemplu în această privinţă este felul cum a tradus Mallarmé poeziile lui Edgar Poe. „*Traducerea lui Mallarmé*, spune Mounin, *vrea să dea impresia sintaxei engleze în franţuzeşte cu ajutorul unui mic număr de construcţii proprii englezei sau apropiate de engleză: locul adverbului înaintea verbului, adjectivul todeauna înaintea substantivului, întrebuinţarea formei pasive acolo unde franceza cere forma activă*". Mounin observă că se ajunge astfel la un *ton-traducere*, ton care, la un moment dat, „*influenţase chiar poezia scrisă direct în franceză*", acum vreo douăzeci-treizeci de ani. Exemplul lui Mallarmé este cu totul de neimitat. De altfel, traducerea lui din Poe, nu numai că nu dă poezia lui Poe dar pe alocurea nu dă nici chiar sensul literal, fiind uneori obscură faţă de original, tocmai din cauză că traducătorul construieşte englezeşte în franceză.

După cum se vede, Mounin îşi ia exemplele numai din capodoperele literaturii şi în deosebi din marea poezie. Desigur, că aici greutăţile traducătorului sînt mai mari şi tot aşa şi pretenţiile cetitorului. Cînd e vorba de literatură curentă, mai uşoară în ce priveşte mijloacele de expresie, fluenta şi limpezimea, corectitudinea şi limba curată sînt calităţi suficiente. Marea poezie însă nu este întotdeauna uşoară, fluentă şi limpede ca apa şi nici nu se citeşte ca apa. Dacă ştiinţa se face şi se pricepe cu osteneală, arta şi ea se face şi se pricepe cu osteneală. Aşa dar acest lucru e adevărat şi cînd e vorba de artist şi cînd e vorba de contemplatorul operei. Cu privire la acesta din urmă imaginea lui Rabelais cu cîinele care pînă să ajungă la măduva gustoasă a ciolanului îşi roade puţintel dinţii este, cred, potrivită. Arta traducerii se supune şi ea, în drumul spre perfecţiune, principiului ostenelii creatoare.

NAGY ISTVÁN

DESPRE CE AM DORI MAI MULT SĂ CITIM

Critica literară reproșează uneori pe drept scriitorilor noștri că nu se dovedesc buni cunoscători ai sufletului omenesc, dar se mulțumește de obicei cu simpla constatare, deși ar fi extrem de important să se scoată la iveală cauzele. Eu însumi aș putea trage de aici unele învățăminte și cu atît mai mult cei mai tineri. Dar ia să vedem, de unde și în ce fel ne completăm noi cunoștințele despre om și în ce măsură sînt ele oare actuale? Reușește oare scriitorul vreunui roman istoric să ne dezvăluie ceva nou despre viața psihică, conștiința și sentimentele omului epocii respective? In sfîrșit, în privința omului perioadei noastre de tranziție, îi cunoaștem noi oare destul de adînc trăsăturile specifice, caracteristice numai lui, care-l deosebesc de omul perioadelor sau etapelor precedente de desvoltare? Sînt „aceleași veșnice probleme omenești" — auzim răspunsul aruncat cu ușurință. Se spune că oamenii au iubit și au urît în toate orînduirile sociale, s-au pizmuit sau au sărit într-ajutor unul altuia, s-au înflăcărat de bucurie și s-au înegurat la față de tristețe, au devenit eroi sau lași, s-au purtat cu tandrețe sau cu grosolănie, etc. Astea toate sînt adevărate și probabil c-așa o să fie și în viitor. Romeo și Julieta însă, cu greu ar avea motivul, în epoca noastră socialistă, să se încurce într-un conflict amoros de așa natură încît să trebuiască să-și jertfească pînă și viața pentru a putea să-și aparțină unul altuia. Cărui părinte de la noi i-ar trece prin minte să se împotrivească mergînd pînă la moarte, însoțirii a doi tineri? Tinerii noștri sînt în mare măsură eliberați de păreri preconcepute, și-i ajută în această direcție întreaga orînduire socială. Epoca noastră e pusă acum la încercare de cu totul alte conflicte.

Să ne gîndim numai ce rol imens putea avea în evul mediu, în conștiința eroului mergînd pînă la jertfa de sine, credința potrivit căreia după o moarte eroică te așteaptă veșnica mîntuire în împărăția cerurilor. Eroul epocii noastre, cînd își dă viața pentru o cauză mare, ar considera ridicol și stupid să conteze pe împărăția cerurilor, dar în schimb pune preț pe stima cu care-l va răsplăti poporul său. Sinuciderea lui Romeo și a Julietei provoacă și azi omului bigot o impresie adîncă deoarece potrivit canoanelor religioase, sinuciderea e cel mai mare dintre păcate, care atrage după sine pierderea mîntuirii veșnice, pedeapsă fiind eterna ispășire. Asupra noastră însă, a renegaților lămuriți, această latură a tragediei lui Romeo și a Julietei nu mai exercită nici un fel de înrîurire sentimentală.

Cu alte cuvinte, se petrec azi transformări atît de adînci, încît anulează factori vechi care provocau reacții hotărîtoare în lumea ideilor și sentimentelor, scoțînd în același timp altele noi la iveală. Noi, scriitorii, putem fi rapsozii acestor transformări și, în multe privințe, ne-am și dove-

dit a fi. Am obținut succese importante în oglindirea transformărilor ce se petrec în conștiința și sufletul omului care eliberat de jugul dictaturii fasciste și al războiului anti-sovietic, a pășit pe calea socialismului. Dar ce se întîmplă cu omul care a început să construiască socialismul și să se „integreze" în el? Aceasta e o muncă de durată, obositoare, ce pretinde multă răbdare și pricepere. Ei bine, ce se petrece oare în acest timp în sufletele oamenilor? Și cu cît succes poate înfățișa scriitorul aceste lucruri? Cu tot atîta succes, cu cîtă pasiune participă și el la eforturile construirii și „integrării" în socialism. Cu alte cuvinte, atunci cînd scriitorii dau eroilor lor înfățișarea artistică, nu cumva îi înzestrează cu trăsături sufletești și de caracter asemănătoare propriei lor economii sufletești sau a celor din imediata lor apropiere? Și, în măsura în care ne întîlnim cu o structură sufletească sărăcăcioasă sau schematică, asta nu dovedește cumva sărăcia de sentiment a însuși scriitorului, necunoașterea atît a caracterului său propriu, cît și al celor ce-l înconjoară? Și din moment ce noi cerem mereu socoteală despre comportarea, descrierea sufletească și bogăția de sentimente a omului unei anumite epoci istorice concrete — în cazul obținerii unui răspuns nesatisfăcător nu înseamnă oare aceasta că scriitorul respectiv zace de fapt doar la periferia epocii sale? In acest caz nici nu e de mirare că nu posedă acele pasionante trăiri de conștiință și de sentimente numai în aparență subiective, dar pe care le-ar putea transmite cu forță de generalizare artistică necesară caracterizării epocii și tuturor figurilor omenești pe care înțelege să le însufletească printr-unul sau altul dintre mijloacele literaturii.

*

Oriunde ne-am rătăci în această țară — prin marile uzine sau noile întreprinderi industriale, prin fabrici, universități sau institute de cercetări științifice — ne-am întîlni la fiecare pas cu mulțimea de bărbați și femei, în a căror viață s-au petrecut mari transformări în acești ultimi treisprezece ani. E un lucru neobișnuit și profund semnificativ, cînd te gîndești ce mase de oameni (două milioane) a putut vărsa satul spre orașele vechi și noi!

Și toată această masă de oameni scrie și citește astăzi, se mîndrește cu haine orășenești, se îmbulzește la casele de bilete ale cinematografelor, asaltează tramvaiele și autobuzele noastre, trenurile, conduce tractoare, scurge furnale, strunjește, merge cu bicicleta și își roșește buzele, scrie prin birouri, se fălește cu uniforma de milițian, servește prin magazine și face cumpărături, te face să te îngrămădești în propria ta locuință sau se înghesuie în noile blocuri și locuințe și, pe unde se poate, înconjoară casele cu grădini de zarzavaturi și vai, uneori chiar cu cocini de porci.

Aceasta este imaginea superficială, din afară, a schimbărilor petrecute în viața noilor orășeni, a salturilor prin care s-a ridicat nivelul lor de trai. Dar ce schimbare de conștiință și de sentimente s-a săvîrșit în fiecare dintre oamenii acestei mase de două milioane! Cîți dintre scriitori și critici, n-au încercat să răspundă la această problemă prin romane, studii, poeme epice sau lirice? Și ne putem oare mulțumi cu răspunsurile lor de pînă acum? Desigur că nu. E o problemă deosebit de emoționantă și poate că perioada noastră de tranziție nici nu cunoaște o alta mai emoționantă și mai interesantă decît aceasta. Dar cum s-o abordăm ca să putem reda tot ceea ce se petrece în lumea sufletească, în comportarea și în obiceiurile acestor mase de milioane de oameni atît de schimbați? Și cum se transformă această masă de oameni de la țară — ce s-ar putea numi primitivă în comparație cu tehnica dezvoltată și înalta cultură a orașului — într-o populație orășenească de înaltă structură socialistă?

Îi observ mereu și mărturisesc că îmi produc multe griji. Încerc să mă substitui vieții lor sufletești, bucuriilor și necazu-

rilor lor zilnice şi n-aş putea spune că pentru mine e cu totul necunoscută lumea lor. Satul a revărsat şi în trecut un mare surplus omenesc spre oraşe. Eu însumi sînt prima generaţie de orăşan a familiei mele de ţărani săraci rătăciţi la oraş. La început doar la părinţii mei, iar mai tîrziu, ca muncitor, urmărind evoluţia soţiei mele, a fraţilor şi părinţilor ei — am putut observa cum năpîrlesc ei din modul lor de viaţă şi felul lor de a gîndi ţărăneşte şi se transformă în muncitori de oraş, în revoluţionari conştienţi. Mai tîrziu, în cîteva povestiri şi romane, am scris şi eu despre acest proces de dezvoltare. Chiar prin mine însumi am parcurs acest drum de la diminuarea influenţei reminiscenţelor ţărăneşti pînă la muncitorul revoltat, iar mai apoi pînă la formarea lumii de idei şi de sentimente a omului ce se dezvoltă pentru a deveni un intelectual comunist. Din această sursă m-am şi inspirat de-altfel pentru înfăţişarea acelor personaje din scrierile mele în care se oglindeau asemenea transformări. Dar cunoştinţele acestea provenite din trecut, dinainte de eliberare concordă ele oare întru totul cu lumea de idei şi sentimente a oamenilor care se ridică azi din rîndul ţărănimii în cel al muncitorilor şi intelectualilor? Doar în parte. La mine şi la unii din membrii familiei mele transformarea conştiinţei s-a petrecut încă dinainte de 23 August. Acest proces n-a fost decît lărgit, completat, de eliberarea fizică. Dar la masele largi, în deosebi la milioanele de ţărani atraşi după 23 August spre oraş, transformarea se petrece în sens invers. Ei merg de la eliberarea fizică spre eliberarea conştiinţei. Şi acest fapt determină anumite înclinaţii sentimentale şi o anumită comportare cu totul deosebită de cele ale săteanului ajuns pe vremuri la oraş. Acela, dacă era sărac, venea ca un oropsit la oraş, unde se proletariza de tot. Era un soi de om precaut, ba chiar supus la început. Pe el satul îl izgonise şi trebuia să facă totul pentru ca oraşul să-l primească. S-a dovedit a fi modest, acomodîndu-se şi mulţumindu-se cu puţin.

Nu acelaş lucru se întîmplă însă şi cu sutele de mii de oameni care au venit la oraş în ultimul deceniu. Ei au venit ca oameni liberi, cu noţiunea libertăţii înţeleasă în mod voluntar. Nu erau modeşti, căci au fost promovaţi doar la rangul de stăpîni ai ţării. Muncitorii sau funcţionarii, obişnuiţi ca vechi orăşeni cu ordinea şi disciplina fabricilor şi birourilor, a străzilor şi instituţiilor, cu cultura, curăţenia şi felul de a fi al oraşului, au considerat nu odată comportarea acestora ca fiind provocatoare, nesimţită, chiar brutală, sau, lacomă şi egoistă. Căci noul nostru orăşan îi dă la o parte din tramvaie la urcare sau se culcă printre răsadurile de flori ale parcurilor şi aruncă hîrtiile pe stradă, nu curăţă bucătăria sau suceşte gîtul robinetului în baia comună, pretinde să fie salutat el cel dintîi şi obişnuieşte să întîrzie de la serviciu, iar în căminele de studenţi pune mîna fără să ceară voie pe cionapii curaţi ai colegului de cameră, în timp ce pe ai săi proprii îi aruncă necîrpiţi şi nespălaţi sub pernă.

E uşor să afirmi despre aceşti noi orăşeni că coboară la nivelul lor propriu, cultura, morala sau regulele de comportare, dinainte formate, ale oraşului. Aceasta să fie oare tendinţa de evoluţie a socialismului? Da de unde. Odinioară şi strămoşii noştri au început să trăiască la fel de necioplţi. Dar nici oamenii de astăzi nu se vor opri pe această treaptă a dezvoltării. Trebuie să trecem prin această etapă de dezvoltare, fie că ne place sau nu. Nimeni nu poate învăţa poporul, care a luat puterea în mîinile sale, arta domniei şi a purtărilor evoluate — cultura şi morala libertăţii socialiste trebuind a fi formate de-abia de-acum încolo.

Acest proces a şi început, cu toate că aparenţele exterioare îl contrazic încă în multe privinţe. O asemenea contradicţie e şi în felul în care cei rămaşi în urmă dintre oamenii educaţi în spiritul individualismului ţărănesc sau burghez, văd rolul poporului de stăpîn al ţării. Această concepţie se deformează în conştiinţa celor veniţi de la ţară, ei ajungînd să se comporte conform

principiului : pe ceea ce poţi pune mîna, ia-l în stăpînire şi păstrează-l. Nu-mi pot imagina ceva mai captivant decît acest proces de transformare al unei asemenea conştiinţe şi al unui astfel de mod de a se comporta. Şi oare cum ar putea fi acel proces care începe să contureze roadele afective şi morale ale noilor relaţii faţă de muncă? Oamenii noştri de la ţară, în majoritatea lor covîrşitoare, nu lucrează cu o totală dăruire de cît o treime din an ; celelalte două, le petrec fie trebăluind în jurul casei, fie rămînînd aproape cu totul inactivi (lunile de iarnă). Gospodăria lor individuală, bazată aproape întotdeauna pe agricultură extensivă, nu-i poate da de lucru tot anul. Mai ales atunci cînd familia e numeroasă. De aceea trimite surplusul de forţe de muncă spre oraş, în industrie şi comerţ. Ce urmări va avea schimbarea mediului asupra acestui om, căci pînă atunci şi-a petrecut viaţa doar într-un sat desfundat, pe cîmp, în pădure, în lumea plantelor şi a animalelor, cu nesfîrşite rătăciri pe la tîrguri. In desişul de piatră al marilor oraşe, între zidurile negre de funingine ale fabricilor sau în înghesuiala birourilor neîncăpătoare şi a băncilor de şcoală, în munca aceasta ce nu se întrerupe tot anul — fără îndoială că la început se simte ca un prizonier. Disciplina o poate considera ca o obligaţie, ordinea ca fiind penibilă. Ne putem mira, deci, dacă vrea să scape de toate acestea ori de cîte ori e cu putinţă? In timpul orelor de lucru umblă de colo pînă colo, şi dacă e posibil, se face nevăzut. Deoarece la el acasă, în sat, timpul nu are o valoare prea mare, întîrzie aici de la muncă. Dacă i se atrage atenţia, nu înţelege de ce se face atîta tărăboi. Nu odată am auzit despre un om că la o critică făcută „în public" a răspuns cu briceagul sau pur şi simplu s-a asociat cu alţii de felul lui şi seara, în colţul străzii întunecoase, şi-a altoit sdravăn maistrul. Altădată să nu mai îndrăznească să-l vorbească „de rău", de faţă cu „atîţia" oameni.

Dar nici mîna nu-i e făcută să umble cu maşinile. Coada sapei şi a coasei, precum şi coarnele plugului, l-au obişnuit cu munca fizică. Desigur însă că maşina sau instrumentele şi uneltele delicate sînt adeseori distruse de mîinile lui. Deşi învaţă repede teoria modului de funcţionare, contactul cu tehnica dezvoltată este îngreuiat de faptul că nu are o experienţă dezvoltată şi este lipsit şi de înclinaţie. Nu are — după cum spun muncitorii specialişti mai vîrstnici — ceea ce mecanicul iscusit suge odată cu laptele de la mamă.

Şi totuşi, un proces de mişcare neobservat, încet, ia fiinţă în organele de simţ ale omului obişnuit cu tehnica primitivă de la ţară. Rînd pe rînd începe să priceapă pînă şi cele mai sensibile tresăriri ale uneltelor, maşinilor şi aparatelor. Şi, treptat, începe să le stăpînească.

Pe măsură ce se obişnuieşte şi-şi însuşeşte o tehnică avansată, se petrece şi o schimbare de altă natură. In timp ce mîna şi întreg sistemul nervos se adaptează noilor cerinţe tehnice — experienţa, educaţia politică şi influenţa generală a vieţii de oraş, determină o modificare şi în lumea de sentimente a acestui om. Bucuria sau furia încep să-i fie declanşate de cu totul alţi excitanţi decît înainte. Conţinutul bucuriilor şi necazurilor sale vechi începe să i se pară din ce în ce mai copilăros şi mai ridicol. Sfera lui de interese se lărgeşte, începe să judece oamenii după alte criterii, se apropie de ei cu mai mult tact. Incepe să sosească la serviciu mai punctual şi cu mai multă plăcere şi nu mai intenţionează să-şi atace maistrul cu briceagul, în loc de a-şi face autocritica. Şi nu recepţionează doar influenţa mediului, ci începe să acţioneze el însuşi asupra lui, asupra celor mai tineri şi mai turbulenţi decît el, asupra celor care înţeleg în mod anarhic libertatea socialistă. De-acum încolo disciplinează şi admonestează el însuşi, căci la acest om se poate găsi un început de experienţă acumulată şi gata de a fi transmisă.

Toate acestea sînt probleme actuale — psihologice sau economice, tehnice sau politice, cum vrem să le luăm, pe care dacă critica nu le propune scriitorilor noştri, înseamnă că n-a făcut nimic în vede-

rea ridicării la un mai înalt nivel ideologic şi artistic a literaturii realist-socialiste cu adevărat moderne. Şi nici nu e prea mare pretenţia, dacă ne gîndim că cercetările lui Marx şi Engels, în privinţa rolului muncii şi al graiului vorbit în procesul de transformare a omului într-un adevărat om, nu constituie deloc o chestiune încheiată. Şi în deosebi nu într-o ţară socialistă unde n-a trecut multă vreme de cînd se ara încă cu plugul de lemn. Pe aceşti ţărani rămaşi în urmă şi care reprezintă majoritatea covîrşitoare a ţării noastre — noi dorim să-i transformăm în oameni superiori. Şi vom reuşi.

Schema teoretică a acestui proces de transformare, o am gata creionată. Mă îngrijorează însă mult felul cum voi reuşi să-i creiez şi un cadru artistic. Deocamdată însă nu ştiu ce să mă fac cu o altă constatare aflată în directă legătură cu cele de pînă acum. Sînt foarte dese la noi căsătoriile contractate în pripă şi urmate de divorţ. In trecut era un fenomen mai rar, azi pare însă a fi un fenomen general. Care să fie cauza, e oare un fenomen trecător sau pe cale de a se definitiva? Cu aceste întrebări ne-au asaltat de mai multe ori cititoarele noastre. Prin intermediul meu au transmis scriitorilor dorinţa lor de a se scrie odată astfel de romane în care să se arate cheia bunei căsnicii, de succes, adică a dragostei mari, pînă la moarte. Ce-ar trebui să răspundă scriitorul, la această problemă, prin romanele sale? Să îngrădim căsătoriile, sau divorţurile? Ar fi zadarnic însă, din moment ce dragostea se stinge atît de repede şi tot atît de repede se aprinde alta nouă. Să fi devenit oare oamenii mai puţini pretenţioşi în această privinţă? Pe baza observaţiilor mele înclin spre o părere contrarie. Deoarece s-au dărîmat stavilele care în trecut îngreunau atît de mult căsătoria şi în deosebi divorţul, tinerii noştri interpretează această nouă libertate cu prea multă uşurinţă. Ii stăpînesc pornirile senzuale. In alegerea perechii potrivite un rol prea mic îi revine inimii şi cu atît mai puţin raţiunii. Ochii frumoşi, sînii arcuiţi, părul bine pieptănat şi pantalonii bine călcaţi, contează mult mai mult pentru cea mai mare parte dintre ei decît trăsăturile de caracter şi alte calităţi asemănătoare, care se pot măsura doar prin atitudinea faţă de muncă, prin relaţiile cu cei din jur, prin gradul de cultură şi opiniile despre lume. Desigur că, de la individ la individ, pot conlucra şi alte motive în alegerea sau părăsirea perechii respective. Sînt şi cauze sociale valabile pentru toţi. Aşa e, de pildă, lipsa de educaţie sentimentală. Nu e neglijabil nici rolul părinţilor care în ziua de azi nu-i învaţă totdeauna suficient pe copii că omul însurat nu trăieşte numai din sărut, ci şi dintr-o bună gospodărire, cu grijă şi economie, fără de care nu rareori pînă şi cea mai înflăcărată dragoste se preface în cenuşă. Apoi, lui Romeo şi Julietei viaţa de azi nu le-o amărăsc numai părinţii ce se ceartă, ci şi aglomeraţia ce se constată în locuinţe, adică şefii oficiilor de închiriere. Şi nici aceştia n-o fac din cauza unor idei răuvoitoare, preconcepute, ci fiindcă sînt mai puţine apartamente decît numărul de perechi care vor să se însoare. In acest caz însă lui Romeo şi Julietei, spre deosebire de predecesorii lor de viţă nobilă, nu le revine rolul de a se sinucide în cavoul familial, unul pentru altul, ci să se arunce în vîltoarea muncii de construire a ţării şi să-şi asigure astfel împrumutul de stat pentru construirea unei case familiale sau a unui apartament din blocurile de locuinţe.

Mă ispiteşte mult gîndul de a scrie un roman cu un asemenea subiect. Dar n-aş socoti nedemn de mine — în vederea trezirii simţului de răspundere al tinerilor noştri — nici să scriu cît de nenorociţi ajung acei copii lăsaţi pradă unei soarte vitrege din cauza divorţurilor rapide ce urmează căsătoriilor pripite ale părinţilor lor. Dragostea părintească nu poate fi înlocuită nici de înjositoarea pensie alimentară, trîntită acolo, din obligaţie, nici de îngrijirea oricît de plină de suflet a statului.

Toate aceste lucruri sînt însoţite de apariţia noilor fenomene psihice, caracteristice

perioadei noastre de tranziție. Am încercat noi oare, ingineri ai sufletului omenesc, să aprofundăm aceste fenomene? Am văzut noi măcar unde ni se oferă ele spre a fi desvoltate și explicate? Și în ce măsură sînt preocupate masele noastre tocmai de aceste probleme?

Și asta încă nu e totul.

De zece ani mă preocupă lupta pe care, generația de intelectuali mai vîrstnici, o dă pentru propria ei reeducare. De sub piramida cunoștințelor ei obiective, în 1948 a fugit definitiv baza filosofică idealistă. Ca și cum ar trebui să se strecoare pe sub un curcubeu, așa luptă ea ca să-și însușească filosofia și metodele filosofiei marxist-leniniste. Cu capul cărunt, a trebuit să se așeze din nou în băncile strîmte ale cursurilor, unde, din 1948 încoace, mereu i se face sau i se completează reeducarea. Aproape totul trebuia să fie luat de la început. Și pe deasupra, odată cu Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a ieșit la iveală și faptul că printre cunoștiințele ei marxiste de estetică și explicarea istoriei, s-au strecurat vulgarizări grosolane și greșeli dogmatice. Și deoarece cunoștințele și convingerile intelectualului de formație veche în ceea ce privește materialismul dialectic și istoric nu sînt atît de bine înrădăcinate ca el să poată deosebi în mod sigur neghina dogmatismului de grîul curat al marxismului — mintea lui e torturată de îndoieli: poate că „se descoperă că și restul nu-i decît neghină" sau „cine garantează că nu va mai fi reînviat cultul personalității în vreo altă formă și nu va desfigura din nou lucrurile?" Nu e deloc întîmplător că dușmanii lumii socialiste își îndreaptă atacurile lor furibunde tocmai împotriva intelectualilor. Cum rezistă însă intelectualul nostru și cum luptă el împotriva lor? Cred că nici nu se poate ivi o luptă interioară mai dramatică și o victorie mai frumoasă și mai meritată, de cît aceia pe care intelectualii noștri vechi și noi o poartă de treisprezece ani, zi de zi.

Cît despre scriitorii și oamenii noștri de artă, sînt de părere că această ciocnire de idei și sentimente le este cea mai apropiată. De ce totuși primim tocmai despre această problemă rapoarte artistice atît de rare și de laconice în literatură și în arta noastră? Mă mir în mod sincer cînd în cercuri de scriitori aud păreri după care în literatura și arta noastră trebuie să le asigurăm și acelor „veșnice probleme omenești", cum e moartea, un loc de manifestare. Păi cine neagă că oamenii n-o să moară pînă și în comunism? Dar cît de departe sîntem noi de asta! Deocamdată ne dă ghies viața, grăbindu-ne și spunîndu-ne: haideți cît mai repede și cît mai bine cu socialismul! Mărturisesc că asta mă interesează mult mai mult decît moartea. Eu aș vrea mai degrabă să răspund la acea teorie pe care, în nu știu ce sat din Ardeal, o desfășura un țăran mijlocaș în fața unui activist de partid venit în muncă de agitație. El a început prin a întreba cîți președinți poate avea o gospodărie colectivă. După răspunsul consternat al activistului, a continuat cam așa:

— Vezi, aici e buba, că e doar unul singur. De asta nu ne grăbim noi să intrăm. Fiindcă noi ne-am simți bine în colectivă, dacă am fi și noi ca președintele.

— Păi bine, frate, poți avea un venit și mai mare, dacă lucrezi cu tragere de inimă. Productivitatea gospodăriei crește din an în an.

— Crezi că pe mine mă mulțămește doar creșterea productivității?

— Odată cu ea, vin și banii, frumușel de tot.

— Nici banul nu e totul. Fiindcă în gospodăria mea eu n-am doar bani și cereale. Cel mai mare cîștig stă acolo că sînt chiar eu președintele. Eu fac planul de cultură, eu cresc animalele de povară și vitele de lapte. Iar pămîntul tot eu îl lucrez, și dacă am chef, îmi repar și plugul, văruiesc și casa, și la tîrg tot eu mă duc ca să vînd sau să cumpăr. Cu alte cuvinte, treaba noastră e făcută pentru un om întreg, pentru un adevărat gospodar, pe cînd la voi m-ar băga într-o brigadă și m-ar pune tot timpul numai la cosit sau la săpat. Puteți să-mi dați o treabă ca pentru un om în-

treg? Dacă da, întru pe loc, dacă nu, aştept pînă o să puteţi.

Cîte asemenea probleme pune satul acesta care se transformă încet, greoi, dar totuşi sigur, pe tot întinsul ţării noastre? Ce răspuns au dat organele de resort, în regiunile Constanţa şi Galaţi, acolo unde aproape toţi ţăranii au trecut de partea întovărăşirilor agricole şi a gospodăriilor colective? Şi ce fac ele pentru ca şi regiunea Timişoara să fie în progres? De ce nu sosesc noi şi noi rapoarte literare despre ceea ce se petrece în conştiinţa şi comportarea, în morala şi obiceiurile acestei populaţii a satelor aflată în progres? Cum arată bucuriile şi necazurile omului de azi şi, dacă vrei, cum înfruntă el moartea, cu toate că sorocul ei a fost împins niţeluş mai departe? Cum lucrează partidul acolo, ca să poată recolta astfel de succese? Cine şi ce fel de oameni sînt activiştii aceia de partid care revoluţionează cu succes satul şi de ce oare acelaş proces se petrece atît de încet în anumite regiuni codaşe?

Iată cîte fenomene se cer desvăluite.

Gîndindu-ne apoi şi la faptul că noua noastră generaţie de scriitori şi poeţi sînt în primul rînd absolvenţi ai facultăţii de filologie şi istorie a literaturii — n-ar trebui oare să se predea la aceste catedre mult mai temeinic psihologia, în locul cursului de un singur semestru de pînă acum? În sfîrşit, n-ar trebui şi criticii noştri să-şi mai perfecţioneze metoda, încercînd să compare noile opere literare mai puţin cu cele create înainte şi mult mai mult cu viaţa şi chiar cu noile rezultate ale ştiinţei? Deoarece viaţa noastră, care se clădeşte pe noile baze socialiste, pune cu totul altfel acele „veşnice probleme omeneşti" decît în orînduirile bazate pe exploatare şi asuprire — n-ar trebui oare ca însăşi criticii noştri să intre în rîndul descoperitorilor şi să-i facă pe scriitorii şi artiştii cu ochii ceva mai puţin buni, să observe ceea ce nu pot descoperi ei înşişi? Şi, desigur, n-ar strica să le vină într-ajutor nici sociologii, pedagogii şi savanţii care cercetează noile fenomene psihologice ale vieţii şi-n general, toţi aceia care se ocupă cu munca de educare a poporului.

E o sarcină imensă urmărirea acestui proces de formare a noii conştiinţe sociale, desvăluirea şi oglindirea lui ştiinţifică sau artistică, precum şi determinarea înrîuririi pe care o poate produce asupra mersului înainte al întregii societăţi. Toate forţele sociale trebuie să conlucreze în vederea acestui lucru. Şi-afară de aceasta, nu trebuie să uităm nici o clipă că alături de masele care de-abia se descotorosesc de analfabetism şi semianalfabetism, pătura celor cu gustul rafinat e în minoritate şi ceea ce acestora li se poate părea depăşit, în masele largi poate fi încă necunoscut sau greu accesibil.

Nu putem repeta niciodată destul de des, faptul că poporul nostru de-abia acum îşi ia în stăpînire patria sub toate aspectele ei. Fiecare pas pe care-l face spre părăsirea vieţii lui exploatate, asuprite şi inculte de odinioară, acţionează asupra lui cu noutatea surprizei şi a descoperirii.

PUNCTE DE REPER

PETRU MANOLIU

D. ERNEST VAN DEN HAAG ŞI „CULTURA POPULARĂ AMERICANĂ"

Homo sum: humani nihil a me alienum puto.
(Sînt om: nimic din ce este omenesc nu mi-e străin)
Terentiu: omul care se pedepseşte pe sine, I, 1, 25.

Domnul Ernest Van Den Haag publică în revista „Diogène" (nr. 17, ed. „Gallimard", 1957, p. p. 63-87) nişte „Note asupra culturii populare americane". Faptul n-ar avea nici o importanţă şi ar trece neobservat, dacă aceste note s-ar mulţumi să fie numai nişte meditaţii de uz strict intim sau redacţional. Dar d. Ernest Van Den Haag nu este numai un Narcis meditativ. D-sa ne oferă, nesancţionat, în notele sale, şi un tablou al poporului american. Ne descrie cu amănunte ce este, cum trăieşte, ce simte şi cum gîndeşte poporul american. In prealabil, însă, se observă un fapt foarte semnificativ. Ca şi Diogene, născut la Sinope şi apatrid la Atena, d. Ernest Van Den Haag este, după cum îl arată numele, de origină olandeză şi, probabil, cetăţean american. Nu ştim cît mai este de olandez. Constatăm doar că, toţi apatrizii şi exilaţii din occident sau din extremul occident au un consens: acela de-a insulta neamul din care fac parte sau în mijlocul cărora trăiesc. Iar editura „Gallimard" s-a specializat în a le da adăpost. Fiindcă, după cum neamul romînesc nu este acela pe care l-a batjocorit Emil Cioran, nici poporul american nu este, nu poate fi, aşa cum ni-l prezintă d. Ernest Van Den Haag din New-York, în „Note asupra culturii populare americane".

Ce este, după d. Ernest Van Den Haag, cultura populară americană? „Impotriva oricărui alt tip de cultură, ne spune d-sa, cultura populară, — gen complet dezvoltat, care caracterizează o formă de gîndire, de sensibilitate, de credinţă şi de acţiune bine determinată, — a ajuns, mulţumită muncii în serie, o posibilitate şi, pînă la urmă, o trebuinţă. Nu poţi înţelege cultura populară, dacă nu cunoşti bine de tot exigenţele şi urmările industrializării" (p. 63); şi, în continuare, ni se precizează: „cultura populară este un derivat al industrializării". (p. 63).

Noi ştiam, pînă acum, că o cultură populară sau nu, este totalitatea valorilor materiale şi spirituale create de anumite clase sau grupuri sociale la un moment dat sau de-a lungul istoriei. Creatorul culturii, credem noi, este omul aflat pe o anumită treaptă a dezvoltării raporturilor sociale; căci definirea oricărei culturi nu poate să nu plece de la conţinutul ei de clasă, după cum reiese clar din chiar textele d-lui Ernest Van Den Haag.

Noi mai ştim de asemenea că maşinismul şi specializarea s-au dezvoltat în ultimele două secole atît în Europa cît şi în America. Dar, ne spune d. Van Den Haag, evoluţia aceasta a atins punctul maxim numai în America, unde cultura populară s-a dezvoltat complet. Şi d. Van Den Haag, pe care-l vom cita mereu, pentru a nu ştirbi întru nimic răspunderea meditaţiilor sale, afirmă în continuare: „In măsura în care o societate devine profund industrializată, cultura populară

ajunge tipul de cultură care numără cei mai mulţi adepţi“. (p. p. 69-70)! Cum se naşte această cultură populară? D. Van Den Haag ne spune fără să manifeste nici ce-a mai mică prudenţă. — „Creşterea veniturilor şi a puterii de cumpărare a micilor salariaţi (?); reducerea orelor de lucru (?); caracterul mai primenitor al societăţii (?); apropierea depărtărilor sociale (sic!); slăbirea şi restrîngerea celulelor elementare, şi, în sfîrşit, dezvoltarea relaţiilor între mulţimi (?)! — toate aceste fenomene sînt efectul industrializării şi cauzele stîrpirii culturii „folklorice“ şi a culturii „de elită“ sau „a înaltei culturi“. „Aceste fenomene, crează în acelaşi timp, atitudini şi ambiţii, sensibilităţi şi indiferenţe care deschid drumul culturii populare“ (p. 69). Iar „o cultură populară, de îndată ce s-a dezvoltat complet, pătrunde şi se răspîndeşte deopotrivă în toate straturile“ (p. 69) sociale.

Prin urmare, cultura populară a început să înlocuiască în Statele Unite ale Americii de Nord „cultura folklorică“ şi „cultura de elită“. — „Culturile folklorice“ şi „de elită“, ne mai lămureşte generos d. Van Den Haag, „nu au decît o influenţă marginală asupra vieţii private şi sociale. Acestea nu mai sînt decît nişte insule, asaltate şi, cîteodată, scufundate de către cultura populară. Ele se izolează şi se usucă în instituţii sau regiuni înstrăinate de desfăşurarea vieţii sociale. Sau, dacă nu sînt izolate, aceste culturi superioare sau naţionale au tendinţa să-şi schimbe natura“. (p. p. 69-70). Cu alte cuvinte, cultura populară este astăzi în Statele Unite un fapt dominant. Căci, „pretutindeni unde a dăinuit un proletariat urban sau o formă oarecare de muncă în serie, au existat, de asemenea, şi elemente de cultură populară. Dar ele n-au devenit stăpîne, ne afirmă d. Van Den Haag, înaintea erei maşinei“ (p. 69).

In bună logică şi după toate indicaţiile care ni se dau, această „cultură populară“ n-ar fi decît un nume nou pentru o realitate veche. Mai precis, cultura populară este, conform indicaţiilor oferite de d. Van Den Haag, aceea ce aici, la noi, în Europa, se numeşte cultura poporului, fiindcă şi în Europa există un maşinism; numai că, această cultură a poporului nu mai aparţine nici „folklorului“ şi nici „Elitei“, dar nu este nici un produs al maşinismului sau al taylorismului, ci al forţelor sociale înaintate. Cu toate că insomnia intelectuală a d-lui Van Den Haag este provocată de cultura poporului, aceasta nu va putea fi înlocuită, niciodată, de cultura populară a d-sale. Căci, ca să punem degetul pe rana gîndirii d-lui Van Den Haag, vom spune că, de fapt, „cultura populară“ este soră bună cu „capitalismul popular“, fiind născută din aceiaşi părinţi şi urmărind aceleaşi scopuri. D. Van Den Haag este dispus să-şi încurce gîndirea în toate soiurile de pleonasme, să construiască, sobru, cele mai năstruşnice teorii şi să se lase furat de tot felul de himere, numai şi numai pentru a scăpa de obsesia pe care i-o provoacă o realitate contemporană şi anume aceea a culturii ca expresie toată a unui popor.

Dar să nu ne grăbim. Poate d. Van Den Haag are dreptate! In definitiv, d-sa o fi ştiind ceva, de vreme ce angajează atît de categoric întreg poporul american. Cum această cultură populară s-a născut din industrialismul american, să vedem care este portretul psihologic al poporului american, după d. Van Den Haag. Deoarece, în ultimă analiză, poporul american este creatorul culturii populare. D. Van Den Haag este numai un inocent om de ştiinţă, care constată şi descrie o realitate. Dar, dacă poporul american este creatorul culturii populare, oare nu-i legitim să vrem să-i cunoaştem modul de trai, aspiraţiile, dorinţele, trebuinţele intelectuale şi ale inimii, idealurile, — adică viaţa şi sufletul? Informaţiile pe care ni le oferă d. Van Den Haag în această privinţă, sînt atît de copioase, încît niciodată nu-i vom putea mulţumi de ajuns, deşi, — repetăm, — noi refuzăm să credem că poporul american este *aşa* cum ni-l descrie gînditorul de la revista „Diogène“. Căci, dacă poporul american este numai *atît*, atunci Cristofor Columb a fost un profet mincinos şi un

criminal, iar între New-York şi San-Francisco domneşte neantul absolut.

După cum se ştie, majoritatea cetăţenilor din Statele Unite ale Americii de nord, adică cam 90% din această populaţie, muncesc în birouri şi în fabrici. Ca urmare a specializării şi a mecanicizării, ne spune d. Van Den Haag, munca acestor oameni este standardizată; felul şi ritmul muncii sînt impuse în chip neînduplecat de către maşini, astfel că, rolul inteligenţii lucrătorului, al iniţiativei sale personale sau al acţiunii spontane, este redus la minimum (p. 65). Prin urmare, ne găsim în faţa unui tip de om, unic, în adevăr, în întreaga istorie a umanităţii, al cărui profil sufletesc este complet anulat tocmai fiindcă maşinile cer lucrătorului „o muncă veşnic aceeaşi" (p. 65). — Şi d. Van Den Haag, fără să-i tremure gîndul, fără să-i sîngereze sufletul pentru aceste zeci de milioane de oameni complet uniformizaţi şi desfiinţaţi sufleteşte, ne arată „obiectiv" şi „impersonal" că, monotonia acestei munci este cu atît mai lugubră, cu cît întinderea lanţurilor de producţie este mai mare şi cu cît muncitorul este mai îndepărtat de făurirea producţiei ca operă expresivă (p 65). In felul acesta, legăturile afective cu munca se frîng. Participarea la creaţie devine nulă şi, încetul cu încetul, talentul, inventivitatea sau imaginaţia personală sînt anulate (p. 65). Tehnica standardizată a fabricării în serie, cere muncitorului să-şi reprime mai curînd decît să-şi exprime personalitatea sa creatoare (p. 65). Majoritatea oamenilor se nasc în spitale, mănîncă în cafenele, se căsătoresc în hoteluri, trăiesc prin cinematografe, se sting în fabrici iar cînd mor, sînt încineraţi, de parcă nici n-ar fi fost pe lume (p. 71). Viaţa individuală îşi pierde autonomia, spontaneitatea, caracterul specific personal (p. 72). Fabricarea articolelor standardizate, cere, de asemenea, falsificarea persoanelor standardizate (p. 77). Omul se topeşte în masă; comunitatea îi impune preferinţele şi criteriile; morala individuală, judecăţile estetice şi critice dispar (p. 72). Gustul personal distinctiv, care exprimă sau prelungeşte o personalitate, devine o piedică în calea succesului (p. 72). Nenumărate sînt precauţiile pe care le iau chiar părinţii, pentru ca nu cumva copiii să-şi dezvolte discernămîntul personal. Familia este prima instituţie care nu îngăduie apariţia individualităţii, şi care o anulează atunci cînd apare. Copiilor li se inoculează spaima izolării de grupă. Această contopire în grup este accentuată de instituţiile colective, particulare sau de stat. De pildă, valoarea unui profesor este judecată după importanţa numerică a claselor şi după nivelul mediu de instrucţie, nu după calitatea individuală a fiecărui elev. Studentul însuşi este atît de înecat în grup, încît el poate să treacă anul, în mod automat, împreună cu clasa, independent de efortul personal, (p. 73). Astfel, pînă la sfîrşit, talentul individual care, eventual, supravieţuieşte un timp oarecare, învaţă nu să se dezvolte, să se cultive şi să se perfecţioneze, ci să se răvăşească, să dispară. (p. 73). Efectul global al publicităţii este de a provoca o vastă comunitate de gusturi (p. 73). De fapt, funcţiunea socială a publicităţii nu este de a educa gusturile omului potrivit specificului său personal. Publicitatea ajută la unificarea tuturor gusturilor, la a le sili să-şi piardă orice individualitate, pentru a le face, în felul acesta, proprii fabricării articolelor în serie. (p. 73). Scriitorul ajunge profesor de literatură; savantul publică numai lucrări de vulgarizare; fata frumoasă devine model al pictorilor sau o vezi apărînd pe ecranele televiziunii; artistul părăseşte sălile de concert şi-şi caută adăpostul în cabarete (p. 73). Oamenii trăiesc şi mor la întîmplare, în grupe anonime. (p. 73). Ritmul vieţii individuale îşi pierde autonomia, spontaneitatea şi întregul său caracter, atunci cînd este luat de valul de automobile. Luminile multicolore ale circulaţiei îţi arată cînd trebuie să stai şi cînd ai voie să-ţi continui drumul. In felul acesta, sîntem conduşi în aceeaşi măsură în care credem că noi conducem. (p. 77). Viaţa asta mo-

notonă, epuizează sufleteşte pe oameni îi face nervoşi şi dezgustaţi (p. p. 65—66).

Iată portretul poporului american, după d. Ernest Van Den Haag, şi care a creiat cultura populară. Evident, aşa cum este poporul, aşa este şi cultura sa. Dar noi refuzăm să credem că d. Van Den Haag spune adevărul. D-sa falsifică realitatea vie, adevăratul chip şi suflet al poporului american. D-sa are datoria şi este obligat, constrîns de multe şi remuneratorii interese, ca pe umerii acestor dezumanizate, stinse şi fantomatice fiinţe care formează 90% din populaţia americană, să construiască şi să înalţe un zgîrie-nori ideologic plin de sofisme şi de incorectitudini etice.

D. Ernest Van Den Haag recunoaşte că această viaţă dezumanizată o duce majoritatea poporului american. *Majoritatea,* dar nu *unanimitatea* acestui popor. Prin urmare, există în Statele Unite ale Americii de nord, 10% din populaţie care trăieşte *altfel.*

„Este exact să afirmi, ne spune d. Van Den Haag, că această cultură populară este heterogenă, dacă te referi la originile sale, dar este inexact în ceea ce priveşte *amestecul unificat* care formează şi caracterizează societatea americană *remarcabil de omogenă.* Distanţele sociale, care separă diferitele grupe, declară d. Van Den Haag, atît orizontal cît şi vertical, sînt mai slabe decît în oricare altă ţară europeană" (p. 66). Aşa dar, în această societate americană care formează un amestec perfect unificat, care este remarcabil de omogenă, şi în care te-ai aştepta ca toţi membrii ei să fie perfect egali, există distanţe sociale care separă diferitele grupe, atît orizontal cît şi vertical. Dar una din două: sau societatea este perfect unificată şi remarcabil omogenă, însă în cazul acesta nu mai există grupe şi distanţe sociale, sau aceste grupe şi distanţe dăinuiesc şi, în cazul acesta, societatea nu mai este nici perfect unificată şi nici remarcabil omogenă. Da: perfect unificaţi şi remarcabil omogeni, sînt cei 90%, striviţi de maşinism, capitalism şi standardism. Restul de 10%, care nu muncesc, sînt şi ei, între dînşii, perfect unificaţi şi remarcabil omogenizaţi. Prin urmare, conduşi chiar de informaţiile d-lui Van Den Haag, am ajuns să stabilim că, societatea americană este formată din două grupe depărtate atît vertical cît şi orizontal. Primul grup este acel al muncitorilor din fabrici şi birouri; al doilea, este al celora care nu muncesc.

Nu; nu este adevărat! — ne apune d. Van Den Haag. Exageraţi, ne mai spune d-sa, atunci cînd afirmaţi că în Statele Unite ale Americii există „diferenţe de clase" (p. 66).

De ce nu există diferenţe de clase? Răspunsul este simplu. — Dispariţia diferenţelor între grupele sociale, este un fapt real, ne declară d. Van Den Haag, deoarece societatea americană este foarte... mobilă. Această mobilitate interioară face ca societatea americană să fie străbătută de curenţi verticali şi orizontali, care unifică toate grupele. Populaţia este împrăştiată, amestecată, răvăşită, spulberată de această mobilitate. Mijloacele rapide de transport, mai frecvente şi mai variate decît odinioară, provoacă aglomerări mari de oameni în spaţii mici. Avioanele, automobilele de diferite mărimi, autobuzele, trenurile electrice sau cu aburi, reunesc şi înfrăţesc oameni care provin din regiuni şi grupe diferite. Inmulţirea contactelor este combinată cu ubicuitatea mijloacelor de comunicaţie (p. 66). Veşnic pe drumuri, americanul este, după d. Van Den Haag, o fiinţă liberă, disponibilă, deschisă tuturor perspectivelor, neînchistată, neosificată, şi nu aparţine niciunui grup, tocmai fiindcă aparţine societăţii americane, care este perfect unificată şi remarcabil omogenizată!

Bietul popor american!

Cum este oare posibil ca în spaţiul restrîns al cîtorva fraze, să fie comprimate atîtea erori? Este cu putinţă să calci atît de sfruntat adevărul în picioare, şi să afirmi că, din faptul că oamenii sfîrşesc prin a duce această viaţă la întîmplare, ei au aceeaşi mentalitate şi asta numai pentru că sînt goniţi pe drumuri cu aceleaşi mijloace de transport? Nu; muncitorul călă-

toreşte şi coboară din vehicul, oricît de aglomerat a fost mijlocul de transport, cu acelaşi suflet şi cu aceeaşi mentalitate cu care s-a urcat. Proletarul este şi rămîne proletar oriunde s-ar găsi, căci omul care schimbă vehiculul nu-şi schimbă şi caracterul. Singurul lucru este că proletarul american vede şi ştie că el călătoreşte în condiţii mizerabile, adică îngrămădit ca sardelele, în vreme ce, pe şosea, trec, în automobile luxoase, cei 10% care nu muncesc. Şi apoi, d. Van Den Haag uită că, în autobuze, în trenuri, în metrouri sau în tramvaie, toţi cei care se îngrămădesc şi-şi amestecă sudoarea şi răsuflarea, sînt numai acei care fac parte din aceeaşi clasă, — clasa muncitorilor.

Nu, intervine d. Van Den Haag; dv. europenii sînteţi molipsiţi de spiritul partinic şi răstălmăciţi adevărul! „Nici o dovadă nu poate sprijini teoriile partinice după care, capitaliştii, în perversitatea lor, corup cu intenţie sau în mod stupid prin publicitate sau alte mijloace pedagogice, gustul natural, originar bun, al maselor" (p. 73). După cum se vede, d-sa uită că la pag. 67 a studiului său, ne-a spus că rezultatul clar şi precis al mecanicismului capitalist „este de a slăbi orice ereditate specifică" şi că, prin urmare, astfel standardizat, omului i se interzice să mai fie el însuşi, să mai fie intim cu el însuşi.

Totuşi, d. Van Den Haag insistă că standardizarea are un avantaj mare, colosal şi extraordinar. D-sa ne arată că, condiţiile care odinioară izolau diferitele clase şi diferiţi indivizi, şi care le formau caracterul, capătă, cu fiecare zi care trece, mai multă asemănare. Odinioară, diferitele ranguri, diferitele distanţe sociale, diferitele meserii şi profesiuni, trăiau în ceea ce am putea numi, *lumi diferite*. Azi, toţi citesc aceleaşi cărţi şi ziare, merg în aceleaşi localuri, au speranţele şi temerile îndreptate către aceleaşi ţeluri; au aceleaşi drepturi, aceleaşi libertăţi şi aceleaşi mijloace de a le revendica.

Este uluitor! D. Ernest Van Den Haag vorbeşte despre libertate şi ne dovedeşte, în fiecare clipă, că nu ştie ce este libertatea. D-sa n-a aflat poate, uită, sau nu vrea să ştie că, libertatea se judecă numai în raport cu un obstacol ce trebuieşte depăşit, cu o constrîngere ce trebuieşte zdrobită, cu o interdicţie ce trebuieşte anulată. De unde şi din care situaţie precisă a învăţat d. Van Den Haag ce este libertatea, şi dacă, în adevăr, cei 90% din populaţia americană, standardizaţi şi fantomatici, cum ni-i descrie d-sa, mai pot şti ce este libertatea?

Dar, în sfîrşit, iată-ne ajunşi în piscul gîndirii d. Ernest Van Den Haag.

Săracii, spune d-sa, citesc, călătoresc, poartă ciorapi de nylon şi văd, acasă la ei, aceleaşi programe de televiziune ca şi bogaţii (p. 67).

Prin urmare, în societatea americană care se părea că este formată, după d. Van Den Haag, dintr-un amestec perfect unificat; a cărei caracteristică fundamentală era, tot după d-sa, remarcabila sa omogenitate, şi în care distanţele sociale dintre diferitele grupe nu mai există, sau, dacă există, sînt atît de mici şi de neînsemnate, atît de slabe şi nesemnificative, încît trebuie să fii *partinic* pentru a le mai observa, iată că, deodată, apar nu două grupe, ci două clase antagonice: săracii şi bogaţii. Pînă acum, d. Van Den Haag nu ne vorbise nimic despre ele. De ce? Fiindcă, de fapt, ne afirmă d-sa, aceste „două grupe" n-au nici o realitate. Altfel spus: există dar nu... sînt! Este o iluzie să ne închipuim că în Statele Unite ale Americii de nord sînt săraci. Nu: nu sînt, pentru bunul şi binecuvîntatul motiv că acolo dăinuieşte maşinismul, industrialismul, standardismul. Aceeaşi producţie în serie, care i-a uniformizat pe cei 90%, înecîndu-i în anonimat, revarsă, peste ei, de data aceasta, binefacerile nivelării economice. „Pe măsură ce tehnica fabricării se desăvîrşeşte, ne lămureşte d. Van Den Haag, şanţul care separă veniturile efective ale consumatorilor care au gusturi individuale, de acelea ale consumatorilor care au gusturi comune tuturora, se măreşte din ce în ce mai mult. (p. 71). Căci, sistemul industrial în serie, pedepseşte economiceşte vorbind, gustul

individual. Sau îţi modelezi gustul după gustul maselor, sau eşti silit la nenumărate privaţiuni. De aceea veniturile reale ale consumatorului care rămîne credincios gusturilor sale personale, scad brusc şi devin mai mici decît ale consumatorului al cărui gust este gustul comun. Deşi materia şi execuţia hainelor, mobilelor, veselei sau a casei ,special fabricate pentru el, nu vor fi superioare materiei şi execuţiei articolelor fabricate în serie, acela care nu va renunţa la gustul său personal va trebui să cheltuiască mai mult, şi, fiindcă lucrurile în sine îl vor satisface mai puţin, este de la sine înţeles că, în felul acesta, şi veniturile individualistului vor fi inferioare. (p.71). Iată, prin urmare, de ce în Statele Unite ale Americii de nord nu mai există săraci şi bogaţi. Ba, mai mult, datorită maşinismului, *săracii sînt bogaţi iar bogaţii sînt săraci!* Căci, ne spune d. Van Den Haag, în ceea ce priveşte natura articolelor consumate, bogaţii au pierdut monopolul care-i deosebea de ceilalţi consumatori (p. 67). Bogatul nu mai este bogat. Bogatul este o biată fiinţă sortită sărăciei, datorită articolelor fabricate în serie. Si d. Van Den Haag ne dă, fără să tresară şi fără nici o remuşcare, următoarea definiţie: „A fi bogat înseamnă, mai ales, să ai mai mult, decît să ai lucruri deosebite şi, adesea, să ai doar mai multă putere asupra lucrurilor" (p. 67).

Oare numai atît să însemne a fi bogat? Dar exploatarea ce-o fi însemnînd? Ce-o fi spunînd cei 90% din cetăţenii americani despre miliardarii americani? Diogene, de ce nu eşti printre noi să rîzi în hohote de elucubraţiile d-lui Van Den Haag!

Dar să nu ne închipuim că totuşi individul american strivit de standardism, nu încearcă să reacţioneze. „Crima, prin absurditatea sa extremă, ne spune d. Van Den Haag, poate să fie o protestare contra îngenunchierii spontaneităţii individuale (p. 77). Dar alături de crimă şi de prostituţie, d-sa mai distinge trei grupuri de manifestări protestatare ale individului, contra uniformizării la care îl supune socialul.

Prestigiul teatrului. — Americanul standardizat arde de dorinţa de-a juca un rol. Mai bine să porţi un pseudonim decît să rămîi necunoscut. Este preferabil să fii un personaj fictiv decît să fii nimic. Este mai recomandabil să joci rolul unei fiinţe imaginare, decît să ai sentimentul mortal că nu eşti cineva (p. 78). Şi, cum eul în sine, al americanului, este gol, el trebuieşte umplut din afară (p. 78). Altfel spus, americanul zdrobit de standardism este un existenţialist pur. Căci doar existenţialismul ne afirmă că „existenţa precede esenţa"; că întîi doreşti să fii şi abia după aceea eşti *cineva* şi *ceva;* că întîi te construieşti şi după aceea te naşti!

Ispita de-a fi interesant. In rîvna sa de-a nu muri înainte de-a se îneca, americanul „pozează"; „face pe interesantul"; „provoacă scandaluri"; vrea să fie el însuşi un scandal; riscă orice pentru a se vorbi despre el. Exasperarea provocată de lipsa de individualitate, îl împinge către o deznădejde care poate lua formele cele mai variate, începînd cu practicarea viciilor şi sfîrşind cu prostituţia şi crima. Compunîndu-şi o individualitate de ocazie, el „se declară ostentativ pentru"; „se înscrie la"; „se documentează asupra"; „se iveşte pretutindeni", etc. Cu preţul de a fi veşnic impostor, americanul pe care ni-l descrie dl. Van Den Haag, nu mai are o viaţă a sa. Trăieşte în funcţie numai de ceea ce se spune despre dînsul, iar cînd lumea tace plictisită de fanteziile lui, se spulberă fără urmă în groapa comună. (p. 78).

Fetişismul. — Lucrurile impersonale, abstracte, sau relaţiile practice, sînt confortabil „personalizate" cu scopul de a compensa impersonalitatea vieţii individuale.

Repetăm iarăşi: noi nu credem că poporul american este aşa cum ni-l prezintă d. Van Den Haag. Fiindcă d-sa nu ne înfăţişează nişte oameni, ci nişte automate. Cultura populară, despre care ne vorbeşte, este cultura unor aparate chibernetice. Este oare posibil ca 90% din poporul american să fie format numai din roboţi?

Cum? Statele Unite ale Americii de nord sînt un imens laborator de chibernetică, în care omul este identificat cu o maşină rapidă? Ce este *actuala* chibernetică? Un fel de ştiinţă care fabrică automate şi le consideră identice, ba chiar mult superioare omului? Şi, după cum aceste automate sînt conduse de cei care le fabrică, tot astfel şi omul american este condus de cei care stăpînesc, prin capital, maşinismul, industrialismul şi standardismul. Chibernetícii merg atît de departe cu această identificare a omului cu maşina, încît afimă că „broaştele ţestoase automate" au temperament flegmatic; că „vulpile automate" sînt foarte şirete şi că „fac dragoste"; sau că „homeostatul" automat, socotit drept un creier sintetic superior şi aproape genial, dispune de memorie, de conştiinţă şi că, va ajunge, în curînd, să biruiască pe om, cucerind întreaga lume. Ce deosebire este între toate aceste elucubraţii paranoice, şi între tabloul standardizat al omului american pe care ni l-a prezentat d. Van Den Haag? Cît de departe sîntem de chibernetica lui Diogene! Diogene, este adevărat, rîvnea să conducă oameni, adică să-i educe, să-i instruiască şi să-i facă „mai oameni". D. Van Den Haag elogiază abrutizarea omului, dorind să-l facă „mai puţin om". Cultura populară de care ne-a vorbit, este un produs al unor „homeostate" nu al unor oameni.

Dar, s-ar putea ca paginile publicate de d. Van Den Haag, să nu fie decît un fragment de jurnal intim. Nu este exclus ca d-sa să nu ştie că, în vechiul continent şi în restul lumii, sînt *oameni*, şi nu automate. In cazul acesta, îi recomandăm „De hominis dignitate" (Despre demnitatea omului), carte scrisă de Pico della Mirandola, în 1486, şi din care va vedea că omul are o glorioasă tradiţie multimilenară.

Iar pentru concluzie, vom observa, că de fapt, „cultura populară americană" aşa cum ne-o prezintă d. Van Den Haag, este imagina clară şi definitivă a dictaturii capitalismului.

HORIA BRATU

„LIGHTLY GOT — LIGHTLY GONE"

AMURGUL UNUI MIT LITERAR

Există un şablon consacrat în presa anglo-saxonă: acela de a vorbi mereu despre excepţionalul talent literar al lui Sir Winston Churchill, de-al prezenta pe fostul premier în toate împrejurările nu numai ca un fenomen de înţelepciune politică — prin definiţie — ci şi ca un campion al celor mai bune tradiţii ale prozei britanice. Că Churchill este un bun vorbitor, că în comparaţie cu stereotipia oratoriei parlamentare, el are un ton particular, aceasta desigur nu se poate nega; însă de aici pînă la comparaţiile extravagante cu un Milton, Samuel Butler, etc. există o prăpastie care separă butadele lui Clemenceau de proza lui Anatole France sau Charles Peguy. Că Churchill a fost trecut în antologia celor cincisprezece mari prozatori englezi a lui Cristian Backer, faptul acesta spune mai mult despre tendinţele conservatoare şi prejudecăţile politice ale acestui istoriograf la modă în Anglia, decît şaptezeci de articole de doctrină. Trebuie recunoscut însă că în corul apologeţilor (în care recent au intrat şi membrii comitetului premiului Nobel), există şi cîteva voci discordante pe care faima fostului corespondent de război din Africa de Sud, nu i-au ameţit întru totul.

In cartea sa „Stilul prozei engleze" Herbert Read, e drept, cu excesivă prudenţă, vorbea de Churchill ca de maestrul „elocinţei ad-hooc" „...E o prostie — scrie Herbert Read — să utilizăm elocinţa pentru un subiect mediocru căci rezultatul este totdeauna ridicol".

Gîndiţi-vă ce efecte produce stilul emfatic churchillian cînd este destinat să „acopere" asemenea „perle" de gîndire nobilă:

„Mama mi-a părut totdeauna ca o zînă din poveşti; o fiinţă strălucitoare, nemărginit de puternică şi de bogată. O iubeam fierbinte, însă de la distanţă. Confidenta mea era pe atunci nursa, căreia îi încredinţam toate necazurile mele.

...La 1880 bunicul a fost înlăturat din postul său de guvernator de către Gladstone, care mie îmi părea un om foarte primejdios şi îndemna poporul să voteze împotriva partidului conservator.

...Tatăl meu încetă din viaţă în 1895 Moartea lui puse capăt visurilor mele de a deveni colaboratorul său şi de a intra eventual în Parlament, sub aripa lui protectoare".

Este remarcabilă totuşi sinceritatea cinică cu care sînt redactate aceste memorii de tinereţe. Nu acelaşi lucru se poate spune despre memoriile sale de om politic, unde istoriograful debutant abandonează planul cronologic, latura biografică, încercînd să-şi ia zborul.

Cine citeşte într-adevăr „Criza mondială", volumele de memorii care se referă

la primul război mondial, are senzația vie a elocinței de ceară, a retorismului artificial în care cade un scriitor a cărui concepție despre „scrierea frumoasă" nu este susținută de o structură corespunzătoare în gîndire. De pildă, Revoluția din 1917.

„O mînă neagră înmănușată la început în nebunie intervine acum. Țarul iese. El și tot ce a iubit e predat rănilor și morții. Neagă-i eforturile, condamnă-i purtarea, insultă-i amintirea; însă oprește-te cronicare. Să ne spunem cine altul a fost găsit capabil...

Cu victoria în pumni (Rusia) căzu la pămînt deodată de vie ca Irod odinioară de viermi. Dar nu în zadar au fost faptele ei vitejești. — Uriașul lovit mortal abia a avut timpul cu puterea ultimei agonii să treacă torța către răsărit, dincolo de ocean, către un nou titan cufundat de mult în îndoială ce acum se ridică cu greutate, înarmîndu-se. Imperiul rus a căzut la 16 martie; la 6 aprilie, Statele Unite intrară în război..." (W. Churchill „Criza mondială" 1916—1918, partea I. pag. 25 ediția Thornton Butterwood).

Lăsînd la o parte imaginea copilăroasă pe care Churchill o are despre o întreagă cotitură istorică, ceea ce transpare în acest aliniat este concepția injust calofilă despre gust și stil literar. Pasagiul exală o atmosferă dramatică falsă pornind de la utilizarea puerilă a indicațiilor regizorale dramatice („iese țarul") pînă la întreaga plasă de imperative retorice. urmată de inevitabila întrebare: „cine sau cu ce ar fi putut să conducă statul rus?" Un patos ieftin, epitete răsunătoare, metafore banalizate („viermii lui Irod"), prea familiare pentru a produce vreun efect, inversiuni poetice („Nu în zadar") și apoi o întreagă plasă de imagini uzate: uriaș, torță, titani. Și pentru a complecta ghiveciul, o foarte prozaică și aliterară reproducere a faptului de care e vorba.

Tocmai de aceea exclamațiile ironice și curtoazia de batjocură cu care este primită noua sa operă monumentală în zece volume „Istoria popoarelor de limbă engleză" reprezintă un adevărat reviriment în viața culturală engleză.

N-am avut încă ocazia să citesc această carte, însă citatele pe care le oferă presa engleză sînt edificatoare. Ceea ce este mai semnificativ este faptul că obiecțiile îndreptate de obicei împotriva falsului patetism și falsei elocințe sînt întovărășite de obiecții de conținut.

E vorba de volumul care cuprinde istoria Angliei elizabetane și a secolului XVII intitulat „The New-World" (Cassell, London, 1956).

După cum declară un ziar britanic citat de revista italiană „Il Contemporaneo", „Două grupe de cititori vor fi dezamăgiți de acest volum: panegiriștii și detractorii lui Sir Winston: în timp ce unii vor căuta în zadar pana maestrului în amalgamul de sonoră grandilocvență sau cîte ceva din spectacolul tragic și splendid al trecutului nostru glorios... specialiștii vor găsi multe fisuri și se vor amuza hărțuindu-l pe vechiul Leviathan cu mici împunsături erudite în coastă."

„E vorba de o „istorie" așa cum o concep în definitiv doicile noastre", scrie profesorul de la Oxford, Alan Taylor (copilul teribil al istoriografiei laburiste), în coloanele ziarului „Daily Herald". Recenzînd primul volum, Alan Taylor observă cu causticitate că pînă și titlul lucrării este greșit, fiindcă în carte găsim foarte puțin despre **popoarele** de limbă engleză. Cartea vorbește numai de stăpînitori — de oamenii care au oprimat aceste popoare, le-au maltratat, le-au exploatat și care „din cînd în cînd au și șters-o de pe pămîntul natal... Desigur, Sir Winston iubește poporul englez dar nu se mai simte de aceeași vîrstă cu el. Clasa sa favorită este aceea a lorzilor și desigur că tocmai ea se va bucura de un tratament mai bun în volumele următoare".

Alan Taylor atrage atenția asupra unui alt defect grav în cartea lui Churchill, care se face simțit încă din primul volum, un

defect care este acum subliniat de recenzenții mai competenți ai volumului al doilea. **„Sir Winston — observă Taylor — vede istoria ca o succesiune de bătălii și legiferări, lucru care nu trebuie să surprindă dat fiind că el însuși și-a petrecut viața în asemenea împrejurări. Însă oamenii mai fac și multe alte lucruri ; nu se prea găsește în această istorie nimic care să amintească de construcția marilor catedrale și viața mînăstirilor. De asemenea nici măcar data în care a fost întemeiată Universitatea din Oxford".**

O însemnată limitare ideologică a concepției lui Winston Churchill asupra istoriei este scoasă în evidență de revista liberală „Economist" care recenzează volumul dedicat lumii noi. Cele două secole care au urmat călătoriei lui Columb **„au fost martorele nu numai a descoperirii noii lumi americane dar și a apariției altor noi lumi în cîmpul literelor, științelor, gîndirii politice și artei".** Din păcate însă — adaugă recenzentul — **„Milton, Hobbes și Newton nu sînt nicăieri amintiți, și universitățile sînt luate în considerare mai mult din punctul de vedere al tendințelor lor politice decît pe baza contribuției efective la progresul gîndirii și cunoașterii".**

„Il Contemporaneo" subliniază că aprecieri asemănătoare sînt împărtășite și de presa anglo-saxonă de dincolo de ocean, ca de pildă de istoricul George Dangerfield în revista americană „The Nation". Și lui i se pare că titlul celui de al doilea volum induce în eroare cititorul cînd **„anunță lumea nouă"**, fiindcă „Churchill a epurat această lume de tot ceea ce o îndreptățește să se numească nouă". **„E într-adevăr curios că citim despre o Englitera în care, după părerea autorului, nu există nici literatură, nici poezie, nici muzică, nici filozofie și nici știință."** (Și pe drept cuvînt — din moment ce cartea ignoră istoria socială a **popoarelor** de limbă engleză).

Se realizează o anumită unitate între punctele de vedere ale diferiților critici saxoni în legătură cu ultima carte a lui Sir Winston, rezerva respectuoasă a universitarilor întîlnindu-se la un moment dat cu remarcile ironice ale recenzenților cotidianelor și săptămînalelor.

CRONICA LIMBII

AL. GRAUR

LIMBĂ ŞI SOCIETATE

Ideea că limba este suprastructură nu e nouă. Deşi nu explicit, şi nu folosind terminologia marxistă, unii lingvişti burghezi au pus problema şi au arătat că fiecare clasă îşi are limba ei, sau cel puţin particularităţile ei de limbă, care o deosebesc de celelalte clase (s-a mers chiar atît de departe în această direcţie, încît s-a vorbit de diferenţe de clasă în limba indo-europeană comună, care stă la baza limbilor indo-europene cunoscute de noi şi care s-a vorbit acum multe mii de ani, în orînduirea comunei primitive, deci într-o societate care nu cunoştea clasele).

Dar aceste afirmaţii s-au făcut întîmplător, în digresiuni sau în paranteze, şi nu s-a încercat o teoretizare completă a ideii, nu s-au tras toate concluziile care decurg în mod logic din ea. In mod insistent şi sistematic chestiunea a fost pusă pentru prima oară de N. I. Marr, care a socotit că în felul acesta construieşte o lingvistică marxistă. El a pretins că limba este suprastructură, că orice limbă are caracter de clasă şi că fiecare clasă îşi are limba ei, şi aceasta a fost una dintre principalele surse ale gravelor erori în care s-a încurcat N. I. Marr pe sine însuşi şi pe lingviştii din Uniunea Sovietică şi apoi din ţările de democraţie populară. Exemple în sprijinul acestei teze se pot găsi în vocabular şi de asemenea în frazeologie (care se confundă uneori cu sintaxa). Acestor compartimente le-a consacrat deci şcoala marxistă întreaga atenţie, neglijînd total morfologia şi, bine înţeles, fonetica.

A fost nevoie să intervină I. V. Stalin, în discuţia memorabilă din „Pravda" (în primăvara anului 1950), ca să se explice că limba nu este suprastructură, să se arate trăsăturile specifice ale suprastructurii, care nu convin limbii, aceasta fiind unică şi comună pentru toate clasele unei colectivităţi. Limba e indiferentă faţă de clasele sociale, dar clasele nu sînt indiferente faţă de limbă, ele încearcă să o folosească în interesul lor şi să o coloreze aşa cum le convine, — spune Stalin, care arată că totuşi clasele stăpînitoare nu-şi pot croi o limbă aparte, total deosebită de limba claselor subjugate, pentru că exploatatorii, trăind în aceeaşi societate cu exploataţii, trebuie să se înţeleagă cu aceştia din urmă. Stalin apreciază la cel mult unu la sută materialul de clasă care se poate găsi într-o limbă.

S-a putut părea, după publicarea acestor teze, că problema elementului de clasă nu ne interesează, că putem să o neglijăm cu totul şi că ea nu are ce căuta în discuţiile noastre. Mai mult, s-a putut auzi chiar afirmaţia că deoarece limba nu e suprastructură, pe lingvist nu are pentru ce să-l intereseze materialismul istoric. Cine susţine această teză greşită nu se poate însă în nici un caz referi la Stalin, care n-a spus aşa ceva şi n-a înţeles să se ajungă la asemenea concluzie. El afirmă categoric că istoria limbii e legată de evoluţia societăţii, că nu se poate înţelege aşa cum trebuie dezvoltarea unei limbi, dacă nu o cercetăm în strînsă legătură cu is-

toria societăţii pe care o deserveşte. Pe de altă parte, vocabularul, spune Stalin, este legat nu numai de bază sau de producţie, ci de toate elementele societăţii, deci şi de suprastructură. Schimbările de suprastructură se oglindesc în mod inevitabil în vocabular. Nu avem aici o contradicţie cu ideea de mai sus că elementele de clasă sînt rare în limbă ?

Aprecierea la unu la sută a materialului de clasă în limbă poate să fie justă (e greu de calculat), dar, în orice caz, dacă cineva ar putea face o statistică, ar trebui să cerceteze toate elementele care, într-o limbă, prezintă, sau au prezentat, un colorit de clasă. Dar dacă ar atrage în discuţie şi acele cuvinte care la un moment dat al existenţei lor au fost colorate de o clasă, apoi, păstrîndu-şi sensurile noi, au pierdut caracterul de clasă, pentru că au fost adoptate în noua lor semnificaţie de întreaga colectivitate, atunci procentul cuvintelor „de clasă" ar creşte enorm, căci cu greu se va putea găsi un cuvînt care să nu fi fost, în nici un moment al existenţei lui, legat de o clasă socială.

In diverse limbi, cuvintele care înseamnă „prost" au avut la început înţelesul de „ţăran" (acesta este şi cazul cuvîntului nostru **prost**), iar cele care înseamnă „cinstit", „darnic", „generos" au avut mai întîi înţelesul de „boier". Este clar că numai aristocraţii au putut să le coloreze astfel. Cuvîntul nostru **papugiu** „potlogar" a însemnat desigur la început „încălţat cu papuci" şi schimbarea de înţeles pe care a suferit-o vădeşte dispreţul boierilor, încălţaţi cu cizme, faţă de mica burghezie, care purta papuci. E mai greu de găsit, şi mai ales de dovedit, influenţa celor exploataţi asupra sensului cuvintelor, şi motivul acestei situaţii e lesne de găsit : clasele exploatatoare, avînd în mînă mijloacele de propagandă, izbutesc mai uşor să impună, cel puţin în textele care se păstrează, coloritul cuvintelor care le convine. Totuşi exemplele nu lipsesc cu totul.

Regretatul Constantin Racoviţă, într-un articol publicat în 1939, în plină dictatură regală, a izbutit să demonstreze că noţiunea de „muncă" este exprimată în diverse limbi prin două serii de cuvinte, dintre care unele sînt legate prin sensul lor de ideea de „tortură", „chin", iar celelalte de „cîştig". Astfel, în romîneşte, **muncă** era la început sinonim cu „schingiuire", iar **a lucra** însemna în latineşte „a cîştiga". Racoviţă arată just că aceste cuvinte trădează ideologia claselor de bază : pentru exploataţi, **munca** era sinonimă cu „tortură", iar pentru exploatatori, cu „cîştig".

Istoria societăţii este istoria luptelor de clasă (de cînd există clase), iar luptele de clasă se oglindesc şi în evoluţia vocabularului. Dar nu tot ce e colorat de o clasă desparte definitiv clasele între ele. Oamenii dintr-o clasă adoptă cu timpul modificările de sens introduse de celelalte clase, Astfel, reluînd exemplele de mai sus, vom constata că „prost" nu mai are astăzi caracter de clasă, căci toate clasele sociale din ţara noastră, încă de mult, îl folosesc cu înţelesul de „lipsit de inteligenţă", iar înţelesul de „ţăran" a dispărut. Prin urmare, dacă am face o cercetare pentru a stabili procentul cuvintelor care astăzi deosebesc între ele clasele sociale, nu am pune la socoteală cuvîntul **prost**, pe care toţi romînii îl folosesc cu aceeaşi valoare. La fel se întîmplă şi cu **papugiu**, şi cu **muncă**, **lucru** şi cu foarte multe alte cuvinte care cîndva au primit o coloratură de clasă. Iată de ce, dacă procentul de unu, fixat de Stalin, just pentru o situaţie dată la un moment dat, nu este just pentru limbă în ansamblu, considerată în evoluţia ei.

Pentru vocabular, lucrurile acestea sînt destul de clare şi în general nu au stîrnit multe discuţii. Cum se comportă însă gramatica ? Aici lucrurile se complică serios. Nu am nici o îndoială că şi schimbările fonetice şi cele gramaticale sînt într-un fel sau altul legate de evoluţia societăţii, dar într-un fel atît de indirect şi de complicat, încît numai rareori şi incomplet reuşim să stabilim legăturile, în starea de azi a ştiinţei noastre.

Trebuie să constatăm că există două moduri de vedere foarte deosebite, în problema noastră, după cum privim limba în ansamblul ei, sau un detaliu al foneticii ori al gramaticii, şi acest lucru arată clar ce gre-

şeală mare comit aceia dintre specialiştii noştri care nu fac deosebire între gramatica istorică şi istoria limbii. Cînd arătăm că a latin accentuat a devenit în romîneşte î, sau că vechiul perfect, feciu, al verbului a face, s-a schimbat în făcui, facem gramatică istorică ; dar aici nu poate fi nici vorbă de a putea stabili o legătură directă cu lupta de clasă sau măcar cu vreo schimbare din societate. Cînd arătăm că limba romînă, în urma contactului dintre romîni şi slavi, a împrumutat cuvinte de origină slavă, şi chiar elemente gramaticale (vocativul în-o şi altele), sau cînd arătăm că, prin încrucişare cu limba latină, limba dacă a dispărut, lăsînd numai unele urme în romîneşte, facem istoria limbii romîne, şi aici e clar că putem şi trebuie să stabilim legături cu istoria societăţii.

Lăsînd deci la o parte gramatica istorică, cu privire la care astăzi nu putem spune mare lucru, să vedem cum se leagă istoria limbii de istoria societăţii.

Limba oamenilor primitivi era foarte săracă, vocabularul ei era atît de redus încît nu se putea desprinde din el un fond principal, gramatica era încă relativ concretă şi foarte neregulată, astfel încît posibilităţile de exprimare erau foarte reduse în raport cu numărul de cuvinte existent şi cu materialul gramatical folosit. Limbile de astăzi comportă zeci de mii de cuvinte, grupate şi sistematizate în jurul fondului principal, şi o structură gramaticală abstractă relativ simplă şi foarte sistematică, astfel încît, fără a ne supune memoria la o sforţare supraomenească, sîntem în stare să exprimăm şi să înţelegem infinit mai multe idei decît putea omenirea primitivă. Cum se explică această evoluţie ? Bine înţeles, prin faptul că societatea a progresat, ceea ce a ajutat la dezvoltarea gîndirii şi, implicit, a exprimării ei, adică a limbii.

Foarte clar se poate urmări legătura dintre procesele de unificare şi diversificare a limbii, pe de o parte, şi orînduirile sociale pe de altă parte. Comuna primitivă este o perioadă de destrămare a limbilor gentilice : imediat ce o colectivitate omenească se măreşte, ea trebuie să se scindeze, deoarece teritoriul pe care locuieşte nu o mai poate hrăni. Despărţindu-se în două sau mai multe grupuri, oamenii care vorbeau aceeaşi limbă pierd legătura între ei şi ajung treptat să vorbească limbi diferite. Sclavagismul este o perioadă de unificare a limbilor : se creează state şi imperii mari, înlăuntrul cărora dialectele sînt eliminate prin vărsarea lor în limba comună căreia îi sînt subordonate, iar multe limbi ale populaţiilor învinse dispar prin părăsirea lor de către vorbitori, care adoptă limba populaţiilor învingătoare. Feudalismul, prin fărîmiţarea statelor în feude aproape independente, prin barierele vamale şi mai ales prin legarea ţăranului de pămînt, este o epocă de destrămare a marilor limbi din perioada sclavagistă. Burghezia, avînd nevoie de o piaţă naţională, împinge la unificarea şi centralizarea ţărilor şi implicit la unificarea lingvistică. Socialismul duce mai departe unificarea, făcînd cu timpul să se şteargă deosebirile lingvistice dintre regiuni şi dintre sat şi oraş. Peste tot unde clasa muncitoare a ajuns la putere, ea face eforturi conştiente şi încununate de succes pentru a întări limba literară, pentru a o cultiva şi şlefui. Un exemplu clar ne furnizează Republica Populară Chineză, unde se produce astăzi o mare sforţare colectivă pentru unificarea mai rapidă a limbii pe întregul teritoriu al ţării. Cînd pe întreg globul va exista numai societatea comunistă, se va ajunge fără îndoială la o limbă unică pentru toată omenirea. Toate acestea constituie dovezi evidente pentru teza că istoria limbii este influenţată de istoria societăţii.

Cum stăm însă cu clasele sociale ? Ascensiunea şi decăderea lor are oare vreo influenţă asupra evoluţiei limbii ? Stalin a arătat că limba scrisă de Puşkin, în timpul orînduirii feudale, este perfect înţeleasă de orice rus actual, adică din timpul în care se construieşte comunismul. S-ar părea prin urmare că ridicarea şi destrămarea burgheziei au trecut fără a lăsa urme asupra limbii. Realitatea nu este chiar atît de simplă.

Este într-adevăr foarte greu de găsit exemple de influenţă a burgheziei asupra structurii gramaticale şi mai ales asupra

foneticii. E mai uşor de găsit materiale de acest fel în vocabular. Dar dacă ne referim la istoria limbii, şi nu la gramatica istorică, vom putea constata că trecerea burgheziei pe la conducerea statelor nu a rămas fără efect asupra limbii. Trebuie să ţinem seama de faptul că diversele clase nu vin la putere şi nu părăsesc puterea toate în acelaşi fel. Puterea economică a burgheziei s-a făurit în sînul societăţii feudale, burghezia a avut posibilitatea să-şi popularizeze ideologia şi să influenţeze limba înainte de a lua puterea politică, iar după ce a luat-o, rolul revoluţionar al burgheziei a încetat, ea s-a transformat într-o clasă conservatoare. Proletariatul, fiind o clasă oprimată, nu-şi poate răspîndi felul de a gîndi şi nu poate influenţa substanţial limba înainte de a prelua puterea politică, şi marele lui rol revoluţionar începe abia atunci cînd burghezia a fost răsturnată de la putere. De aceea, în periodizarea istoriei limbii, o etapă este înainte de revoluţia burgheză, iar alta, după revoluţia proletară. Să nu ne mirăm deci dacă între limba lui Puşkin şi limba lui Şolohov nu înregistrăm diferenţe radicale.

Din păcate, problemele de acest fel sînt foarte puţin studiate. Unii şi-au închipuit că de vreme ce Stalin a scris despre ele, nu mai e nimic de adăugat; alţii, imaginîndu-şi că după moartea lui Stalin nu mai e cazul să ne preocupăm de problemele pe care le-a pus el în faţa noastră, au părăsit cu totul subiectele de lingvistică marxistă. Este cu atît mai îmbucurător cînd întîlnim o lucrare în care se discută un aspect al problemei, pornindu-se de la tezele marxiste. Mă refer la un articol al profesorului englez Dr. W. B. Lockwood, de la Universitatea din Birmingham. Articolul este intitulat **Limbile ca suprastructură ideologică** şi a fost publicat în limba germană în revista **Wissenschaftliche Annalen** (anul V. fasc. 12, decembrie 1956, p. 927—939) publicată de Editura Academiei de Ştiinţe din Berlin. Autorul tratează o temă specială, şi anume felul cum, în diverse ţări şi la diferite date au fost înlăturate limbile literare învechite sau impuse de populaţii străine. Deoarece argumentele autorului mi se par concludente, cred că este folositor să rezum aici faptele pe care ni le prezintă.

In istoria Egiptului, înainte de cucerirea lui de către arabi, s-au perindat cinci limbi literare: după ce o limbă literară se învechea, cercurile stăpînitoare continuau să o menţină în funcţie şi numai o răsturnare politică, socială, religioasă, măturînd de la putere pe vechii stăpînitori, introducea o limbă literară în acord cu cea vorbită de popor; la rîndul ei, după un timp, noua limbă literară se învechea, deoarece nu urma modificările din limba vorbită.

Limba latină a rămas în funcţie, ca limbă literară, în Romania apuseană, deşi în vorbire se schimbase atît de mult, încît se poate considera că poporul vorbea altă limbă, de origine latină, dar diferită mult de latină. Limba „vulgară", adică limba vorbită de popor, a ajuns să fie folosită ca limbă literară şi să înlocuiască latina sub imboldul dat de exponenţi ai burgheziei, ca Dante, Petrarca şi Boccacio în Italia. Burghezia a simţit nevoia de a întrebuinţa în literatură şi ştiinţă, în actele oficiale etc. limba vorbită şi înţeleasă de popor.

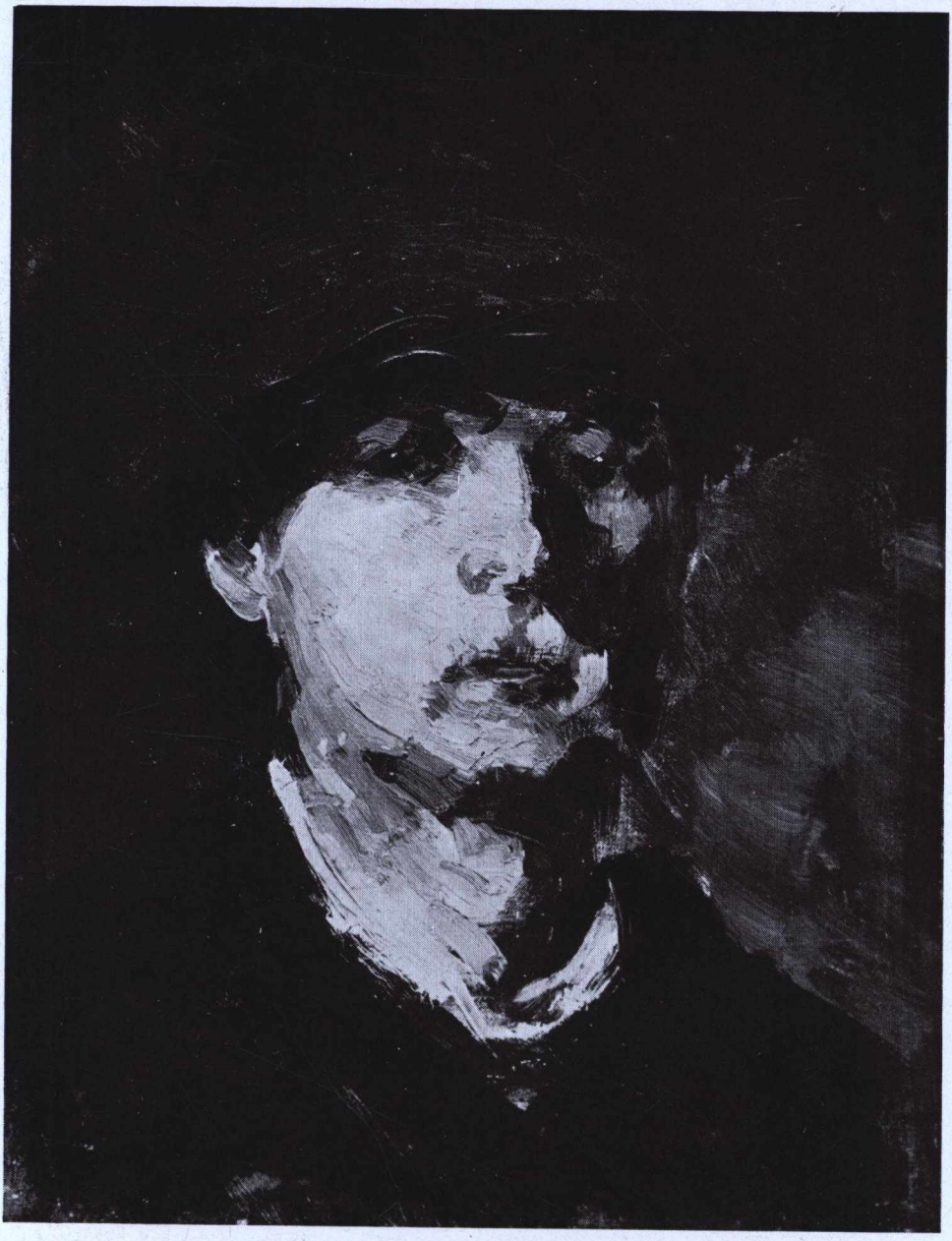
In Grecia, situaţia este mai complicată: feudalismul la început, stăpînirea turcească mai pe urmă au făcut ca limba literară să fie în Grecia foarte apropiată de greaca antică şi foarte depărtată de cea pe care o vorbeşte astăzi poporul. Nici eliberarea de sub jugul turcesc, realizată sub controlul marilor puteri, nu a adus soluţia dorită, deoarece la putere au rămas aceleaşi cercuri ca şi pe timpul dominaţiei turceşti. De atunci şi pînă astăzi se duce o luptă crîncenă cu privire la limbă: cercurile progresiste folosesc limba poporului, în timp ce oamenii la putere menţin cu orice preţ o limbă devenită neînţeleasă de mase. La începutul secolului nostru, s-a tipărit **Biblia** în limba poporului, dar au urmat demonstraţii de stradă, însoţite de distrugerea tipografiei şi a stocului de exemplare tipărite. Se înţelege că dezvoltarea marxism-leninismului în Grecia a întărit considerabil curentul în favoarea limbii populare.

Mai curioasă este situaţia Indiei. Pînă la începutul secolului trecut, era încă foarte

puternică sanscrita, limbă literară veche de peste 2.000 de ani şi foarte diferită de limbile indiene moderne pe care le vorbea poporul. La 1835, lordul Macaulay a ordonat introducerea englezei ca limbă de învăţământ. Urmarea a fost că sanscrita a pierdut foarte repede terenul, iar acum engleza este silită să cedeze terenul nu în faţa sanscritei, ci în faţa limbilor moderne, a căror întrebuinţare o sprijină de altfel regimul actual.

Printre alte exemple, Lockwood mai citează situaţia limbilor turce vorbite în diferite regiuni ale Uniunii Sovietice. Apreciind în mod just politica naţională a U.R.S.S., autorul arată că numai părăsirea limbii turceşti vechi, folosită în trecut de toate popoarele turce, dar neînţeleasă de marea masă a populaţiilor, şi adoptarea unei limbi literare proprii de către uzbeci, kazahi, turcmeni, azerbaigeani etc., bazate pe felul de a vorbi al popoarelor, a putut duce la înflorirea naţională pe care o cunosc astăzi popoarele turce din U.R.S.S. Se răstoarnă astfel calomniile proferate de reacţiunea internaţională, care ţipă că popoarele turce îşi „pierd" astfel limba proprie.

Lucrarea lui Lockwood demonstrează categoric faptul că limba, cel puţin sub unele aspecte ale ei, nu poate fi tratată fără legătură cu ideologia claselor, deci este în legătură strînsă cu suprastructura.

N. GRIGORESCU
Autoportret — ulei

Colecția Zambaccian

N. GRIGORESCU
Țărancă torcînd — ulei

Colecția Zambaccian

PETRU COMARNESCU

CINCIZECI DE ANI DE LA MOARTEA PICTORULUI N. GRIGORESCU

În vara tragicului an 1907, cînd continuau prigoana, represiunile şi procesele împotriva ţărănimii care, de cum slăbise urgia iernii, se răsculase în întreaga ţară — a închis ochii săi luminoşi şi duioşi Nicolae Grigorescu, pictorul care îndrăgise mai presus de orice pe oamenii din popor, închinîndu-le cea mai mare şi mai valoroasă parte din bogata sa operă. A murit în mare scîrbă şi amărăciune la 21 iulie 1907 la Cîmpina, pe atunci un tîrg tihnit şi pitoresc în sînul unei naturi armonioase şi blînde, cu coline unduioase şi drumuri cotite, aşa cum sînt cele mai caracteristice dintre priveliştile pictate de dînsul.

Mai ales în ultimii douăzeci de ani ai vieţii sale, Grigorescu a adîncit viaţa patriei şi a descoperit ceea ce era — şi întrunele privinţi mai este — caracteristic naturii şi oamenilor de la noi. Oricît de măiestrite sînt lucrările făcute mai înainte fie la Barbizon, fie în Galiţia şi la noi, pe Valea Siretului sau în regiunea Cîmpulungului, în Italia, apoi iarăşi în Franţa, mai ales la Vitré, Grigorescu nu ar fi ajuns adevăratul pictor naţional fără picturile făcute în ultimii douăzeci de ani, adică din 1887, cînd se stabileşte definitiv în ţară şi pînă la 1907. Aceşti douăzeci de ani din urmă, cînd pictează de preferinţă la Posada şi Cîmpina, nu numai că-i încununează opera, dar o duc la noi culmi creatoare, cele mai apropiate de specificitatea romînească.

Viaţa lui, deşi nu monotonă, nu are nimic senzaţional, în afară de genialitatea pe care o dovedeşte de timpuriu şi care îi îngăduie mereu să cunoască direct şi în profunzime lumea şi să dobîndească pe căi proprii un uluitor meşteşug. Este o viaţă de totală identificare cu munca de artist, de necurmată concentrare asupra lucrului, de continuă depăşire şi înnoire a viziunii sale artistice. Nu obişnuim a folosi prea des termenul de genialitate, dar în cazul lui Grigorescu, Eminescu, Enescu şi Brâncuşi termenul se impune de la sine. Mai ales la primul şi la ultimul, care au fost autodidacţi. Grigorescu aproape că nu a avut profesori şi învăţătura şi-a dobîndit-o singur, în mai toate fazele activităţii lui. Şi-a dobîndit-o de la viaţa şi natura pe care le-a adîncit mereu, de la arta pe care a văzut-o şi a împlinit-o cu strădania sa, — pe scurt, de la puterea lui de înţelegere directă şi de exprimare personală. Nu s-ar putea spune nici măcar că a creat cu cazna omului la care năzuinţele sînt la un moment dat mai mari decît posibilităţile şi tot ce obţine se datoreşte unei aprige lupte şi unor dramatice frămîntări. Nu vrem să susţinem prin aceasta că Grigorescu ar fi creat fără a avea conştiinţa căutărilor, metodelor şi ţelurilor artistice cu care mereu s-a contopit. Este însă în activitatea sa, în modul său laborios de a crea acea îndemînare şi acel firesc care fac ca munca, oricît de anevoioasă, să pară o încîntare, iar efortul să fie făcut cu voioşie. Şi aceasta se vădeşte atît din opera luminoasă şi plină de spontaneitate cît şi din mărturiile celor

care i-au descris felul de a lucra. Analizată mai adînc, opera sa dovedește multă gîndire, geniale intuiții, necurmate strădanii, dar în totul rezultatele la care a ajuns pictorul par firești, liniștite, organice. Grigorescu a avut ceva din însăși forța naturii, din siguranța și avîntul vitalității elementare și în privința aceasta l-am putea asemui cu Mihail Sadoveanu.

Data nașterii lui Nicolae Grigorescu, acceptată de mai toți biografii săi este 15 mai 1838, care unora (de pildă criticului H. Blazian) li se pare totuși neverosimilă, adică posterioară celei reale. Intr-adevăr, dacă acceptăm data aceasta rămasă de la N. Petrașcu și Al. Vlahuță, înseamnă că la zece ani Grigorescu picta și vindea iconițe, la paisprezece picta numeroase icoane, dintre care unele împărătești la biserica din Băicoi, la șaisprezece-șaptesprezece ani lucra la Căldărușani, iar la optsprezece ani începea pictura murală a mînăstirii Zamfira, pentru ca de la douăzeci la douăzeci și doi de ani să realizeze capodopera sa în materie de artă religioasă, pictînd pereții și icoanele mînăstirii Agapia. Și în toate acestea, ca și mai tîrziu la Barbizon, aproape fără nici un profesor, iar în țară cu colaboratori vădit inferiori lui.

Bruma de carte pe care a învățat-o de la maică-sa, ea însăși învățînd abia la maturitate să citească pentru a-și educa feciorul, și cele două clase primare sînt singura învățătură de care are parte pînă la zece ani, cînd intră în atelierul unui iconar, pe care unii istorici mai noi îl socot a fi pictorul Anton Chladek. Mai multă învățătură nu a primit Grigorescu pînă la plecarea în 1861 în Franța și din cele povestite lui Vlahuță reiese că mare lucru nu a învățat la acel iconar: „După doi ani, m-am întors acasă și am început să fac singur iconițe".

Grigorescu a învățat mai mult de la natură și de la cele ce vedea la lumea din preajmă. Născut în comuna Pitarul din Dîmbovița, ca fiu al unui sătean mai răsărit, care avea unele îndeletniciri la conacul boierului Filip Lenș, viitorul pictor și-a format retina și cunoașterea despre viață în contact cu lumea de la țară, cu priveliștile destul de pitorești, precum a avut prilejul să vadă și colecția de tablouri, cu unele lucrări în totul remarcabile, a boierului. La cinci ani, cînd fragedele percepții încep să capete un răsunet mai stăruitor în mintea copilului, închegîndu-se chiar în anumite viziuni pline de coloare și farmec, viitorul pictor și frații săi sînt aduși la București de mama rămasă văduvă. Locuiește la o mătușă săracă și ea, în mahalaua Cărămidarilor, care pe atunci trebuie să fi părut tot un colț de sat, înecat într-o bogată vegetație. In afară de pictura bisericească, artă multă nu putea vedea copilandrul în Bucureștii anilor 1843-1848. Poartă în sine vraja priveliștilor din natură, gîndul la oamenii cu care a copilărit, dar năzuința spre artă și-o manifestă deocamdată pe singura cale ce o are la îndemînă: arta de iconar și apoi de pictor mural.

O zi fericită este pentru iconarul de doisprezece ani, cînd vinde primele lucrări făcute de dînsul și aduce bani în casă. *„Cu acul ne-a crescut biata mamă. Și odată nu am auzit-o plîngîndu-se, ori blestemînd, ori spunînd vreo vorbă rea... Era vară. Duminecă mă duceam la Obor. Îmi așterneam hăinuța jos, îmi întindeam marfa pe ea și îmi așteptam muștericii, ca orice negustor. Treceau femei sărace, oameni de la țară, mă întrebau cine le-a zugrăvit, le spuneam că eu... și cumpărau, bieții oameni, ziceau că-s icoane cu noroc, de la copil nevinovat. Doamne, cu ce bucurie am venit eu acasă după cea dintîi afacere a mea! Făcusem vreo zece sorcoveți — și cînd i-am pus mamei în mînă, s-a uitat la bani, s-a uitat la mine și m-a întrebat, îngrijată, de unde-s — că eu lucrasem pe ascuns icoanele. Cînd i-am spus, m-a sărutat, a dat să zică ceva și s-a întors repede cu fața spre fereastră, că-i venea să plîngă. Aceea a fost poate cea mai fericită zi din viața mea. Eram mare — aduceam parale în casă, bucurie la ai mei, eu, cu munca mîinilor mele..."* (Al. Vlahuță

„Pictorul N. I. Grigorescu", Viața și Opera lui").

Activitatea de pictor de biserici a fost recent mai atent cercetată, găsindu-se și unele legături cu arta maeștrilor Renașterii (în lucrarea „N. Grigorescu, Anii de Ucenicie" de acad. G. Oprescu și R. Niculescu, E.S.P.L.A., 1957) și ceea ce ne-a dat mai mult de gîndit, urmărind ceea ce a lucrat tînărul Grigorescu la Băicoi, Căldărușani, Zamfira și Agapia este continua sa depășire, obținută pe căi proprii, fără ajutorul niciunui profesor și fără sfatul nimănui, afară poate de al acelui călugăr moldovean Isaia Piersiceanu, cărturar și om călătorit, după cum îl descrie și Delavrancea, mare povestitor și om priceput în arta religioasă, de vreme ce văzuse Sfîntul Munte și Ierusalimul. De la acest călugăr, cu care plănuise plecarea în străinătate, Grigorescu va fi luat unele îndrumări iconografice și artistice, cu prilejul pictării Agapiei.

Intre icoanele copilăriei și cele de la Agapia, între pictura murală de la Zamfira și cea de la Agapia se petrece o mare evoluție, aproape incredibilă, mai ales fiind vorba de un autodidact. Activitatea aceasta trebuie privită însă în proporțiile și condițiile ei. George Tattarescu, specializat în Italia, îi este vădit inferior lui Grigorescu în această pictură neoclasică, în care nu mai este nimic din frumusețea coloritului vechilor fresce și din măiestria lor compozițională. Unii sfinți de la Voroneț sau de la celelalte mînăstiri bucovinene, ca și de la Horez, sînt mult mai viguros construiți, au expresii mai caracteristice și mai individualizate, sînt mai interiorizați și prinși în atitudini mai dinamice decît mulți dintre cei pictați în stilul neo-clasic, cultivat și la noi în secolul trecut și care se impunea cu atîta tărie încît l-a practicat și Grigorescu. Ar fi de discutat unde se găseau mai multe elemente realiste, adecvate cerințelor picturii decorativ-monumentale, în vechea artă bisericească sau în cea nouă, practicată și de Grigorescu între anii 1848-1860.

Deși le-a lucrat într-o viziune mai concretă și cu dorința de a le conferi mai multă veridicitate umană — uneori, luînd ca modele pe oamenii din preajmă, alteori servindu-se de diferite imagini contemporane, dar și de gravuri care înfățișau, dulcegăite și convenționalizate, marile compoziții cu teme religioase ale maeștrilor Renașterii — figurile și scenele biblice pictate de Grigorescu nu reușesc în genere să-ți impună. Foarte multe sînt șterse ca expresie, neindividualizate, afectate sau teatrale, în loc de a fi vii, nu au măreție și adîncime. Nu odată sfinții seamănă unii cu alții și sînt tratați cu o răceală ușor dulceagă, avînd în totul un aer factice. Și totuși, dacă expresia este deficientă, iar compoziția fără nimic monumental, imaginile acestea sînt potențate prin colorit, prin relativa stăpînire a raporturilor cromatice.

Este uimitor să constați că în practicarea unei arte pentru care Grigorescu nu avea deosebită vocație, dar îi era singura pe atunci la îndemînă, el ajunge la unele rezultate excepționale — și aceasta prin forța geniului său și printr-o necurmată depășire tehnică. Există cîteva opere de la Agapia în care el iese din comunul noii arte neoclasice, atingînd o relativă desăvîrșire. Fără profesori și fără a vedea în original marile compoziții de Da Vinci, Rafael, Tizian, Rembrandt, după care se făcuseră gravurile ce le avea în față, gravuri denaturînd modelele, dar păstrînd cîte ceva din orînduirea compozițională și din expresia figurilor, tînărul pictor își desăvîrșește meșteșugul, apropiindu-se de marile modele și interpretîndu-le cu o viziune proprie. In icoanele înfățișînd pe Maica Domnului cu pruncul sau pe Sfîntul Gheorghe, personajele trăiesc din adînc, au distincție și caracter, se află în atitudini totodată firești și impunătoare, mișcîndu-se prin viața ce o exprimă. Pictorul ajunge în aceste rare lucrări la o armonioasă și articulată conturare, la oglindirea sufletului, la redarea sugestivă a trăsăturilor ca și a carnației, ba îți comunică aproape tactil calitatea materialelor din care sînt făcute vestmintele, mlădioase și uneori cu falduri ritmic înscrise în imagine.

Dar şi aici, în aceste remarcabile portretizări ale fecioarei uşor îngîndurată, a pruncului plin de viaţă şi căldură, a sfîntului Gheorghe, înfăţişat ca un visător, oarecum sfios în faţa vieţii, deşi în iconografie el este un luptător viteaz şi neînfricat — figurile au acea gingăşie şi fragilitate, acea luminozitate, uşor umbrită de nostalgie, pe care le vom vedea mai tîrziu la păstorii şi păstoriţele pictorului. Nici în aceste măiestrite imagini biblice nu vom întîlni dramatismul, care aici ar fi fost necesar, ci tot acea poetizare prin gingăşie şi fineţe, tot acel lirism caracteristic lui Grigorescu

Deşi nu în arta bisericească, fie ea şi neoclasică, şi-a dat măsura Grigorescu, putem spune că şi aceste icoane şi picturi murale în ulei i-au slujit pentru a se defini ca artist, pentru a se forma prin darurile şi munca sa. Fadul neo-clasicism bisericesc — de fapt, academism — a fost depăşit la Agapia, pictorul apropiindu-se de adînca expresie umană către care năzuia.

Ajuns la Paris în 1861, tocmai în perioada cînd „pictura îmbrăca straie noi", după cum zicea el însuşi, Nicolae Grigorescu se va forma şi acolo aproape singur, găsindu-şi, în sfîrşit, calea potrivită firii şi menirii lui. Ar fi putut nimeri ca alţi artişti romîni la maeştri învechiţi sau nepotriviţi, anulîndu-şi sau închistîndu-şi vocaţia. Şi de fapt cîteva luni a fost şi el în această primejdie, lucrînd în atelierul unui maestru cunoscut, dar depăşit de vreme şi care nu-i putea prilejui învăţătura de care avea nevoie. Este vorba de elevul lui Ingres, Sebastien Cornu, care se raliase la curentul „neo-grec" şi pictase o seamă de compoziţii inspirate de mitologie. Alături de Gérôme, Cornu reînviase pentru potentaţii şi parveniţii regimului lui Napoleon al III-lea subiectele antice, împodobind pereţii palatelor cu imagini convenţionale, lipsite de culoare şi imaginaţie, în fond de-o seacă decorativitate.

Dacă ar fi stăruit pe calea aceasta, mai ales după neoclasicismul pe care îl practicase în ţară, ca pictor bisericesc, Grigorescu ar fi ajuns un pictor academic şi nu ar fi aşezat pictura noastră pe temelii noi, potrivite cu firea şi viziunea despre lume a poporului nostru. Dar după cîteva luni de pregătire pentru a intra în Şcoala de Arte Frumoase, Grigorescu se va apropia de pictorii de la Barbizon şi împreună cu ei, deci nu ca elev, ci ca un egal al lor, pornit pe aceleaşi căutări şi metode, va ajunge la o nouă viziune artistică. Va mai trece şi prin alte ateliere de la Paris, unde în 1863 pictorul şi-a avut un atelier propriu pe strada Cherche-Midi, după cum reiese din cele scrise cu mîna lui pe dosul lucrării înfăţişînd acest modest atelier (tablou aflat în colecţia Dr. I. N. Dona). Iernile acolo va lucra — în atelierele altora sau în atelierul său — şi mai ales în muzee, unde face o seamă de copii după marii maeştri clasici sau contemporani. Aceasta pentru a cîştiga în siguranţa tehnicii, în modalităţile de a-şi îmbogăţi viziunea.

Important este că Grigorescu nu s-a realizat nici pe linia clasicismului lui Ingres şi nici pe cea a romantismului lui Delacroix, ci a ales calea picturii în natură, în aer liber, în contactul cel mai direct cu viaţa. A fost o fericită şi spornică împrejurare aceea că Grigorescu a trăit şi s-a format în anii cînd pictura universală cunoştea noul suflu al şcoalei de la Barbizon, al artei plămădite dintr-un contact mai direct şi mai inspirat cu natura. După cum am mai subliniat şi în altă parte, Grigorescu, ca şi Andreescu şi Luchian, nu şi-au ales drept învăţător greoiul academism münchenez şi nici uscatul academism francez (cum vor face pictorii ieşeni, de la G. Panaiteanu-Bardasare la Gh. Popovici) ci s-au simţit la ei acasă printre artiştii care se legau din nou de natură. Pentru pictorii francezi, contactul cu natura era o revenire, după atîta timp petrecut în ateliere: pentru naturaliştii, realiştii, impresioniştii din Franţa însemna o reîmprospătare a sensibilităţii şi prilej de noi viziuni, mai apropiate de realitate. Pentru noi, prezenţa lui Nicolae Grigorescu în pădurea Fontainebleau şi în satul Barbizon constituia o continuare a atmosferei noastre de oameni încă ai naturii, de oameni care nu

apucaseră încă să se înstrăineze de ea. Numai datorită faptului că pictura occidentală a revenit la natură, noi am izbutit atît de repede să ne familiarizăm cu tehnica mai evoluată a Europei şi să creăm opere de valabilitate mondială, ajungînd în cîteva decenii la un nivel impunător. Să ne gîndim ce s-ar fi întîmplat dacă Grigorescu ar fi rămas un academic şi Andreescu, în loc să vadă în 1873 orientarea nouă a lui Grigorescu şi mai tîrziu Luchian şi Petraşcu ar fi fost călăuziţi de un nou Aman, Tattarescu sau Panoiteanu-Bardasare!

Unde pictorii francezi reveneau, noi veneam, iar această întîlnire la aceleaşi izvoare a constituit o condiţie incalculabil de prielnică pentru creativitatea românească. Prin Grigorescu, arta noastră a ajuns deodată (şi cu ce măiestrite şi plurale rezultate!) la natură şi pleinair. Pentru fiul de ţărani din Dîmboviţa, chiar dacă trecut prin fadul academigon bisericesc, a fost un lucru relativ uşor să-şi găsească în sfîrşit vocaţia la Barbizon: pentru el, insuficient orăşenizat şi academizat, peisajul, florile, naturile moarte nu erau taine, cum ne-au fost valorile umaniste, viziunea gotică, portretul adînc psihologic sau compoziţiile clasice şi baroce. Noi veneam, prin Grigorescu, ca nişte oameni ai pămîntului şi ai vieţii în aer liber, pe cînd ceilalţi reveneau la natură ca nişte oameni ai cetăţilor şi ai civilizaţiei, care aveau nevoie de o împrospătare şi de întărirea forţei lor creatoare.

Lucrînd la Barbizon, Grigorescu a văzut firesc ceea ce creau pictorii falangei de la 1830 şi cei înrudiţi artisticeşte cu ei. Grigorescu nu le-a fost elev, după cum am menţionat mai înainte, dar alături de ei a căutat metodele artistice de a oglindi cît mai viu şi mai adevărat natura sau oamenii muncii, lucrînd şi trăind în sînul ei. Intr-un studiu, aflat sub tipar, „Viziunea naturii în opera lui Grigorescu" ne-am străduit să desluşim ce a putut lua Grigorescu de la pictorii de la Barbizon sau de la aceia cu care ei aveau sau avuseseră contact — ca realistul Courbet sau pictorul muncitorilor de pe ogoare Millet, neuitînd nici înrîuririle poeticului Corot. Şi am ajuns la concluzia că — fără a fi influenţat de vreunul în mod direct şi hotărîtor — Grigorescu a deprins de la aceştia mai ales metodele de a se apropia de natură şi de a reda specificitatea unei privelişti sau integrarea omului în peisaj. Dacă Théodore Rousseau a individualizat specificitatea diferitelor privelişti şi aşezări, respectînd structura copacilor şi distribuirea luminii, în sine viziunile celor doi pictori, Rousseau şi Grigorescu sînt cu totul diferite. Rousseau nu are frăgezimea şi spontaneitatea lui Grigorescu, bucuria de viaţă şi aerul acela vioi, sănătos, ţărănesc, ce-l găsim la pictorul romîn. Millet este mai dramatic, Grigorescu mai liric, chiar dacă de la Millet a învăţat pictorul romîn aducerea omului în peisaj, uneori în contră luminii (contrejour). Dar oamenii lui Millet sînt adeseori ca nişte statui în peisaj, pe cînd la Grigorescu oamenii fac parte integrantă din peisaj, se îmbină armonios cu natura, iar carele cu boi de mai tîrziu parcă aparţin în mod firesc drumurilor noastre cotite şi prăfuite. In portrete, ca şi în modul de a trata marinele, lăsînd cerul să ocupe o bună parte din tablou, iar marea să apară jos de tot cu o margine perfect orizontală, se vede la un moment dat influenţa lui Courbet, precum şi în colorarea în brun şi cenuşiu a stîncilor, dar în genere Courbet este mai viguros, pe cînd Grigorescu mai fin şi mai diafan, chiar acolo unde se poate vorbi de o înrîurire. In genere, Grigorescu este mai colorist decît cei de la Barbizon, la aceasta contribuind imboldul lui Courbet şi al primilor impresionişti.

Grigorescu a pictat la Barbizon şi Marlotte, în preajma pădurii Fontainebleau, vreme îndelungată, între anii 1862 şi 1874, cu întreruperile cînd vine în ţară (1864, apoi 1867, cînd pictează mai ales la Cîmpulung şi Rucăr, 1870—1871, cînd se petrece războiul franco-german, în 1873, cînd are marea expoziţie de la Bucureşti cu Amicii Belelor Arte, în 1874 cînd vizitează şi Turcia, Grecia şi Italia revenind în Franţa, dar la Vitré, micul orăşel medieval, cu ulite strîmte şi clădiri gotice. Dar nici la Barbizon şi nici la Vitré nu a simţit ca un francez lumea, ci adesea cu ochii şi simţămin-

tele unui om de la noi, deprins a fi în continuă comuniune cu natura.

Şi interesantă, din acest punct de vedere, este observaţia criticului elveţian William Ritter, fost preceptor la o familie boierească de la noi şi cunoscînd bine ţara noastră, ca şi alte ţări şi anume că „Grigorescu nu a pictat niciodată în Franţa decît ceea ce îi amintea de Romînia". Observaţia aceasta, chiar dacă exagerată, este în bună măsură revelatoare. Şi adevărul ei l-a confirmat printre alţii Alexandru Vlahuţă, analizînd un tablou făcut în Franţa, anume acela intitulat „Apus de soare la Barbizon" (Muzeul de Artă al R.P.R., reprodus în monografia Cioflec).

Alexandru Vlahuţă, în monografia sa tipărită în 1910, dar deţinînd de la pictor preţioase mărturii, adunate ani de-a rîndul, precum şi cunoscîndu-i temeinic opera, a fost pînă la Francisc Şirato — care în 1938 a publicat o nouă monografie — cel mai de seamă valorificator critic al activităţii lui Grigorescu. Faptul că Vlahuţă se exprimă literar, că scrie deosebit de frumos, nu trebuie să ne facă a-l socoti doar un literat, cînd este vorba de interpretarea operii lui Grigorescu. Dacă nu are ifosele unora dintre noi, criticii de artă, şi uneori nu se opreşte la amănunte riguros ştiinţifice, analizele sale dovedesc adesea o remarcabilă înţelegere de critic. În numitul tablou de la Barbizon, vedem mai multe oi păscînd, aflate în dreptul unor copaci cu bogat frunziş, răşchirîndu-şi crengile mai mult lateral şi nu în înălţime, stejari vînjoşi şi doar în dreapta, stingher, un copăcel firav. O femeie şi un prichindel de fată se îndreaptă pe un drumeag înspre oi, ca să le aducă acasă. Dacă cerul sur este încă străluminat de ultimele raze ale soarelui, ce nu se mai vede, oile sînt încă oaze de lumină, acolo pe pajişte, în dreptul arborilor, şi albă mai este şi hăinuţa fetiţei. Oile lui Grigorescu, deşi din pricina clar-obscurului sînt mai puţin deslușite în amănuntele lor decît la Troyon sau Jacque — alţi pictori şi străluciţi animalieri care au pictat la Barbizon — au o fermecătoare veridicitate pentru că artistul romîn a ştiut să le redea poziţiile şi atitudinile cînd pasc, să le descopere armonia şi mişcarea fiinţei, sugerînd blîndeţea acestor făpturi, moliciunea trupului, calitatea mătăsoasă a blănii. Este probabil o lucrare făcută în ultimii ani ai şederii la Barbizon, în care se poate vedea cît a învăţat Grigorescu de la ilustra falangă de peisajişti şi cît a adus el din propria cunoaştere de om al naturii noastre. Şi acum iată cum descrie şi analizează Al. Vlahuţă această lucrare întitulată „Apus de soare la Barbizon :"... treptat, vălul nopţii se dişterne, învălind formele ca pentru o pregătire de somn, de vis. Tăcerea creşte. Pămîntul, aerul, faptul înserării, cu răcoarea aceea de pădure şi toate formele acelea moi, topite în umbră, dau sufletului nostru o dulce înfiorare, nedesluşită. Amintiri vagi, răsunete depărtate, un amestec de vrajă, de dor, de melancolie — ceva care ne duce cu gîndul la frumoasele apusuri de soare ale copilăriei noastre. Cu siguranţă e un sentiment pe care l-a avut pictorul în ceasul acela şi care, fără voia şi fără ştirea lui, s-a amestecat în colorile de pe paletă. Dar ceea ce dă o putere extraordinară de adevăr acestui tablou, care va rămîne unul dintre cele mai frumoase apusuri de soare ce s-au făcut în pictură, este unitatea de impresie, păstrată pînă în adîncul celor mai mici amănunte... S-ar părea că toate au stat pe loc, în cer şi pe pămînt, pentru a nu tulbura cu clintirea lor marele mister al creării — împlinirea operei desăvîrşite".

Intr-o asemenea lucrare — în care dealtfel nu nemişcarea este caracteristică, ci tocmai mişcarea, dar o mişcare fără zgomote, mişcarea luminii şi a aerului, mişcarea înserării, mişcarea animalelor ce pasc, şi a femeii cu copiliţa ce se îndreaptă pe drumeag înspre oi, — totul strecurîndu-ţi liniştea în suflet — se verifică afirmaţia lui Ritter, ca şi în multe altele.

Oricît de valoroase sînt imaginile făcute în Franţa — cele de la Barbizon, mai contemplative şi într-un colorit poetic, dar încă nu destul de viu, cum va fi coloritul de

mai tîrziu al imaginilor de la Vitré şi Broles potenţat cu ajutorul impresionismului, sau cele din Italia, unde pictorul construieşte tipuri viguroase, într-o tonalitate închisă, brună şi negricioasă, — şi oricît de veridice sînt figurile şi priveliştile făcute la Cîmpulung şi Rucăr, la Bacău şi pe Valea Siretului sau scenele de la 1877 — în care războiul este „văzut cu ochiul soldaţilor, nu al şefilor" (Vlahuţă) — opera cea mai reprezentativă pentru viziunea artistică a lui Grigorescu rămîne aceea din ultimii douăzeci de ani.

Cronologia operei sale este greu de stabilit şi în monografia sa (tipărită de Editura în Limbi străine, 1956) criticul de artă Ionel Jianu împarte activitatea pictorului în cinci perioade: prima, pînă la plecarea în Franţa; a doua 1861—1877, anii şederii la Barbizon şi în alte localităţi din Franţa, cuprinzînd şi lucrările din Cîmpulung, de pe Valea Siretului, portretele de evrei şi cele din Italia; a treia, picturile din timpul războiului independenţii, 1877—1878 cînd, chemat în ţară, urmează trupele noastre pe cîmpiile Bulgariei, luînd schiţe şi apoi dezvoltîndu-le în cunoscutele compoziţii, dintre care „Lupta de la Smîrdan" este cea mai monumentală; a patra, 1880—1887, cînd pictează din nou în Franţa, ajungînd la un studiu mai adîncit şi mai fin al luminii, la o paletă mai vie, şi ultima perioadă 1887—1907, în care exprimă însuşirile specifice peisajului romînesc.

Perioada a doua şi a patra, însă, s-ar putea contopi, deoarece la Vitré începe să picteze de prin 1875, iar diferenţieri ca viziune şi tehnică se petrec mereu în activitatea acestui artist. Dacă în Franţa, cîştigă în interpretarea poetică a peisajului, redat totuşi mai descriptiv la Barbizon şi cu mai multă şi mai vie picturalitate (în tuşe lungi şi nervoase, cu pete diferit luminate şi de o mare forţă constructivă), la Vitré şi la plajele din Bretania şi Normandia, în aceleaşi perioade, îl vedem ca portretist şi uneori ca autor de interioare menţinîndu-se la o paletă sobră, la tonalităţi mai întunecate în magistralele chipuri de evrei, de ţărani, de ţigănci, făcute fie la noi, fie în Galiţia şi Italia, ajungînd uneori la o uluitoare pătrundere psihologică, de mare realist, sau la atmosfera unor interioare în care măiestria sa poate fi alăturată de cea a olandezilor. Grigorescu îşi variază tehnicile şi viziunile şi în funcţie de mediul sau personajele respective şi sînt critici de artă ca G. Oprescu şi K. H. Zambaccian, care în diferitele lor studii şi monografii socot perioada din Franţa şi portretele cu evrei sau cele din Italia cele mai desăvîrşite creaţii ale pictorului.

Lui Vlahuţă, Delavrancea, Şirato şi unora dintre criticii mai tineri de astăzi, însă, perioada de după stabilirea definitivă în ţară (1887) le spune cel mai mult şi într-adevăr, cum am susţinut şi cu alte prilejuri, în perioada 1887—1907, pictorul folosind îndelungata-i experienţă, ajunge la neîntrecuta redare a specificităţii peisajelor şi oamenilor de la noi. Este perioada carelor cu boi, care străbat plaiurile noastre, a păstoriţelor şi păstorilor care păzesc turme mai mici sau mai mari pe colnice, a oamenilor la muncă sau venind de la bîlciuri şi nunţi, a crîngurilor arătate în puterea verii sau uşor îngălbenite de ivirea toamnei. Este o viziune nouă, unică, în cuprinsul picturii universale şi totodată caracteristică vieţii şi pămîntului nostru. Folosind învăţăturile obţinute în contact cu naturaliştii şi realiştii de la Barbizon şi picturalitatea mai consistentă dobîndită la Vitré, aceasta cu ajutorul luminozităţii impresioniste şi a tuşelor şi petelor mînuite cu o uluitoare îndemînare, Grigorescu ajunge la o sinteză tehnică, în care fără să renunţe la structura obiectelor şi aşezărilor din natură, la respectarea planurilor dintr-un peisaj şi articulaţiile unei figuri, reuşeşte să sugereze plinătatea şi coloritul vieţii în ceea ce au mai adevărat, mai caracteristic. Tehnica aceasta nouă, cu adevărat picturală, este necesară noii viziuni artistice, în care totul vibrează şi încîntă, relevînd autentic şi cu profund lirism viaţa de la noi.

Nimeni ca Grigorescu nu a izbutit la noi să redea mişcarea luminii, vibraţia atmosferii, temperatura zilei, boarea zorilor, fu-

nigeii înserării, mersul oamenilor şi al animalelor, să surprindă caracteristicile naturii de la noi, mai ales ale plaiurilor vaste, cu dealuri şi munţi îndepărtaţi, cu drumuri cotite, pe care se ivesc carele cu boi sau al colnicelor înguste, unde pasc vitele. Colinele unduioase, înscriindu-se în bolta cerului, drumurile cotite printre lanuri sau pajişti de-un verde cald, bătînd uneori în gălbui, colţurile de crînguri cu arbori răşchiraţi, unii cu frunziş nespus de fin, plopi, mesteacăni, ulmi, prin care se prefiră razele soarelui, toate lasă parcă deschisă priveliştea, sugerînd vastitatea, bogăţia, creşterea naturii, necurmata ei prefacere. Fineţea pensulei lui Grigorescu, care din cîteva trăsături, mai lungi sau mai scurte, mai apăsate sau abia manifeste, ori din cîteva pete diferit luminate încheagă o făptură sau o priveliştе, este neîntrecută. Cine priveşte cu atenţie cum sînt făcuţi ochii vreunei ciobăniţe sau cioban ori cum este lucrată fruntea lor îşi dă seama de geniul pictorului de a construi cu acea siguranţă şi uşurinţă de demiurg, pe care o vădise şi la Agapia, cînd a pictat icoana fecioarei cu pruncul sau pe sfîntul Gheorghe, măiestrie mult potenţată în faza finală.

Este o viziune lirică viziunea lui Grigorescu, desigur. Mai rare sînt la el priveliştile dramatice sau chipurile care să exprime suferinţa şi revolta. Există, totuşi, ţărani îngîndurаţi şi cu chip chinuit de o muncă de pe urma căreia nu ei foloseau (Mocanul acela, dintr-o perioadă mai veche, bătrînii din faţa colibelor etc.), există şi scene de interior sau peisaje, în care se vede mizeria vieţii de la ţară sau acele colibe înfundate în pămînt şi cu pereţi de lut, în faţa cărora vreun moşneag şi o fetiţă păzesc biata fiertură pusă afară la foc şi care nu sînt cu nimic mai puţin revelatoare decît „Casa ciurarului" de Ion Andreescu; există şi peisaje pe timp de furtună, cu un vădit accent dramatic sau căruţele cu „proviant" de la 1877 sau altele în care bietele animale şi oamenii au de luptat cu noroaiele şi vremea aspră (multe din acestea sînt reproduse în recenta monografie a lui Ionel Jianu. Editura în Limbi Străine).

In genere, însă, Grigorescu a pictat şi desenat oameni frumoşi şi sănătoşi, oşteni mîndri şi demni, aspecte luminoase şi optimiste, avînd o viziune care cultivă frumosul, bunătatea, duioşia, armonia vieţii. Era şi în firea lui această înclinaţie spre frumuseţea vieţii, iar nu spre tragismul ei. Dar a făcut-o şi dintr-o anumită concepţie, care nu a fost îndeajuns cercetată.

Nu este vorba de o idealizare sau de o transpunere feerică a vieţii. Artistul era prea legat de viaţa celor de la ţară, îşi îndrăgea nespus fraţii pentru a-i înfăţişa în lumini false. Spre deosebire de semănătoriştii, care arătau mai mult aspectele idilice sau cele de un primitivism, neadîncit în cauzele lui, ale vieţii de la ţară, Grigorescu, dealtfel înaintea lor şi cu altă cunoaştere a vieţii de la ţară, a valorificat pe plugari într-un spirit realist, oprindu-se la aspectele luminoase şi optimiste. Şirato a subliniat faptul că pe cînd semănătoriştii preamăreau viaţa de la ţară, dar şedeau la oraş, neurmărind-o temeinic, Grigorescu a păstrat mereu contactul cu satele şi natura, şezînd puţin la oraş şi colindînd oricînd se afla în patrie satele, unde se simţea între ai lui. Pictînd îndată după unirea principatelor, el înţelegea — cum a subliniat criticul Ionel Jianu — ca şi pe calea artei să întărească legăturile între locuitorii principatelor, (de aici, prezenţa sa în Muntenia ca şi în Moldova), să sădească o mai mare încredere în forţele poporului nostru, în valorile pozitive ale vieţii. Dar mai sînt şi alte motive pentru care Grigorescu ţinea să arate în frumuseţea şi vrednicia lor pe oamenii pămîntului. Grigorescu se manifesta şi în străinătate, pînzele sale erau înfăţişate la diferite expoziţii, unde s-au bucurat de deosebit succes (în 1868 a expus împreună cu pictorii de la Barbizon, apoi la diferite saloane, unde lucrările sale au fost remarcate de critică, iar în 1886, înainte de a se stabili definitiv în ţară a avut o mare expoziţe la Paris, cu teme din Franţa, dar şi cu altele din patrie) şi ţinea să înfăţi-

șeze în ochii străinilor ceea ce era mai frumos și mai făgăduitor în patrie. De asemenea, faptul însuși că picta cu predilecție teme rurale era pe atunci ceva demonstrativ, ce dădea de gîndit claselor conducătoare, care citeau deobicei numai literatură străină și se țineau la curent cu ceea ce se petrecea mai ales la Paris, și nu la noi, preferînd în artă pe academiști sau mai tîrziu pe Mirea. Cu orice pînză din viața rurală sau înfățișînd pe oamenii din popor, Grigorescu amintea claselor conducătoare că acolo și acestea sînt izvoarele de viață și tăria patriei. De asemenea, el accentuiază vrednicia oamenilor din popor, înfățișîndu-i mai întotdeauna la muncă sau în atitudini legate de muncă. Spațiul său este un spațiu al activității umane, un spațiu activist. În condițiile vremii sale și aceasta însemna o atitudine nouă și progresistă. Și mai este încă ceva, care nu credem să fie deloc o explicație sofistică : poetizînd viața de la țară, arătînd frumusețea și demnitatea oamenilor din popor, Grigorescu arăta modul în care îi dorea el pe frații săi, amintea privitorilor felul în care ar trebui și ar avea dreptul să arate oamenii de la noi. Este și aceasta un fel de critică socială sau de vestire a ceea ce ar trebui să fie.

Mai presus însă de toate, privind tablourile din ultimii douăzeci de ani, cele din perioada mai puternic colorată, ca și cele din perioada cu nimic inferioară din ultimii ani — așa numită „perioadă albă", în care pictorul redă tonalitatea generală a priveliștelor, coloritul alb-cenușiu al zorilor și înserării, întreaga atmosferă părînd țesută dintr-o pulbere caracteristică ținuturilor respective — îți dai seama că Nicolae Grigorescu privea lucrurile de la noi cu un mare lirism, cu o nețărmurită dragoste, identificîndu-se cu prefacerile naturii, cu creșterea unei națiuni, cu tinerețea ei, plină de făgăduințî.

Și tocmai aceasta este caracteristica viziunii sale artistice, plină de viață și bucurie, de vioiciune și luminozitate, în genere primăvăratecă și tinerească, deschisă viitorului și parcă prevestindu-l. Optimismul celui care a închis ochii în răscolitoarea vară a anului 1907 avea să se confirme abia peste decenii și poate că acesta este mesajul artei sale, al viziunii sale luminoase, vii, pline de mișcare și creștere, al străduinței sale de om al naturii, el însuși fiind parcă o forță a naturii și a vieții și lucrînd cu suflul, siguranța și desăvîrșirea lor.

CRONICA CINEMATOGRAFICĂ

D. I. SUCHIANU

GOPO

Obiectul preferat al desenelor animate a fost totdeauna acel gen de glumă pe care aş îndrăzni să o numesc „glumă enormă". Enormă pentru că ea obţine o negare prin exces de afirmaţie. Zicem că este enormitate atunci cînd un lucru e dus pînă la marginile lui ultime, pînă la limita matematică a însuşirilor lui fireşti Nu este caricatură. Caricatura e doar simplă exagerare. Caricatura întăreşte particularităţile lucrului, nu le schimbă, nu le inversează. Enormitatea are hegeliana proprietate de a transforma ceva în propriul său contrariu. Se ia sensul, rostul, funcţia lucrului, se merge pe drumul acestei logici proprii, dar se merge aşa de departe, încît brusc, logicul se preface în absurd. Şi totuşi n-am negat nimica nici o clipă. Am adăogat afirmare peste afirmare; doar că am mers pînă la limita matematică a raţiunii de a fi a obiectului, pînă la acel punct nodal unde enormitatea preface totul în absurd. Glumele clovnilor, combinaţie de anecdotă jucată şi „banc" verbal, aparţin adeseori acestei categorii a „glumei enorme", unde absurdul se naşte dintr-o hipertrofie a raţiunii proprii.

*
* *

Meritul lui Walt Disney a fost de a simţi că în acest domeniu al enormităţii umoristice se poate afla substanţa proprie a unei arte cinematografice autonome. Desigur, avusese oarecari modele. Felix le Chat, Mikey Mouse au luminat calea. Succesul lor arătase că aceasta era într-adevăr, calea: cultivarea absurdului obţinut prin excesul de logică. Şi au mai arătat ceva, aceşti doi precursori: afinitatea naturală a genului pentru poveştile cu animale. Nu pentru că despre animale am putea spune orice, toate bazaconiile fiind necontrolabile. Nu. Logica şi psihologia sînt tot atît de severe în „lumea celor care nu cuvîntă". E drept că fabulistul dispune de o anumită libertate pe care ceilalţi scriitori nu o au. Dar asta pentru un motiv care nu a fost încă semnalat în critica literară. Fabulistul nu lucrează cu personaje. Animalele nu-s personaje, adică fiinţe cu o psihologie diferită de aceea a altor congeneri aparţinînd aceleiaşi specii. In fabule nu există cai buni şi cai răi, porci de treabă şi porci canalii. Există doar calul, măgarul, gîsca, corbul, vulpea, ca atare. Lupul, şi împreună cu el toţi lupii din lume, diferă de miel, adică de toţi mieii de pe acest pămînt. Se atribuie ce-i drept anumite însuşiri morale cutărei specii de dobitoace, şi alte trăsături „sufleteşti" altor familii de vieţuitoare. Dar aceste particularităţi de caracter nu-s ca în romane legate de hazardul vreunei eredităţi şi mai ales de influenţele mediului social. In fabule, portretul psihologic, acelaşi pentru toţi indivizii speciei, e legat de particularităţile anatomo-fiziologice ale acesteia. Fabulistul trebuie să fie naturalist. Este meritul lui Taine (care a fost trîntit la examenul de licenţă pe această chestiune)

de a fi arătat, în faimoasa lui teză: „La Fontaine et ses fables", că cel mai mare fabulist al lumii a fost mai întîi de toate un naturalist. A fost desigur, şi moralist. Nici un scriitor nu poate „scăpa" de asta. Fără voie avem o „atitudine" în faţa vieţii şi societăţii. Dar marele fabulist — fiindcă era fabulist, şi fiindcă era cel mai mare — trebuia să mai fi fost ceva: un pictor realist, bun observator al detaliilor de zoologie, descriitor exact, minuţios şi plastic al acestor particularităţi. „Psihologia" eroilor săi depinde exclusiv de aceste date anatomo-zoo-fiziologice.

Este desigur o îngrădire în acest determinism. El leagă pe fabulist-literator, pictor animalier sau autor de „cartoons" Dar, pe de altă parte, această rigoare implică şi o liberare. Prin faptul că eroii, aci, nu-s prinşi în corsetul unei psihologii personale, cu obligaţii de consecvenţă; prin faptul că aceşti eroi se mişcă în cadrul larg al unei specii întregi, putem liber lua din trăsăturile speciei caracterele cele mai varii, mai disparate, mai contrastante. Imaginaţia şi compoziţia creatoare au mult mai slobod joc. Odată ce respectăm cele cîteva însuşiri de trup, habitat, locomoţie etc, detaliile, adică diferitele conduite de folosire practică a acestor însuşiri le putem picta în chipurile cele mai fanteziste, putem merge pe făgaşul logicii proprii şi ajunge, prin exagerare, prin simplificare caricaturală, prin amplificare umoristică, la acel comic „de enormitate" care ne permite să gustăm deliciile absurdului. Iar desenul, care-şi poate permite orice, îngroaşă şi individualizează prin linii şi mişcare plastică toate aceste exagerări selective care alcătuiesc estetica umoristică a enormităţii.

* * *

Aceasta fiind legea genului, Gopo a împins legea pînă la propriul ei absurd. Nu s-a mărginit să ducă lucrurile pînă la confinele enormităţii, ci a luat enormitatea însăşi şi a condus-o pe ea, pînă la propriile ei ultime graniţi.

In recuzita gagurilor diverse, în folklorul milenar al clovnăriei există un antic banc: acel al înţelegerii cu întîrziere. Deja Stan Laurel şi Oliver Hardy îl transformaseră în „enormitate". Intr-unul din filmele lor, Stan primeşte o lovitură cu ciocanul în cap. Totuşi el vorbeşte, imperturbabil, mai departe. Dar deodată se opreşte din conversaţie. Brusc, şi-a adus aminte că era obligat să leşine Zăpăcit cum e, închipuiţi-vă, uitase să leşine!

Gopo culege această primă enormitate şi o măreşte. Cu ea va fabrica, el, o enormitate de gradul doi:

La un moment dat, în „Scurtă istorie", diversele animale sosesc, rînd pe rînd, pe o platformă la marginea mării şi, fiecare, execută un plonjon. Totul merge normal, pînă ce vine rîndul porcului. Căci porcul (care n-are măsură, „că d'aia-i porc") trece de platformă şi-şi continuă, ca un nesimţit, drumul prin aer, cu aceeaşi deambulaţie tacticoasă, ca şi cînd n-ar fi fost şi el, ca toată lumea, supus gravitaţiei. Totuşi, brusc, îşi aduce aminte că-i un zăpăcit. Şi se grăbeşte să pice, ortodox, în apă.

A uita să leşini e desigur frumos. Dar a uita să cazi în vid este şi mai frumos. Căci există fel şi fel de a mînia pe zei, cum dealtfel există fel şi fel de zei. Altceva este să nu te supui lui Claude Bernard şi altceva să-l nesocoteşti pe Newton. Cu legile fiziologiei se mai poate trata. Dar legea einsteiniană a relativităţii generalizate, numai un... porc poate avea neobrăzarea s-o ia în deşert...

* * *

Toată lumea ştie ce înseamnă bunele maniere. Aşa cum toate clasele sociale îşi au regulile lor de politeţă, tot aşa şi la animale fiecare speţă îşi are protocolul ei. Să luăm bunăoară peştii. Există la ei o lege seculară, respectată fără nici o abatere; o lege atît de curentă şi de neschimbătoare încît pînă şi noi am observat-o şi am declarat-o constituţia fundamentală a vieţii în comun a acestor prime vertebrate. La un moment dat, în filmul lui Gopo, are

loc o măiastră partidă de rock-and-roll între doi peştişori de sexe opuse, dama fiind, ca deobicei în lume, mai mititică decît frumosul ei cavaler. Acesta din urmă, după ce-şi contorsionează în mii de iscusite feluri partenera, încheie dansul printr-un compliment, urmat de anticul ritual despre care vorbisem. Care este oare acest gest tradiţional, lege a legilor din lumea submarină? O ştim cu toţii. Decînd lumea a fost formulată aşa: „peştele mare înghite pe cel mic". Deci, după ultima piruetă a cuplului dansant, cavalerul încheie figura, face o adîncă reverenţă şi... glup! îşi înghite partenera.

A face din asasinatul prin deglutiţie o elegantă regulă de protocol; a face din cea mai fioros darviniană conduită o delicată manifestare de galanterie şi de maniere distinse; ceva mai mult, a avea aproape dreptate făcînd aşa —, aceasta este desigur încă o enormitate din acelea pe care ne-am permis să le numim „de gradul doi".

* * *

Gopo şi-a spus: desenele animate cer animale. Tot soiul de animale. Totuşi din colecţie lipseşte o specie. Lipseşte *omul*. Căci încăodată: Popey-marinarul, sau Betty Boop, sau Olive nu sînt „omul". Să ni se dea aşadar omul, omul ca atare, omul în ce are el tipic omenesc, aşa cum fabuliştii ne-au dat măgari, găini sau broaşte. Există o întreagă ramură a biologiei şi zoologiei care se chiamă „antropologie". Filozofii acestei discipline s-au gîndit şi s-au căznit să identifice pe curiosul animal. „singurul animal absurd". „singurul animal care ştie să zică nu" (ein Neinsagenkönner); fără să mai vorbim de vechile formule gen „homo sapiens", „homo fober", „homo ludens". In materie de trăsături specifice, putem zice, noi oamenii, că nu ne e ruşine să ne prezentăm în faţa altor animale care au fericit cu anatomia şi comportamentul lor lumea fabuliştilor.

Şi totuşi, lipsim de acolo.

Atunci Gopo va zice: Vreţi desen animat? Adică fabulă? Adică o poveste cu animale diverse? Ei bine, am să vă aduc eu un personaj cum n-a mai fost încă în aceste istorii. Un personaj al cărui pitoresc, al cărui comic şi a cărui absurditate vă vor uimi şi înduioşa. Vreţi eroi inediţi? Vă voi aduce: *omul*. Şi fiindcă e prima oară că vă este prezentat, iar pe de altă parte pentru că azi facerea de cunoştinţă prin metoda autobiografiei este tot mai obişnuită, vă voi da aci, pe scurt, întreaga lui curioasă scurtă poveste.

Una din trăsăturile omului este de a fi — cum şi-a zis-o singur — „regele creaţiunii". Acesta reclamă o anexă. Ca o anexă la om, vă vom prezenta încă o speţă nouă — faună, şi ea, profilică şi plină de ciudăţenii. Noua speţă sînt aştrii. Cu complicitatea omului, ei se socot mai rău decît prinţi, se socot: zei. De aci şi felul plin de ifos în care ei procrează. După părerea lui Gopo, progenitura lor nu se naşte ca la noi muritorii, ci mult mai demn: printr-un strănut. Un strănut enorm, care împroaşcă jur împrejur sateliţii. Odată ţîşniţi din explozia de salivă a genitorului, aştrii diverşi dau servil tîrcoale şefului. Şi iată-ne deocamdată pe unul din aceşti corpi cereşti, unde se începe cu o scurtă preistorie a omului. O! foarte rapidă. Se sare peste episoadele mai neimportante. O mică oprire se va face în epoca terţiară. Acolo, „le clou de la saison" este un gigant, jumătate pleziozaur, jumătate arheopterix, care-şi face de cap şi se lăfăieşte pretutindeni. Adică pretutindeni unde există „şofaj central", anume pe brîul ecuatorului. Gopo ni-i va arăta, pe aceşti regretabili dispăruţi, plimbîndu-se pe Ecuator ca pe Corso. Uriaşul ne este arătat în postura sa cea mai caracteristică. A reperat în zare un minuscul fluturaş. Vocea ancestrală îi dă căutarea fioroasă şi apetitul milenar. Monstrul gigant întinde botul şi... clang! micul himenopter e înghiţit. Conform cu cele mai intangibile principii lafontaine-iene: „on a toujours besoin d'un plus petit que soi".

Ni se prezintă după aceea bunicul nostru, maimuța. Saltul calitativ de la pitecus la homo, ca orice salt, e scurt, brutal și elocvent. Tot zburdînd în pom, tot făcînd pe grozavul grație cozii cu care se spînzură acrobatic de crăci, într-o bună zi o pățește. Se rupe. Nu craca; coada. Se rupe coada. Și nenorocitul cade de la etajul al treilea.

Ca să înțelegem „enormitatea" din această întîmplare vă voi spune o poveste adevărată, în care a apărut prima formă, incipientă și modestă, a acestui „gag".

Un cunoscut al meu avea un fiu de 15 ani, elev la liceu. La științele naturale erau explicate legile evoluției: darwiniene, lamarkiene, mutaționiste și altele. Cînd a venit vorba de ereditatea caracterelor dobîndite, tînărul nu mai înțelegea de loc. Tatăl său, consultat, vru să-l lumineze printr-un exemplu pregnant. Iacă, zise el. Ai văzut foxterieri. Li se taie coada. Dacă li se taie mereu, atunci după cîteva generații, focșii se nasc fără coadă...

Acest început de „enormitate", Gopo îl va duce pînă la capăt. Pierderea cozii va deveni sursa tuturor progreselor tehnico-artistico-științifico-culturale pe care le va împlini noul animal, viitorul prinț al creațiunii.

Nu mă pot abține, înainte de a continua povestirea, să-mi amintesc, în legătură cu această glumeață interpretare a lamarkismului, o enormitate egală, și care nu e inventată, ci istoricește întîmplată.

Tînărul școlar de care vorbeam cunoștea, printre camarazii săi de joacă, pe frații Brîncoveanu, descendenții direcți ai lui „Boier Vechi și Domn creștin". Acești băieți erau celebri printre contemporanii lor pentru curajul și intrepiditatea lor la toate jocurile, promptitudinea cu care lichidau orice ofensă, temeritatea lor aproape nebunească. Aflînd de afacerea cu foxterierul care după cîteva ablații se decisese a se naște fără coadă, inteligentul copil se grăbește a trage concluzii lamarkiste personale: „Vezi — observă el atunci — acuma înțeleg eu de ce băieții Brîncoveanu sînt așa de zăpăciți și de nebuni. Fiin'că le-a tăiat turcii capu la toți!"

Așa dar, scăpat de coadă, omul e obligat să evolueze. „Scurtă istorie" nu ne spune totul în detalii. Ne schițează aceste progrese în linii generale, anume cum noul rege al animalelor urcă „stadial" treaptă cu treaptă, și la fiecare pas își schimbă costumul. Căci haina este oglindă și rezumat al tuturor apucăturilor bune și rele. De la o vreme, el nu mai urcă treptele. Treptele urcă singure. Ne-am mecanizat, de-acuma, definitiv.

Un singur episod din acest lung șir de progrese ne e descris ceva mai insistent. Este faza cînd pitecus devenind antropos, antropopitecus este obligat să se țină erectus. Asistăm la antrenamentul său pentru stațiunea bipedă. Nu prea merge treaba. Picioarele o iau razna, și regele creației cade brutal și nedemn pe turul gol. Zguduirea la contactul dintre sol și fund zice multe. Este întrînsa toată ciuda, tot arțagul neputincios care va genera încăpățînarea viitoare și succesul final.

De acum, „Scurta istorie" va trebui să-și strîngă rîndurile. Nu merită să dăm toate fleacurile care caracterizează pe noul nostru erou. Se vor alege numai trăsăturile mari. Și fiindcă e o poveste în desen animat, se vor alege numai trăsăturile enorme. Fizice și morale.

Prima trăsătură a lui Erectus e fudulia.

A doua, este nevoia neapărată de a nu se mulțumi cu uscatul, ci de a voi explica toate fundurile mărilor, de a putea circula printre epave de vapor la 50 metri adîncime ca pe Calea Victoriei, de a fuma împreună cu camarazii comod tolănit pe un polipier la o presiune de 100 de atmosfere, de a mînca sub apă, de a domestici pești, cum a fost cazul cu istoricul Jojo, peștele pe care-l îmblînzise echipa lui Coustaud așa de bine încît venea să-ți mănînce din palmă și se lăsa mîngîiat și scărpinat ca un cățel cuminte —. A treia însușire a fudulului personaj, înrudit cu cea precedentă, este obsesia voiajelor astrofizice, călătorii în lună, rachete în Marte, acostări în Venus.

In sfîrșit, a patra trăsătură, poate cea mai omenească din toate, mai tulburătoare,

mai utopică şi mai duioasă — realistă totuşi căci toate marile înfăptuiri au debutat prin a fi utopii —, aceasta a patra însuşire este...

Dar să vorbim întîi de celelalte.

Aşa dar lui antropopitecus erectus nu-i mai ajunge pămîntul? Nu-i mai e deajuns uscatul? Vrea să circule pe fundul mării ca la el acasă? Ei bine, i se va da exact ce a cerut. Şi mult mai mult decît ştiam pînă acuma. Spaţiu locativ submarin? Gopo ne va arăta o măreaţă acumulare de palate, monumente, blocuri clădite pe fundul oceanului. Metropole uriaşe de skyscrapers, vreau să zic: de zgîrie-valuri. Jojo, peştele domesticit de oamenii lui Coustaud, se gudura ca un cuţ? Antropopitecul nostru, plonjor cu cuvenitele labe de gîscă la picioare, cu aparatul de filmat în mîna dreaptă, va duce, cu mîna stîngă, un peştişor domestic... în lessă. Filmul lui Coustaud, trîmbiţă trufaşă a năzuinţelor supraomeneşti ale omului, îşi dăduse titlul — superior şi condescendent — „Le monde de silence". Gopo, poet al absurdului, cîntăreţ al enormităţii, va zice: „Lumea tăcerii vreţi? Pacea profunzimilor ati cerut? Pace şi tăcere vă voi da". Şi atunci îşi aduce aminte că printre peşti există şi unii prevăzuţi cu un lung fierăstrău. Homo sapiens se va arunca pe el călare, îl va apuca de cuţitul dinţat pe care îl va încovoia ca pe un arc şi, fără a inventa nimic, va folosi simplele calităţi de instrument muzical al oricărui fierăstrău şi va umple şi „pacea profunzimilor" cu tînguioasele sale cîntece. La sfîrşitul concertului, „le monde du silence" va răsuna asurzitor de aplauzele întregei săli de auditori ichticoli. Că nu degeaba are peştele aripioare. După care, din progres în progres, fierăstrăul în loc să fie uns cu arcuşul, este ciupit cu degetele, dînd acele svîcniri sincopate de contrabas în transă. Pe un asemenea ritm ce poate face un peşte onest decît să danseze rumba, samba, mambo, bambo, bughi-ughi mai cu seamă rock-and-roll? Specialiştii în aceste delicate jocuri pot lua lecţii de graţie, agilitate şi invenţie coregrafică de la cele cîteva „numere" pe care Gopo le aduce la lumina lichidă a rampei. Am vrut „pace a profunzimilor"? Pace ni se va da. Infernala sarabandă se va termina cum am mai spus: galantul cavaler face o reverenţă şi-şi va înghiţi partenera care va dispărea în... pacea profunzimilor gastrointestinale ale gentlemanului. Acest act de protocol face parte din codul manierelor elegante între peşti poate.

*
* *

In prima lui fază, epoca Mac Sennett, Chaplin încă nu-şi arătase adevărata lui faţă, acel umanism care avea să uimească prin bravura şi duioşia lui. Totuşi, în acea primă fază de clovnării şi acrobaţii bufone, s-a ivit un fapt care a dat prima oară de gîndit spectatorilor. Intr-una din comediile sale, Charlot face pe un funcţionăraş pîrlit, zăpăcit şi stîngaci, care mereu vine tîrziu la serviciu şi mereu produce încurcături. Patronul, un om brutal şi rău, îl ceartă cumplit şi-l ameninţă necontenit cu bătaia, cu concedierea. Intr-o zi, cînd iarăşi plecase tîrziu la slujbă, Charlot se gîndeşte la vre-un mijloc de a mai înmuia supărarea şi violenţele jupînului. Mijlocul fu găsit. Ii va face un cadou, pe care din puţinii lui bani îl şi cumpără. Şi ce credeţi că este acel cadou, destinat să-i meargă la inimă brutei, şacalului burtos şi mustăcios? Cadoul este: o floare! Pe care bineînţeles nu va ajunge niciodată să i-o înmîneze.

Criticii au fost profund impresionaţi de această faptă utopică şi delicată, fermecătoare şi caraghioasă, entuziastă şi înduioşătoare. Din acel moment criticii au început să ghicească personajul pe care Chaplin avea să-l aducă în lume. Adică personajul căruia el îi va aduce doar portretul. Căci personajul există deja în lume. Este omul care n-are şi care totuşi dă. Este cel sărac cu duhul care îmbogăţeşte jur împrejurul lui sufletele altora vărsîndu-le comorile lui de bunătate, de delicateţe, de dorinţă de a îndatora, de iubire a tot ce e frumos. Cultul frumosului este o trăsătură

care avea să revină mereu în comediile mai profunde ale lui Chaplin. Îl vedem foarte des extaziindu-se îndelung în fața unui lucru frumos, în fața de pildă a unei statuete, privind-o din toate unghiurile și distanțele focale.

Episodul cu floarea este simbolul umanității ideale. Pe deasupra mizeriei și răutății, pe deasupra intrigilor și meschinăriei, omul vrednic de această apelațiune, rămîne sensibil la frumusețe; el cultivă flori. Nu numai pentru plăcerea lui, dar mai ales pentru a face plăcere altora. Ființa omenească a trecut prin multe faze „stadiale"; din „homo homini lupus" a devenit „homo faber", apoi „homo oekonomicus", pe urmă „homo sapiens"; acum, mai recent s-a descoperit că el ar mai fi și „homo ludens", adică făptura care știe să se joace. Nu-i tocmai adevărat. Facultatea de a se juca o au foarte multe ființe. Numai în măsura în care jocul e anticamera artei se poate găsi aci o particularitate specific omenească. Este nevoia de frumos, este cultivarea frumuseții. Această calitate nu e o achiziție recentă, ci un atribut ancestral. Dacă n-ar fi fost contemporană cu însăși apariția omului, dacă ar fi fost contingentă ca o categorie istorică, ea n-ar mai fi fost un adevărat atribut omenesc ci o temporară și caducă podoabă. A cultiva flori acolo unde alții cultivă interese este o trăsătură veche cît omul însuși. Dar a fost înăbușită cu atîtea secole grele de egoism și lupte. Totuși, în plin infern, ea a știut să răbufnească, ba chiar să se bucure de o admirație involuntară din partea adversarilor înșiși. Contemporan cu homo oekonomicus și chiar cu homo sapiens, înăbușit de primul, ajutat cînd și cînd de cellalt, dar veșnic superior amîndorura, a fost și este *homo floriserens*, omul care, pentru plăcerea lui și mai ales a altora, seamănă flori. Simbolismul imens al florii a fost admirabil ghicit de Chaplin. Acum, și tot într-o poveste humoristică, povestea unui romîn numit Popescu, simbolismul acesta capătă amploare de legendă, de — în cel mai deplin înțeles al cuvîntului — „Légende des siècles".

Omulețul lui Gopo, de cum își pierde coada, își cunoaște sublima lui vocație. Aceea de săditor de floare. Chiar în epocile lui fioroase, om al cavernelor, cavaler medieval, burghez cu joben, el pășește tot cu floarea-n mînă, căutînd un nou loc unde să o planteze. După ce răpune prima fiară, el apare de după pom, cu blana tigrului ucis aruncată chipeș pe umeri, pășind țanțoș, dar cu nelipsita floare în mîna dreaptă. În sfîrșit, cînd în setea lui nebună de cuceritor al universului dorește să-și extindă spațiul locativ dincolo de scoarța terestră, îl vedem, în fundul mării, plantînd o floare. Ba chiar stropind-o cu stropitoarea. Acolo, în fundul mării. Foarte logic. Căci dacă omul a reușit să mănînce sandwiciuri, să bea, să fumeze, să converseze, să scrie și să citească în fundul oceanului, de ce n-ar putea și stropi flori cu stropitoarea?

Dar această nobilă conduită atinge un fel de apoteoză cînd e vorba de cealaltă modernă manie: voiajele pe alte planete. Rachetele turbo-reactoare și teleghidate, omul, omul adevărat le va folosi nu pentru a ucide cu ele văduve și orfani, ci pentru a semăna flori. Unde? Pretutindeni. Acum tehnica modernă nu-i mai poate pune graniți. Se va duce ici și colo, prin planetele vecine, va colinda mahalalele cerului cu scopul precis de a planta flori. Îl vedem atunci pe omulețul nostru îmbarcîndu-se într-un auto-turism-rachetă și acostînd pe fiecare corp ceresc în parte. Vom avea dinaintea ochilor un tablou emoționant și grandios. Spațiile interastrale se populează cu sfere încoronate toate cu cîte-o floricică, așezată în creștet, ca o diademă de prinț. Vidul se împînzește cu aceste mărci ale trecerii omului pe acolo. Iar în fundul tabloului, vom vedea tot poporul de aștri încă nefecundați de grija omului. În contrast cu culorile vii ale planetelor înflorate, fundul de tablou este incolor. Și efectul plastic e foarte frumos. Iar muzica filmului, prin motivele și orchestrația ei, sună exact așa cum ne-am închipuit că poate suna — dacă

ar exista — „muzica sferelor" de care vorbesc poeţii.

Aceasta e povestea omului, amestec de generozitate delicată şi insuportabilă fudulie. Şi pentru ca această situaţie de biped înfumurat să fie şi mai vizibilă, Gopo o va picta pe un omuleţ pocit, cu burtă mare şi membre slăbănoage. In ciuda acestor defecte corporale, el se va ţine mîndru ca o prăjină. Gopo a realizat aceasta printr-o metodă cinetică nouă. Desenul său este voluntar redus la un schematism maxim. Iar mişcările — cu toate că desenul animat oferă mijloace subtile de redare a mişcării — sînt tot schematice şi ele. Afară de dansatorii din scena rock-and-roll, fiinţele nu fac mişcări multe şi diverse, ci doar una singură, de translaţie, de deplasare în bloc, singure picioarele tricotînd monoton un pas de placidă defilare. Acest mod de locomoţie e foarte fecund în sugestii. Cînd e aplicat la tigru, imobilitatea trupului şi mişcarea picioarelor sugerează mersul tiptil al vînătorului; acelaş tigru, cînd iese învins şi fără blană din lupta cu omul, se mişcă, ce-i drept, la fel ca la venire, dar acum acest mers exprimă cu totul altceva; sugerează ceea ce în romîneşte se numeşte mofluz, cu coada între picioare, cu buza umflată, etc. In sfîrşit, acelaş fel de mers, la om, simbolizează numai şi mereu: fudulia. Incomensurabila trufie a lui „Erectus". Morgă din care vor ieşi multe păcate. Dar din care va izvorî, ca o reacţie prin contrast, admiraţia multora pentru cei ce se dedau la acţiuni dezinteresate; persistenţa, chiar în cele mai negre epoci ale istoriei, persistenţa dorinţei de a semăna pretutindeni flori...

VICTOR EFTIMIU: „PE URMELE ZIMBRULUI"

În colecția „Povestiri științifico-fantastice" editată de revista „Știință și tehnică" s-a tipărit în șase fascicole de cîte 30 de pagini romanul lui Victor Eftimiu Pe urmele zimbrului. Povestire științifică sau fantastică nu prea este cartea (nu e chiar deloc), dar e în schimb un roman distractiv de aventuri, foarte potrivit pentru tineret, ba chiar pentru toate vîrstele. Autorul utilizează tehnica romanului de aventuri cu substrat istoric după modelul Alexandre Dumas-père. Ni se și citează de cîteva ori „Nosferatul" lui Alexandre Dumas-père tradus la noi întîi de G. Baronzi cu titlul „Castelul brîncovenesc" apoi de D. Anghel și Șt. O. Iosif cu titlul „Strigoiul Carpaților". Acesta e într-adevăr un roman fantastic și ceea ce e interesant este că a inspirat pe Jules Verne în romanul științifico-fantastic, anticipare a cinematografului sonor și vorbitor, „Château des Carpathes". Romanul lui Victor Eftimiu nu face apel la știință decît la început, unde ni se dau cîteva știri despre zimbru sau bour (aurochs în limba franceză, bison bonasus în latinește) pomenit, zice-se, și de Iuliu Cezar. Mai departe urmează o narațiune de dragoste cu episoade picarești, semănînd mai de grabă cu romanul contesei Dash, „Mikael le Moldave" (1849), deși această operă nu pare a fi cunoscută scriitorului (în schimb se pomenesc „Le Keroutza", 1846, de Stanislas Bellanger și „Voiajul doamnei Craven la Constantinopole, prin Crimeea".)

Mărturisesc că mă așteptam ca romanul lui Victor Eftimiu să povestească întîmplări cinegetice, de sigur, fantastice, din moment ce zimbrul, simbol heraldic al Moldovei, nu mai există astăzi și nu mai exista nici la 1847—1848, cînd se petrec faptele imaginate de autor. Intr-adevăr în prima fascicolă, Henri Parrocel, francez rămas din trupele lui Napoleon în Moldova și devenit administrator al boierului Arkip Rosetti, vede în pădurea domeniului Drăgoești un ultim exemplar al speței. Nu de aceea invită el pe nepotul său Gaston Parrocel, reputat vînător de lei, în Moldova. Sosit în țară, Gaston nu e dus la vînătoare decît o singură dată, intenția lui Henri nefiind aceea de a-și desfăta nepotul cu un vînat rar, ci de a-l însura cu fata bogatului său stăpîn. Vînătoarea de zimbri rămîne și pentru Henri Parrocel și pentru romancier un simplu pretext. In pădure, Gaston nu vînează, ci este, dimpotrivă vînat el de haiducul Stoeniță-Vodă, răzvrătit țigan ca Răzvan al lui Hașdeu. Intrucît Gaston ajunsese secretarul boierului Arkip Rosetti, descendent din Antonie-Vodă Roset, om cult nutrind ambiții de domnie, este răscumpărat din captivitate cu 999 de galbeni (cît ceruse Stoeniță, căci 1000 se pusese pe capul lui). Observînd că Stoeniță are idei revoluționare, Gaston, discipol al lui Lamartine, se prinde „frate de cruce" cu haiducul țigan. De altfel și Arkip e un boier cu idei liberale, cu toate că mare latifundiar, posesor a douăzeci și opt de moșii, în întindere totală de o sută mii de fălcii. Insă, oricît

de liberal, Arkip Rosetti nu înţelege totuşi să-şi dea fata, pe Muşa, după un burghez, fie el şi scoborîtor dintr-un pictor al regelui Ludovic al XIV-lea. Căsătoria va fi înlesnită de Stoeniţă, fiu el însuşi al lui Arkip cu ţiganca Sălumia. Stoeniţă răpeşte pe Muşa, trimisă la rude în Iaşi, ca şi pe Gaston de la Drăgoşeşti şi-i ascunde la o mînăstire, apoi smulge consimţămîntul lui Arkip şi acesta convine ca nunta să aibă loc la Paris, după ce Gaston va deveni marchiz şi va trece la ortodoxie. În cele din urmă, la Paris, în plină revoluţie, Arkip se mulţumeşte cu trecerea lui Gaston la ortodoxie şi luat de curent se pomeneşte şi el în faţa tronului lui Louis-Philippe, din care Bălcescu sfîşiase o bucată de catifea roşie. Honoré de Balzac legitimisul convertit, văzîndu-l atît de impozant, îi făcu loc politicos: — Après vous (după dumneavoastră), domnule!...

Din punct de vedere politic scriitorul prezintă în linii juste în general mentalitatea lui Arkip Rosetti pentru care binele nu poate veni decît din partea neamului său, pe nedrept înlăturat de la cîrma ţării. Deasemeni rapacitatea lui Mihalache Sturza, domnitorul reacţionar care a înăbuşit încercarea de revoluţie de la 1848 din Moldova, este bine surprinsă în scena cu Pan Stanislas Zalomiţchi (Stoeniţă Vodă travestit, obţinînd carte de slobozenie de la domnie şi 1000 de galbeni puşi pe capul lui, întrucît s-a prins singur, iar Sturza luînd în schimb sabia împodobită cu nestemate a haiducului).

Henri şi Gaston Parrocel ni se par mai puţin autentici, mai ales Gaston, care ca revoluţionar e prea contemplativ şi ca îndrăgostit prea lipsit de iniţiativă, de vreme ce nu el cere mîna Muşei, ci aceasta i se oferă de soţie. Singurul erou epic interesant (un fel de d'Artagnan, dacă modelul său n-ar exista tot atît de bine şi în poezia noastră populară, în „Păunaşul codrilor" de pildă) rămîne haiducul Stoeniţă-Vodă, un Răzvan isteţ şi optimist, cu toată naşterea sa nevrednică.

Umorul înlocueşte în romanul de aventuri al lui Victor Eftimiu, senzaţionalul lugubru şi terifiant. Dacă nu întîlnim scene care să ne ridice părul măciucă, în schimb avem peripeţii vesele tot atît de captivante. Aşa este, de pildă, povestirea modului cum face baie la Bucureşti proaspătul sosit din Franţa, Gaston Parrocel (e vorba de baia turcească din mahalaua Lipscanilor). Autorul zugrăveşte pitoresc meselе îmbelşugate de la hanul lui Manuk, drumul de la Bucureşti la Iaşi, vesmintele locale şi cele aduse din străinătate şi transcrie cîntecele haiduceşti despre Napoleon Bonaparte ale cetei lui Stoeniţă:

Napoleonu Bunăparte
A tăiat multe capete
De-mpăraţi şi de ciocoi.
Adu-l, Doamne, şi la noi!

Deci printre ţigani a rămas tradiţia curioasă a unui Napoleon revoluţionar, împărţitor de dreptate. Împăratul francez a mai bătut după această baladă, şi pe cotropitorii turci:

Iese turcul din cetate
Napoleonu turcu'bate
Neder, neder, bacalîm
Ever, ever, hoş ghioldîm

Fireşte, cîntecul „popular", e compus de autor. Elementele de reconstrucţie sînt bogate, evocarea istorică nu concurează din punct de vedere artistic (fiind vorba de Muntenia) pe Filimon sau Ghica ori (fiind vorba de Moldova) pe Alecsandri şi Sadoveanu (în volumul al doilea al trilogiei „Fraţii Jderi", „Izvorul alb", Sadoveanu narează cu mijloace inimitabile o vînătoare adevărată de bouri în vremea lui Ştefan cel Mare).

Victor Eftimiu ia peste picior pe Bellanger a cărui căruţă „le Keroutza" e de genul masculin şi pe muezinul Ivlîia Celibi ce derivă Bucureştii (Abukureis) dintr-un Abu căpetenie a tribunului arab al Kiureisilor. Nu mai puţin etimologiile cuvintelor mujdei *(frc. mousse d'ail) şi* damigeană *(frc. dame-jeanne) date de autor, sînt fanteziste. In realitate* mujdei *e un cuvînt compus din* must *(lat. mustum) şi* aiu *(lat. alium), iar* damigeană *vine din italienescul* damigiana. *Cuvîntul slavon* niemiţi, *de unde romînescul* neamţ *(= german), nu însemna originar*

„străin", ci „mut" (Slavonii, neînțelegînd limba vecinilor lor germani îi considerau muți). Cuvîntul coviltir *nu vine direct din franțuzescul* couverture *(cum s-ar putea explica această evoluție semantică ?) ci printr-un intermediar rusesc.*

Se înțelege că astfel de glume și altele ajută ca romanul „Pe urmele zimbrului" să fie amuzant. Un cititor mai exigent în materie de aventuri va constata totuși că a parcurs două sute de pagini fără a da de zimbrul desenat și descris în limba franceză pe coperta primei fascicole a romanului și pe care îl vede fugitiv în pădure (tot numai în prima fascicolă) Henri Parrocel și însoțitorul său Impușcă Vrabie.

Al. Piru

*VIOLETA ZAMFIRESCU: „IARBA DRAGOSTEI" *)*

Violeta Zamfirescu e o fire senină, probabil fără mari frămîntări. Cunoaște euforia naturii și o trăiește cu o feminitate calmă. Ar fi în stare să ne dea un volum de poezii pline de farmec, despre minunile anotimpurilor, despre dorința de a apăra liniștea oamenilor. Poate și despre munca aspră a minerilor, pe care o înțelege și o iubește.

Poeta se mărturisește țărancă din Oltenia, plină de energie în fața vieții. Există într-adevăr în poezii un soi de asprime țărănească, refractară sentimentalismului :

Răsună-n palma frunzelor pe-un grui
O darabană-a nucilor căzînd.
Sînt criță de mireasmă de gutui
Și gurguiete coapte...

Iubirea maternă naște versuri de puritate și de candoare, fără „duioșii" contrafăcute :

Azi, înserînd pe sub duzi,
Am dat cu mingea de-a dura.
Am sărutat mînuța Mariei,
Și mi-am umplut sufletul și gura
De gustul dudelor și al copilăriei.

Iată și „Numai noi", poate cea mai sensibilă poezie din volum, muzicală și plină de farmec. Aici apar mai limpede progresele serioase în ce privește arta poetică pe care le-a făcut autoarea de la primul volum.

Numai noi și o apă subțire
cîntam lîngă-o punte...
Cîntecul era greu de iubire,
părul plin de mireasmă de munte.
Numai noi și doi nori de lumină
priveam cerul albastru.
Mîinile miroseau a rășină
și sărutul a crengi de jugastru.

Amintirea iubitului căzut în război e evocată în versuri pline de emoție („Printre gorgane"). Dar îndeosebi bucură cîteva poezii din ciclul închinat muncii minerilor („Patru cai", „Zămislire", „Aici"), în care dragostea pentru mineri și comunicarea cu bucuriile și tristețile lor e reală și mărturisită cu sinceritate.

Și totuși, abia de azi încolo Violeta Zamfirescu va trebui să lucreze la cartea ei de poezie adevărată, pe care poate și trebuie să o dea. „Iarba dragostei" — al doilea volum pe care îl tipărește, la nici doi ani după primul — nu este decît încă o promisiune, mai clară, mai dătătoare de nădejdi decît prima, totuși numai o promisiune. Nu s-ar supăra nimeni dacă în cartea cu care se va realiza Violeta Zamfirescu se vor afla și poezii la nivelul unei bune părți din „Iarba dragostei". Dar, hotărît, vor trebui să lipsească numeroasele versificări reci, animate de un patos prefăcut, în care poeta practică un soi de poezie filozofardă, de cuvinte mari. „Umilire", „răzvrătire", „fire", „fericire", „omenire", „milenii", „trecut", „timp", „spațiu"

*) Editura Tineretului, 1957.

— pe toate acestea vor să le cuprindă primele două strofe din poezia „Femeia" :

Trecutul n-a dat nimănui în dar
nici umilirea mea, nici răzvrătirea !
Lăsați să izbucnesc precum mi-e firea,
să pierd sub tălpi milenii de amar ! *etc.*

Nu este în firea ei să „izbucnească", cel puțin n-a arătat-o în acest volum. „Neliniștea" și „nemărginirea" („Tot caut") sînt pomenite numai, dar nu și trăite. Astfel de simțăminte sînt departe de sufletul frumos și împăcat al poetei. Străine îi sînt și imaginile grandilocvente :

Rezemată de-a veacului poartă,
să îmi sfarăm pîn-la atom
inima asta ce poartă
mii de chipuri și inimi de om !

Pentru ca în aceeași poezie, în final, poeta — fără nici o legătură cu ce-a spus pînă atunci — să clameze plină de o bucurie femeiască, pură, a ei :

Din fîntîni îți scot apa în ciuturi,
inimă, inima mea !
Azi de rîs și de plînset te scuturi ?
Cheamă-ți iubitul să bea !

E de neînțeles cum nu observă autoarea — și cum nu acționează în consecință, eliminîndu-le din volum — cît de slabe sînt astfel de poezii, față de cele în care își împărtășește emoția ei reală, autentică, în fața lumii. E de neînțeles, cu atît mai mult cu cît în „Iarba dragostei se dovedește destul de înzestrată, încît să poată evita slăbiciuni, la urma urmei evidente pentru orice cititor atent.

Florin Mugur

FRANCISC MUNTEANU: „HOTEL TRISTEȚE")*

Chiar cel care n-a citit niciodată pînă acum vreo carte a lui Francisc Munteanu ar putea reconstitui în urma lecturii acestor scurte povestiri profilul prozatorului, universul său literar, structura psihică ce-o împrumută eroilor puși în mișcare. Despre autorul „Orașului de pe Mureș" s-a tot spus că este un cazuist, că are o înclinație deosebită spre acele specimene umane și acele momente de viață interioară ce ies din sfera umanității comune alunecînd spre ceea ce se apropie de granițele patologicului.

Cei care au susținut un asemenea punct de vedere nu numai că au o viziune îngustă asupra conceptului de originalitate artistică dar urmăresc să limiteze cîmpul de cercetare al artistului la fenomene curente, pe care și individul obișnuit, fără sensibilitate deosebită, le poate detecta în realitate, neavînd pentru aceasta nevoie de ajutorul capacității de observație mărită a artistului. Asemenea interpreți dogmatici vor exulta probabil în fața volumului de povestiri de care ne ocupăm, gîndindu-se că le confirmă punctul de vedere. Bucuria însă, dacă s-ar manifesta, ar fi cu totul neîntemeiată, căci privite lucrurile mai profund tocmai povestirile acestea dovedesc o dispoziție deosebită de adeziune la resorturile cele mai ascunse ale omeniei, în ceea ce are ea mai întreg și mai specific. De aceea tonalitatea epică lipsită la suprafață de un colorit afectiv (tonul povestirii este de o sobrietate vecină cu aceea a procesului-verbal, mărginindu-se la simpla înregistrare a faptelor și reacțiilor exterioare) ascunde un puternic lirism pe care factura autobiografică a momentelor descrise nu face decît să-l susțină.

Nota de originalitate a prozatorului consistă mai ales în surprinderea unui mărunt tragism (care însă privit prin prizma însăși a lumii înfățișate, capătă proporții) al umanității comune, tragism rezultînd din

*) E.S.P.L.A., 1957.

înăbuşirea de către un mediu oprimant a tuturor rezervelor de delicateţe, de puritate şi frumuseţe morală ce există organic în această umanitate. Titlul, „Hotel Tristeţe" este astfel plin de tîlc.

De aci însă nu putem deduce că Francisc Munteanu este un pesimist. Tendinţele vitale înăbuşite în elanul lor de către mediul exterior îşi găsesc un corelativ într-un soi de călire interioară, într-o dîrză voinţă, într-o tenacitate menită a înfrunta dificultăţile şi a subzista cu orice preţ. Tragismul mărunt este astfel dublat de un eroism cotidian. În permanenţă mijloacele autorului se sprijină pe acest contrast. Ingenuitatea copilului este în povestirea „Casa de corecţie" de două ori alterată şi aceasta încă foarte de timpuriu. Odată prin faptul că micul erou ajunge să-şi facă un vis din cea mai monstruoasă instituţie: casa de corecţie. A doua oară puritatea este brutalizată în momentul cînd acelaşi copil ajunge pradă pornirilor sălbatice ale directorului casei de corecţie, un pervers sexual. Dar tocmai faptul că sensibilitatea copilului este atît de timpuriu reprimată în tendinţele ei firești de expansiune, determină reacţia contrarie, care duce la rezistenţă şi împotrivire. Unele povestiri, ca de pildă „O felie de pîine" sînt adevărate lecţii în dobîndirea unei tehnici psihologice de autoeducaţie menită să contribuie la făurirea unui ax moral. Cu o bucată de lemn în buzunar, crezînd însă că e o bucată de pîine, eroul povestirii îndură foametea zile în şir. Uneori, ca în „Solidaritate", robusteţea, caracteristică umanităţii oprimate se traduce prin atitudini cu adevărat patetice. Alteori, aceeaşi tenacitate, de care am amintit şi care face parte din personalitatea autorului, devine un prilej pentru înţelegerea mecanismului sufletesc nu al oprimaţilor ci al opresorilor sau al acelora care sînt pe cale să ajungă stăpîni. „Un plic de piper" este un fel de scurtă istorie a capitalismului redusă însă la destinul unui singur individ. Profilul moral al omului care luptă cu încăpăţînare să se îmbogăţească este dezgustător. Însă nici o asemenea împrejurare nu-i lipsită de tragism; destinul lui apare tot atît de trist căci tocmai lupta sa plină de îndărătnicie pentru a se elibera prin îmbogăţire îi crează premizele celei mai negre dintre sclavii: sclavia propriilor sale iluzii.

„Hotel Tristeţe" dovedeşte odată în plus nu numai că avem de-a face cu un scriitor de talent, dar că acest scriitor începe să dezvăluie, din ce în ce mai mult o viziune proprie, o sensibilitate particulară, o lume a sa, ceea ce înseamnă că se află în plin proces de maturizare artistică.

Dat fiind deci cursul atît de favorabil al evoluţiei sale din ultima vreme, sînt regretabile unele tendinţe spre rezolvări factice. De pildă, schiţa „Două întîlniri" din acelaşi volum este construită pe ideea unei fatalităţi naive, autorul încercînd, fără să izbutească, să acorde o semnificaţie majoră unei banale coincidenţe.

Fără îndoială, că în cursul dezvoltării sale artistice, Francisc Munteanu se va elibera de asemenea tendinţe.

V. Moglescu

*ILLYES GYULA: „POPORUL PUSTELOR"**)

Dincolo de Dunăre, în partea apuseană a Ungariei se întindeau marile latifundii, locuite de un popor de slugi, de categorii sociale bine definite (trecerea de la o categorie la alta, de la văcar la porcar, era dificilă) cu domnitori — vechilii — cu un Dumnezeu: măria sa grofu.

Monografia acestui popor a alcătuit-o Illyes Gyula, scriitor născut într-o familie de slugi.

Deşi s-a născut şi a copilărit la ţară, vreme îndelungată, n-a ştiut mai mult despre viaţa satelor, decît dacă ar fi văzut lumina zilei la oraş. Zărind întîia oară

*) E.S.P.L.A., 1957.

drumul, casele clădite sistematic una lîngă alta, între ele cu uliţi şi pieţe, al căror rost nu-l poate înţelege, se îngrozeşte. Circulaţia ameţitoare a căruţelor, a oamenilor şi copiilor în locul acela strîmt îl năucesc pînă într-atît că doar cu ameninţări şi purtat de mînă poate fi silit să iasă din casă.

Îşi petrecuse doar pînă atunci viaţa în mijlocul pustei nemărginite, unde, în jurul castelelor răzleţe, s-au aciuat într-o singură casă joasă, sub un unic acoperiş, sute de familii de slugi. Fiecare familie are 6—7 copii. Peste familie domneşte mama. Tatăl de multe ori nici n-are culcuş în coteţul întunecos, unde-şi duce viaţa în fiecare colţ cîte o familie, ci se culcă în grajdurile curţii ca să poată avea vitele sub ochi, chiar noaptea. Îl şi sperie văicărelile neîncetate, jeluirile, plînsetele, naşterea copiilor sau moartea lor.

Comunitatea acestor slugi alcătuieşte o lume primejdioasă cu legile, datinile ei, cu un simţ al proprietăţii individuale şi e viaţă erotică aparte.

Arareori vreun străin se amestecă în viaţa lor. Nici un ţăran, proprietarul unui petec de pămînt oricît de mic, nu s-ar încuscri cu o slugă.

Copiii sînt crescuţi laolaltă. Bărbaţii pedepsesc plozii vinovaţi, fie că-s ai lor fie că sînt ai altora. Şi plozilor şi părinţilor li se pare firesc. La zece ani copiii sînt bărbaţi buni de muncă şi angajaţi ca atare, deşi chiar legea fixează la 12 ani minimul necesar vîrstei unui argat. Meseria de slugă e transmisă de generaţii. Din munca lor nu se aleg cu mare lucru. Dacă prisosul îl ia îngheţul, tătarul sau groful nu e decît o chestiune de amănunt. Ei crapă de foame. Şi fură. Cu inocenţă. Cu o anumită inocenţă. „Apoi nu-i domnesc?" întreabă cel căruia i se încalcă cu forţa legea proprietăţii individuale, socotind că-i risipă să-şi consume ceva din minimul lui avut personal.

N-au nimic al lor. O familie se înjghebează cu un pat de scînduri şi 10 fiorinţi. De obicei nici nu va reuşi să încropească altceva, în afară de copii. Fetele cresc. Jus primae noctis *nu mai există. Dar există vechili şi logofeţi. Argatul cu opt, zece copii nu-şi poate încărca boarfele în căruţă ca să-şi ia lumea în cap. Doar nu-l aşteaptă nicăieri o soartă mai bună. Aşa că obrazurile aspre ale tatălui sau fraţilor se apleacă în jos şi numai rareori o faţă se azvîrle în fîntînă. Atunci faptul e socotit divers şi nici o aureolă romantică nu înconjură moarta.*

Slugile trec anonim prin viaţă şi pustă. Bunul plac al grofului le mută de pe o moşie pe alta, uneori aflată în celălalt capăt al pustei. Cînd îmbătrînesc rînesc grajdul. Cînd nu se mai pot tîrî, aşteaptă pomana unei ulcele cu zeamă ori dispar undeva, nu se ştie unde.

Slugile nu-şi cunoşteau trecutul decît din tradiţie orală. Amintirea turcilor le era vie ca şi cînd s-ar fi ivit la începutul veacului trecut. De Habsburgi ştiau mai puţin. Istoria lor a cercetat-o scriitorul. A strîns date, a scormonit legi, codice, a căutat cărţi de muncă, a cercetat datini, obiceiuri şi oameni. Monografia e alcătuită în urma unei impresionante munci de documentare. Deşi este o lucrare de sociologie, cea mai remarcabilă monografie a satului maghiar, totuşi „Poporul pustelor" nu trădează nici o clipă eforturile învăţatului care s-a străduit să adune date ştiinţifice, scrie Konya Lajos în revista „Csillag."

Argaţii apăreau chiar în cele mai vechi romane maghiare. Ca bătrîni erau gata să-şi sacrifice viaţa pentru stăpîni, în chip de tineri erau nişte tîlhari de drumul mare pe care îi răpune glonţul unui erou chipeş. Ţărănci drăguţe alăptau pruncii sau lălăiau de-a lungul secolului al XIX-lea cîntece sentimentale. Domnii îşi aminteau uneori de slugi pe care le priveau atunci ca pe nişte simpatice animale domestice. Illyes Gyula a sfîşiat vălul idilic care acoperea adevărul despre acest popor. În cartea lui Illyes Gyula acest popor docil apare în adevărata lui lumină, el chibzuieşte îndelung cînd trebuie să se amestece în treburile domnilor, dar poate fi setos de răzbunare, neîndurător, cum s-a întîmplat în timpul răscoalei lui Doja.

Cartea e un poem al vieții proletariatului agricol maghiar. Descrierea pustei imense, a oamenilor care poartă un nume vag, nedeosebit de al bunicului și al fiului, e presărată cu amintiri autobiografice. Aparent, cartea nu e scrisă după un plan prestabilit. O imagine, o amintire, enunțate odată sînt reluate într-un capitol, dezvoltate în altul. În realitate, cu o tehnică stăpînită într-atît încît nu e vizibilă decît la o foarte atentă cercetare, scriitorul acumulează gradat elementele impresionantei construcții. Clocotul indignării e stăpînit. Un umor sec — caracteristic maghiar — întovărășește întîmplări dureroase, revoltătoare. E un poem care se citește încet, cu luare aminte.

Au trecut anii peste poemul care la vremea lui părea fără sfîrșit, fără dezlegare. Finalul istoric fericit n-a făcut să pălească culorile vii ale acestei admirabile scrieri, pentru a cărei traducere Emil Giurgiuca trebuie felicitat.

R. Iacob

ROMULUS CIOFLEC: „BOIERUL")*

Acum cincizeci de ani, în 1907, apărea volumul de schițe și nuvele „Doamne ajută-ne" de Romulus Cioflec. Autorul putea fi întîlnit în publicațiile literare ale vremii, ca „Sămănătorul", „Viața literară" și altele, la care colabora. Schițele și nuvelele din volumul „Doamne ajută-ne" — minore sub raport artistic — aduceau cîteva icoane din viața satului, mărturisind compasiunea sinceră a autorului pentru năpăstuiții vieții, sentimente de duioșie și înțelegere. Aceleași note caracteristice întîlnim și în volumul „Lacrimi călătoare", apărut în 1920. Inspirate tot din viața satului din anii primului război mondial, schițele și nuvelele din acest volum descriu oameni necăjiți, realități dureroase, oprindu-se asupra celor umili și lipsiți de apărare.

Romanul „Vîrtejul", apărut în 1937, era închinat tot acestor realități. În anii bătrîneții, la vîrsta le șaptezeci de ani, Romulus Cioflec a evocat viața satului de odinioară în romanul „Boierul", apărut recent la E.S.P.L.A, roman pe care nu a mai avut bucuria să-l vadă în vitrinele librăriilor, sfîrșindu-și viața în timpul tipăririi lui.

Dacă în lucrările anterioare, scriitorul manifesta numai compasiune și îndurerare pentru cei umiliți, lăsîndu-se uneori sedus de preceptele sămănătoriste, în romanul „Boierul", scris în ultimii ani, pătrunde mai adînc în complexitatea vieții sociale, sezisează înfruntările de clasă.

În acest roman, Romulus Cioflec a intenționat să zugrăvească realitățile de la începutul acestui veac. Intențiile au fost numai parțial realizate. Romanului îi lipsește un conflict puternic, o intrigă susținută, încordată. Conflictul se bazează pe înfruntările dintre boierul Bălnică și țăranii din satul Corbeanca. Boierul, din oarecare pricini de hotar, îl împușcă pe Florea Stan — feciorul acestuia, Vasile Stan, intentează proces boierului. Dar stăpînitorul de pămînturi este achitat, prin aranjamente politice de culise, întorcîndu-se la moșie sub paza unei escorte militare. Vasile Stan nu-și înăbușă ura și dorul de răzbunare, iar cînd îi vine bine trage în el cu alice de lup. Boierul scapă însă și Vasile ia calea pribegiei, dîndu-se drept dezertor din armata austro-ungară, revenind în Corbeanca abia după ce boierul moare, în urma rănilor primite. La întoarcere, se alătură țăranilor ce încep să-și manifeste deschis ura împotriva asupritorilor, prevestind ridicările răzbunătoare din 1907. Conflictul romanului se reduce la aceste cîteva elemente diluate peste măsură în cele șase sute de pagini ale romanului. Din tot

*) E.S.P.L.A., 1957.

romanul se susţin numai cîteva fragmente, care evocă diferite aspecte ale realităţilor rurale de la începutul veacului.

Romanul suferă de numeroase lungimi, abundă în divagaţii inutile, în amănunte nesemnificative care fac să treneze acţiunea. Jumătate din cele şase sute de pagini ale romanului ar fi putut astfel lipsi, în folosul concentrării acţiunii şi-al unei compoziţii mai unitare.

Teodor Vîrgolici

N. NICULESCU-BUZĂU: „SUVENIRURI TEATRALE"*)

Volumele de aduceri aminte ale reputaţilor actori Lucia Sturdza Bulandra, V. Maximilian şi N. Niculescu-Buzău, au înregistrat un succes de librărie care era de prevăzut. Autorii celor trei volume fac un program din intenţia de a informa generaţiile tinere asupra mişcării teatrale de la noi, maturizată odată cu începutul secolului XX.

Peisajul vieţii de teatru în care Niculescu-Buzău şi-a creat o reputaţie unanim recunoscută, se întinde de-a lungul mai multor decenii. O carieră dintre cele mai lungi, al cărei apogeu este greu de înregistrat dat fiind repertoriul foarte inegal şi trupele de improvizaţie în care a fost silit să-şi dezvolte talentul.

Posibilităţile sale de comedian şi le-a conceput sub semnul puternicei personalităţi a lui Matei Millo, adică pe linia acelui „haz specific românesc, plin de deşteptăciune, duioşie reţinută, cu vorbe puţine, dar rostite răspicat, fără ocoluri". Firesc, ca şi marele său predecesor, şi-a găsit elementul în vodevil şi operetă.

Multe chipuri, cel mai adesea uitate (şi pe nedrept uitate), multe momente de importanţă crucială în teatrul românesc şi multe anecdote reînvie în paginile cărţii lui Buzău. Predominant însă, minuţios şi colorat este refăcut pas cu pas tabloul unei cariere de teatru întemeiată pe turnee, imaginea unei vieţi de veritabili nomazi, lungile, agitatele şi epuizantele turnee. Nu greşesc dacă afirm că din paginile cărţii lui Buzău se poate învăţa şi geografie românească. Mai mult chiar, se întîlnesc relatări şi notaţii de fin observator asupra modului de viaţă şi psihologiei feluriţilor locuitori ai feluritelor tîrguri şi oraşe. E adevărat că de cele mai multe ori sînt subiective, după criteriul interesului manifestat faţă de spectacolele trupei în turneu, dar aceasta dă şi oarecare savoare povestirilor.

Interesant cît de proaspete trăiesc vechile impresii, vechile dureri şi bucurii. Situaţiile tragi-comice, uneori de-a dreptul dezolante ale trupelor de actori mînate de ici-colo, sînt evocate nu cu detaşare ci cu trăire şi participare prezentă. Iată şi o primă explicare a nivelului nu de puţine ori scăzut al spectacolelor, ca şi al selectării pieselor, într-o izbucnire sinceră şi iritată: „Ce artă să faci, cînd crăpai de foame?" Despre condiţiile unei asemenea activităţi de teatru povesteşte Buzău, începînd cu anii 1889, parcurgînd, „vremurile eroice" ale teatrului nostru. E adevărat, vremuri de glorie în care şi-au desfăşurat marea lor artă bătrînul Matei Millo, Aristizza Romanescu, Nottara, Leonard şi mulţi alţii, dar mai cu seamă „eroice" pentru elanul şi dăruirea care nu se stingeau, deşi „jucai cu frica în sîn, neştiind dacă vei avea un adăpost şi un blid de mîncare a doua zi".

Fiind cartea de amintiri a unui actor de turnee (uneori peregrinări prin săli şi grădini bucureştene), numeroasele evocări, portrete şi observaţii sînt brodate anecdotic pe schema unui adevărat jurnal de bord. E cazul să menţionăm memoria prodigioasă, uimitoare, a bătrînului actor, de invidiat prin exactitudine şi minuţiozitate. Detaliile nu cunosc aproximaţie. Aflăm astfel cît a costat cuşma ce i-a cumpărat-o maică-sa la 7 ani, cu pămătuful cărui actor obscur şi-a întins prima oară pudră pe obraz, ora la care a fost chemat de Burienescu pentru

*) E.S.P.L.A., 1956.

a i se da îndeletnicirea de copist de roluri, cum își condimenta peștele — pentru o masă săracă — în primii ani de teatru etc. etc. Fiind un povestitor de talent Niculescu-Buzău strecoară detaliile nu pentru a epata prin sîrguința cuviincioasă a memoriei, ci pentru a da culoare în ambianța istorioarelor care-i compun viața.

Spuneam că Niculescu-Buzău și-a fructificat talentul în sfera comediei, și anume în a comediei muzicale, vodevil și operetă. Era epoca cînd Viena se legăna în ritmul valsului, în vreme ce la Paris teatrul bulevardier cunoștea o emulație crescîndă. Și la noi pusese stăpînire moda vodevilurilor, operetei și melodramei. Acumulasem deja o experiență sănătoasă, specific națională, prin „cîntecele comice" și vodevilurile lui Alecsandri, Flechtenmacher, Millo, prin operetele lui Gh. Asachi, Costache Caragiale și Caudella. Niculescu Buzău așează la loc de cinste această tradiție, dînd totodată la iveală și formațiile teatral-muzicale care dețineau palmaresul reprezentațiilor de acest fel. Evocarea operetei craiovene, unul din importantele nuclee ale operetei românești, ca și a altor formații particulare, de mai tîrziu, sînt pentru Buzău un prilej de a omagia cu venerație, cunoscute familii de actori, adevărate dinastii, care se dedicau generații după generații teatrului, sfidînd prejudecățile și vicisitudinile timpului, răspunzînd dispretului oficial și așa zisei „bunecuviințe" burghezo-provinciale cu sentimentul demnității lor de artiști. Așa au fost Mihăilenii, Vlădiceștii și Teodorinii, Bobeștii și Alexandreștii, „pentru care teatrul însemna o mare pasiune, rațiunea de a trăi".

Nicăieri mai multă jenă și durere, în paginile acestei cărți, decît acolo unde bătrînul actor conchide cu luciditate că concesiile făcute unui repertoriu de duzină dar la modă, au încorsetat marele său talent.

Buzău creionează sigur, concis, sugestiv, după toate regulile racursiului, reușind adevărate portrete literare ca în această lapidară evocare a lui Leonard : „Ca om, N. Leonard avea aceiași distincție ca și pe scenă. Era frumos, de o frumusețe care frapa, ochi ademenitori, gură senzuală și clasic desenată, un surîs cuceritor, un nas cu nările palpitînde, oval minunat, sprîncene arcuite fără greș. Cînd trecea pe stradă, lumea, mai ales femeile, se întorceau după el. Și ce mărinimos era. Ca omul adevărat, care cunoscuse mizeria și suferința".

Anecdotele și pățaniile care fac și mai agreabilă povestirea, sînt istorisite cu bonomie și cu seriozitatea aparentă — abia ascunzînd surîsul, într-un limbaj necăutat, „de toate zilele", aș zice.

Emil Mandric

JOHN MORISSON: „PROFETUL DIN PANDALOOP")*

În „cuvîntul înainte" scris de Frank Hardy pentru culegerea de nuvele a scriitorului australian John Morisson (E.S.P.L.A. — colecția Meridiane) — m-a izbit următoarea frază: „...Și-atunci, l-am văzut pe cel mai mare nuvelist contemporan al Australiei cum aranja pe peluză mașina de tuns iarbă în grădina aceea sortită odraslelor micii burghezii. Cum stătea așa aplecat, părea adîncit în gînduri și oarecum părăsit; un bărbat înalt, cu ochelari cu ramă groasă, cu pălărie veche și ponosită în cap și salopeta uzată"...

Ca de-obicei, prefața am citit-o abia după ce citisem cartea și aveam vii în minte toate frumusețile ei, bogăția ei de sentimente și de gînduri, și această frază mi-a sunat aproape ca o jignire personală. Pe urmă a trebuit să-mi dau seama că nici nu poate fi altfel; într-o societate capitalistă, scriitorul care vrea să fie independent de sacul cu bani, trebuie să aibe și o altă meserie, ca să nu piară de foame.

Că John Morisson e un scriitor „independent de sacul cu bani", o demonstrează nu numai faptul că scrie mai ales despre

*) E.S.P.L.A., 1957.

muncitori, el însuși fiind muncitor, ci mai ales concepția care stă la baza scrisului său, unghiul său de vedere, de un profund și cald umanism, superioritatea concepției lui etice, care este atît de autentic muncitorească, optimismul său robust, netrîmbițat, dar prezent în țesătura fiecărei nuvele ca un acompaniament în surdină.

Eroii lui Morisson — grădinari, docheri, argați de la ferme, zilieri — sînt oameni obișnuiți care trăiesc muncind din greu, în condițiile vitregi ale capitalismului — obișnuită, simplă este și intriga aproape a fiecăreia dintre cele șapte nuvele ale culegerii; de altfel simplitatea, discreția, calmul sînt notele caracteristice ale stilului său. Întîmplările pe care el ni le narează sînt și ele obișnuite, de fiecare zi; am putea spune: scrie despre viața cotidiană a omului muncitor australian. Pasionant este de asemenea ceea ce s-ar putea numi subtextul fiecăreia dintre nuvele — care complectează în modul cel mai fericit calitatea lor artistică incontestabilă; căci Morisson nu face comentarii pe marginea textului său, nici nu formulează concluzii morale, nici nu filozofează; proza lui, avînd toate calitățile prozei moderne — precizie, minuțiozitate în analiză, economie maximă în ce privește mijloacele de expresie și totuși multă expresivitate, suplețe și subtilitate sub aparența banalului, etc. — mai are în plus ideea superiorității ideologiei și concepției morale a clasei muncitoare, pe care de altfel, el niciodată n-o comunică direct, dar care este prezentă în faptele selectate, în dezvoltarea intrigii, în scurtele notații. Neliniștea domnului Oliphant, mare proprietar de crescătorii de oi, — provocată de plecarea angajaților săi, stîrniți de un zilier care a trecut pe la ferma sa (Profetul din Pandaloop) nu-i doar neliniștea unui burtă verde oarecare tulburat din tihna sa, ci mult mai mult, e însăși neliniștea lumii capitaliste, în fața clasei muncitoare care a dobîndit conștiință de sine și de bună seamă va dobîndi și mai mult în viitor; absurditatea rivalității și luptei dintre cele două gemene Haven (Bătălia Florilor) nu-i numai absurditatea relațiilor dintre cele două surori, ci absurdul care domină o serie întreagă de raporturi și de stări în lumea capitalistă și care denotă precaritatea acestor stări și raporturi; iar în „Barăcile Docurilor" nu avem doar o admirabilă descriere a muncii din porturi, ci și un minunat poem despre demnitatea omenească; ca și în „Schimbul de noapte" și în „Paltonul marinarului" unde dincolo de întîmplările mai mult sau mai puțin obișnuite, ne impresionează și ne rămîne în minte semnificația profundă a solidarității umane.

Remus Luca

A. E. BACONSKY: „COLOCVIU CRITIC"

Alcătuit din piese de o valoare inegală, volumul exprimă totuși, în ansamblu, personalitatea autorului, capacitatea sa reflexivă, sensibilitatea sa și mai ales atitudinea intransigentă de respingere a compromisurilor ideologice. Pe această linie, este concludent eseul din fruntea volumului „Lirismul și contemporaneitatea", eseu a cărui orientare poate fi concretizată în afirmația: „Lirismul nu este un arbore cu rădăcini aeriene. El are nevoie de solul fertil al contemporaneității". Adîncind ideea, autorul crede că a găsit cauzele îngustării orizontului tematic al poeziei noastre în anii trecuți, denunțînd falsa contradicție între contemporaneitate și sentimentele umane și discriminarea arbitrară între sentimentele cetățenești și cele personale. Dacă argumentarea sa este întemeiată și premizele de la care pleacă sînt judicios alese, nu-i mai puțin adevărat că încercarea sa nu epuizează tot miezul problemei, deși afirmațiile sale peremptorii par a căuta să ne convingă de contrariul.

Cînd însă scriitorul lasă deoparte tonul oarecum doct de tratare a unei chestiuni şi abordează calea apropierii nemijlocite de obiect, modalitate în care sensibilitatea sa de poet cu frumoase resurse îi conferă o incontestabilă superioritate, cititorul volumului găseşte o deplină satisfacţie. De situaţia aceasta privilegiată în volum se bucură mai ales paginile în care Baconsky vorbeşte despre opera lui G. Bacovia şi poezia lui Mihai Beniuc. Cuvîntul său se înaripează, observaţia devine pătrunzătoare şi definitorie, prin transparenţa rîndurilor întrezăreşti starea aceea inefabilă ce prefigurează însăşi geneza poeziei.

Acelaş elan proaspăt, aceeaşi fineţe disociativă regăsim în cele două eseuri despre Maiakovski, într-o largă caracterizare a vastei opere sadoveniene sub titlul Elogiul epopeii noastre naţionale *şi în prezentarea a două cărţi reprezentative pentru literatura noastră nouă, „Florile pămîntului" de Zaharia Stancu şi „Pasărea furtunii" de Petru Dumitriu. Aceste ultime eseuri se impun prin concizia şi prospeţimea notaţiei.*

O cu totul altă eficacitate au însă însemnările grupate sub titlul Opinii, *în care autorul are de multe ori aerul că luptă serios şi imperturbabil cu aspectele minore şi de mult depăşite ale vieţii noastre culturale. Într-un articol, de pildă, atacă şi preface în fărîme o poezie publicată de Vasile Iosif în 1954, în altul se ocupă de trei poeţi anonimi aparţinînd decadentismului dintre cele două războaie. Observaţiile în genere sînt juste şi aci ca şi în celelalte articole din ciclul „Opinii", dar ne întrebăm care mai poate fi azi utilitatea reactualizării unor probleme al căror răsunet a fost demult înecat în desfăşurarea evenimentelor. Raţiunea înglobării în volum a articolelor pomenite ne apare de aceea discutabilă. Astfel alcătuit, volumul îşi pierde centrul său de greutate, iar omogenitatea sa este serios periclitată.*

Uneori, parcurgînd volumul, cititorul are surpriza de a întîlni afirmaţii care îl descumpănesc sau cel puţin îl fac să bănuiască că ceea ce crezuse el bine stabilit înainte poate fi pus acum sub un serios semn de îndoială. Aşa de pildă în eseul „Critica — gen beletristic" se încearcă acreditarea ideii că pentru a-şi exercita onest şi cu autoritate meseria orice critic trebuie neapărat să se specializeze într-un anumit gen literar. Se cere astfel să avem critici ai poeziei, ai romanului, etc. ba chiar şi critici ai criticii. Mărturisim că nu am putut înţelege exact sensul unei fraze ca aceasta: „E curioasă candoarea cu care criticii izbutesc de cele mai multe ori să-şi ignoreze apartenenţa lor scriitoricească, tinzînd în critica criticii spre o evadare din cadrele beletristicii şi accentuînd astfel o mai veche discriminare deopotrivă de artificială şi arbitrară." *(p. 17) Putem deduce oare de aici că poetul Baconsky e de părere că distincţia dintre creatorul operei de artă şi criticul ei este pur formală şi* „disocierea scriitorilor în critici şi beletrişti devine o tautologie"?

În acelaş eseu se afirmă: „In faţa operei literare, criticul trebuie să manifeste atitudinea pe care poetul o are în faţa realităţii". *Este oare aşa? Nu cumva se află aici mărturia unei tendinţe de simetrie simplificatoare? Dacă afirmaţia de mai sus ar conţine un adevăr integral, ne-am găsi în prezenţa unor oglinzi paralele care reflectă la infinit un acelaş mic obiect: opera presupune o critică, — la rîndul ei critica o altă critică şi aşa la nesfîrşit, căci ne-am afla mereu în faţa cîte unei realităţi care se cere oglindită.*

Observaţiile de mai sus, nu au alt scop decît acela de a cerne balastul care îngreunează, din lipsa unui criteriu mai sever de triere, materialul de preţ pe care volumul îl conţine în rest.

A. E. Baconsky, pe lîngă poetul pe care îl cunosc şi îl preţuiesc cititorii, s-a dovedit în numeroase rînduri a fi un spirit analitic cu subtile posibilităţi de discernere, un combativ minuitor al condeiului de pe poziţiile realismului socialist. In aceste împrejurări, volumul publicat, cu rezervele făcute mai sus, rotunjeşte pentru noi imaginea unei personalităţi armonios echilibrată între diversele sale activităţi creatoare.

Crişan Toescu

REVISTA REVISTELOR

— Din țară —

PROZA DIN „GAZETA LITERARĂ" nr.24-29

Despre copii s-a scris mult și se va scrie cît e lumea. Coșovei își încearcă arcușul pe această temă reușind cu bune rezultate să prindă farmecul și în deosebi misterul copilului care tulbură pe omul matur. Cum reușește el să facă acest lucru? Relativ simplu: eroul însemnărilor lui, intitulate „Așa petrecem noi", Moreacul, nu este un copil excepțional, ci Copilul, Inocența; doar scriitorul îl privește ca pe o ființă apărută nu se știe de unde printre noi pămîntenii, un mag de care sîntem inițiați în semnificațiile ascunse și fermecătoare ale universului. „Povestite de el, — *notează Coșovei* — întîmplările din timpul zilei, mărunțișurile de ieri, de alaltăieri, pe care le-am și uitat, le ascultăm ca pe niște întîmplări ciudate, captivante și tulburătoare, ale unor curioase evenimente foarte îndepărtate, pe care oamenii n-au avut norocul să le vadă". *Exagerarea, să spunem de nuanță bogziană, este în spiritul realității. Se speculează aici — în sensul bun al cuvîntului, — asupra modului specific de cunoaștere al copilului; zugrăvite de copil, întîmplările — pe care maturul le înregistrează pur și simplu, — capătă contur de basm, de legendă. Cît de neobișnuit percep copiii lumea? — se întreabă conștiința matură. Ce drum misterios parcurge natura de la această percepere oarecum magică la una realistă? În fața copilului, a poveștilor lui despre nimicurile care-l pasionează, ne aflăm în fața propriei noastre experiențe, intuim una din laturile condiției noastre umane. De aici tulburarea. Gravitatea, sinceritatea, aderența totală la ceea ce povestește copilul, nu fac decît să accentueze distanța între modul său și modul nostru de a recepta lumea și deci să intensifice efectul. De aceia, atunci cînd Coșovei ne spune că la întrebările celor din jur, care pentru delectare, desigur, vor explicații suplimentare, Moreacul „repeta binevoitor" ceea ce a mai spus, — acest „binevoitor" care întărește aura de mag inițiator în mistere țesută în jurul copilului, este introdus cu instinct artistic. Farmecul inocenței e trăit de cititor; cînd scriitorul ne spune: apărați copilul de halucinații atomici — ideea are putere artistică de convingere!*

Exceptînd unele lungimi și amănunte mai puțin expresive precum și o anumită incongruență între viziunea modernă a scriitorului și lexicul care trage uneori spre o duioșie provincială („gușuliță", „burghișori"), însemnările lui Coșovei se citesc cu plăcere.

Printre lucrările de mai mici dimensiuni se numără schița „Cearta" de Al. Raicu — care abordînd o temă actuală, din păcate o tratează la un nivel destul de coborît și cam simplist. Este cu atît mai regretabil acest fapt cu cît „Gazeta literară" publică foarte rar proză pe temele actualității, în ciuda sfaturilor pe care le dă, în acest sens, prin articole de critică și de fond. Reținem schița „Cum le „face" Gogu" de I. Peltz scrisă cu o perfectă stăpînire a mijloacelor genului, „Moartea lui Marin Gabernea", povestirea unui debutant, se pare, Alexandru Georgescu, care inițial se

îndreaptă spre o situație mai aparte, neobișnuită, în cele din urmă se apropie de șablon. Povestirea vădește posibilități

Sub titlul „Un pictor ratat", Francisc Munteanu publică un fragment din romanul său „Născut în Europa", care reamintește și calitățile remarcabile cu care este înzestrat prozatorul și unele dintre înclinațiile lui nefavorabile. Lăsînd la o parte preocuparea accentuată a lui Munteanu pentru problemele sexualității, există la el slăbiciunea de a se lăsa ademenit de marile probleme ale existenței, care bineînțeles nu e reprobabilă în sine, dar pe el nu-l prinde, căci toate aceste mari probleme trecute printr-un anume filtru se preschimbă în altceva. Titlurile „Născut în Europa" ca și „Hotel tristețe" care probabil ar trebui să sugereze ceva grav și răscolitor, nu sugerează chiar așa ceva, sînt de un gust îndoielnic, și asta pentru a ne opri numai la titluri. Și de ce s-ar ambiționa Munteanu, pe această linie cînd poți fi mare scriitor și fără aceste preocupări filozofice cînd ai talent, așa cum îl are el, un talent real, scutit de tentația construcțiilor livrești care amenință pe unii dintre confrații săi. Munteanu a adus și aduce și cu acest fragment, în literatura noastră sectoare ale realității cu totul noi, și nu exagerez spunînd că prin această dezinvoltură cu care își plimbă personajele prin cele mai neașteptate locuri ca și prin trotare, proza lui a făcut să șingereze schematismul, mai puternic decît multe și multe articole de critică literară îndreptate împotriva schematismului.

„Liniștea betonului" de Radu Cosașu, este jurnalul de bord al unui intelectual în peregrinare pe spațiile veșnic schimbătoare, năzuind spre sublim, ale șantierului de la Bicaz. Prin pulberea notațiilor în general vii și interesante — rol al observației, imaginației, asociației, analizei — își fac loc momente remarcabile. Este un sentiment frumos fericirea pe care i-o dă reporterului spectacolul batardoului, al muncii concretizate, și un omagiu nezgomotos adus celor care l-au construit. Călătoria pe fundul viitorului lac este discret sîrăbătută de sentimentul contradicției dintre „inconștiența" naturii, a „fîntînilor, balamalelor, caselor verzi" care întîmpină cu seninătate surîzătoare viitorul, de fapt desnodămînt de care nu știm nimic, și conștiința omenească în care e prezent viitorul. Imaginea este bogziană dar numai întrucît există o similitudine de structură artistică și, în treacăt fie spus, ar fi interesant de urmărit manifestările acestei generații bogziene apărute în ultimii ani.

Genul nefiind rigid, reporterul trece și la reflexia critică, filosofică, estetică, vorbind printre altele despre dispariția vechiului sistem de impresionabilitate a omului — fenomen observat — despre tendința proprie epocii noastre de a înlătura exagerarea — observație justă dacă faci anumite precizări, altfel reporterul prin comparația lui Ivacioni cu tenorul Carusso s-ar contrazice singur, etc., etc.; deși unele — puține — dintre aceste notații sînt discutabile, ele nu sînt minore.

T. P.

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA CRITICII DIN „SCRISUL BĂNĂȚEAN"

Ceea ce stîrnește de multă vreme un interes mai pronunțat pentru revista bănățeană este, fără îndoială, sectorul de critică, de numele căruia se asociază anumite merite și se atașează totodată diverse slăbiciuni care, într-un joc discret de umbre și lumini, profilează în cîmpul mișcării noastre literare locul, aproximativ exact, al acestei zeloase publicații. Redactorii și colaboratorii sectorului de critică par a fi îndeajuns de preocupați de îmbogățirea și înviorarea rubricilor, de orientarea ideolo-

gică a revistei, de prezentarea ei mai îngrijită şi mai artistică.

Preocuparea e evidentă, realizarea, însă, tînjeşte nu odată în umbra intenţiilor, strivită sub povara unui didacticism academic care — de ce n-am spune-o franc — nu-i prinde sub nici un motiv pe colegii noştri de la „Scrisul bănăţean."

Această morgă quasiacademică umbreşte cu atît mai mult profilul revistei, cu cît pînă şi nişte minuscule nove, dealtfel unele interesante, sînt îmbrăcate în frac şi joben, guler tare şi lavalieră — pantaloni în dungi şi călţuni de lac — ajungînd, bine înţeles, ridicole.

O altă caracteristică a sectorului de teorie şi critică (în care includem în primul rînd — de data aceasta notele) o dă spiritul arţăgos, erudiţia ostentativă (vezi mai ales unele articole ale lui Leonard Gavriliu), o anumită suficienţă care duce fatal la tocirea simţului autocritic, la obsesia persecuţiei, văzînd în orice critică răstălmăciri şi atacuri personale. De aci se degajă impresia — bine-ar fi să fie falsă — că uneori semnatarii materialelor sectorului de critică împart cu o regretabilă uşurinţă dreptatea în probleme de estetică şi de etică scriitoricească (ne gîndim, de pildă, la intervenţia revistei în discuţia despre spiritul modern.) Ca cititor modest te încearcă uneori sentimentul penibil că în redacţia revistei se ştie totul, şi încă ceva pe deasupra, cum ar fi zis ironic un înţelept de demult, că acolo luminează în loc de bec soarele deplinei lămuriri şi numai o anume modestie sau — în paranteze groase fie spus, ca să nu se audă — un anume egoism îi face pe locatari să nu deschidă ferestrele, ca să inunde lumină din lumina lor în toate colţurile ţării. Dar, în ciuda acestor pe cît de grave, pe atît de omeneşti, poate, slăbiciuni prezente şi la alte reviste şi redacţii, „Scrisul bănăţean" îşi face simţită contribuţia sa — mai mult sau mai puţin eficace — la dezbaterea teoretică şi analiza practică a fenomenului literar contemporan. Semnalăm în acest sens substanţialele contribuţii ale lui G. T. Tohăneanu la studiul stilului lui Mihail Sadoveanu, crochiul „Concepţie şi expresie" (nr. 5) semnat de harnicul critic Leonard Gavriliu, prin care se încearcă să se demonstreze că „elementele formale" ale unei opere de artă „îşi au originea într-o concepţie anumită, şi odată generate, ele nu mai pot fi desprinse total de conţinutul care le-a zămislit". Criticul exprimă părerea — poate discutabilă — că „o analogie" a tehnicii artistice „cu tehnica industrială e contraindicată". Exemplele contemporane cu care autorul îşi susţine părerea sînt bine alese ; păcat că academismul şi erudiţia ostentativă — de care vorbeam — pregătesc un baraj zgomotos şi îndelung de artilerie grea în urma căruia trece doar o modestă şi preţuită căruţă de campanie. Permanenta îmbogăţire a numărului colaboratorilor mai ales tineri, deşi menţionăm în mod deosebit şi prezenţa acad. Perpessicius cu un erudit studiu consacrat „Teatrului lui Iordache Golescu", e un lucru cu totul meritoriu. Deasemenea lăudabilă este preocuparea rubricii „Miniaturi critice" de a da o imagine cît mai completă a apariţiilor din librării, însoţite de aprecieri modeste dar în general potrivite.

Sînt şi cazuri în care aprecierea critică este falsă, străină cu totul de specificitatea operei. Aşa de pildă Ilie Măduţă recenzînd „Izgonirea din rai" de Ieronim Şerbu transcrie mecanic o frază întîlnită de multe ori, dar cu privire la scriitori cu o altă structură, cu alt temperament artistic. Iat-o : „Semnalăm ca o importantă calitate a scriitorului în legătură cu această carte, frumuseţea limbii". Bine ! Dar să vedem mai departe. „Ieronim Şerbu foloseşte un stil poetic sugestiv, bogat în imagini, deşi uneori încărcat fără să piardă din vedere adîncirea psihologică a personajelor şi nici dezvoltarea acţiunii". Urmează un exemplu de 3 rînduri care sînt departe de a ilustra presupusul stil poetic al lui Ieronim Şerbu. Acesta se caracterizează mai ales prin minuţiozitate analitică şi nu prin efuziuni lirice.

I. B.

— De peste hotare —

„SINN UND FORM" nr. 1–3/1957

Revista literară „Sinn und Form" editată în R.D.G. de către Academia Germană de Arte, condusă de cunoscutul poet Peter Huchel, consacră un număr triplu din caietele ei ce apar de șase ori pe an, operei și personalității poetice a scriitorului german Bertolt Brecht decedat în luna august a anului trecut. Nu numai amploarea neobișnuită a acestui număr special (628 pg.) ci și importanța contribuțiilor și a autorilor confirmă din nou adevărul adagiului poetic german: „Ce este un om, ce-a fost un om se dezvăluie atunci cînd moare". Personalități de vază germane și străine ca: (în ordinea din sumar) Lion Feuchtwanger, Ernst Fischer. Ernst Bornemann, Paolo Chiarini, Josef Jusowski, Herbert Ihering, Walter Benjamin, Arnold Zweig, Paul Dessan, Andrzej Wirth, John Willett, Hans Eisler, Johannes R. Becher, Ana Seghers, Hans Henny John, Gunther Weisenborn, Vladimir Pozner, depun mărturie că odată cu Bertolt Brecht a plecat dintre noi un poet și un gînditor de nivel universal, unul din cei mai temerari inovatori și mai din temelie reformatori ai teatrului și ai limbii poetice, angajat cu totul în slujba progresului revoluționar După numărul special al revistei franceze „Europe", apărut la începutul acestui an și dedicat lui Brecht, prezentul caiet din „Sinn und Form" ne aduce la cunoștință cu multă pregnanță aceste adevăruri.

Nici pe departe nu poate fi vorba de-a epuiza într-o recenzie de acest fel întreaga bogăție de aspecte ale universului poetic brechtian, așa cum ne este oferită de acest număr special.

El cuprinde, înainte de toate, mult materiai inedit al scriitorului, printre care și piesa: „Ascensiunea irezistibilă a lui Arturo Ui" scrisă în manieră Shakespeareană. în versuri iambice de cinci picioare alternînd cu proză, o grandioasă frescă de epocă, care, în forma unei piese de gangsteri din Chicago, descrie cariera lui Adolf Hitler pînă în anul 1938. In epilog se găsește anticipația profetică a sfîrșitului lui inevitabil:

Și o astfel de creatură ar fi putut odată
să conducă lumea!
Popoarele l-au dejucat, totuși
Nimeni să nu triumfe prea devreme —
Pîntecul din care a ieșit e încă rodnic.

In afară de aceasta mai găsim în acest caiet, din moștenirea poetului, poezii mai vechi: „Patru psalmi", poezii din ultima vreme, anecdote noi: „Povestirile domnului Keuner", un fragment mai lung din romanul: „Afacerile domnului Iuliu Cezar". „Convorbiri între refugiați", criticile dramatice din Augsburg scrise la începutul carierii poetului și studiul de critică teatrală: „Cîteva erori despre felul de-a juca al lui Berăner Ensemble". In articolul său intitulat „Simplul ce se face cu greu" Ernst Fischer aduce o contribuție exhaustivă la problema liricei lui Brecht. Extraordinara originalitate, forța poetică și irezistibila eficiență a liricei lui Brecht constau, după Fischer, în simplitatea complect lipsită de emfază și patos a limbei sale poetice care caută întotdeauna drumul direct între imagine și expresie, idee și cuvînt. Secretul efectului poetic la Brecht este concentrația sa epigramatică, care dă deseori într-o singură propoziție conținutul unei întregi poezii. S-au citat deseori astfel de „propoziții" de-ale lui Brecht, cele mai cunoscute „Drept mulțumire că le luminează soarele, obiectele aruncă umbră" sau „Hai să mergem la pescuit, spuse pescarul către vierme", sau strofa din „Filmul de 5 parale":

Căci unii sînt în întuneric
Și alții sînt în lumină,

Şi-i vezi pe cei în lumină
Pe cei în întuneric nu-i vezi.

Ernst Fischer citează de asemeni pilde convingătoare ca de ex. acest emoţionant catren din perioada hitleristă:

Pe zid stătea scris cu cretă
Că vor război.
Cel ce-a scris-o
A şi căzut.

Sau:

Generale, omul este foarte util,
El poate să zboare şi poate să omoare
Dar are un defect:
Poate să şi gîndească.

Şi, în şapte versuri, cea mai frumoasă şi cuprinzătoare poezie care s-a scris vreodată despre Lenin:

Cînd a murit Lenin,
Se povesteşte că un soldat din garda mortuară a spus
Către un camarad: n-am vrut
Să cred. Am mers înăuntru unde zăcea, şi
I-am strigat în ureche: „Ilici,
Vin exploatatorii!" El nu se mişcă.
Acum ştiu că a murit...

Dar acesta este numai un singur aspect al liricei sale, iar lirica este numai un singur aspect al multiplei sale personalităţi literare. In primul rînd se situiază importanţa sa esenţială ca dramaturg, teoretician al dramei, regizor şi director de teatru. Cine n-a auzit încă pînă azi de „dramă epică", de „efectul de înstrăinare" (Verfreindigungseffekt)? Numărul special din „Sinn und Form" aduce un număr însemnat de studii închinate acestei tematici. Eric Bentley, Paolo Chiarini („Lessing şi Brecht"), Josef Jusowski, Walter Benjamin, Herbert Ihring, Andrzey Wirth şi John Willett se pronunţă cu referire la aceste probleme cruciale ale creaţiei lui Brecht. Iau cuvîntul cincisprezece reprezentanţi de seamă ai scenei germane, colaboratorii cei mai apropiaţi ai scriitorului din toate perioadele sale de creaţie, (Elisabeth Hauptmann, Manfred Weckwerth, Kathe Rulicke, Hans Ioachim Bunge, Reth Berlau, Gunther Weisenborn, Bernhard Reich, Caspar Neher, Hanns Eisler, Erwin Leiser, Vladimir Pozner), iar treisprezece tehnicieni ai scenei povestesc despre experienţele lor practice şi umane cu maestrul decedat. Impresia generală pe care o fac toate aceste mărturii se concretizează în convingerea că nu este prea mult spus cînd îl socoteşti pe Brecht drept cea mai importantă şi puternică forţă motrice dramatică a zilelor noastre, drept învăţătorul şi îndrumătorul, novatorul şi renovatorul, poetul şi plăsmuitorul scenic al dramaturgiei epocii noastre.

Aceasta însă nu este totul ci mai sînt încă multe alte lucruri. Ernst Borneman se ocupă de limba lui Brecht şi face următoarea constatare uimitoare:

„Brecht a fost primul scriitor al generaţiei sale care s-a eliberat din cătuşele limbei şi care şi-a creat propriul său mod de exprimare care se baza pe o juxtapunere de patru sfere total deosebite ca gen: 1. Limba uzuală sud-germanică. 2. o poetică lipsită de metafore în culori, ţesuturi şi alte imagini concrete. 3. Limba autorităţilor, 4. Anglicisme şi expresii exotice.

„Aceasta a fost firesţe o limbă extrem de artificială, nimeni n-a vorbit vreodată aşa ca vreunul din personajele teatrului lui Brecht, afară de însuşi Brecht. Şi tocmai aici se află cheia concludentă a geniului său".

Se poate că avem deaface aici cu acelas fenomen ca în cazul limbei populare a lui Creangă: ea sună apropiat şi familiar oricui, dar nimeni, de fapt, nu poate să spună unde vorbeşte poporul astfel. Acesta este geniul creator de limbă al poetului, care preluînd din limba poporului, scrie în propria lui limbă.

In discursul memorial publicat în acest număr, Johannes R. Becher, ministrul culturii din R.D.G. pune în mod just următoarele întrebări:

„In care german al timpului nostru se găseşte atîta bogăţie a ideilor îngemănate cu atîta simplitate comună cîntecelor populare? Cine a exprimat duritatea cu atîta

gingăşie? Cine a putut fi atît de aspru şi tot odată atît de delicat, cine a exprimat delicatul cu atîta asprime?

Care cronicar al epocii noastre a văzut atît de limpede ca dînsul acel „dacă" de aur al zilei de mîine în frumosul talaz al spicelor ce cresc, cine a înţeles maternitatea în întreaga ei căldură, în ameninţarea care plana asupra ei, în invicibilitatea ei? Cine a fost pentru noi un tovarăş atît de bun, cine un prieten atît de scump al tinereţii?"

Iar Anna Seghers rezumă simplu:

„El a fost într-atîta „noi", cu totul şi cu totul ne-a aparţinut. A dereticat ruine din creere. A reconstruit..."

Nici un cititor al acestor articole nu va putea fi refractar mărturisirii cu care se sfîrşeşte frumosul studiu al lui Lion Feuchtwanger:

„Nerăbdătorul poet Brecht" a scris primele poezii şi primele piese ale celui de al treilea mileniu. A avut cel puţin prilejul să vadă cum timpul încetul cu încetul îl urmează. Dar deşi cei de azi îi presimt importanţa, întreaga bogăţie a operei sale o vor recunoaşte de abea cei de mai tîrziu".

O bibliografie cuprinzătoare a operelor şi publicaţiilor despre Brecht încheie acest număr special al revistei „Sinn und Form", care aparţine manifestărilor spirituale de seamă ale actualităţii.

Alfred Margul Sperber

„THE SATURDAY REVIEW" — aprilie, mai, iunie — 1957

În chip obişnuit, „The Saturday Review" trece în revistă producţia curentă a editurilor americane — bine înţeles cu precădere o anume producţie; face cronica, grăbită de cele mai multe ori, a spectacolelor teatrale, cinematografice şi de televiziune mai importante şi are uneori rubrici mai largi şi mai interesante de ştiinţă şi muzică.

Vom regăsi în acest magazin cultural de fapt, şi nu revistă, ca în atîtea alte magazine care apar în S.U.A., reclamele multor cărţi de scandal. E drept neînsoţite de imaginea vreunei ispititoare pin-up girl, în schimb pline de inevitabilele epitete: „senzaţională", „măreaţă", „cea mai pasionantă", „fabuloasă", „nemuritoarea", etc. etc. tipărite cu litere de o şchioapă. Şi poate că nu e cu totul neinteresant să aflăm, care este de pildă, cea mai faimoasă şi mai epocală carte apărută în ultimul timp în Statele Unite. După reclama care i se face se pare că ar fi „Puterea de a iubi" (The Power to Love). Citatele, reproducînd opiniile diverselor autorităţi în materie, sînt grăitoare. „Acest volum — scrie revista „Modern Medicine" cu o surprinzătoare şi inutilă reticenţă — va deveni probabil clasic în domeniul său". Un alt citat e mai categoric: „Ne aflăm în prezenţa unui imens material informativ privitor la cel mai important subiect din lume". Şi în sfîrşit, un doctor, pre numele său W. S. Pugh, pune, ca să spunem aşa, punctul pe i: „Capitolul despre „Arta tehnicii sexuale" e o capodoperă... Toţi oamenii, cu excepţia neputincioşilor fără de speranţe, vor învăţa ceva care să le fie de folos".

Spaţiul nu ne îngăduie să citäm şi sumarul cărţii, care ar explica, fără îndoială, tonul categoric şi enuziast al doctorului W. S. Pugh.

Dar ca un răspuns parcă la asemenea texte de reclamă sau la altele de un gen asemănător, găsim în coloanele lui „Saturday Review" o amuzantă parodie a prezentărilor de acest fel, potrivită „pentru orice carte, de orice categorie, destinată să satisfacă orice gust". Şi deoarece e concludentă pentru nivelul cărţilor care se tipăresc cu precădere în Statele Unite, o reproducem aproape în întregime:

„(Aici se scrie oricare titlu)
„(Aici se scrie numele oricărui autor)
„Această carte e înțeleaptă, da, și frumoasă, deasemeni, avînd nuanțe urîte și sinistre. E în același timp liniștitoare și șocantă — o carte plină de o puternică virilitate, de compasiune și milă. Simplitatea ei e egalată doar de mișcătoarea ei complexitate care va lăsa pe cititor secat din punct de vedere emoțional în timp ce-i va satisface adîncile lui nevoi spirituale.

„Dacă am spune că e o carte matură, am ignora naiva și proaspăta atracție pe care o exercită asupra copiilor. În paginile ei vom afla grăunțe ale duioșiei care accentuează în cele din urmă o atmosferă de groază luminoasă și de bucurie depresivă.

„Modul îndrăzneț, înspăimîntător și provocator în care sînt zugrăvite relațiile dintre bărbat și femeie e puțin cam temperat, dar nu prea mult...“

Și în sfîrșit... „Fulgerătoarele și calmele analize interioare (ale autorului) ca și integritatea lui clară se îmbină pentru a ne oferi un tablou mișcător, captivant, detașat, comic și tragic, zugrăvit cu o inegalabilă obiectivitate subiectivă“.

*
* *

Alături de o apreciere amuzat ironică, se găsesc în cuprinsul revistei și aluzii directe la situația deloc înfloritoare a literaturii contemporane americane, situație privită cu o îngrijorare legitimă. Astfel în articolul „Scriitorii anului 1984“ (The Writers of 1984), care reproduce o cuvîntare ținută de John Mason Brown în luna mai 1957 la Adunarea Națională a Asociației Autorilor Americani, se spune printre altele: „Mi se întîmplă să citesc multe din cărțile care apar și să văd multe piese. Știu că se continuă a se scrie multe lucrări bune și unele excelente. E vorba de scrierile în care aflăm notații admirabile, subtilități și abilități de stil; scrieri în care unele scene sînt viu descrise și personajele studiate cu pricepere, scrieri adesea fermecător de originale în lucruri mărunte, dar adesea atît de lipsite de orice gîndire încît cu îngăduință ar putea fi considerate ca facile...

„Sînt silit să constat pe baza dovezilor care-mi stau la îndemînă că romanul, în ciuda unor excepții remarcabile, se află în anii săi proști, ca și teatrul de altfel... (Cărțile și piesele) sînt opera unor pricepuți tehnicieni care par a nu voi să gîndească...“

Acestor constatări amare, li se adaugă și observațiile unor critici străini, reproduse ca un comentar la recenziile unor lucrări de critică literară. Astfel Raymond Giraud scrie: „Criticii străini au fost impresionați de importanța violenței, tragediei și neputinței care se întîlnesc în romanele americane, de necomunicativitatea fundamentală și de agonica solitudine atomică a eroilor lor“.

*
* *

Solitudinea pare să fie în același timp și ultima soluție pe care au găsit-o gînditorii sociali și filosofii americani pentru salvarea autonomiei personalității umane, „amenințate“ de progresele tehnicei și științei.

„Saturday Review“, evident, discută acest subiect în coloanele sale și face recomandații ambigue și nu prea. Într-o scurtă prezentare unul din redactorii revistei, L. L. Day, după ce vorbește cu profund dispreț despre conceptul de „togetherness“ (spiritul de colectivitate), recomandă cartea unui ziarist american Negley Farson intitulată (se putea altfel?): „Oglinda lui Narcis“, pentru că „promovează un util apartness“ *(spirit de solitudine). Prezentarea se încheie astfel:*

„Prima oară cînd veți simți că „togetherness“ vă împresoară, citiți această sau altă carte, și veți încerca bucuriile lui „apartness“.

Dar nu numai în scurta prezentare despre care am vorbit se pomenește de această problemă. Într-o recenzie închinată cărții lui E. Kahler intitulată „Turnul și abisul“ (The Tower and the Abyss) discuția se reia încercîndu-se să se rezolve

„problema dezintegrării (limbajul e curat atomic! n.n.) personalității umane sub influența forțelor interne și externe". Autorul recenziei, profesorul H. A. Deane de la universitatea din Columbia, se străduie să demonstreze că, în zadar „Kahler încearcă să prezinte comunitatea organică drept un răspuns la fragmentarea și compartimentarea vieții contemporane". Nevoia de solitudine, susține prof. Deane, îl va împiedica pe om să se reîntoarcă la un stadiu depășit. Pe de altă parte, E. Kahler recomandă ca oamenii să „consacre ceva din energia și străduințile lor integrării și sintezei atît în domeniul cunoașterii cît și în viața socială". După cum se vede discuția se poartă în jurul unor noțiuni deajuns de confuze, deși problema care se dezbate e limpede. Statul burghez, cu organizarea sa din Statele Unite nu poate fi decît dușmanul omului, al personalității sale, strivind-o sau neținînd seama de ea. Atît Kahler cît și Deane nu vorbesc însă decît de „grupuri intermediate", organizate în cadrul statului, falsificînd datele esențiale ale problemei.

* * *

Nu ar fi drept să încheiem prezentarea acestui magazin fără a menționa nenumăratele recenzii de cărți, anodine sau neinteresante cu excepții foarte rare, dar precedate toate de titluri răsunătoare ca: „Importanța individului", „Căutarea de sine", „Cea mai veche problemă socială", „Aspecte ale situației umane", etc. etc. Precum nu ar fi decît prea puțin edificatoare, dacă nu am reproduce mai jos, fără nici un fel de comentariu, unele din multele anunțuri de același gen înserate la mica publicitate. Iată cîteva:

„Scriitor strălucit se plătește cu 3 dolari pe oră pentru lucru acasă timp de 10 ore săptămînal."

„Creier plin de idei se închiriază unei agenții sau societăți de publicitate. Scriitor scăpărător în idei, 29 ani, licențiat, versat în secretele științifice ale behaviorismului."

„Intelectualii trebuie să mănînce. Învățați prin corespondență stenografia simplificată, sistem Gregg."

„Studentă în primii ani se angajează ca îngrijitoare la copii în timpul vacanței."

„Studentă, caută slujbă, călătorind ca bonă sau damă de companie."

„Experiențele dvs. ca oaspeți la fermele de odihnă. Scriitor scrie o povestire care se desfășoară în cadrul unei ferme care adăpostește oaspeți. Dorește să-și suplimenteze propria sa experiență, folosindu-se de experiența altora. Plătește zece dolari pentru descrierea unor personaje pitorești, vizitatori sau localnici, sau pentru relatarea unei întîmplări, dramatice, misterioase, originale, amuzante, vesele sau plină de interes omenesc, în caz că o consideră potrivită pentru a fi inclusă în povestire."

Am menționat de la început că orice comentar ar fi nepotrivit. Încheiem de aceea aci prezentarea săptămînalului de cultură americană „The Saturday Review".

Radu Lupan

„MOLODAIA GVARDIA", nr. 3, mai – iunie 1957

În Uniunea Sovietică, poate ca nici într-o altă țară din lume, există o gamă foarte diversă de reviste pentru tineret, adaptate specificului fiecărei categorii de vîrstă. După ce tînărul sovietic, ca fraged copil a citit „Murzilka" și „Pionier", apoi ca adolescent a frecventat revista „Iunosti", ajuns în ultimele clase ale școlii medii și în facultate devine lectorul revistei „Molodaia Gvardia". „Molodaia Gvardia", adică „Ti-

nära Gardă" e o revistă groasă, format carte, scrisă pentru tineri, despre tineri şi de către tineri. Însăşi revista e foarte tînără, abea în al doilea an de apariţie. Deci se află încă în plin proces de căutare a drumului ei. „Molodaia Gvardia" se subîntitulează: „revistă literar-artistică şi social-politică" fiind patronată de Comitetul Central al Comsomolului şi de Uniunea Scriitorilor din U.R.S.S. Prin urmare, putem considera că revista îşi propune ca scop, nu numai educarea cetăţenească ci şi cultivarea gustului său artistic, aşa cum „Tehnica molodioji" şi altele de acest gen, adaugă pe plan tehnic şi ştiinţific, noi coordonate pentru întregirea orizontului cultural al generaţiei tinere.

Din materialul înserat în acest număr, — versuri, schiţe, nuvele în continuare — se remarcă povestirea lui Leonid Lihodeev: „Istoria unei călătorii" scrisă dezinvolt, cu humor, nu fără oarecare bravadă şi teribilism; dar încîntătoare prin modul pseudoserios, de parodie, în care autorul îşi prezintă eroii şi faptele. Invenţia autorului rezultă cu evidenţă din subtitlul fals-prietenos, al lucrării: „în care se povesteşte despre o călătorie pe un vapor fluvial şi care conţine povestiri ale diverselor persoane despre amor liber, despre preşedintele colhozului, arta pură, sistemul nervos central şi despre alte lucruri importante, şi care conţine de asemenea reflecţiile autorului despre unii romantici, fiind însoţită de desenele autorului".

Din rest se remarcă fragmentul din „Generaţia" de Petr Kurakin, în care e vorba despre viaţa unui tînăr muncitor, Iaşa Kariakin, în timpul revoluţiei din Octombrie. Lupta cu sabotorii, prima dragoste, intrarea în partid, munca pentru sprijinirea frontului, formează suita de întîmplări prin care tînărul personaj se călăreşte ca revoluţionar şi cetăţean sovietic.

Tot la capitolul literar, sînt de remarcat două rubrici permanente: „primele poezii" şi „primele schiţe" în care îşi fac debutul scriitorii începători. Grija pentru viitorii literaţi pare un obiectiv statornic şi de seamă al revistei, deoarece acestei teme îi e dedicată, în întregime, şi rubrica de critică literară, intitulată „Cărţile tinerilor". Articolele denotă o exigenţă înaltă şi nu acordă rabat pentru tinereţea debutantului. Un slab volum de poezii e gratificat cu calificativul de „platitudini lirice", iar poetul nu e scutit de critici aspre pentru uscăciunea versurilor şi chiar de observaţii ironice.

În întîmpinarea celei de a 40-a aniversări a Revoluţiei din Octombrie, se publică pagini de evocare despre V. I. Lenin, scrise de V. Şulghin. Marele conducător al revoluţiei e surprins în nenumărate ipostaze, din care reţinem ca fiind deosebit de interesante unele păreri referitoare la literatură. Autorul relatează că Lenin ar fi susţinut cu prilejul discutării mijloacelor de propagare a planului „Goerlo" să se scrie un roman şi în faţa îndoielii exprimate de Lunacearski ar fi spus:

„Şi de ce nu, şi de ce nu? Bogdanov al dvs. a scris „Inginerul Menni", un roman prost, cu o fantezie neîntemeiată, ...Dar dacă cineva s-ar apropia în mod ştiinţific de problemă? Acum e posibil: avem planul Goerlo, ştiinţific fundamentat. Ce trebuie însă? Autorul să cunoască pe oameni cu adevărat. Să fie un scriitor de talent. De ce să nu fie necesar? E nevoie să căutăm astfel de scriitori..."

În continuare revista se ocupă de sport, publicînd memoriile unui jucător sovietic internaţional, extrem de instructive prin faptul că povestitorul se ocupă de aspectul moral al sportivului: disciplină, voinţă de luptă, pregătire tehnică, fără ca prin aceasta să alunece în didacticism. Istorisirea unor meciuri, jucate acum douăzeci de ani e de-a dreptul pasionantă. („Fotbal mare" de Andrei Starostin).

La rubrica „Tribuna noastră" se discută două probleme: una de teatru, alta de balet. Criticul A. Turovskaia, trece în revistă trei piese care tratează despre divorţ şi care se joacă pe scenele din Uniunea Sovietică. (S. Mihalkov „Căminul pierdut" — Ş. Alesin „Una" — Pogodin „Sonetul lui Petrarca"). Autoarea face interesanta constatare că în trecut conflictele în căsni-

cie izbucneau din inițiativa femeii, silită să se mărite fără dragoste, iar în actualele piese sovietice predomină cazurile cînd conflictul e declanșat de soț, care, ajuns la vîrstă matură, constată că, absorbit de muncă, n-a cunoscut iubirea. În judecarea pieselor prevalează criteriul moral asupra celui estetic, autoarea războindu-se cu morala dogmatică, în floare încă în 1955, care condamna deobecei cazurile de îndrăgostire ale unui însurat. Acest punct de vedere e înfirmat în articol, fiind considerat burghez și mărginit. Autoarea apără, în numele adevăratei morale comuniste, nu „libertatea simțurilor" — dar frumusețea, poezia, umanitatea, bogăția de a gîndi și de sentimente a omului nou. Celălalt articol, intitulat „Arta tinereții" se ocupă de activitatea tinerilor balerini, criticîndu-i pe cîte unii pentru șablonism și pentru o insuficientă însuflețire a tehnicii de execuție.

Deosebit de interesante se prezintă articolele cu caracter de teorie literară. Articolul lui Nicolai Aaseev „Însemnări despre versul rus" are caracterul unei împărtășiri de experiență autorilor mai tineri de către un poet vechi. Că ritmul versului trebuie să se nască din muzicalitatea specifică a limbii, așa cum au dovedit în poezia rusă Pușkin și Maiakovski, cei doi mari reformatori ai versului, este un adevăr valabil și pentru autorii de stihuri din țara noastră.

Instructiv pentru cine vrea să scrie literatură este și articolul lui L. Mișkovskaia „Transformarea materialului", în care se folosește metoda iscusită de a se pune față în față textele din documentele istorice cu paginile prelucrate de Tolstoi în „Război și Pace", pe baza acestora. Schimbările și adăugirile făcute de genialul romancier, mai ales din nevoia individualizării personajelor, a precizării reacțiilor psihologice, introduc pe cititor în fascinantul laborator al invenției literare.

Prin diversitatea de preocupări și de probleme care interesează tineretul, revista „Molodaia Gvardia", își justifică, fără îndoială, utilitatea. Analizîndu-se, circumspect, rezultatele pe care le-a obținut această revistă pînă acum, e de văzut dacă în lumina acestor rezultate, „Tînărul scriitor", de la noi, pornită inițial cu aceleași obiective, deviată apoi pe drumul său, n-ar trebui să se întoarcă din nou către problematica tineretului și să capete astfel un profil al ei, deosebit de celelalte reviste, lucru care în momentul de față îi lipsește.

V. Nic.

„SPECTATOR" — mai, iunie, 1957

Comentînd cu sobrietate și cu o oarecare detașare evenimentele săptămînii, atît cele internaționale cît și cele interne, revista britanică „The Spectator" își continuă o venerabilă existență începută tocmai în anul 1828. Nu lipsite de luciditate în unele privințe, articolele politice mărturisesc însă în genere o orientare puțin progresistă și uneori de-a dreptul reacționară.

Se pot găsi însă citeodată, ca într-unul din editoriale, aprecieri judicioase asupra unor aspecte ale politicii americane, cum ar fi de pildă, atitudinea acestora față de republica populară Chineză: „America, scrie revista, trebuie să-și dea seama că China d-lui Dulles nu reprezintă nimic, nici măcar o preferință a d-lui Dulles. După Taipeh se poate scuza cu greu stăruința de a refuza să recunoști adevărul".

Cu toate acestea, într-un alt articol intitulat „Bertrand Russel", „Spectator", publică alegațiile unui corespondent de-al său din New-York, îndreptate împotriva cunoscutului filosof englez care a enunțat recent cîteva adevăruri despre Statele-Unite.

Astfel, în săptămînalul american „New Seader", Bertrand Russell afirmase că „numai într-o atmosferă de isterie... „Sobell (coacuzat în procesul soților Rosenberg, n. n.) a putut fi găsit vinovat". De ase-

meni Bertrand Russell vorbise despre „malversațiile americane" practicate în special de F.B.I., care „s-a purtat în ultimii patruzeci de ani cu un dispreț față de lege, adevăr și de obișnuita umanitate care a determinat un uriaș protest public". Filozoful englez mai spunea că în Sud, în Statele-Unite, „orice încercare de a pleda pentru drepturile oamenilor de culoare este considerată ca o dovadă de comunism, și că oricine face așa ceva e supus amenințărilor și anchetelor F.B.I.-ului".

Corespondentul revistei se străduiește să răstălmăcească spusele filosofului englez, și în cele din urmă, lipsindu-i argumentele, se mulțumește să constate că „Tradiția noastră (cea americană, n.n.) de libertate nu este poate atît de adînc înrădăcinată"... Drept care îl invită pe Russell, „să arate o oarecare apreciere și înțelegere a acestui fapt și... să înceteze de a mai vorbi prostii."

Insolența nu poate acoperi adevărul, totuși e de mirare că revista publicînd asemenea ieșiri își părăsește obișnuitul ei ton rezervat. Că problema antiamericanismului e totuși o problemă în Anglia și că ea nu se poate rezolva prin insolențe o dovedește și faptul că într-unul din numerele sale. „Spectator", îi închină o serie de articole.

*

Este de menționat în această revistă ampla rubrică, de cele mai multe ori și monotonă, de recenzare a unui număr impresionant de cărți din producția curentă a edițurilor engleze. Din mărturisirile unuia dintre editori, cele mai multe titluri sînt retipăriri, care se dovedesc a fi în genere cărțile cele mai rentabile. „Condițiile. scrie acest editor, în articolul „Ieșind la iveală" sînt temporar defavorabile scriitorului nou... Pentru moment el e fericit dacă lucrarea sa e apreciată cu seriozitate, deoarece piața sa de desfacere e în declin". Autorul articolului se referă în special la romancieri, explicînd scăderea cererii de cărți noi și preferința pentru retipăriri (care sînt mai eftine) „mai ales prin faptul că acum presiunea prețurilor în urcare împinge cu stăruință în sus prețurile de vînzare ale cărții legate", (ceea ce înseamnă aici romanul, n.n.). Stăruind asupra greutăților de care se izbesc editurile, autorul îi sfătuiește pe acei care ar voi să se dedice activității editoriale să „țină seama cu toată seriozitatea de formidabilele dificultăți", care-i așteaptă.

Cuvintele acestea vin din partea unui om care se ocupă cu negoțul de cărți și nu cu scrierea lor. Ele reflectă totuși situația grea în care se află autorii de lucrări beletristice din Anglia, autori a căror „piață", cum se remarcă, se îngustează.

*

Printre cărțile recenzate mai pe larg ni s-a părut interesantă de semnalat culegerea de prelegeri ținute la Howard Summer School de către Fr. O'Connor și intitulată „Oglinda de pe marginea drumului" (The Mirror in the Roadway). Subintitulîndu-se „un studiu despre romanul modern", culegerea cuprinde o seamă de eseuri despre Balzac, Flaubert, Henry James, James Joyce, Thomas Hardy, etc. In culegere pe lîngă unele caracterizări și aprecieri judicioase, se fac o seamă de afirmații menite să trezească nedumeriri, care se lămuresc pînă la urmă cînd ne dăm seama că metoda critică adoptată de autor e... „entuziasmul".

Sînt afirmații care cu o oarecare relativizare pot fi înțelese, cum ar fi : „romanul secolului al nouăsprezecelea mi se pare a fi incomparabil cea mai măreață dintre formele artei moderne, mai mare chiar decît simfonia cu care are atît de multe trăsături în comun ; și mai mare poate decît orice altă formă literară populară de la teatrul grecesc încoace".

Alteori însă aprecierea operei unor autori, cum ar fi aceea privitoare la realismul lui Hardy e de-a dreptul nedreaptă sau simplistă. „Cînd îl citești (pe Hardy. n.n.) — scrie O'Connor — e ca și cum ai privi un desen de Courtney în care poți identifica pînă și calitatea materialelor, a lemnului, a pietrei, a olanelor, după cum sînt desemnate". Din cauza lipsei unei concepții critice științifice, studiile sînt așa

cum arată și autorul recenziei, Tom Hopkinson, mai semnificative în ceeace privește preferințele criticului, decît în relevarea unor valori literare sau estetice. De asemeni în afară de unele observații cu caracter limitat referitoare la stilul sau opera unui scriitor sau altul, culegerea se dovedește a fi prea puțin un „studiu al romanului modern", și mai mult o reunire de impresii modeste asupra cîtorva romancieri din pragul epocii noastre.

De altminteri în nici una din recenziile mai ample înserate în „Spectator" nu se fac decît considerații marginale. Discutarea unor probleme sau stabilirea unor trăsături mai generale pe care le-ar putea prilejui diversele aspecte ale lucrărilor cercetate este evitată cu grijă. Recenzenții se mulțumesc să înregistreze, să refere și rareori să formuleze o judecată critică. Impresia subiectivă e treapta cea mai de sus la care ajunge critica din venerabila revistă britanică „the Spectator".

R. L.

„LES NOUVELLES LITTÉRAIRES" nr. 1553, 6 iulie 1957

Cunoscutul săptămînal francez îi închină lui Baudelaire, la comemorarea a o sută de ani de la apariția „Florilor răului", un număr special. Se întîlnesc în paginile acestui număr opinii și considerații diverse. Multe sînt futile, lipsite de interes și traduc dezorientarea criticii franceze la ora actuală sau dimpotrivă aderarea unora dintre slujitorii ei la o concepție măsluită cu privire la poezia, la izvoarele și obiectivele acesteia. Reprezentanții diverselor grupări, bisericuțe, cenacluri cu firmă veselă ca de cabaret: Iô, Turnul de foc, Izvorul, etc., îl revendică sau îl resping în numele unor idealuri de derviș sau de psihopat. Catolicii încearcă să vadă în poezia acestui slujitor declarat al lui Satan, care fusese condamnat în numele moralei religioase ofensate, un artificiu de calcul menit să ascundă și să rezolve dragostea pentru spovedanie, catolicismul lui Baudelaire. Bineînțeles că nici critica psihanalitică nu avea să lipsească de la discuția în jurul acestui „poet blestemat"; ea se află în primele rînduri. Ce material gras îi furnizează dragostea echivocă a lui Baudelaire pentru mama lui! Ce de comentarii pe marginea acestui „complex al lui Oedip", acestui sentiment de „frustare". Vreți poate să aflați ce a însemnat pentru Baudelaire tatăl lui vitreg, generalul Aupick? După psihanaliști, acesta personifică nu numai un rival victorios în dragoste, dar și noțiunea de familie, de societate, de stat, de disciplină, într-un cuvînt toate valorile „henorme" împotriva cărora Baudelaire a îndreptat berbecele Poeziei. Revoluția din 1848 ar fi constat pentru el în a repeta participanților la mișcările din Februarie: „Generalul Aupick trebuie ucis!" La fel după cum aceiași critici văd în atașamentul lui Baudelaire pentru literatura lui Poë, manifestarea unui sentiment de „transfer". Baudelaire se regăsea în Poë; aceleași avataruri, aceleași erori, aceleași excese!

Exasperat de atîta zarzavat psihanalitic, Francisc Carco, poet de generație mai veche și de bun simț, exclamă nedumerit: „Oare toți poeții s-or explica prin mama lor?"

Desigur că nu se poate nega rolul nevrozei și al boalei ce l-a ucis pînă la urmă pe Baudelaire, în geneza spleen-ului, plictisului și anxietății care domină poezia lui. Dar iarăși nu se poate ulta că vocile adînci, dominante ale poeziei, resfrîng în general ecoul frămîntărilor dintr-o epocă. Aici stă și secretul audienței poeziei în mase.

Poezia lui Baudelaire este operă nu numai de sensibilitate dar și de inteligență. Cu Baudelaire ne depărtăm de facilitatea oratorică a romanticilor. În poezia lui Baudelaire totul e sobrietate și imaginație me-

ditată. Iată ce scrie el într-un loc: „Poetul este înainte de toate inteligent, el este inteligență prin excelență; imaginea este cea mai științifică dintre facultăți, cu ajutorul ei pătrundem analogia universală sau ceea ce o religie mistică denumește „corespondențe". Faimosul sonet al „Corespondențelor" care a constituit piesa de bază a poeticei simboliste, reprezintă o admirabilă introducere în dialectică. De asemeni, „Florile răului" constituie o operă structurată pe baza unei concepții; ea nu este un simblu album de poezie, o suită de poeme fugitive și de tot felul.

Are dreptate Albert Thibaudet, atunci cînd subliniază originalitatea lui Baudelaire în faptul de a fi creat o poezie urbană care lovea în ideea de poezie acceptată pînă atunci. S-a terminat cu poezia care evoca valorile calmului, ale echilibrului și răgazului. De astă dată facem cunoștință cu o poezie a vieții grăbite, înfrigurate, bolnave, a marilor capitale, care acumulează la umbra zidurilor lor de piatră dramele unei societăți corupte, ale unor amoruri corupte, ale unor sentimente diforme. Natura deslănțuită, oceanul și chemarea depărtărilor nu mai constituie decît prilejuri pentru nostalgii.

In aceste condiții, scrie Francisc Carco (în articolul intitulat „Cel mai mare dintre poeții blestemați") poezia devine „o înfruntare, un protest"... Așa s-au petrecut lucrurile și cu Baudelaire. Satanismul lui a însemnat o poză „un Belzebut de pensiune" cum l-a calificat Brunetière, desfrîul un gest de protest împotriva societății, dandy-smul lui o reacțiune față de boema timpului, care devenise ponciful burghez al artei. Baudelaire avea să se înscrie în mod natural printre acei poeți de care societatea — așa cum scrie Carco — „se tem de cum îi zărește rotind în văzduh, își cheamă găinile și oile în țarcuri și la un adică le trimite focuri de pușcă". Procesul intentat lui Baudelaire echivalează cu un asemenea foc de pușcă. El nu țintea nici sadismul, nici satanismul, nici accentel blestemurilor lui Baudelaire, ci însăși poezia lui.

Iată ce scrie S. de Sacy, premiatul criticilor literari din acest an, în articolul intitulat: „Pledoarie pentru Ministerul public": „Eșuase afacerea Flaubert. Așa că „Florile răului" veneau la momentul potrivit; ele nu puteau fi nebăgate în seamă și nici îndepărtate; era normal, inevitabil și necesar ca regimul imperial să trateze această carte ca pe un corp străin".

Iar mai departe, același critic remarcă cu pătrundere: „Societatea burgheză n-a manifestat intoleranță față de romantism atîta vreme cît acesta s-a păstrat în limitele unei mascarade benigne. Poporului i se putea îngădui un divertisment care să nu atingă fondul lucrurilor și care se termină printr-un „gentlemen's agreement" încheiat cu saloanele și Academia. Societatea se vede obligată dintr-odată, ca o pisică, să-și acopere murdăriile, adevărurile obscure și îngrozitoare pe care un adevărat poet le scoate la lumină... O societate capabilă să provoace revolta cuprinsă în „Flori", — răul Florilor — trebuia să secrete și rechizitoriul procurorului Pinard cu toate urmările lui".

S. Herișan

CITIȚI

PUBLICAȚIILE UNIUNII SCRIITORILOR DIN R.P.R.

*

GAZETA LITERARĂ
VIAȚA ROMÎNEASCĂ
TÎNĂRUL SCRIITOR
S T E A U A
U T U N K
IGASZ-SZÓ
IAȘUL LITERAR
SCRISUL BĂNĂȚEAN
NEUE LITERATUR
NOVI ȚIVOT

*

Abonamentele se primesc la toate oficiile poștale din țară, prin factorii poștali, difuzorii voluntari, din întreprinderi și instituții, precum și la Uniunea Scriitorilor din R.P.R. București, șos. Kiseleff nr.10, raionul I. V. Stalin, telefon 7.79.46

Lei 5